„ ”

PAULA. SHAPIRO
Ghetoul din Chişinău
1941 – 1942

O istorie documentara a holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României

Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942, este un prim studiu cuprinzător asupra evenimentelor istorice prea puţin cunoscute, legate de crearea, administrarea şi lichidarea ghetoului din Chişinău, în primele luni de după atacul din iunie 1941 al forţelor Axei împotriva Uniunii Sovietice (Operaţiunea „Barbarossa”). Omorurile în masă desfăşurate în timpul înaintării comune, româno-germane, către Chişinău, capitala Basarabiei, după un an de stăpânire sovietică, au fost urmate de împuşcarea a mii de evrei chiar pe străzile oraşului, în primele zile de după restabilirea administraţiei româneşti. Cei care au supravieţuit şi acestei etape au fost înghesuiţi într-un ghetou, persecutaţi şi lichidaţi treptat, până la sfârşitul acelui an, 1941.

Adeseori lăsată în umbră de pogromurile petrecute concomitent în Germania şi Polonia, istoria Holocaustului din România, inclusiv tot ce s-a întâmplat în Basarabia (teritoriul aproximativ al Republicii Moldova de astăzi), a fost trecut sub tăcere în deceniile comuniste, prin negare şi prin politici de blocare a accesului la documentele din perioada războiului. Cartea de faţă este rezultatul unei cercetări îndelungate, care a început cu misiunea lui Paul A. Shapiro în România post-decembristă, ca reprezentant al Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii, care a obţinut acces la toate aceste documente.

Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942, se adresează celor care studiază istoria Holocaustului, care întreprind studii iudaice, care sunt interesaţi de istoria Europei de

Est în secolul XX, românilor din România şi Republica Moldova.

Paul A. Shapiro
Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942
PAUL A. SHAPIRO
Ghetoul din Chişinău
1941 – 1942
O istorie documentară a Holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României
Cu o cronologie de
Radu Ioanid şi Brewster Chamberlin
Traducere din limba engleză de
Nicolae Drăguşin
Institutul Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”.
CURTEAVECHE
Bucureşti – 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României SHAPIRO, PAUL A.
Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942: o istorie documentară a Holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României / Paul A. Shapiro; trad. de Nicolae Drăguşin; cu o cronologie de Radu Ioanid şi Brewster Chamberlin.
— Bucureşti: Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”: Curtea Veche Publishing, 2016
Conţine bibliografie
ISBN 978 – 973 – 93581 – 5 – 3; ISBN 978 – 606 – 588 – 919 – 4
I. Drăguşin, Nicolae (trad.)
II. Ioanid Radu
III. Chamberlin, Brewster
323.1 (= 411.16) (498)
94 (= 411.16) (498)

Paul A. Shapiro
The Kishinev Ghetto, 1941 – 1942
A Documentary History of the Holocaust în România's Contested Borderlands © 22015 by the University of Alabama Press
Lucrare publicată în traducere română în colaborare cu
Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii
© Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2016
© Curtea Veche Publishing, 2016, pentru prezenta ediţie
ISBN 978 – 973 – 93581 – 5 – 3; ISBN 978 – 606 – 588 – 919 – 4

Prefaţă

I

n urmă cu 24 de ani, înainte să mă alătur echipei încăneinauguratului *United States Holocaust Memorial Museum* („Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii"), am călătorit în România, împreună cu doi membri din echipa de conducere a muzeului, pentru a ne documenta în legătură cu Holocaustul din acea ţară. împreună cu Radu Ioanid şi Brewster Chamberlin, care vor deveni doi dintre cei mai apropiaţi prieteni şi cei mai apreciaţi colegi, am negociat accesul la colecţiile de arhivă care nu mai fuseseră publicate niciodată. Într-adevăr, autorităţile civile, militare şi poliţieneşti ale României (Securitatea), eliberate de sub dictatura lui Nicolae Ceauşescu, dar nesigure în legătură cu ceea ce putea să aducă viitorul, negaseră faptul că documentele pe care noi le căutam existau.

Odată încheiate discuţiile, domnii Ioanid şi Chamberlin s-au întors la Washington, în timp ce eu am rămas, ca să iau parte la activităţile comemorative anume pregătite pentru a marca semicentenarul Pogromului de la Iaşi, care a avut loc la sfârşitul lunii iunie 1941. În timpul acelui pogrom, mai bine de 13.000 de locuitori evrei ai

oraşului situat în nord-estul României au fost uciși în plină stradă sau în vagoanele destinate transportului de animale, acum închise ermetic şi care formau două „trenuri ale morţii” care se deplasau cu viteză redusă în plină vară, când temperatura ajungea şi la 38°C, prin zona rurală a Moldovei, cu scopul de a-i ucide pe oamenii care se aflau înăuntru. În seara dinaintea ceremoniilor cu caracter memorial în locurile unde se aflau gropile comune ale acestor prime victime ale Holocaustului din România, un supravieţuitor a descris următoarea acţiune de ucidere a evreilor, întreprinsă de către autorităţile române, cu concursul colaboratorilor locali, care a avut loc la Bogdanovca (şi în alte localităţi din judeţul Golta), situată la aproximativ 322 km de Iaşi, către est, pe malurile fluviului Bug. Timp de câteva săptămâni, în decembrie 1941 şi ianuarie 1942, zeci de mii de evrei au fost executaţi în judeţul Golta. Cea mai mare parte proveneau din Odesa şi din alte localităţi ale Transnistriei, teritoriul ocupat dintre fluviile Nistru şi Bug, situat în sud-vestul Ucrainei şi aflat sub administraţie românească. Printre aceste victime, s-au numărat, însă, şi evrei din provincia românească a Basarabiei şi din Chişinău, capitala acesteia (în rusă, fiind cunoscută sub forma *Kishinev),* care fuseseră deportaţi în Transnistria cu doar câteva săptămâni înainte.

În 1903, Chişinăul a fost locul unui pogrom abominabil, instrumentat de autorităţile ţariste, în perioada în care Basarabia, regiunea delimitată de râul Prut şi fluviul Nistru, aparţinea Imperiului Rus. Provincia a fost încorporată în România la sfârşitul Primului Război Mondial, însă nou-înfiinţatele autorităţi sovietice de la Moscova nu au acceptat niciodată, la modul formal, această pierdere teritorială. Pogromul de la Chişinău din 1903 – primul dintr-un secol caracterizat de o animozitate şi o violenţă faţă de evrei cum nu mai existase vreodată înainte – a făcut vreo 50 de morţi şi sute de răniţi, mulţi orfani şi familii fără adăpost. În timpul Holocaustului, pierderile au fost de cel puţin 200 de ori mai mari şi nu a

fost de mirare că, un an sau doi mai târziu, mă aflam la Chişinău, în căutarea unor probe pentru a documenta ceea ce avusese loc atunci, în 1941. Vizita respectivă şi conştientizarea faptului că acea istorie a Chişinăului din timpul Holocaustului nu fusese relatată în mod adecvat au reprezentat stimulul acestui studiu, chiar dacă a fost nevoie de ani pentru ca această carte să vadă lumina tiparului.

Un motiv pentru care a fost scrisă cartea de faţă este de a arăta bogăţia documentară cu privire la ghetoul din Chişinău. Arhivele de documente permit înţelegerea în detaliu a ceea ce s-a petrecut acolo, în lunile care au urmat intrării României în cel de-al Doilea Război Mondial de partea Germaniei naziste. Instituţiile care şi-au pus arhivele la dispoziţie, cu atâta generozitate, ca să fie folosite de *United States Holocaust Memorial Museum* în acest studiu şi în altele, care urmează să fie scrise, merită o recunoştinţă specială. Acestea au oferit documentaţia bogată la care se face trimitere în numeroasele note de subsol ale lucrării de faţă şi câteva fragmente prezentate în secţiunea de documente a cărţii.

Sunt mulţi cei care au ajutat la apariţia acestui volum. Le sunt profund îndatorat lui Radu Ioanid şi Brewster Chamberlin, pentru încurajările, răbdarea şi prietenia lor şi pentru contribuţia esenţială pe care au avut-o la pregătirea atentă a cronologiei istorice şi ajutorul dat la secţiunea de documente a cărţii. Alţii, incluzându-i aici pe cercetătorii invitaţi şi participanţii la alte programe desfăşurate de *Jack, Joseph, and Morton Mandel Center for Advanced Holocaust Studies,* au făcut comentarii asupra manuscrisului, m-au ajutat la identificarea anumitor documente citate în studiu şi au oferit contribuţii editoriale sau de altă natură, care au îmbunătăţit versiunea finală.

Fără a preciza contribuţia specifică a fiecăruia în parte, doresc să le mulţumesc în mod special următorilor: prof. Randolph Braham, Benton Arnovitz, Loredana Târziu, Angela Jianu, Andrei Angrick, Vladimir Solonari, Diana

Dumitru, Jürgen Matthäus, Michelle Magin şi Stephen Scala. Pasiunea şi dragostea câtorva supravieţuitori ai Holocaustului din România m-au inspirat în voinţa de a duce până la capăt acest proiect. Mulţumiri speciale li se cuvin lui William (z" l) şi Frieda Rosenzweig, Haim Solomon, Erika Eckstadt, Liviu Beris, Pincu Kaiserman (z" l) şi Samuel Aroni. Fie că familiile îşi au rădăcinile istorice în Chişinăul ţarist, fie că au înfruntat personal furia Holocaustului din Chişinăul românesc sau, pur şi simplu, şi-au alăturat destinul individual celui al evreilor din acest oraş, fiecare dintre aceştia a făcut dovada devotamentului faţă de memorie, lucru care a fost remarcabil de observat. În amintirea familiei care îşi avea originile în provincia românească a Basarabiei, Michael şi Suise Gelman au arătat un neîntrerupt interes faţă de proiecte de acest gen, prin înzestrarea generoasă oferită fondului *Jacob and Yetta Gelman Fund for the Study of the Holocaust în România.* Colegii mei de la *United States Holocaust Memorial Museum* şi *Mandel Center for Advanced Holocaust Studies,* care funcţionează în cadrul său, au reprezentat pilde vii de performanţă academică. Contribuţiile benefice ale tuturor acestora se regăsesc în studiul de faţă. Orice greşeală, fireşte, mi se datorează.

În sfârşit, Nancy, Eve şi Daniel, care şi-au sacrificat din timpul lor, astfel încât să pot zăbovi asupra documentelor care mărturisesc evenimentele îngrozitoare petrecute cu mult timp în urmă şi la mare depărtare, merită recunoştinţa şi dragostea mea nepieritoare. Pe măsură ce am reflectat şi am scris despre persecutarea şi uciderea părinţilor evrei, taţi şi mame, a bunicilor şi copiilor care nu au avut şansa de a considera casă Chişinăul celei de-a doua jumătăţi a anului 1941, gândurile mele s-au îndreptat întotdeauna către familia mea, către cei iubiţi şi către durerea pe care orice vătămare sau pierdere, în ceea ce-i priveşte, ar putea s-o aducă. În acel context şi la această a 74-a aniversare a creării şi lichidării ghetoului din capitala Basarabiei, ofer lucrarea de faţă drept comemorare a evreilor din Chişinău (sau *Kishinev*),

care au pierit în oraş sau care au suferit din pricina ghetoizării şi a deportării în Transnistria şi pentru supravieţuitorii ale căror vieţi au fost schimbate pentru totdeauna, din simplul motiv că erau locuitori ai Chişinăului, în inima Basarabiei, atunci când trupele româneşti au reocupat oraşul, la mijlocul lunii iulie, anul 1941.

Notă despre citarea şi traducerea documentelor

Documentele consultate în vederea scrierii acestui volum au fost adunate din mai multe surse şi depozite arhivistice. Dintre acestea, cea mai mare parte au fost consultate pe rolele de microfilm aflate în colecţiile de la *United States Holocaust Memorial Museum,* iar citările s-au făcut potrivit regulilor stabilite de muzeu, pentru astfel de arhive (Numărul colecţiei de *arhive/Record Group Number*; Titlul colecţiei de *arhive/Record Group Title*; Numărul rolei de microfilm/ *Microfilm Reel Number*; Numărul dosarului iniţial/*Original Folder Number*; Numărul *paginii/Folio Number*; Elementul de identificare a documentului/Document *identifier* şi Data emiterii docum*entului/Date of Origination of Document).* Totuşi, din cauza schimbărilor intervenite în modalitatea de organizare, reorganizare, numerotare şi renumerotare a dosarelor aflate în colecţiile depozitelor arhivistice şi ale documentelor cuprinse în dosare, precum şi din cauza fluctuaţiilor în practicile de microfilmare a depozitelor şi, de-a lungul timpului, în activitatea muzeului de strângere a arhivelor din întreaga lume, cititorul se va lovi de anumite inconsecvenţe în trimiterile pe care volumul le face la documente.

Unele role de microfilme au fost realizate cu ajutorul indicatorilor de diapozitive *(frame counters),* folosiţi în timpul microfilmării deasupra documentului microfilmat; altele, nu. Unele depozite de documente originale au ştampilate numerele succesive ale paginilor pe documentele aflate într-un dosar, în timp ce altele le au numerotate de mână. În numeroase situaţii, documentele

au fost numerotate şi renumerotate mai mult de o dată, îngreunând stabilirea numărului „corect” sau final, la momentul în care avea loc microfilmarea.

O soluţie la confuzia rezultată de aici ar fi putut să fie renunţarea cu totul la numerele de pagini din notele de subsol. Având în vedere dimensiunile mari ale multor dosare, adesea mergând la câteva sute de pagini fiecare, aceasta ar fi presupus, totuşi, ca oricare cititor interesat să consulte documentul citat să recurgă la o studiere migăloasă, diapozitiv cu diapozitiv, a respectivei role de microfilm, în vederea identificării acestuia. Pentru a adăuga o anumită consecvenţă, totodată oferind numere de pagini în notele de subsol, am recurs la următoarea soluţie care sper că va înlesni identificarea de către cititorii interesaţi a documentelor la care s-a făcut referire. Atunci când s-a recurs la un indicator (contor) în realizarea rolei de microfilm pe care se află documentul, am citat numărul diapozitivului arătat de contor, cu condiţia ca acesta să fie citeţ. Atunci când nu există număr de indicator sau acolo unde numerele de pe indicator nu sunt tot timpul lizibile, am acordat întâietate citării numerelor ştampilate de pe pagină, afară de cazul în care acestea au fost tăiate din respectivul dosar, în favoarea numerelor scrise de mână. Acolo unde nici numărul de indicator, nici numărul ştampilat şi nici numerele scrise de mână nu par să fie folosite în mod sistematic, după cum adeseori se întâmplă, atunci când documentele dintr-un dosar au fost renumerotate de mai multe ori, am indicat între paranteze, după citarea numărului de pagină, care număr a fost citat (de ex., f. 23 [scris de mână]).

O consecinţă a diversităţii algoritmilor de numerotare, a renumerotării multiple a documentelor originale şi a variaţiilor în citarea descrisă mai sus este că trimiterile la numerotarea din colecţiile microfilmate ale muzeului şi, astfel, citările din acest volum pot sau nu să corespundă numărului de pagină din acelaşi document aflat în dosarul iniţial din depozitul de arhive, acolo unde sunt păstrate originalele. Drept urmare, este posibil ca

acelaşi document să fie citat cu diferite numere de pagină de către cercetătorii care utilizează copiile microfilmate în detrimentul celor originale de hârtie şi viceversa. Oferirea numărului dosarului iniţial în toate trimiterile din acest volum le va permite cercetătorilor care consultă sursele tipărite din arhivele de origine să identifice sursa documentului citat. În câteva cazuri, unde chiar şi numărul de dosar este dificil de descifrat

Notă despre citarea şi traducerea documentelor atât în arhivele de origine, cât şi pe copiile microfilmate, am adăugat titlul român al dosarului, aşa cum apare pe coperta dosarului la depozitul de origine şi în copiile microfilmate ale muzeului.

Unele trimiteri la microfilmele din colecţia de arhive a muzeului RG – 25.003, care constau în documente de la Ministerul român al Apărării Naţionale, includ trimiteri la o rolă de microfilm, urmată de o referinţă, între paranteze, la un număr „vechi" de rolă. Rolele din această colecţie au fost renumerotate, iar dorinţa mea a fost aceea de a pune la dispoziţia cititorilor citarea corectă aflată în uz, dar şi o cale de a recunoaşte documente la care este posibil să se fi făcut referire în alte lucrări scrise, atunci când era folosită numerotarea anterioară a rolelor din această colecţie.

Documentele alese din secţiunea de la sfârşitul cărţii au fost organizate după criteriul datei de proveniență a documentului, care nu reflectă, neapărat, ordinea în care au fost citate în studiul de faţă.

Ghetoul din Chişinău

1941 – 1942

Crearea, administrarea şi desfiinţarea sa

Prolog:

Documentarea tragediei

I

n iunie 1991, la cincizeci de ani după ce trupele româneşti care luptau de partea maşinăriei de război a celui de-al Treilea *Reich,* aflat sub conducerea lui Hitler, trecuseră în număr mare Prutul, directorul general al Arhivelor Naţionale ale României afirma, într-o discuţie cu

o delegaţie de cercetători de arhive din partea Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite (USHMM – *United States Holocaust Memorial Museum)* că „Orice li s-a întâmplat neobişnuit evreilor, în Basarabia şi în Transnistria, la periferie, a fost făcut de germani şi de câţiva sălbatici, legionari, care acţionau pe cont propriu”[1]. Opinia directorului-general răspundea, ca un ecou, multor alte opinii la fel de confortabile, neinformate sau intenţionat înşelătoare, exprimate în interiorul şi în afara României de-a lungul deceniilor postbelice. La o extremă, aceste puncte de vedere portretizau România ca o oază pentru evrei în timpul Holocaustului (de exemplu, cazul evreilor maghiari şi transilvăneni, care scăpau de deportarea la Auschwitz). Ori se concentrau pe refuzul României de a-i expedia pe evreii din Regat în lagărele de exterminare din Germania, la sfârşitul anului 1942, în acelaşi timp trecând cu vederea perioada sângeroasă din

1941 – 1942, ca şi cum aceasta n-ar fi existat, şi bagatelizând exproprierea masivă a proprietăţilor deţinute de evrei sau regimul de muncă forţată impus evreilor de-a lungul şi de-a latul ţării în anii de război. Existenţa unui plan general, conceput cu grijă, schiţat de autorităţile române, pentru a-i deporta pe evreii din Regat şi din Transilvania de sud către lagărul morţii nazist de la Beze a fost pusă în surdină, în timp ce atenţia s-a îndreptat asupra complicităţii autorităţilor maghiare la proiectul de deportare şi ucidere a evreilor din Transilvania de nord. Alte variante negaţioniste puneau în sarcina germanilor răspunderea pentru orice crimă care ar fi putut să fie săvârşită în zonele aflate sub administraţia românească sau, cel mult, învinovăţeau simpatizanţii Gărzii de Fier, mişcarea fascistă românească şi scăparea de sub controlul guvernului a violenţei antisemite şi a crimelor de război comise „la periferie”, în Basarabia, Bucovina şi Transilvania, în timpul războiului.

---

1 întâlnirea generalului Ion Munteanu cu Brewster Chamberlin, Radu Ioanid şi Paul Shapiro, 15 mai 1991. Vezi şi Ion Munteanu, „Un erou asasinat - Mareşalul Ion Antonescu", în *România Mare,* 21 iunie şi 5 iulie 1991.

Aceste modalităţi de a privi lucrurile erau larg împărtăşite şi reflectau o răstălmăcire a faptelor istorice şi, în cele din urmă, o negare a Holocaustului din România. Această abordare a fost asumată, în linii mari, timp de patru perioade politice succesive. A început în ultimul an al regimului filo-nazist condus de Ion Antonescu, atunci când păstrarea unei comunităţi evreieşti în ţară era considerată avantajoasă, în situaţia unei înfrângeri. A fost menţinută de către armată în perioada de după înlăturarea de la putere a lui Antonescu, a partidului mixt şi, în sfârşit, a guvernărilor dominate de comunişti, care au pus capăt războiului şi au reprezentat România la Conferinţa de Pace de la Paris. A fost adoptată de regimul comunist care s-a succedat la putere până în 1989. După care, a continuat, în mod substanţial neschimbată, în primul deceniu al perioadei post-comuniste. Negarea oficială a faptului că Holocaustul afectase România ţinea de un scenariu care elimina din „România" – şi, astfel, punea în afara oricărei discuţii – teritoriile contestate ale Basarabiei şi Bucovinei de Nord, care aparţinuseră teritoriului românesc în perioada dintre cele două războaie mondiale şi, apoi, din 1941 până în 1944, dar care au fost integrate în Uniunea Sovietică după al Doilea Război Mondial. Printr-un raţionament asemănător, era posibil să nu se ţină seama de atrocităţile comise de autorităţile româneşti – civile şi militare –

În Transnistria, teritoriul aflat în sud-vestul Ucrainei, cuprins între fluviile Nistru şi Bug, ocupat şi administrat de România din 1941 până în 1944. Supravieţuirea unui număr semnificativ de evrei în Regat este, de asemenea, evocată în sprijinul afirmaţiei negaţioniste, şi niciunul dintre regimurile politice care au condus România după 1946 nu a permis o cercetare serioasă, ca să scoată adevărul la iveală.[2]

---

2 în anii 1945-1946, a fost o scurtă perioadă în care uciderea evreilor români şi ucraineni de către regimul antonescian a putut fi afirmată public. La acea vreme, au apărut câteva cărţi scrise de autori evrei, iar uciderea evreilor, departe de a fi principala acuzaţie, s-a numărat printre faptele de care Antonescu şi cei mai apropiaţi colaboratori ai săi au fost învinuiţi în procesul de la Tribunalul Poporului; vezi *Procesul Marii Trădări*

Toate aceste interpretări au conturat o tendinţă evidentă către dezvinovăţirea dictaturii militare a generalului Ion Antonescu care, aşa cum întotdeauna a fost amintit, înlăturase de la putere organizaţia antisemită Garda de Fier (sau Legiunea „Arhanghelul Mihail”), după „rebeliunea” legionară din ianuarie 1941. Antonescu, potrivit acestei proclamate versiuni istorice, i-a salvat pe evrei, iar, în absenţa unui acces liber la arhivele perioadei de război, această interpretare a fost general-acceptată. În clipa în care directorul-general al Arhivelor Statului a semnat o serie de articole apologetice pentru Antonescu în *România Mare,* o publicaţie a dreptei xenofobe, şi s-a numit pe sine, în paginile acelui periodic, drept preşedinte executiv al Fundaţiei

„Mareşalul Ion Antonescu”, motivaţia acestuia a devenit şi mai clară, iar provocarea cercetărilor de arhive – încă şi mai mare.[3]

Directorul-general a făcut tot ce-i stătea în putinţă pentru a împiedica accesul la dosarele de război ale

---

Naţionale, Bucureşti, 1946. Totuşi, delegaţia României la Conferinţa de Pace de la Paris, în încercarea anevoioasă de a dobândi calitatea de co-beligerant în tabăra Aliaţilor, a căutat să ascundă rolul jucat de România în Holocaust. Nici una dintre declaraţiile oficiale pe care le-a pregătit pentru lucrările conferinţei nu a abordat chestiunea destinului evreilor; vezi, de ex., É.C. Ciurea, *Le Traité de Paix avec la Roumanie du 10 février 1947,* 1954; şi Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947,*1980, pp. 573-600. După aceasta, cercul vicios al negării publice nu a fost rupt, totuşi, decât în 2003-2004, când declaraţiile negaţioniste au stârnit un protest internaţional atât de puternic, încât preşedintele Ion Iliescu a numit o comisie internaţională de istorici, sub conducerea lui Elie Wiesel, laureat al Premiului Nobel, pentru a pregăti un raport oficial asupra Holocaustului în România. Odată încheiat, raportul şi recomandările sale au fost asumate în întregime de preşedintele Iliescu, iar acesta a fost postat pe s/te-ul Preşedinţiei României. Vezi Elie Wiesel (preşedinte), *Comisia Internaţională asupra Holocaustului în România. Raport Final* (în continuare: *Raportul Comisiei Wiesel).* Cu privire la negarea Holocaustului în România, vezi „Distorsiunea, negarea şi minimalizarea Holocaustului în România postbelică ", în *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 333-380.

3 Dezbaterea cu privire la rolul lui Antonescu în istoria românească a continuat dezlănţuită în primii cincisprezece ani de post-comunism. Apologeţii au publicat masiv, pentru a contracara tot mai multele documente istorice. S-au făcut câteva eforturi pentru a-1 evalua pe Antonescu în absenţa evidenţelor din timpul războiului. Vezi, de ex., Larry L. Watts, *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941,*1993. Acestea greşesc prin omisiune, dacă nu de-a dreptul prin denaturare. O interesantă contribuţie timpurie în chestiunea rolului jucat de Ion Antonescu este dosarul format din mai multe articole: „Cazul Ion Antonescu", în *Dilema,* nr. 165, 8-14 martie 1996. Pe 22 august 1941, în urma reocupării Basarabiei şi a Bucovinei de Nord de către trupele române, generalul Ion Antonescu a fost înaintat la gradul de mareşal.

Arhivelor Statului, în acelaşi timp înfruntându-i pe cei care ar scrie despre Holocaustul din România, ca să se oprească şi să renunţe definitiv la această activitate, până la obţinerea documentelor de arhivă, care să sprijine concluziile care le puneau sub semnul întrebării pe cele preferate de el. Într-un articol din iulie 1991, publicat în *Europa,* sub titlul „Către adevăr", el a vorbit despre vizita delegaţiei muzeului, afirmând răspicat că vinovăţii de uciderea a „mii de evrei" nu erau românii, ci germanii şi „legionarii trimişi pe front", şi a considerat de neînchipuit ca autorii unor cărţi, prezentări şi studii să lucreze fără documente.[4] „Preşedintele executiv", desigur, nega validitatea primelor documente puse la dispoziţie în lucrarea lui Matatias Carp, *Cartea Neagră,* obţinute, în cea mai mare parte, din arhivele Comunităţii Evreilor Români şi din procesele postbelice ale criminalilor de război români[5], precum şi substanţială documentaţie strânsă laolaltă sub auspiciile Fundaţiei Beate Klarsfeld, în masiva lucrare a lui Jean Ancei, *Documente privind soarta evreimii române în timpul Holocaustului[6],* ambele fiind binecunoscute surse editate care până recent au fost, în cea mai mare parte a lor, inaccesibile pe teritoriul României. Pentru a spune lucrurilor pe nume, el apăra, totuşi, o imagine falsă a lui Ion Antonescu, în care anumite cercuri politice şi ideologice naţionaliste din România primilor ani de după 1989 urmăreau să investească forţă.

Nicăieri istoria nu se scrie într-un vid – cu atât mai puţin acolo unde aceasta a fost masiv deformată şi interzisă. În sud-estul Europei, locul unde istoria a fost atât de mult inaccesibilă timp de aproape jumătate de secol, afundată în „iugoslavismul" titoist ori înceţoşată de naţionalismul proletar al lui Ceauşescu, dezbaterea cu privire la faptul istoric, pe de-o parte, şi la acţiunea

---

4 Ion Munteanu, „Către adevăr", în *Europa,* iulie 1991.

5 Matatias Carp, *Cartea Neagră: Fapte şi documente - Suferinţele evreilor din România, 1940-1944,1946-1947* (în continuare: Carp, *Cartea Neagră).*

6 Jean Ancei (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust,* 12 vol., 1987 (în continuare: *Documente Ancei).*

politică şi militară, pe de altă parte, şi-a făcut loc de sub vălul comunist cu care era intim întreţesută, în mod pătimaş. În România, controlul asupra datelor istorice – atât din perioada fascistă, cât şi din cea comunistă – a fost perceput ca fiind legat în mod direct de controlul general.

Directorul-general Munteanu, de atunci decedat, a înţeles acest lucru şi a stabilit o politică de acces la depozitele de documente din cadrul Arhivelor Naţionale ale României, care a continuat mai bine de un deceniu, doar întrucâtva diminuată, sub conducerea succesorilor săi. Colecţii importante aflate în custodia acelei instituţii – de pildă, cu privire la poliţie, jandarmenie, „românizarea" (în linii mari, echivalentul românesc al arianizării din Germania) personalului şi proprietăţii, şi preşedinţia Consiliului de Miniştri exercitată de Ion Antonescu – s-au scurs în public doar cu mare încetineală, de obicei după discuţii aprinse privind disponibilitatea, organizarea şi însăşi existenţa fondurilor arhivistice, adăpostite în mod evident acolo. Alte instituţii româneşti se aflau sub conduceri mai puţin devotate ideii de a conserva miturile şi secretele anilor de război. Acestea erau mai pregătite sau chiar nerăbdătoare să preia strălucirea misticii create în jurul lui Ion Antonescu; pregătite să-şi intensifice propria legitimitate post-comunistă printr-un discurs internaţionalist, pe care dictatorul comunist Nicolae Ceauşescu îl interzisese oricui altcuiva în afară de el însuşi; dornice să-şi asume un risc în vremuri nesigure, cu scopul de a-şi ameliora relaţiile cu Statele Unite; în unele situaţii, pur şi simplu, mai predispuse la intervenţii de nivel înalt. Aceste instituţii erau mai prevenitoare în cooperarea arhivistică, destul de des întâmplându-se să descopere, alături de reprezentanţii muzeului, adevărata amplitudine a ceea ce s-a petrecâftâlt-pâWpriii Mbi

r r ISTORii A MOLDOVEI

1940 şi 1944. Ministerul Apărării Naţionale, Serviciul Român de Informaţii şi Ministerul de Externe au oferit laolaltă un acces important la informaţii privind comenzile şi operaţiunile militare, arhivele de supraveghere şi

procesele postbelice, precum şi arhivele diplomatice şi colecţiile de documente cu privire la Holocaust.

Întrucât „periferia" despre care vorbise Munteanu a rămas sub control sovietic la sfârşitul războiului, cercetările de arhive cu privire la Holocaustul din România a depăşit graniţele ţării. În Moldova şi în Ucraina – la Chişinău, Cernăuţi, Mâkolaiiv, Odesa, Vinnâţea şi în alte locuri unde trupele româneşti au staţionat sau unde zonele de ocupaţie româneşti şi germane s-au întâlnit – colecţii de arhivă, în cea mai mare parte neatinse, din timpul administraţiei militare a Basarabiei, a Bucovinei de Nord şi a Transnistriei, au scos la iveală informaţii care au întregit imaginea de ansamblu. Puţin câte puţin, s-a conturat o imagine bine documentată asupra intenţiilor şi directivelor regimului militar al României – structuri birocratice, împărţirea civilă şi militară a responsabilităţilor, cerinţe privind raportarea instituite pentru a executa şi documenta românizarea personalului şi a proprietăţii, munca forţată în interiorul României şi pe teritoriile aflate sub administraţie românească şi în lagărele de concentrare şi ghetourile, deportarea şi moartea pe care le-a abătut asupra evreilor români şi ucraineni regimul antonescian. Numele şi destinele victimelor, fericiţii supravieţuitori, eroii şi răufăcătorii au umplut liste şi diferite însemnări, comunicate oficiale şi rapoarte, arhive ale comunităţii evreieşti, adeverinţe de proprietate şi permise de călătorie. Toate aceste documente au fost copiate şi păstrate la USHMM ca resursă pentru cercetători şi pentru ca numele să nu fie uitate.

Deplasările în interes documentar de după 1991 au făcut posibil ca mai bine de două milioane de pagini, care mai înainte erau documente inaccesibile cu privire la Holocaustul din România, să le devină disponibile cercetătorilor interesaţi din cadrul muzeului, ceea ce a condus la publicarea unor noi studii importante în Statele Unite, Israel, Europa occidentală şi România însăşi.[7]

---

7 *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, 1940-1944,* 2006; şi seria colecţiilor de documente publicate de Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România,

Ilustrând enormitatea

Prolog: Documentarea tragediei 19 tragică a crimei, există o remarcabilă bogăţie documentară, de la ordine la unităţi militare şi rapoarte care susţin linia de comandă, în materialele Ministerului Apărării Naţionale; chestiunile formale ale birocraţiei guvernamentale, în hârtiile multor ministere de la Bucureşti; listele de nume ale evreilor români duşi la muncă forţată în România propriu-zisă, ori în tabere şi sate cu nume ne-româneşti, în documentele oficiale aflate în depozitele ucrainene de arhive ale fostei Transnistrii; corespondenţa dintre autorităţile româneşti şi colaboratorii de pe plan local, precum şi cu autorităţile germane din Ucraina aflată sub ocupaţie germană, dincolo de Bug; deprimantele rapoarte asupra nevinovaţilor omorâţi, atunci când n-au mai fost în stare să ţină pasul, în timpul marşurilor forţate către răsărit, dincolo de locuinţele acestora.

Fiecare colecţie de arhive de la „periferie" are o calitate unică sau, cel puţin, un anume fundal sau accent care aruncă o nouă lumină asupra a ceea ce s-a întâmplat atunci, în acele locuri. Din colecţia Cernăuţi, se poate observa examinarea atentă, în principal pe baze economice, a celor cărora li se permitea să rămână în ghetou, pe durata deportărilor care au avut loc în vara anului 1941; de asemenea, se poate proba atmosfera sutelor de denunţuri, făcute de cetăţeni, la modul individual, împotriva evreilor surprinşi în afara ghetoului, după intrarea în vigoare a interdicţiei de a ieşi sau a fi văzuţi în haina care avea Steaua lui David, aşa cum se cerea, dar cusută pe partea greşită. În arhiva Mâkolaiiv, se priveşte în faţă destinul evreilor (şi al rromilor) din provincia Golta, care era situată la marginile îndepărtate ale Transnistriei, prinsă între mizerie şi moarte probabilă în zona românească, iar pentru cei ale căror nume figurează pe lungi, minuţios alcătuite liste, mai multă moarte sigură în zona germană, exact de partea cealaltă a

(FCER), Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, sub titlul generic *Evreii din România între anii 1940 şi 1944,* Bucureşti, Ed. Hasefer, 1993.

fluviului. La Odesa, se întâlneşte uciderea în masă a efectiv întregii populaţii evreieşti din acel măreţ oraş şi uciderea în masă în lagărele de tranzit şi în ghetourile din Berezovca.

Acmacetca, Domanovca, Berşad, Bogdanovca şi Golta. Şi la Vinnâţea, asemenea Mâkolaiivului, un loc în care se întâlneau zonele de ocupaţie românească şi germană, se pot vedea dureroasele documente ale recolonizării forţate, muncii forţate şi înfometării evreilor români şi locali din locuri precum Vindiceni, Moghilev, Ladijin, lampol, Şargorod, Djurin, Vapniara şi Copaigorod, toate denumiri de locuri care au devenit cimitire pentru persoane ale căror nume le cunoaştem, în acest moment.[8]

La Chişinău, acolo unde Arhivele de Stat şi, ulterior, Adunarea Naţională şi chiar autoritatea succesoare a fostului KGB sovietic au deschis arhivele pentru consultare, materialele s-au dovedit, şi de această dată, a fi unice şi grăitoare. Capitală regională a Basarabiei româneşti din perioada interbelică, a Moldovei sovietice şi, ulterior, a Moldovei independente de după război, Chişinăul a constituit centrul administraţiei din Basarabia aflată sub conducere românească, de la mijlocul anului 1941 până la jumătatea anului 1944. În calitate de „capitală” administrativă, reşedinţa guvernatorului provincial şi al Inspectoratului Regional al Jandarmeriei, Chişinăul a primit comunicări direct din partea guvernul central de la Bucureşti – unde a şi raportat nemijlocit. Oraşul a găzduit autorităţile civile şi militare de ocupaţie, care împart răspunderea directă a modului în care au fost trataţi evreii din Basarabia şi din Chişinău. La momentul acela, a devenit principalul depozitar al documentelor oficiale şi a rămas în continuare astfel şi după război. În condiţiile înaintării rapide a Armatei Roşii către oraş, în 1944, şi ale uzanţelor sovietice cu privire la arhive, o parte

8 Pentru un rezumat al colecţiilor cu privire la România aflate la USHMM şi pentru a consulta cataloagele de colecţii pentru care s-au încheiat operaţiunile de inventariere, a se consulta *Archival Guide to the Collections of the United States Holocaust Memorial Museum (Ghidul de arhivă al colecţiilor Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite),* disponibil pe szfe-ul de Internet al muzeului: www.ushmm.org.

semnificativă din originalele şi copiile de primă mână ale documentelor guvernamentale ale Comisariatului pentru Basarabia, Bucovina şi Transnistria (CBBT) cu privire la soarta evreilor din Basarabia au rămas pe loc ori au fost depozitate acolo, după război. Un mare număr de dosare de la Bucureşti, inclusiv documente care-i priveau pe evrei, le-au fost predate autorităţilor sovietice în timpul aplicării armistiţiului, iar unele dintre aceste colecţii de documente s-au oprit şi la Chişinău.[9] Considerată la un loc, toată această resursă documentară arată o politică explicită, executată pas cu pas şi cu prioritate, condusă şi supravegheată atent, de la centru, de către Conducătorul Statului român, Ion Antonescu. Politica s-a concentrat pe distrugerea totală a evreilor din Chişinău, şi din restul Basarabiei. Documentele arată, în mod evident, că „la periferie", în Basarabia, ca şi prin alte părţi, Antonescu ţinea lucrurile sub control şi s-a dovedit a fi un criminal de război şi un ucigaş.

Crearea şi, apoi, lichidarea ghetoului din Chişinău a reprezentat o componentă a politicii antonesciene cu privire la această regiune. Evreii din Chişinău cunoscuseră măsuri antisemite şi în trecut, îndeosebi în timpul Pogromului de Paşti din 1903, sub regimul ţarist[10], iar după unirea Basarabiei cu România, din 1918, simţiseră incandescenţa antisemitismului românesc, alimentat în această regiune de Liga Apărării Naţional-Creştine a lui A.C. Cuza şi de Garda de Fier a lui Corneliu Zelea Codreanu[11]. Însă niciodată nu mai experimentaseră ceva

9 O listă principală de fişiere luate de către autorităţile sovietice de la Comisia Aliată de Control pentru România se păstrează la Arhivele Naţionale din Bucureşti. Lista se întinde pe mai mult de 100 de pagini şi cuprinde documente cu privire la implicarea în război a regimului Antonescu, precum şi o categorie largă de documente privind Basarabia şi Bucovina de Nord, teritoriile cedate de România, potrivit ultimatumului dat de URSS în iunie 1940 şi păstrate acolo după încheierea războiului.

10 Pentru o analiză a pogromului din 1903, vezi Edward H. Judge, *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom,* 1992. Antonescu era familiarizat la modul personal cu oraşul. El a funcţionat acolo, pentru scurt timp, în cadrul Corpului III Românesc în 1938; vezi D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime.*2006, p. 45.

11 Asupra Gărzii de Fier, există o literatură cuprinzătoare. Despre Cuza şi influenţa sa în regiune, vezi Paul A. Shapiro, *Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, Dec. 1937 - Feb. 1938,* în *Canadian-American Slavic Studies,*

care să-i pregătească pentru vara şi toamna anului 1941.

Chişinăul reocupat

D

În vara lui 1941 şi până în primăvara 1942, populaţia evreiască a Chişinăului, care, la un moment dat, reprezenta aproximativ jumătate din locuitorii oraşului – şi pentru scurt timp în 1940 – 1941, poate chiar mai mult de jumătate –, a fost supusă unei politici de exterminare, care a condus la înjumătăţirea (dacă nu chiar mai mult) acesteia.[12] La un an după ce Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia şi capitala sa, ca urmare a ultimatumului de 24

VIII, 1 (Primăvara 1974), pp. 45-88. Cartea lui Cuza, *Despre poporaţie* (ediţia a doua), 1929, apărută iniţial în 1899 şi revizuită trei decenii mai târziu, descrie oraşele Moldovei, Bucovinei şi Basarabiei ca fiind preluate de valurile de imigranţi evrei. Vezi Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania,* 1995, pp. 89-127, despre antisemitismul din Basarabia; şi pp. 253-255, despre imigraţia evreiască în Basarabia după Primul Război Mondial. Cu privire la fundalul istoric al antisemitismului românesc, Cuza şi Codreanu, vezi capitolul meu, *Fundalul şi precursorii Holocaustului,* în *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 19-55.

12 E.H. Judge, în *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom,* 1992, p. 26, citează surse ruseşti, care arată că, în 1897, populaţia evreiască a Chişinăului număra 50.000 de oameni sau 45%. în 1930, evreii numărau puţin peste 7% din populaţia Basarabiei, 27% din populaţia urbană şi 36% din locuitorii Chişinăului. Vezi rezultatele recensământului din anul 1930, în Sabin Manuilă şi D.C. Georgescu, *Populaţia României,* 1938, pp. 68-69; şi citări pentru Chişinău, în Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe between World Wars,* 1983. în 1930, populaţia Chişinăului, al doilea oraş din România, ca mărime, după Bucureşti, era de 117.016 locuitori, iar evreii numărau 41.405. Oraşul avea 32 de biserici ortodoxe, însă 65 de sinagogi şi case de rugăciune. în ciuda ultimatumului dat de sovietici României pentru cedarea Basarabiei, populaţia evreiască a oraşului a continuat să crească, după unele estimări ajungând la 50-60.000 de oameni. Unii evrei au trecut din România în Basarabia, pentru a scăpa de persecuţiile tot mai puternice din această ţară, însă absenţa documentelor face imposibilă o estimare credibilă a numărului acestora. Vezi *Enciclopedia României,* 1938, voi. 2, pp. 598-600; şi Samuel Aroni, *Memories ofthe Holocaust: Kishinev,* 1995; Julius S. Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery,* 1969, p. 143; şi *Documente Ancei,* voi. 8, p. 595, mărturia lui Marian Michael. Conducerea Comandoului Special 11a din *Einsatzgruppe D* a confirmat aprecierea potrivit căreia evreii reprezentau peste jumătate din populaţia oraşului, înainte de atacul Axei, estimarea germană mergând până la 60-80.000 de oameni; vezi „Raportul cu privire la activitatea Comandoului Special 11a în perioada 17-31 iulie 1941", datat 1 august 1941 *(Bundesarchiv Militâr- archiv Freiburg im Breisgau* [numit în continuare BAMA], RH24-54, *Generalkommando des LIV Armeekorps,* 177/143-145), şi „Raportul operaţional din URSS nr. 63" al Poliţiei de Securitate şi al Comandamentului SD, datat Berlin, 25 august 1941 (NO-4538; *Bundesarchiv Berlin,* R58, *Reichssischerheitshauptamt,* 216/178-179), ambele reproduse (în originalul german şi în traducere românească) în Ottmar Traşcă şi Dennis Deletant, *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din Arhivele Germane,* 2007, pp. 229-234,279-280. Ottmar Traşcă a publicat o importantă colecţie de documente cu privire la chestiunea evreiască. Acestea au fost selecţionate exclusiv din documentele citate în studiul de faţă; vezi Ottmar Traşcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944,* 2010.

de ore pe care sovieticii l-au dat românilor la mijlocul anului 1940, trupele româneşti, însoţite de unităţi ale Armatei XI din *Wehrmacht* şi din *Einsatzgruppe* (Grupa de Intervenţie) *D,* au reocupat Chişinăul, comiţând masacre sângeroase asupra evreilor pe principalele căi de acces şi omoruri calificate chiar în oraş.[13] Unităţile germane au raportat că descoperiseră doar aproximativ 4.000 de evrei, atunci când au intrat în oraş. Mulţi evrei, însă, care plecaseră pe măsură ce forţele sovietice îşi pregăteau retragerea din oraş, pe 13 iulie, s-au văzut curând puşi în imposibilitatea de a merge mai departe, graţie blocării drumurilor de către forţele româno-germane, care înaintau rapid şi, după aceea, s-au reîntors în oraş.[14] Cât au ocupat

---

13 Drumurile pe care au înaintat către Chişinău trupele armate au fost cartografiate de Mark Axworthy, în *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945,* 1995, pp. 46-47. Carp aminteşte de asasinate în oraşele şi satele Basarabiei în primele zile după ce trupele româno-germane au trecut Prutul. Documentaţia lui cuprinde dovezi de asasinate de-a lungul rutelor principale de acces în Chişinău, de la Sculeni în nord şi Hânceşti în sud (Carp, *Cartea Neagră,* p. 36). Rabinul-şef al României din anii de război, Al. Şafran, în lucrarea sa de memorii din 1987, în general insuficient apreciată, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947,* p. 78, face trimitere la „ferocitatea de necrezut" a asasinatelor; la fel face Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery,* 1969, pp. 32 -43. Pentru o descriere concisă a masacrelor care au avut loc în timpul reocupării Basarabiei de către România, vezi Ioanid, *The Holocaust in Romania,* 2000, pp. 62-109. Cu privire la masacrele din anumite sate şi oraşe şi la modul în care evreii au fost trataţi în cursul reocupării provinciei, vezi FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între 1940 şi 1944: Perioada unei Mari Restriştii, 1940-1942* (în continuare, FCER, *Perioada unei Mari Restriştii...*), Partea 1,1997, pp. 336-367. Raul Hilberg, în *The Destruction of European Jews,* 1985, vol. 2, p. 768, oferă citate alese din rapoartele întocmite de *Einsatzgruppe D* în regiime. Rapoarte suplimentare asupra ocupării Basarabiei şi Chişi- năului, suprimarea „partizanilor", căutarea „comisarilor evrei" şi asasinatele din vara anului 1941 se găsesc în U.S. National Archives and Records Administration (în continuare: NARA), Captured German Records Microfilmed at Alexandria (Virginia), Microfilm Publication T314, Roll 1337, *LIV. Armeekorps.*

14 „Raportul operaţional din URSS nr. 63", *loc.cit.,* rapoarte asupra evreilor care veneau în oraş, sporindu-le numărul de la 4.000, câţi erau iniţial, la peste 9.000. Mai înainte, în august, nou-instalatul Guvernator al Basarabiei a raportat Cartierului General al lui Antonescu că aproximativ 10.500 de evrei basarabeni şi bucovineni, care plecaseră cu sovieticii, căutau să se întoarcă în Basarabia, iar Antonescu protestase la Legaţia Germaniei de la Bucureşti faţă de orice mişcare a evreilor de la est la vest. Evreii de pe Nistru numărau mii care fuseseră împinşi către est de români în decursul lunii iulie, însă atât românii, cât şi germanii au acceptat faptul că erau şi mulţi evrei care plecaseră odată cu sovieticii ori fuseseră evacuaţi de către aceştia; v. Traşcă şi Deletant, *Al Ill-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944,* pp. 264-265.
Pentru o dare de seamă cu privire la întoarcerea evreilor ajunşi din urmă de înaintarea româno-germană la Orhei în apropiere de Chişinău, vezi USHMM/Serviciile Arhivelor de Stat din Moldova, RG - 54.001 (în continuare: USHMM RG - 54.001), rola 15, fondul 666, opis 2, dosarul 325-1, f. 117, Raportul 3417S din 6 iulie 1943, al Poliţiei municipale Orhei către Inspectoratul Regional de Poliţie din Chişinău, prin care raportează cu

regiunea, sovieticii au deportat mii de oameni din Basarabia – evrei şi ne-evrei. Bărbaţii care aveau vârsta potrivită fuseseră recrutaţi şi luaţi în armată. Alţi evrei fugiseră din Chişinău în răstimpul dintre atacul comun româno-german peste Prut şi retragerea finală a sovieticilor din oraş, în timpul căruia forţele sovietice aflate pe picior de plecare minaseră şi incendiaseră aproape tot centrul oraşului. Profitând de climatul anticomunist şi antisemit din primele zile de ocupaţie, un comandant român care a sosit la Chişinău pe la începutul lunii august a raportat că „exceptând suburbiile şi câteva din clădirile mai importante din centrul oraşului, totul fusese ruinat de sălbăticia armatelor iudeo-comuniste". O comisie de investigaţie, numită câteva luni mai târziu de Ion Antonescu cu scopul de a cerceta neregulile din administrarea ghetoului din Chişinău, a descris oraşul astfel: „Se mistuia prin focşi-şi zguduia temeliile dinamitate de către Armata Roşie, care se retrăgea [...] Ruine fumegânde la fiecare pas, cadavre de oameni şi animale, presărate în tot locul. Bande de derbedei şi corbi ai nenorocirilor, care jefuiau, dezertori şi elemente înarmate, din armata comunistă, care stăpâneau periferiile". Comisia i-a acuzat pe evreii care se retrăseseră cu forţele sovietice de faptul că şi-au distrus propriile lor proprietăţi înainte de a pleca.[15] Rapoartele

privire la întoarcerea în Orhei a 345 de evrei care fugiseră, dar fuseseră „prinşi din urmă de trupele româno-germane".

15 Primul citat este din mărturia martorului ocular Marian Michael care îşi aminteşte de sosirea trupelor române pe 16 iulie; vezi *Documente Ancei,* voi. 8, pp. 595-598. Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 36, precizează că trupele au venit pe 17 iulie. Jurnalul de război ţinut de *Abteilung* (Secţiunea) la din cadrul Diviziei 72 Infanterie din *Wehrmacht* evocă înaintarea din timpul zilei şi încheierea controlului comun asupra oraşului de către unităţile militare româno-germane, la ora 11.45 seara, pe 16 iulie; v. NARA, Captured German Records Microfilmed at Alexandria (Virginia), Microfilm Publication T-315, rola 1055 (vechi 205), dosarul 1076, ff. 62-70: "Summary Report of the services carried out by this Praetoral Service between August 1 and October 10,1941" („Raport sumar asupra serviciilor prestate de acest Serviciu Pre- torial între 1 august şi 10 octombrie 1941"), nedatat. Numirea unei comisii de anchetă a fost dispusă de Ion Antonescu pe 4 decembrie 1941. Aceasta şi-a comunicat concluziile intr-un raport având două secţiuni, în ianuarie 1942. Copii după rapoarte (în continuare: „Raportul de anchetă 1" şi „Raportul de anchetă 2") pot fi găsite în USHMM RG - 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 69 (titlu dosar: *Ancheta neregulilor în administrarea Ghettoului Chişinău, 1941);* Partea 1 este în ff. 1-46 şi Partea a 2-a în ff. 47-69 (inclusiv ataşamentele). Documentele 43 şi 44 din acest volum pun la dispoziţie

germane au confirmat distrugerea la scară largă pe care au găsit-o în urina retragerii sovietice, consemnând că „din cauza incendiilor şi exploziilor, majoritatea clădirilor publice se află în ruină”.[16]

Unii evrei din Chişinău au reuşit să ajungă la un refugiu temporar pe teritoriul aflat încă sub controlul sovietic, în timp ce alţii şi-au căutat adăpost chiar în satele din Basarabia rurală. Cu toate acestea, mulţi fie erau incapabili să se ridice şi să se deplaseze vioi din cauza vârstei înaintate, a infirmităţii ori a prezenţei copiilor mici, fie nu erau dornici să-şi abandoneze bunurile proprii, despre care ei credeau că le pot oferi o oarecare siguranţă în vremuri deja înspăimântătoare. Aceştia au rămas în Chişinău, când trupele româneşti şi germane au pătruns în oraş, în seara zilei de 16 iulie, la trei zile după retragerea sovietică. *Sonderkommando* 11 a al Poliţiei Germane de Securitate (SD) şi-a făcut apariţia în dimineaţa imediat următoare. În zilele care au urmat, mulţi evrei au fost scoşi de prin ascunzişuri, umiliţi, bătuţi şi ucişi. Numărul precis al evreilor omorâţi în aceste prime zile este incert şi pare să nu fie consemnat.[17] Cert este că unităţile din *Wehrmacht* prezente în oraş, *Sonderkommando* 11 a şi toţi românii au luat parte la prinderea, oriunde se aflau, şi uciderea evreilor în primele zile după ocuparea oraşului.

Divizia 72 Infanterie din *Wehrmacht* a consemnat că *Feld-Jan*darmeria din componenţa ei „a pregătit în mod direct calea pentru acţiunea Comandamentului Special SD”, cerând insistent ca evreii să fie internaţi în lagăr şi să

---

fragmente. Pentru un raport al distrugerii sistematice a oraşului Orhei în timpul retragerii sovietice, v. USHMM RG - 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-2, ff. 378-383, Raportul nr. 2177, din 14 octombrie 1941, al Siguranţei Orhei către Inspectoratul Regional de Poliţie din Chişinău: „Raport cu privire la activitatea elementului jidănesc de la cedarea Basarabiei la expulzarea ruşilor".

16 „Raport cu privire la activitatea Comandoului Special 11a în perioada 17-31 iulie 1941", *loc.cit.*

17 Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 36, sugerează 10.000; Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery,* 1969 pp. 40,143, propune o cifră chiar mai mare. Ancei, citând colaborarea strânsă dintre *Einsatzgruppe D* şi Eşalonul Operativ al Serviciului Special de Securitate român, evocă acţiunile comune a acestor unităţi la Bălţi şi Chişinău, fără a propune un număr total de victime; v. Jean Ancei, *German-Romanian Relations During the Second World War (Relaţiile româno-germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial),* în Randolph L. Braham (ed.), *The Tragedy ofRomanian Jewry,* 1994, p. 65.

se purceadă, „pe cont propriu, la execuţii regulate ale evreilor”. În completare, FeW-Jandarmeria, „în cel puţin o privinţă a pus la dispoziţie un pluton de execuţie pentru o acţiune a Comandoului Special SD”.[18] Germanii au raportat o rezistenţă sporadică şi acte de sabotaj în oraş, comise în mod preponderent de evreii care, potrivit afirmaţiilor acestora, „erau, în mod clar, prezenţi oriunde se comiteau atacuri împotriva noii ordini”. *Einsatzgruppe D,* din care *Sonderkommando* 11 a reprezenta o subunitate, a raportat la Berlin că „soldaţii germani... au afirmat în mod repetat faptul că se trăgea asupra lor de către civili evrei, individual sau în mici grupări”. Pentru a înăbuşi violenţa, o mie de bărbaţi evrei au fost arestaţi şi plasaţi într-un lagăr special, în calitate de ostatici, însă acest lucru nu a pus capăt actelor de rezistenţă. Germanii s-au concentrat iniţial pe eliminarea cu prioritate a unor anumite grupuri-ţintă. Până pe 24 iulie, arestaseră şi executaseră 77 de „lideri politici” şi 68 de evrei identificaţi, pe baza documentelor sovietice luate în timpul asedierii oraşului, în calitate de comunişti şi membri ai grupărilor de rezistenţă organizate de către NKVD-ul sovietic *(Narodnîi Kommisariat Vnutemnik Del* – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). De asemenea, ei au executat şase evrei care încercaseră să incendieze închisoarea specială, înfiinţată de către *Sonderkommando* 11 a. Aceste execuţii au fost duse la îndeplinire „într-o manieră organizată”, iar cadavrele au fost incinerate, „potrivit măsurilor de igienă”. Semnale luminoase pentru aviaţia sovietică şi incendierea unui depozit de cărbuni şi a altor clădiri, la sfârşitul lunii iulie, au condus la planificarea altor represalii sistematice.[19]

---

18 BAMA, grupul de documente 26-72/159, *Jurnal de război* al Unităţii 172 de *Feld*-Jandarmerie din cadrul Diviziei 72 Infanterie, înregistrare din 21 iulie 1941.

19 „Raport al Grupei de Intervenţie D către Înaltul-Comandament al Armatei XI germane despre activitatea Comandoului Special 11a între 7 iulie şi 13 august 1941", din 4 august 1941 (BAMA, RH20-11, *Armeeoberkommando* 11, 488/62-65), în Traşcă şi Deletant, *Al Ill-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944,2007,* pp. 243-249; şi „Raportul operational din URSS nr. 45" al Poliţiei de Securitate şi al Comandamentului SD, Berlin, datat 7 august 1941 (NO-2948; Bundesarchiv Berlin, R58, *Reichssicherheitshauptamt,* 215/210-211). Pentru o prezentare succintă a activităţii germane în primele zile care au urmat ocupării oraşului, aşa cum este oglindită în

În antiteză cu abordarea lor – cea „ordonată* –, germanii au raportat „nenumărate" „execuţii sălbatice", comise la întâmplare asupra evreilor de către români, care au lăsat trupurile neînsufleţite ale evreilor ucişi să se descompună în plină stradă şi în cimitirul evreiesc. Românii au încetat cu aceste împuşcături „neprofesioniste", aleatorii, doar după insistenţele germanilor ca ele să se oprească, nu cumva ca vina pentru ele să păteze reputaţia Comandoului Special.[20] în acel moment, mulţi evrei (şi ne-evrei) care părăsiseră oraşul s-au întors. Alţii au venit din zonele rurale învecinate. Aceştia nu-şi dădeau seama în ce măsură fuseseră deja formulate ordinele care-i obligau la ghetoizare, la înjosire sistematică, la jaf şi la deportare.

După ce dezinformarea sovietică diluase semnificaţia zvonurilor privind atacurile violente ale românilor şi germanilor asupra evreilor, din primele săptămâni de război, este posibil ca evreii să nu fi putut înţelege sensul deplin al pericolului pe care-l înfruntau. Primul rezumat dintre cele periodice ale situaţiei din Basarabia, trimise la Bucureşti de nou-înfiinţatul Serviciu Special de Informaţii de la Chişinău, a surprins atât debusolarea evreilor în urma asasinatelor care însoţiseră înaintarea românească şi reocuparea oraşului, ca şi ostilitatea şi neîncrederea cu care autorităţile româneşti îi priveau pe evreii care încă se aflau acolo: „Evreii trăiesc într-o permanentă stare de

documentele de arhivă şi cuprinzând descrieri remarcabil de detaliate ale modului în care aceste grupuri speciale au fost executate, vezi Andrej Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowkjetunion 1941-1943,*2003, pp. 176-179.

20 Carp documentează plângerile iniţiale adresate Cartierului General român de către Armata XI germană privind execuţiile haotice ale evreilor înainte de ocuparea Chişinăului (v. Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, pp. 47-57. *Sonderkommando* 11a şi-a asumat faptul că instaurase ordinea în acţiunea de rezolvare a problemei evreilor din Chişinău; vezi mesajul transmis de comandantul Grupei de Intervenţie D, *Standartenführer* (colonel SS) Otto Ohlendorf, către unitatea de serviciu secret a Armatei XI, din 4 august 1941, împreună cu raportul Comandoului Special 11a către Ohlendorf din aceeaşi zi (BAMA, RH 20-11/488, pp. 62-65; NOKW - 3233). Sursele germane, inclusiv rapoarte ale *Sturmbannfiihrer-ului* (maior SS) Paul Zapp din cadrul Comandoului Special 11a, creionează o imagine detaliată a primelor zile care au urmat reocupării Chişinăului. Documente ale Corpului 54 Armată german şi mărturiile strânse în timpul cercetării lui Zapp în Republica Federală Germania, consultate de Angrick, oferă confirmări şi detalii suplimentare (v. Andrej Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord...,* 2003, pp. 176-185).

nesiguranţă şi neîncredere. Majoritatea celor care s-au făcut vinovaţi faţă de Statul Român, au fugit în URSS, iar cei care au rămas au fost internaţi în lagăre sau executaţi. [...]. Urăsc de moarte România şi Germania. [...] în fiecare evreu trebuie să vedem un element distructiv, un Saboteur, un individ capabil de orice acte disperate."[21]

Fuga nu mai era posibilă. Drumurile pe care evreii ar fi putut scăpa erau deja blocate. Autorităţile române, între timp, perfectaseră planuri pentru viitorul lor cu mare repeziciune şi în secret, în ajunul războiului.

„Curăţirea terenului".

I

on Antonescu a revenit de la întâlnirile avute cu Hitler, pe 12 iunie, la München şi, în timpul a ceea ce el ştia că erau ultimele zile de pace ale României, a pus în aplicare ordine care aveau să-i victimizeze pe evreii din Basarabia şi Bucovina, încă din primele momente ale operaţiunilor militare. Pe 16 – 17 iunie, Generalul Constantin Z. Vasiliu, Directorul-General al Jandarmeriei, din cadrul Ministerului de Interne, autoritate civilă, a distribuit o directivă către conducerea unităţilor de jandarmerie, responsabile pentru judeţele Basarabiei, care urma să fie pusă în aplicare odată cu primul atac. Directiva era ordinul lui Antonescu pentru „curăţirea terenului" de evrei. Aceasta însemna, potrivit lui Vasiliu, „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflaţi pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor «suspecţilor», a activiştilor de partid, a acelora care au ocupat funcţiuni de răspundere sub autoritatea sovietică"[22]. Mai departe, C.Z. Vasiliu l-a

---

21 USHMM/Arhivele Serviciului Român de Informaţii, RG - 25.004 (numit în continuare, USHMM RG - 25.004), rola 25, fondul 20725, voi. 7, ff. 115-134, ramura SSI (Serviciul Special de Informaţii), Chişinău, „Sinteză a activităţii de informaţii în Basarabia, 18 iulie - 18 august 1941".

22 USHMM RG - 25.004, rola 16, fişierul 22539, voi. 32, ff. 5-6, Rechizitoriu (Procesul Crimelor de Război) - Cazul 547/1950; rechizitoriul, inclusiv fragmentul citat, este, totodată, citat în facsimil în *Documentele Ancei,* voi. 5, pp. 2-6 şi voi. 6, pp. 441-455. Ordinul a fost transmis mai departe pe cale orală sau în scris; vezi USHMM RG - 25.004, rola 16, fondul 22539, voi. 32, ff. 1-106, Rechizitoriu şi documente aferente, martie 1950; şi rola 24, fondul 20725, voi. 5, ff. 4-21, „Concluzii scrise în cazul Generalului Teodor Meculescu." V. şi Jean Ancei, *The Romanian Way of Solving the*

dezvoltat cu următoarele

„Instrucţiuni informative asupra problemei ce interesează Siguranţa Statului”: „Minoritatea evreiască care va fi urmărită cu toată energia, cunoscut fiind că evreii aproape în totalitatea lor au pactizat frăţeşte cu comunismul şi s-au dedat la cele mai mari acte de ostilitate contra armatei, autorităţilor şi populaţiei româneşti”[23].

Pe 19 iunie, generalul Ilie Şteflea, şef al Statului-Major General al Armatei, a răspândit ordinul „confidenţial” al lui Ion Antonescu, comandantul Armatei, prin care „să fie identificaţi – pe regiuni –, toţi jidanii, agenţii comunişti sau simpatizând. Ministerul de Interne trebuie să-i ştie, să le interzică circulaţia şi să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun.”[24] în acelaşi timp, Serviciul Special de Informaţii din România, care era însărcinat cu menţinerea securităţii pe plan intern, era pregătit pentru o implicare tot mai mare în desfăşurarea de operaţiuni pe teritoriul care urma să fie ocupat de România, în timpul războiului. Acesta a înfiinţat un *Eşalon operativ* („comando de acţiune”) de 100 – 160 de bărbaţi, inspirat parţial de Grupa de Intervenţie germană, chiar dacă era considerabil mai mic. Scopul său era „informaţii pe front şi apărarea spatelui armatei române de acţiuni de spionaj, sabotaj şi teroare”[25]. Această imitate s-a implicat activ în Pogromul de la Iaşi, la sfârşitul lunii iunie 1941, în care mii de evrei

---

Jewish Question in Bessarabia and Bukovina, 1988.

23 USHMM, RG - 25.004, rola 24, fondul 20725, vol. 5, Inspectorul General de Jandarmerie Vasiliu, Ordin nr. 37519/1941, f. 93.

24 Nota personală cu caracter confidential nr. 62783 din 19 iunie 1941, semnată de generalul Şteflea „din ordinul Consiliului de Miniştri", retipărită în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 2, p. 39.0 uşoară parafrazare a acestui ordin apare în rechizitoriul şi în sentinţa pronunţată într-un proces de după război al ofiţerilor de armată; vezi Decizia Penală nr. 1997 din 17 august 1949, fişierul nr. 1205/1949, reprodusă în facsimil în *Documente Ancei,* voi. 6, p. 425. întregul text al Notei nr. 62783 există şi în documentele procesului de după război al lui Radu Dinulescu şi al altora, fişierul nr. P639, vol. 1, f. 11, aflate în custodia Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS); textul acelei fotocopii a fost retipărit în Ottmar Traşcă (ed.), *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944,* 2010, pp. 119-120.

25 Carp, *Cartea Neagră,* voi. 2, p. 43, Curtea Militară de Casaţie şi Justiţie, Proces-verbal al mărturiei lui Eugen Cristescu, fost şef al Serviciului Special de Informaţii din România, n.d.

au fost omorâţi, apoi a participat, alături de *Einsatzgruppe D,* la asasinarea evreilor în timpul înaintării româno-germane prin Basarabia şi în Chişinău.[26]

Declaraţiile politice venite din Capitală, în spiritul ordinelor date în lanţurile de comandă militare şi paramilitare, au devenit şi ele mai extreme în această perioadă. Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (şi acţionând ca preşedinte al Consiliului în timpul deselor absenţe ale lui Ion Antonescu de la Bucureşti, Conducătorul Statului aflându-se pe front), a dat glas dorinţelor generalului Antonescu, când le-a spus viitorilor guvernatori ai Basarabiei şi Bucovinei, pe 2 iulie, că urmau să impună „un regim foarte sever" cu scopul „purificării radicale" a provinciilor, pentru a elimina „toate infiltrările străine". În ziua următoare, a enunţat acest scop într-un mod şi mai exact, atunci când le-a spus ofiţerilor administrativi şi „pretorilor" (procurori militari) din Armată: „Acţiunea de purificare etnică se va desfăşura prin îndepărtarea sau izolarea în tabere de muncă, în locuri de unde nu-şi vor putea exercita influenţele nefaste, a tuturor evreilor. [...] Dacă va fi nevoie, pentru desăvârşirea operei de purificare etnică, guvernămintele provinciale vor aviza şi la măsurile de migraţiune forţată a elementului evreiesc şi a tuturor celorlalte elemente străine, care trebuie trecute peste graniţă, aceştia neavând ce căuta în Basarabia şi Bucovina în momentele restauraţiei drepturilor naţionale pentru totdeauna în aceste teritorii."[27] Pe 8 iulie, în timpul unei întâlniri a Consiliului de Miniştri, el a făcut din nou referire la instrucţiunile lui Ion Antonescu, atunci când a dat o

---

26 Vezi notele 13 şi 14 de mai sus. Cu privire la crearea şi misiunea *Eşalonului operativ* şi pentru o justificare a activităţii sale, vezi Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu - Asul serviciilor secrete româneşti,* 1995, pp. 116-121,198-207, 282-285; şi *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 122-123. ' '

27 Pentru declaraţiile lui Mihai Antonescu către guvernatorii numiţi ai Basarabiei şi Bucovinei, vezi FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944: Problema evreiască în Stenogramele Consiliului de Miniştri* (în continuare: *FCER Stenogramele),* Bucureşti, Ed. Hasefer, 1996, pp. 258-259. întregul text al instrucţiunilor administrative ale lui Antonescu către Armată poate fi găsit în Mihai A. Antonescu, *Pentru Basarabia şi Bucovina...*, 1941; textul e reprodus fragmentar în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 91.

tonalitate mai clară şi chiar mai ameninţătoare pentru operaţiunile care aveau să urmeze: „Cu riscul de a nu fi înţeles de unii tradiţionalişti care mai pot fi între dumneavoastră, eu sunt pentru migraţiunea forţată a întregului element evreiesc din Basarabia şi Bucovina, care trebuie azvârlit peste graniţă. [...] îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari, [...] nu există pentru istoria noastră un moment mai favorabil, mai larg, mai vast, mai liber, pentru o totală descătuşare etnică şi pentru o purificare a neamului nostru. [...] Dacă este nevoie, să trageţi cu mitraliera."[28]

Unii apologeţi s-au concentrat pe cuvintele lui Mihai Antonescu, pentru a încerca să abată responsabilitatea, pentru tratamentul violent aplicat evreilor în această etapă timpurie a războiului, de la Ion Antonescu la Mihai. Însă nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Mihai Antonescu acţiona în numele şi pe seama Conducătorului Statului, la întâlnirile din cadrul Consiliului de Miniştri, în timp ce acesta din urmă supraveghea operaţiunile militare de pe front. Trimiterile sale constante la instrucţiunile şi dorinţele Conducătorului Statului oferă noi argumente convingătoare ale acestei realităţi. Şi nici retorica înflăcărată sau implicarea directă a acestuia nu au lipsit. La o întâlnire din aprilie a Consiliului de Miniştri, el i-a acuzat pe evrei de sabotaj economic şi a ameninţat că „ei sunt cei dintâi care vor plăti cu viaţa lor". A declarat că va permite ca evreii să fie masacraţi pe străzi. I-a acuzat pe evrei că angajează „fetele cele mai durdulii care vin din Transilvania" ca menajere, astfel încât să poată fi abuzate de „băieţii jidanilor", iar apoi trimise acasă, pentru a avea „copii cu sânge jidovesc şi rasa se duce peste cap"[29]. La mijlocul lunii iunie, în zorii atacului comun româno-german asupra Uniunii Sovietice, el a ordonat întocmirea de liste cu toţi „jidanii, agenţii comunişti sau simpatizanţi", ceea ce

28 Minutele întâlnirii pot fi găsite în *FCER Stenogramele,* pp. 264-268; de asemenea, reproduse selectiv în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 92.

29 Minutele întâlnirii Consiliului de Miniştri din 4 aprilie 1941, în *FCER Stenogramele,* pp. 214-215. ’

însemna că aveau să urmeze măsuri radicale, pe care le-ar fi dispus personal.[30]

La sfârşitul lunii iunie, în urma declanşării ostilităţilor împotriva URSS şi cu tensiuni ajunse la cote foarte ridicate, generalul Ion Antonescu a învinuit „populaţia iudeo-comunistă" a ţării de faptul că lucrează alături de agenţii sovietici pentru a pune la cale acte de „sabotaj, terorism şi agresiune". El a dat ordine către prefecturile, poliţia şi jandarmeria din Moldova şi din alte judeţe aflate în vecinătatea zonei de conflict să-i adune şi să-i ţină sub supraveghere, în clădiri sigure, pe toţi bărbaţii evrei, cu vârste cuprinse între 18 şi 60 de ani, şi să le impună tuturor evreilor interdicţia de a ieşi din casă între orele 8 seara şi 7 dimineaţa. A ordonat jandarmeriei să-i ia ostatici pe toţi liderii evrei („rabini, figuri spirituale de frunte") şi să-i execute în cazul unor încercări de agitaţie, răzvrătire sau terorism.[31] Două zile mai târziu, pe 2 iulie, cabinetul Conducătorului Statului a dat ordin ca 50 de „iudeo-comunişti" să fie omorâţi pentru fiecare soldat german sau român împuşcat de „elemente străine de neam şi duşmane intereselor noastre"[32]. Pe 4 iulie, chiar şi în urma asasinării a mii de evrei la Iaşi cu doar câteva zile mai înainte, Ion Antonescu a transmis furia din ordinele sale către forţele militare şi jandarmerie: „Neamul evreiesc a supt, a sărăcit, a speculat şi a oprit dezvoltarea românismului timp de câteva secole. Nevoia de a scăpa de această plagă a românismului e de nediscutat. [...] Aceste măsuri se află în curs de aplicare şi ele vor fi continuate după normele ce voi hotărî."[33] Modul prestabilit în care Ion Antonescu şi-a exprimat adeseori ura „rasială" faţă de evrei, insistenţa asupra responsabilităţii sale personale

30 Nota personală cu caracter confidenţial nr. 62783 din 19 iunie 1941, semnată de generalul Ştefl ea, „din ordinul Consiliului de Miniştri", *loc.cit.*

31 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 301, Ordinul nr. 4593 al Ministrului de Interne, 30 iunie 1941, prin care sunt transmise directivele lui Antonescu.

32 Comunicatul preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 2 iulie 1941, în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 2, p. 40.

33 Ordinul din 4 iulie 1941, Ion Antonescu către unităţile de armată şi jandarmerie, în *FCER Perioada,* partea 1, pp. 256-257.

faţă de destinul evreimii române şi emiterea de ordine aspru formulate şi adeseori anume ţintite pentru a-i ataca şi/sau a-i ucide pe evrei sunt lucruri care au caracterizat comportamentul Conducătorului Statului român şi declaraţiile sale de-a lungul războiului. Acest lucru niciodată nu a fost mai valabil decât în primul an de ostilităţi, atunci când victoria părea sigură, iar abilitatea lui Ion Antonescu de a acţiona fără a fi ţinut răspunzător părea de nezdruncinat. Implicarea personală a Conducătorului Statului în adoptarea unor decizii care ar fi pecetluit soarta evreilor din Chişinău va ieşi la iveală din paginile care urmează. Profunzimea duşmăniei sale personale faţă de evrei reiese din limbajul puternic al comentariilor din timpul şedinţelor Consiliului de Miniştri de la începutul lunii septembrie, atunci când forţele militare române sufereau pierderi grele în cursul asedierii Odesei şi, într-o scrisoare către Mihai Antonescu din data de 6 septembrie, cu instrucţiuni pentru dizolvarea ghetoului din Chişinău. Consiliul de Miniştri a declarat că „Războiul a durat mai mult decât ne aşteptam cu toţii. [...] Lupta [pentru Odesa] este foarte înverşunată. Este pe viaţă şi moarte. Este dusă între noi şi germani şi evrei, fiindcă în spatele rusului se găsesc numai comisari evrei, care cu revolverele şi cu mitralierele duc pe soldaţi la luptă şi îi pun în imposibilitate să se predea. [...] Am să fac o operă de curăţire totală şi de evrei şi de toţi cei care s-au strecurat la noi. [...] Dacă scăpăm momentul acesta istoric de acum, l-am scăpat pentru totdeauna. Şi dacă câştigă evreii războiul, noi nu mai existăm. Suntem complet condamnaţi pieirii". Iar lui Mihai Antonescu i-a scris: „Trebuie să se înţeleagă de toţi că nu este o luptă cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viaţă şi pe moarte. Ori învingem noi şi lumea se va purifica, ori învinge ei şi devenim sclavii lor. [...] Şi războiul în general, şi luptele de la Odesa în special au făcut cu prisosinţă dovada că Satana este evreul."[34] Câteva săptămâni mai târziu, adresându-se

34 Remarcile lui Ion Antonescu în minutele întâlnirii Consiliului de Miniştri din 5 septembrie 1941, în *FCER Stenogramele,* pp. 297-300; şi telegrama sa către Mihai

din nou Consiliului de Miniştri, Ion Antonescu a recunoscut că ostilitatea sa faţă de evrei avea o puternică dimensiune rasială, în completarea consideraţiilor de natură politică, economică şi de siguranţă care ieşiseră la iveală în afirmaţiile anterioare, după declanşarea intervenţiei militare contra URSS: „[...] Tendinţa mea este să fac o politică de purificare a rasei româneşti, şi nu voi da înapoi în faţa nici unei piedici ca să realizez acest deziderat istoric al neamului nostru. [...] Pot aduce şi Basarabia înapoi şi Transilvania, dacă nu purific neamul românesc, n-am făcut nimic, căci nu frontierele fac tăria unui neam, ci omogenitatea şi puritatea rasei lui. Şi aceasta urmăresc în primul rând.”[35]

În condiţiile retoricii antisemite a lui Ion Antonescu, care frecvent o reproduce pe cea a conducerii naziste şi ale ordinelor care stabilesc îndrumări specifice pentru eliminarea evreilor de pe scena românească, nu a fost, pesemne, surprinzător, atunci când membrii cabinetului au fost informaţi că Ion Antonescu ceruse Berlinului să i se trimită un specialist în administrarea teritoriului proaspăt ocupat. *SS-Brigadenführer* Karl Pflaumer, căutat pentru experienţa sa deosebită în privinţa „schimburilor de populaţie şi a migraţiunilor silite”, a fost numit să funcţioneze ca persoană de legătură cu autorităţile româneşti de ocupaţie din Basarabia şi Bucovina şi a fost de faţă la prima întâlnire a consiliului administrativ pentru Basarabia, prezidat de proaspăt-numitul guvernator, generalul Constantin Voiculescu.[36] Concomitent, Mihai

---

Antonescu, transmisă de pe front, datată 3 septembrie 1941, în USHMM/Arhivele de Stat ale României, RG - 25.002, rola 18, fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinet, dosarul 167/1941, ff. 41-43 (numărătorul diapozitivelor de pe rola de microfilm). Telegrama este reprodusă integral în *FCER Stenogramele,* pp. 290-291. Pentru minutele integrale ale şedinţei Consiliului de Miniştri, vezi Arhivele Naţionale ale României, *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri: Guvernarea Ion Antonescu,* Voi. 4 *(Iulie 1941 - Septembrie 1941),* Bucureşti, 2000, pp. 545-582.

35 Minutele şedinţei Consiliului de Miniştri din 6 octombrie 1941, în *FCER Stenogramele,* pp. 326-327. ‘

36 Cu privire la numirea lui Pflaumer şi la prezentarea sa personalului administrativ al lui Voiculescu, vezi minutele şedinţei Consiliului de Miniştri din 8 iulie 1941, în *FCER Stenogramele,* pp. 264-269; şi USHMM RG - 25.004, rolfiimul 25, fondul 20725, voi. 7, ff. 17-26, Proces-Verbal al Primei Conferinţe Administrative pentru Basarabia cu prefecţii şi pretorii, prezidată de generalul Voiculescu, 25 iulie 1941. In urma disputei româno-

Antonescu i s-a adresat şefului SS, Heinrich Himmler, în numele Guvernului României, pentru a cere întoarcerea imediată în România a lui *Hauptsturmführer* Gustav Richter. Acesta funcţionase în cadrul Legaţiei germane la Bucureşti, la începutul acelui an, fiind consilier pentru problemele evreieşti, iar Antonescu a solicitat ajutorul său în „problema evreiască" a ţării, care, potrivit afirmaţiilor sale, trebuia „soluţionată într-un mod profund şi definitiv, mai ales folosind experienţa germană în această direcţiune"[37].

Până când Richter s-a întors în România, la începutul lunii octombrie, românii demonstraseră deja, totuşi, că nu aveau nevoie de o asistenţă substanţială din partea Germaniei, pentru a pune în aplicare „purificarea" etnică pe care Conducătorul Statului, Ion Antonescu, era decis s-o realizeze.

Pe 4 iulie, Marele Stat-Major a transmis telefonic un ordin secret către Biroul II (Contra-informaţii militare) pentru a pune la punct un plan de scoatere a evreilor de pe teritoriul basarabean. Ca răspuns la ordin, a fost pregătit un plan secret de 44 de pagini şi transmis după doar trei zile de către şeful Biroului II. Acest plan prevedea formarea de echipe mici, fiecare de doi până la patru bărbaţi, recrutaţi din rândurile populaţiei locale din zonele „eliberate", care să ajungă în satele basarabene înaintea forţelor militare româneşti şi să promoveze ideea „apărării colective contra pericolului iudaic". Scopul prevăzut de plan era acela „de a crea în sate o atmosferă defavorabilă

---

germane, din primele săptămâni ale războiului, privind calendarul deportărilor evreilor români către Est, Pflaumer s-a adâncit în chestiunile economice, într-o măsură mai mare decât în cele evreieşti; până la jumătatea anului 1942, acesta plecase din România.

37 Telegrama de informare nr. 2495 din 8 august 1941, Legaţia germană de la Bucureşti către Ministerul de Externe al Germaniei şi scrisoarea lui Mihai Antonescu către Heinrich Himmler, datată 7 august 1941. Telegrama se află în Arhiva Ministerului de Externe al Germaniei (PAAA - Berlin, R100883, Inland II Geheim, Bd. 202, *Judenfrage in Rumänien*, 1941-1944, E478112); scrisoarea lui Mihai Antonescu se află în Arhiva Ministerului de Externe al României (fond 71/Germania, voi. 83, p. 289). Ambele pot fi consultate, integral, în Traşcă şi Deletant, *Al IH-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din arhivele germane, 2007,* pp. 251-253. Cu privire la întoarcerea lui Richter în România, vezi *ibidem,* pp. 314-315. După revenirea sa, Richter a rămas consilier pe probleme evreieşti la legaţie până în 1944. Fişierele sale de birou de la legaţie sunt disponibile pe microfilm în Arhivele Naţionale ale SUA.

elementelor iudaice, în aşa fel, încât populaţia singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate şi adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja să fie creată şi chiar trecut la fapte. „Acest plan prezenta multe avantaje. Membrii echipelor ar fi primit documentele sovietice de identificare în timpul celor 12 luni anterioare de ocupaţie sovietică în Basarabia, punând umărul la crearea iluziei unei iniţiative locale, iar familiile acestora puteau fi ţinute ostatice, pentru a asigura îndeplinirea misiunii lor. Planul identifica locuri de recrutare şi a propus ca acele echipe să înainteze către Chişinău din trei direcţii (Nemţeni – Bucovăţ – Chişinău dinspre nord; Leuşeni – Hânceşti – Chişinău dinspre vest; şi Leuşeni – Rezeni – Chişinău dinspre sud), totul fiind arătat pe o hartă detaliată a înaintării. Membrii echipelor trebuiau ca prin familie, prieteni şi anti-comunişti pe plan local să pună în legătură elemente care să susţină necesitatea „apărării colective contra pericolului iudaic”.

Unele echipe fuseseră deja formate, iar acţiunea a demarat pe 9 iulie.[38]

Pe 8 iulie, în timp ce forţele române şi germane se străduiau încă să ajungă la Chişinău, proaspăt-numitul şef al Inspectoratului de Jandarmi Chişinău, colonelul Teodor Meculescu, a emis prima sa dispoziţie circulară către toate unităţile de jandarmerie, prin care le cerea: „Se vor identifica şi aresta toţi evreii de orice sex şi vârstă, ce s-ar mai găsi pe teritoriul rural”[39]. Pe 9 iulie, unităţi entuziaste ale jandarmeriei i-au raportat guvernatorului, generalul

---

38 USHMM RG - 25.003, rola 11 (vechi 202), fond Armata IV, dosar 781, ff. 143-147, Raportul Secret Nr. 954 din 11 iulie 1941 al Lt. Col. Alexandru lonescu, Biroul II, către Dacia 1 [denumire codificată pentru Statul-Major al Armatei IV], secţiunea 2. Textul întregului plan este tipărit în Ottmar Traşcă (ed.), *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944,*2010, pp. 156-158. Cu toate că există o anumită asemănare între acest plan şi eforturile germanilor de a încuraja pogromurile în teritoriile sovietice dinspre nord, pe care le-au ocupat după declanşarea Operaţiunii „Barbarossa", autorul nu a găsit nici o evidenţă documentară pentru a face dovada contribuţiei germane la desfăşurarea planului românesc; vezi Frank Golczewski, *Shades ofGrey: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia,* în Ray Brandon şi Wendy Lower (editori), 2008, p. 131-132.

39 Dispoziţia circulară nr. 1 din 8 iulie 1941 de la Meculescu, Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău, reprodusă fragmentar în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 92.

Voiculescu, că operaţiunea de curăţare a terenului începuse în oraşul Bălţi, situat la nord de Chişinău.[40]

Odată făcuţi aceşti primi paşi, ordine scrise de la Mihai Antonescu către Voiculescu repetau faptul că „conform instrucţiunilor şi principiilor stabilite”, o atenţie imediată trebuia să fie acordată pentru a „asigura curăţirea terenului de comunişti; înlăturarea bolşevicilor, a elementelor nesigure şi a evreilor provocatori din teritoriu; înlăturarea evreilor de la sate”.[41] Cinci zile mai târziu, generalul Ioan Topor, Mare Pretor al Armatei (şef al jandarmeriei militare), a raportat Marelui Cartier General cu privire la inspecţia făcută la faţa locului, în nordul Chişinăului, aproape de Bălţi, unde fruntaşii comunităţii evreieşti şi câţiva ostatici fuseseră executaţi câteva zile mai devreme. Topor a raportat că mii de evrei se aflau în regim de detenţie acolo şi a consemnat că alţi evrei erau trimişi la Bălţi de către unităţile militare aflate pe frontul de luptă. A raportat că nu avea forţă de muncă pentru a-i păzi sau hrăni pe cei 8.500 de evrei despre care preconiza că, în curând, aveau să fie concentraţi în judeţul Bălţi. În mod evident nerăbdător să se descotorosească de evrei, însă recunoscând că mutarea lor către Est fusese împiedicată de operaţiunile militare aflate încă în desfăşurare în acea direcţie, a accentuat, în corespondenţa cu Ministerul de Interne de la Bucureşti, că menţinerea lor în Basarabia era „inoportună” şi a sugerat ca ei să fie trimişi în România, pentru a fi puşi la muncă.[42]

Cu toate acestea, răspunsul generalului Niculae Tătăranu de la Marele Cartier General a constat într-o

---

40 USHMM RG - 25.003, rola 125 (vechi 655), fond Guvernământul Basarabiei, Cabinet Militar, dosarul 25, f. 473. Telegramă din partea lui Corneliu Popescu, Inspectoratul de Jandarmerie, către General Voiculescu, Guvernator, 9 iulie 1941.

41 *Ibidem,* ff. 520-522, copie după ordinul telegrafic nr. 143 de la vicepreşedintele Consiliului de Miniştri către Voiculescu (aflat încă la Cernăuţi, înainte de a continua la Chişinău), 12 iulie 1941.

42 USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 9, f. 305, Raportul Nr. 223 din 17 iulie 1941, de la Marele Pretor Topor către Cartierul General (textul este reprodus în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 93); USHMM RG - 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosarul 3-1, f. 460, Telegrama nr. 229 din 18 iulie 1941, Topor către Ministrul de Interne (disponibil si în *Documentele Ancei,* voi. 5, p. 18; şi Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, P-93). '

instrucţiune de a-i ţine pe loc pe evrei, indicând faptul că aceştia ar trebui hrăniţi de comunitatea evreiască de pe plan local, urmând ca, în scurt timp, să fie repartizaţi în detaşamente de muncă din Basarabia.[43] Cu presiunile militare pentru ajutor suplimentar în asigurarea zonelor dinapoia frontului, Topor a pregătit transferul la Bălţi al Companiei 23 de Poliţie, care participase la pogromul de la Iaşi, cu scopul de „a întări jandarmeria teritorială până la curăţirea completă a terenului până la Nistru”[44], în aceeaşi zi, Ministerul de Interne a comunicat fiecărui inspectorat de jandarmerie ordinele confidenţiale ale lui Ion Antonescu, ca toţi evreii aflaţi în detenţie să fie puşi la muncă grea. Un deţinut din zece trebuia să fie împuşcat, dacă cineva încerca să scape, iar evreilor care nu munceau trebuia să le fie sistată o raţie de mâncare şi să nu li se permită să obţină hrană pe alte căi.[45] Planurile pentru evreii din Basarabia reocupată intrau într-o etapă superioară, primind atenţie de la cel mai înalt nivel.

Ghetoul din Chişinău: Crearea şi administrarea sa

P

e 19 iulie, la mai puţin de 72 ore după ce forţele armate române şi germane au intrat în Chişinău, Guvernatorul Voiculescu, care îi raporta direct lui Ion Antonescu, şi-a stabilit acolo reşedinţa şi şi-a asumat răspunderea pentru administrarea Basarabiei. În ziua următoare, a telegrafiat la Bucureşti, pentru a se plânge de faptul că-i era practic imposibil să realizeze ceva, de vreme ce, „[n] ici până acum nu s-au prezentat Prefectul,

43 Vezi adnotarea lui Tătăranu de pe marginea Raportului nr. 223 semnat de Topor, *loc.cit.*

44 USHMM RG - 54.001, rola 22, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-1, f. 503, Nota nr. 1561 /B a şefului Cartierului General, Secţiunea a II-a, locotenent-colonel Dinulescu, 18 iulie 1941.

45 *Documentele Ancei,* voi. 5, p. 19, General I. Popescu, Subsecretar de Stat, Ministerul de Interne, foarte urgent/ordinul confidenţial nr. 5011 către Inspectoratul General de Jandarmerie, 18 iulie 1941. De asemenea, în USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 9, f. 303. Conţinutul ordinului dat de Antonescu poate fi găsit şi într-un comunicat oficial al Ministerului de Interne, din data de 18 iulie 1942, reprodus în *FCER Perioada,* partea I, p. 396.

Primarul şi aparatul administrativ": „Am întrebuinţat provizoriu persoane locale, care neavând pregătire, nu sunt de mare folos. Oraşul este distrus şi devastat îngrozitor. Toate clădirile instituţiilor de Stat sunt distruse. Viaţa în oraş este inexistentă". Voiculescu a cerut, pentru trimiterea de urgenţă a unui personal administrativ, vehicule motorizate pentru interesul guvernamental şi specialişti pentru a repara instalaţiile de apă şi electricitate, toate acestea fiind stricate. Chiar şi în aceste împrejurări dificile, totuşi, Voiculescu a raportat că luase deja „măsuri pentru strângerea tuturor evreilor în partea de jos a oraşului, spre Vistierniceni şi întrebuinţarea tuturor elementelor valide la curăţirea oraşului. Locuinţele evreieşti, rămase aproape în totalitate intacte, vor fi recensate imediat ce este posibil şi date spre folosinţă provizoriu funcţionarilor. Cele mai bune vor fi întrebuinţate pentru instalarea instituţiunilor."[46]

Centrul Chişinăului şi Ghetoul din Chişinău baza hărţii înaintate de Comandantul Garnizoanei hişinău' Tudose, Guvernământului Basarabiei pe 29 august 1941, Raport nr. 2061 din aceeaşi dată)

Adaptată de Jessica Cuy, Nancy Hartman şi Pavel Ilyin

Stadtplan von Kischinew (Chişinău). Berlin, Generalstab der Luftwaffe, 1941 (Fragment)

MM* Graniţele originale ale Ghetoului, 24 iulie 1941

mm Zona înlăturată din Ghetou înainte de 29 august 194 pentru a-i concentra şi izola şi mai mult pe evrei şi pl tru a înlătura bisericile şi instalaţiile municipale

Zona prevăzută a fi „curăţată de evrei" şi înlăturată e Ghetou până la 2 septembrie 1941

Ghetoul în ajunul deportărilor din octombrie 1941

46 USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 7, f. 14 (mai jos), telegrama lui Voiculescu nr. 6 din 20 iulie 1941 către Mihai Antonescu, prin care cere confirmarea că personalul administrativ se afla în drum spre Chişinău; acelaşi volum, f. 242, telegrama lui Voiculescu din 20 iulie 1941 către Mihai Antonescu, prin care raportează că luase primele măsuri pentru mutarea evreilor în cartierul Visterniceni.

400
800
0.125
0.376
2
5
6
8
Vama
Spitalul Evreiesc Garnizoana militară Staţia de pompieri Piaţa Veche Staţia de pompare a apei-Teatrul Naţional Banca Naţională
9 Colegiul Teologic
10 Mitropolia Ortodoxă
11 Catedrala centrală
12 Spitalul de psihiatrie
13 Azilul de boli mintale
14 Primăria
15 Tribunalul
16 Centrala electrică
17 Piaţa principală
18 Depozite pe aproviziona f Biserică
Sinagogă
O

Guvernatorul le-a ordonat prefecturilor din afara capitalei de provincie să pornească la acţiune pe două fronturi: să pună în siguranţă recolta şi să „ia măsuri pentru curăţitul terenului de comunişti, pentru inventarierea bunurilor rămase de la Germanii expatriaţi, deportaţi, absenţi şi tuturor evreilor”[47]. Voiculescu a pus acţiunile sale pe seama „ideii de bază a Dvs. asupra felului cum trebuie să fie trataţi evreii” [enunţată de către Ion Antonescu]. Ţinând seama de starea de spirit a

47 USHNN RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 7, f. 14, copia telegramei lui Voiculescu nr. 5 din 24 iulie 1941 către Prefecturile judeţelor Soroca, Bălţi şi Orhei. Titulatura lui Voiculescu a fost: „împuternicitul Conducătorului Statului pentru conducerea şi administrarea Basarabiei".

populaţiunii, de ideile directoare de la Centru, precum şi de faptul că evreii trebuie supuşi unui regim corespunzător atitudinii şi faptelor din epoca cedării [Basarabiei către Uniunea Sovietică], a timpului petrecut sub dominaţia sovietică şi a comportării lor pe timpul operaţiunilor militare din iunie şi iulie 1941", Voiculescu a accentuat că era pe deplin conştient că problema dintâi pe care a avut s-o rezolve era „problema evreiască"[48].

Pe 24 iulie, încă nemulţumit de lentoarea cu care se mişcau lucrurile, Voiculescu a dat ordin pentru crearea lagărelor în care să fie concentraţi toţi evreii de la sate şi folosiţi pentru munca la drumuri, reparaţii de poduri, săpături şi proiecte asemănătoare. El le-a cerut evreilor din oraşe să se înregistreze la primării într-un termen de trei zile şi să-şi declare profesiile; şi aceştia aveau să fie folosiţi la muncă. Fiecărui grup de lucru i-ar fi fost numit un şef, iar el şi familia sa ar fi fost făcuţi răspunzători pentru modul în care sarcinile de muncă erau îndeplinite. La Chişinău, Voiculescu a ordonat „accelerarea operaţiunilor de înfiinţare a unui ghetou", amintindu-le celor care ar fi urmat să ajungă acolo că deja dispusese realizarea acestuia.[49] Pe fondul imposibilităţii de a organiza prima şedinţă a echipei sale administrative şi

48 „Memoriu asupra problemei evreilor din Basarabia" de Voiculescu (în continuare: *Memoriul Voiculescu),* scris după 22 noiembrie 1941 şi trimis Conducătorului Statului Ion Antonescu pe 2 decembrie 1941. Copii sunt la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 55-63; *Documentele Ancei,* voi. 10, pp. 137-145. Un original semnat se află la USHMM RG - 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22 (titlu dosar: „Memoriu asupra problemei evreeşti din Basarabia, 1941"), ff. 4-12. Citările ulterioare ale acestui document fac trimitere la paginile 1-9 ale originalului.

49 Acest ordin a fost distribuit la scară largă. Vezi, de exemplu, USHMM RG - 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 1, Ordinul lui Voiculescu nr. 61 din 24 iulie 1941 către Inspectoratul de Poliţie Chişinău, înregistrat ca primit de către inspectorat pe 28 iulie. Acelaşi ordin a mers către toate prefecturile de judeţ, birourile de primărie, Comandantul Militar al Chişinăului, birourile de poliţie şi birourile de jandarmerie; vezi RG - 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22, f. 13. Ordinul a fost publicat în colecţia de documente care a apărut ca parte din *Raportul Comisiei Wiesel;* vezi colecţia de documente a Comisiei Wiesel, publicată sub titlul: Lya Benjamin (ed.), Comisiunea Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente,* Iaşi, Ed. Polirom, 2005 (în continuare: *Documentele Comisiei Wiesel),* p. 214. Martorul Marian Michael, *loc.cit.,* menţionează că acţiunea de ghetoizare a evreilor, în fapt, a început pe data de 20 iulie, acreditând afirmaţia lui Voiculescu că ordonase acest lucru pe 20. Dar „Raportul de anchetă 1", p. 8, face trimitere la o decizie de a începe, în concret, mutarea evreilor în ghetou pe 22-23 iulie, în urma consultărilor dintre Guvernatorul Voiculescu şi Comandantul Militar al Chişinăului, col. D. Tudose de la Corpul IV.

frustrat de „continua mişcare frenetică” a evreilor de pe străzi, care, aşa cum se plângea, dădea oraşului „un iz specific evreiesc”, pe 18 iulie, Voiculescu a încredinţat responsabilitatea înfiinţării unui ghetou, în cartierul Vistierniceni, recent-numitului comandant militar al Chişinăului, colonel Dumitru Tudose. Acesta a fost încurajat şi de *Sonderkommando* 11 a să acţioneze în forţă.[50] Drept urmare, evreii au fost puşi sub presiune directă chiar în aceeaşi zi.

Ordinele date de Voiculescu au fost executate în mod dezorganizat şi arbitrar. Mulţi evrei au fost scoşi din propriile case, primind „termen de doar 10 până la 15 minute”, şi, în general, li s-a permis să ia cu ei doar cele câteva bunuri personale pe care le puteau aduna rapid. În unele situaţii, au fost transmise înştiinţări către casele evreilor, prin care locuitorii acestora erau puşi să se mute. În altele, unităţi armate – în general, româneşti, uneori şi germane – pur şi simplu au dat buzna în case şi în apartamente, scoţându-i pe evrei în stradă, fără niciun fel de avertizare prealabilă. Evreii erau jefuiţi în timp ce se mutau, iar casele acestora erau prăduite de îndată ce locuitorii lor le eliberaseră. În lipsă de personal administrativ, această mutare precipitată a evreilor la Vistierniceni a fost înfăptuită fără stabilirea unor criterii precise cu privire la cine urma să fie afectat, ce bunuri puteau fi luate cu ei de către evrei sau unde avea să ajungă fiecare. Atribuirea adăposturilor nu fusese organizată în prealabil, astfel că alocarea spaţiului în ghetou s-a făcut pe temeiul „primul venit, primul servit”. La Vistierniceni, cea mai mare parte a clădirilor fuseseră distruse de foc sau de explozii, aşa încât, de la bun început, supraaglomerarea masivă în clădirile mai puţin deteriorate a reprezentat regula.[51]

---

50 USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 7, ff. 250-251, Raportul secret nr. 831 /C din 2 decembrie 1941 de la Voiculescu către Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Copii suplimentare sunt la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 15-16 şi ff. 159-160. Cu privire la rolul Comandoului Special Ha, vezi NOKW-3233, *op.cit.*

51 Cu privire la deplasarea forţată a evreilor în cartierul Visterniceni, vezi Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, pp. 79-80; „Raportul de anchetă 1”, pp. 8-10; „Raportul de anchetă 2",

În aceste condiţii, hazardul a jucat şi el un rol. Foşti funcţionari guvernamentali care erau evrei, bărbaţi evrei şi femei evreice căsătorite cu creştini, mame evreice cu copii botezaţi, evrei care se convertiseră la creştinism înainte de 9 august 1940 – toţi aceştia s-au bucurat de o oarecare diferenţă de statut sub legea rasială din România, aflată în vigoare, în ciuda „sângelui evreiesc": au fost scoşi din locuinţele lor şi duşi în ghetou, dacă se întâmpla să fie prinşi într-un raid militar desfăşurat din oraş.[52] Alţi evrei din aceste categorii nu au fost deranjaţi. Lămurirea statutului şi a tratamentului aplicat acestor categorii speciale de evrei avea să consume multă energie în lunile următoare.

O atenţie specială a fost acordată identificării evreicelor, deoarece acestea erau mai greu de deosebit decât „fiii legământului", de vecinii lor creştini. Pe 29 iulie, Inspectoratul Regional de Poliţie din Chişinău a primit un raport, potrivit căruia „o mare parte din jidoavcele din oraşul Chişinău, pentru a se eschiva de a fi trimise în partea de jos a oraşului, unde li s-a fixat domiciliu obligator, se dau drept creştince, invocând că au pierdut actele de identitate". Inspectoratul a dat ordin ca Poliţia Municipală să investigheze cazurile de femei care fuseseră

pp. 1-2; şi USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 7, f. 241, raportul nr. 2126 din 4 septembrie 1941, Comandantul Militar al Chişinăului către Conducerea şi Administraţia Basarabiei.

52 Principalele legi rasiale ale României, concepute după modelul Germaniei naziste, au fost promulgate pe 8 august 1940 şi au oferit, în mod diferenţiat, un statut special anumitor categorii de „evrei de sânge", inclusiv veterani de război evrei, evrei care obţinuseră cetăţenia prin legi ale Parlamentului, pe bază individuală, sub Constituţia României din 1878, copii creştini proveniţi din căsătorii mixte, copii ai evreilor ucişi în timpul serviciului militar, evrei convertiţi la creştinism înainte de promulgarea legilor etc. Aceste legi au constituit punctul de referinţă obişnuit atunci când au fost analizate excepţii la politicile eliminaţioniste. Pentru textele şi analiza acestor legi, vezi Lya Benjamin (ed.), FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944: Legislaţia antievreiască* (în continuare: *ECER Legislaţia),* Bucureşti, Ed. Hasefer, 1993, pp. 37-56. Ca exemplu de aplicare în Basarabia, vezi posterul de perete cu ordinul nr. 94 din 28 iulie 1942 al Guvernatorului Voiculescu, prin care cere „anumitor categorii de cetăţeni cu sânge evreiesc" să se înregistreze la poliţie, dar cu excepţia persoanelor „de sânge evreiesc [care] au un părinte de altă origine decât cea evreiească, care sunt creştini şi convertiţi la creştinism până la data de 9 august 1940"; USHMM RG - 54.001, rola 21, fond 697, opis 1, dosarul 41, ff. 114-116, Ordinul nr. 22474 din 14 august 1942 de la Guvernatorul Basarabiei, Voiculescu, către Secţia de Poliţie Cahul. Dosarul 41 conţine numeroase documente referitoare la această chestiune.

raportate ca rămânând în casele lor. Cinci sau şase femei s-au plâns că au fost violate în timpul procesului de ghetoizare. Numărul femeilor violate, care nu au avut curajul să vorbească deschis, este necunoscut.[53]

Numele evreilor care au fost internaţi în ghetou nu au fost consemnate în mod sistematic. S-a făcut un efort pentru a înregistra numele deţinuţilor din ghetou, după ce acesta a fost înfiinţat, însă lista nu a fost niciodată dusă la bun sfârşit. Până la 2 august, doar 493 de familii, însumând 1.590 de indivizi, fuseseră înscrişi.[54]

Odată încheiată mutarea iniţială a evreilor în ghetou, desfăşurată haotic, au fost amplasate bariere temporare de-a lungul străzilor care ocoleau zona ghetoizată. Răspunderea pentru paza şi administrarea ghetoului a aparţinut, în mod provizoriu, Comandamentului Militar al Chişinăului, condus de colonelul Tudose. Acesta, însă, raporta Comandamentului Armatei IV, şi nu lui Voiculescu. Ulterior, când Ion Antonescu a criticat anumite aspecte ale felului în care ghetoul era păzit şi administrat, Voiculescu s-a grăbit să se ascundă în spatele acestor canale încrucişate de comandă şi responsabilitate. Între timp, Tudose, alarmat de poziţia sa vulnerabilă, a devenit nerăbdător să se întoarcă în postul său din armata regulată şi a solicitat transferul pe 12 august.[55] în cele

---

53 Cu privire la violuri, vezi „Raportul de anchetă 1", p. 25; şi I. Bazarov, *La cruauté germano-roumaine à Kichinev (Cruzimea româno-germană la Chişinău),* în Ilya Ehrenbourg şi Vassili Grossman, *Le Livre Noir,* 1995, p. 251. Trimiteri la violurile comise de forţele române în timpul războiului împotriva URSS apar frecvent, deopotrivă în documentaţia arhivistică germană şi cea — mai recent accesibilă — sovietică. Vezi, de exemplu, sursele citate în Karel C. Berkhoff, *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine Under Nazi Rule,* 2004, p. 217; şi Traşcă şi Deletant, *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944,*2007, pp. 260-263. Cu privire la femeile evreice care urmăreau să evite transferul în ghetou, vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 3-4, „Nota" nr. 2514 şi Memoriul nr. 241 din 29 iulie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău pentru Secţia de Poliţie Chişinău.

54 Cu privire la încercarea Direcţiei de Poliţie Chişinău de a consemna numele deţinuţilor, vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 7, Raportul nr. 838 din 2 august 1941, şeful Biroului Politic Administrativ al Poliţiei Municipale către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău. Un membru al Comitetului Evreiesc a pretins că comitetul avea o listă cu evreii din ghetou, însă autorităţile niciodată nu au cerut-o; vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, raportul nr. 741 din 27 octombrie 1941 al Procuraturii din Lăpuşna.

55 Vezi cererea lui Tudose de a fi eliberat din misiunea sa de Comandant al Garnizoanei

patru luni dintre sfârşitul lunii iulie şi noiembrie 1941, răspunderea pentru paza ghetoului a revenit unui număr de şase unităţi militare, paramilitare şi autorităţi – inclusiv Companiei 23 de Poliţie, care, la Iaşi şi la Bălţi, îşi câştig a se renumele pentru brutalitate. Succesiunea rapidă a unităţilor care stăteau de pază la ghetou, chiar dacă parţial această succesiune a fost voită înadins şi planificată anume, pentru a limita dezvoltarea unor legături între deţinuţi şi cei însărcinaţi să-i supravegheze, a condus la un haos administrativ şi a creat un climat de nesiguranţă şi dezechilibru, în care violentarea deţinuţilor a reprezentat ceva obişnuit.[56] Liniile separate de comandă, care porneau de la Ion Antonescu şi se transmiteau prin ierarhia militară, pe de-o parte, şi de la Antonescu prin guvernatorul Basarabiei, pe de altă parte, i-a năpăstuit pe evreii din ghetou în lunile care au urmat.

Odată înfiinţat ghetoul, absenţa unor instrucţiuni şi ordine specifice privind administrarea acestuia şi regimul

---

Chişinău, USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 14-15, raport nr. 1053 din 12 august 1941 de la D. Tudose, Comandant Militar al Chişinăului, către Conducerea şi Administraţia Basarabiei (Voiculescu). Documentul a fost publicat în *Documentele Comisiei Wiesel,* pp. 228-229.

56 Unităţile sunt identificate în „Memoriul Voiculescu" şi „Raportul de anchetă 1", p. 14. Compania 23 de Poliţie a fost eliberată din datoria faţă de ghetou doar după ce a participat la deportarea celei mai mari părţi din persoanele internate, carC a avut loc toamna. De asemenea, în acea perioadă s-a încheiat şi folosirea unităţilor militare pentru pază. Responsabilitatea pentru supravegherea celor câţiva evrei rămaşi a fost transferată, în primă fază, Comisariatului de Poliţie al Ghetoului, până când acesta a fost dizolvat, pe urmă poliţiei municipale. Armata a continuat să păzească depozitele, pline-ochi de bunuri aparţinând evreilor care fuseseră prăduiţi, care se aflau în interiorul ghetoului, însă până în primăvara lui 1942, această sarcină a fost încredinţată poliţiei locale. Vezi USHMM RG - 54.001, rola 19, fondul 680, opis 1, dosarul 4805-2, f. 171 [scris de mână], nota nr. 5699 din 24 decembrie 1941, şeful Inspectoratului de Jandarmerie din Chişinău către şeful Poliţiei Regionale Chişinău, privind retragerea planificată a Companiei 23 de Poliţie pe 31 decembrie 1941; rola 13, fondul 680, opis 1, dosarul 4476, f. 152, nota nr. 17746 din 22 ianuarie 1942, şeful Jandarmeriei Chişinău, Meculescu, către Direcţia de Poliţie Chişinău, privind cerinţa ca Poliţia din Chişinău să preia misiunea de pază a ghetoului; acelaşi dosar, f. 153, Transmisiunea nr. 22671 din 23 ianuarie 1942, de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău, încredinţând la modul formal poliţiei locale răspunderea pentru paza ghetoului; acelaşi dosar, f. 210, Nota nr. 16769 din 26 ianuarie 1942,
Biroul Chişinău al Siguranţei către şeful Poliţiei Regionale, prin care raportează încheierea unor acorduri cu poliţia locală, pentru a păzi porţile ghetoului, şi cu sol- daţii desemnaţi de comandantul de garnizoană să păzească magaziile cu bunurile confiscate din proprietatea evreilor; şi rola 12, fondul 680, opis 1, dosarul 4475, f-117, nota nr. 45 din 2 aprilie 1942, Biroul Chişinău al Siguranţei către Inspectoratul Regional de Poliţie, privind dispoziţia către poliţia locală să păzească depozitele, precum şi pe cei 191 de evrei care se aflau în ghetou.

căruia evreii trebuiau să fie supuşi, s-a resimţit la scurt timp. Săptămânile care au urmat zilei de 24 iulie au cunoscut emiterea unei serii de ordine şi directive, uneori date la nivel local, alteori venind de la Bucureşti, care uneori se contraziceau reciproc, alteori emise doar ca reacţie la problemele specifice de administrare şi control care se iveau. În anumite împrejurări, locatarii ghetoului erau în măsură să tragă foloase de pe urma dezordinii. Chiar dacă, de cele mai multe ori, îi făcea vulnerabili la mârşăvii, abuzuri şi chiar mai rău.

Dacă administrarea ghetoului lăsa un sentiment de improvizaţie, acest lucru nu a venit ca urmare a lipsei de seriozitate sau a abilităţilor organizatorice de partea autorităţilor române ori ca oglindire a une motivaţii ceva mai omeneşti decât cea din declaraţiile oficiale făcute la Bucureşti sau la Chişinău. Aparenţa de improvizaţie reflecta un adevăr mai sinistru – acela că ghetoul era deja privit doar ca loc de deţinere temporară, asemănător lagărelor de tranzit care fuseseră înfiinţate în zone rurale, unde evreii trebuiau să fie ţinuţi până când deportarea lor în Est putea fi realizată.[57] Voiculescu era conştient că forţele române împingeau deja masele de evrei afară din Bucovina, în Ucraina. Într-adevăr, el ceruse de urgenţă ajutor comandamentului de pe front al lui Ion Antonescu, pentru a se asigura că eforturile germanilor de a-i împinge

57 Ambii Antonescu ceruseră acest lucru încă de la începutul lunii iulie. Până la înfiinţarea ghetoului din Chişinău, autorităţile române încercau deja să-i împingă pe evrei dincolo de Nistru, în Ucraina. Acest lucru a fost criticat de germani, care nu doreau ca mase nepăzite, dezorganizate de evrei să se apropie atât de mult de spatele forţelor militare româno-germane, care înaintau şi care vizau o abordare mai sistematică a obiectivului de a-i lichida pe evrei. Incidentele care i-au implicat pe evreii forţaţi să treacă de-o parte şi de alta a fluviului la sfârşitul lunii iulie şi începutul lui august, alături de alte tensiuni iscate între forţele române şi germane, au stat la baza încheierii unui acord formal, la Tighina, pe 30 august 1941, între
generalul Arthur Hauffe, şeful Misiunii Militare Germane în România, şi generalul Nicolae [uneori şi Niculae] Tătăranu, reprezentând Marele Cartier General al României. Printre alte dispoziţii, acordul a cerut ca evreii să fie concentraţi în lagăre de muncă şi a prevăzut amânarea deplasărilor forţate de evrei către Est, până la încheierea operaţiunilor militare. Ulterior, cele două părţi au interpretat diferit această chestiune, însă acordul a pus capăt încercărilor românilor de a-i împinge pe evreii basarabeni către Est, la mijlocul verii anului 1941. Vezi excelenta discuţie în Radu loanid, *The Holocaust in Romania,* 2000, pp. 119-122; Râul Hilberg, *The Destruction of European Jews,* 1985, voi. 2, pp. 769-771; Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, pp. 36-38, 65-70,95-99.

înapoi către vest aveau să fie zădărnicite.[58] Dată fiindu-i aşteptarea că toţi evreii ar fi fost, în curând, împinşi către Est, nu prea părea necesar ca procedurile administrative ale ghetoului din Chişinău să fie stabilite şi respectate întocmai.

În schimb, au fost luate măsuri pentru a se asigura că deportările preconizate aveau să fie tratate cu seriozitate. Internaţi în lagăre şi ghetouri, evreii din Basarabia erau în imposibilitatea de a se mişca. Pe 27 iulie, Marele Pretor Topor a transmis tuturor prefecturilor din provincie ordinul lui Antonescu că „orice deplasare dintr-o localitate în alta este interzisă evreilor. Fiecare evreu trebuie să rămână acolo unde se află. Nimeni nu are voie să elibereze permise de călătorie evreilor". Au fost trimise ordine asemănătoare la inspectoratele regionale de poliţie şi prefecturile de judeţ de către Direcţia Generală de Poliţie – Serviciul pentru Controlul Populaţiei Române şi Străine. Autorităţile locale au primit mână liberă de a le acorda permise evreilor fără aprobare de la Direcţia Generală de Poliţie sau de la Ministerul de Interne din Bucureşti, doar pentru câteva categorii speciale: a) evreii cu vârste cuprinse între 18 şi 50 de ani, chemaţi la Centrele de Recrutare (pentru muncă forţată); b) evreii muşcaţi de câini turbaţi; c) evreii citaţi pentru a compărea în faţa instanţei de judecată şi în măsură să facă dovada citării sau a unui document echivalent;

şi d) dascălii şi elevii evrei care încă mai predau ori mai urmau şcolile evreieşti.[59]

În acele situaţii extreme care predominau în

---

58 USHMM RG - 25.003, rola 4 (vechiul 304), dosarul 3827, f. 1357, Comunicatul lui Voiculescu nr. 1200 din 13 august 1941 către Cartierul General „Patria" (acesta era un nume codificat al lui Ion Antonescu). Voiculescu cere ca Antonescu să ia măsuri pentru a-i face pe germani să nu-i mai trimită pe evrei înapoi şi cere ridicarea unor posturi de pază la frontieră, pentru „a stopa repatrierea evreilor".

59 USHMM RG - 54.001, rola 22, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-2, f. 607, Telegrama lui Topor nr. 360 din 27iulie 1941 către Prefecturile Dorohoi... Constanţa; şi f. 612, Telegrama lui Topor nr. 361 din 27 iulie 1941 către Ministrul de Interne. In ceea ce priveşte directiva poliţiei, vezi aceeaşi grupare de înregistrări, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-2, ff. 325-326, Memoriul nr. 19889 din 8 octombrie 1941 de la Serviciul pentru Controlul Românilor şi Străinilor făcând trimitere la ordinul iniţial nr. 47388 din 29 iulie 1941. '

Basarabia, curând n-a mai fost un secret pentru nimeni faptul că fiecare dintre aceste excepţii reprezentau, pentru autorităţi, un risc de a scăpa din mână evrei, iar pentru aceştia din urmă creau posibilităţi de a scăpa. Drept urmare, în primele săptămâni de existenţă ale ghetoului, au fost impuse noi restricţii, chiar şi pentru aceste cazuri excepţionale. Atunci când o mână de evrei din orăşelul basarabean Leova au reuşit să treacă în România propriu-zisă, la începutul lunii august, în ciuda interdicţiei de mişcare, reacţia oficială a fost promptă. Şeful cadrelor şi şeful informaţiilor din cadrul Armatei IV române au solicitat informaţii directe din partea jandarmeriei şi a Inspectoratului de Poliţie din Chişinău, prin care voiau identificarea responsabililor pentru această breşă în mecanismul de control, repetând faptul că evreii din Basarabia trebuiau să fie închişi acolo şi sub nicio formă să nu li se permită să se ducă în România propriu-zisă.[60]

La Chişinău, autorităţile româneşti au continuat să întărească controlul. Perimetrul rezervat ghetoului a fost ceva mai clar delimitat pe 27 iulie, cu peste 10.000 de evrei strânşi pe câteva străzi, iar uneori îngrămădiţi câte 25 sau chiar mai mulţi într-o cameră sau într-o casă. Intrările şi ieşirile erau blocate cu baricade din lemn şi păzite de-a lungul celor 4 kilometri, cât măsura perimetrul ghetoului. Contingentul de pază a fost lărgit de la puţinii 80 de soldaţi şi poliţişti până la un nivelul ridicat de aproximativ 250, pe măsură ce se apropiau datele acţiunilor de deportare, potrivit planificării. Totuşi, izolarea ghetoului nu a fost încheiată. Unele familii creştine au continuat să locuiască în arealul ghetoului, iar acolo se mai aflau sifonării, fabrici de săpun şi de funii. Mai mult, drumul din oraş către aeroport trecea drept prin ghetou, iar oamenii care-i considerau pe evrei ţinte facile,

60 USHMM RG - 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 30-31, Comunicatul nr. 208960 din 6 august 1941, de la şeful de Stat-Major al Armatei IV, N. Pă- lăngeanu, către Inspectoratul de Poliţie Chişinău. De asemenea, ordinul subsecvent din 8 august 1941 de la Inspectoratul de Poliţie Chişinău către Inspectoratele Regionale de Poliţie.

de asemenea, aveau posibilitatea să intre.[61] Acest lucru avea să conducă la un şir nesfârşit de probleme pentru evrei şi, în egală măsură, pentru autorităţile române.

Autorităţile române au instituit un Comitet al Ghetoului, format din 22 de „intelectuali evrei”. Pe 1 august, comitetul a fost convocat la o întâlnire cu Tudose, Comandantul Garnizoanei Chişinău. Acesta i-a dat comitetului un termen de şapte zile pentru a supraveghea redistribuirea evreilor din casele supraaglomerate, „ca măsură de igienă, pentru a împiedica răspândirea bolilor contagioase”, să dezinfecteze, să repare toate gropile produse de explozia bombelor în toate locuinţele ghetoului. Tudose a fost de acord cu exploatarea unei brutării, aşa încât să fie aprovizionată cu făină de către garnizoana din Chişinău, iar banii obţinuţi din vânzarea de pâine să fie folosiţi de comitet pentru a-i ajuta pe cei nevoiaşi. De asemenea, a mai fost aprobată înfiinţarea unei clinici cu zece paturi. Personalul urma să fie format din medici evrei, cu medicamente şi aparatură strânse din „cabinete medicale abandonate”, care să fie oferite ghetoului de comandantul militar. De asemenea, Tudose a autorizat înfiinţarea unei pieţe în interiorul ghetoului.[62]

Comitetul Evreiesc („Comunitatea evreilor din ghetou”) era condus de Guttman Landau, asistat de vicepreşedinţii Avraham Şapira, avocat, şi E. Bittman, secretar. În timp ce Tudose, pe 2 august, ordona Comitetului să colaboreze cu Comisariatul de Poliţie al Ghetoului (unitatea română de poliţie alocată ghetoului) în strângerea evreilor pentru detaşamentele de muncă, acesta, în realitate, a jucat un rol minimal în aplicarea regimului de muncă forţată şi, ulterior, în adunarea evreilor pentru deportare. Activităţile sale principale par să le fi procurat beneficii simbolice evreilor înghesuiţi în ghetou şi să le fi oferit un ajutor modic celor mai năpăstuiţi

61 Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 80; şi „Raportul de anchetă 1", p. 13-14.

62 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 13, Memoriul nr. 804a din 3 august 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie.

deţinuţi ăi ghetoului, bolnavilor şi persoanelor cu handicap. Comitetul Evreiesc nu era, totuşi, mai în măsură să exercite o influenţă autentică asupra evenimentelor importante, decât consiliile evreieşti ale altor ghetouri, de-a lungul şi de-a latul Europei, iar când a venit timpul, s-a dovedit incapabil să rezolve chestiunile de viaţă şi de moarte pe care le înfrunta comunitatea pe care o reprezenta.[63]

Pe 12 august, colonelul Tudose a raportat cu mândrie Guvernatorului Voiculescu realizările sale. Printre acestea, pretindea că „am curăţit oraşul de evrei şi de resturile inamice, dându-i o faţă românească şi mai ales creştină". Acesta „a organizat ghetto-ul evreiesc în astfel de condiţiuni ca să nu mai fie niciun pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente". Descrierea generală pe care Tudose a făcut-o situaţiei din Chişinău era prea exactă, dar în numai câteva săptămâni, locuitorii evrei ai oraşului fuseseră puşi efectiv într-o stare de neajutorare completă.[64]

Condiţiile din ghetou s-au degradat în mod rapid. La început, piaţa din ghetou era bine aprovizionată, însă după câteva săptămâni, până şi rapoartele oficiale ale Inspectoratului Regional de Poliţie confirmau că disponibilitatea alimentelor în ghetou era foarte restrânsă, iar preţurile, foarte ridicate. Livrarea de făină, promisă

---

63 O scurtă discuţie a comitetului se află în „Raportul de anchetă 1", pp. 1-2,36-37; şi în USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 226-227, Raportul nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 al Secţiei de Poliţie/Biroului Siguranţei către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău. Furnizarea de alimente şi asistenţă medicală în ghetourile şi lagărele din Transnistria era menită să preîntâmpine izbucnirea unei epidemii de tifos şi a altor epidemii de care autorităţile române păreau să fie întotdeauna înfricoşate. Epidemiile s-au declanşat în mai multe locuri, între care şi un număr restrâns de locuri din Chişinău. Pentru un ordin ulterior dat de Voiculescu în privinţa trimiterii de alimente şi medici evrei în toate lagărele şi ghetourile, vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 126, Comunicatul lui Voiculescu nr. 1040 din 2 septembrie 1941 către Inspectoratul de Poliţie Chişinău. Pentru o precizare a cazurilor de tifos din ghetou şi pentru o descriere a Comitetului Evreiesc ca având doar douăzeci de membri, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22, f. 21, „Nota informativă", nedatată; acelaşi document se află la USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 292.

64 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 14-15, Raportul nr. 1053 din 12 august 1941 de la D. Tudose, comandantul Garnizoanei Chişinău, către Voiculescu.

mai înainte pentru brutărie, era insuficientă şi fiecare persoană internată putea primi zilnic doar 100 de grame de pâine. Comitetul Evreiesc a administrat o cantină pentru săraci, unde 200 de familii primeau, o dată pe zi, o porţie de borş cu mămăligă. Autorităţile române au raportat zilnic între 10 şi 15 morţi, din cauza condiţiilor aspre din ghetou. Pe 11 septembrie, Comitetul Evreiesc a deschis un orfelinat, 28 de copii aflaţi în situaţie de urgenţă prezentându-se neîntârziat.[65] întrucât situaţia se deteriora, evreii din ghetou au început să stabilească legături cu prietenii şi rudele din România propriu-zisă pentru a afla veşti şi a obţine ajutor. Însă corespondenţa către şi din afara ghetoului era interzisă. Autorităţile române au investigat viguros situaţiile de interceptare a scrisorilor, anchetându-i pe transgresorii evrei ai regulilor cenzurii şi pe neevreii care au fost de acord să ducă scrisorile şi, de asemenea, interogând şi punând presiune pe Comitetul Evreiesc al Ghetoului, pentru a obţine informaţii. În condiţiile în care evreii nu aveau dreptul să posede aparate de radio, românii au căutat să le taie orice contact cu lumea din afara Ghetoului, ca măsură suplimentară interzicând intrarea de „ziare, reviste, afişe, cărţi etc.”[66]

---

65 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosarul 22, f. 21, „Notă informativă" fără dată; USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 297-317, Buletinul de contra-informaţii al Inspectoratului Regional de Politie Chişinău pentru 10-20 septembrie 1941.

66 USHMM RG - 25.004, rola 25, fondul 20725, voi. 10, f. 195, Ordinul nr. 5 prin care se interzic corespondenţa, ziarele, revistele etc. şi se instituie pedeapsa la muncă forţată pentru oricine ajută evreii să încalce interdicţia. USHMM RG - 54.001, rola 15, fondul 679, opis 1, dosarul 6593, conţine rapoarte şi investigaţii asupra încălcărilor, inclusiv, de pildă, supravegherea şi confiscarea cărţilor poştale de la evreii care au rămas în ghetou la începutul anului 1942, care încercau să intre în legătură cu evreii din Regat, în vest, şi, de asemenea, cu evreii deja deportaţi în Transnistria, către Est. Dosarul mai conţine (f. 20) şi o declaraţie cu scrisul de mână al preşedintelui Comitetului Evreiesc al Ghetoului, Guttman Landau (scris uneori şi sub forma Lando), din data de 11 aprilie 1942, în care acesta descrie corespondenţa pe care o primeşte şi o trimite în calitatea sa de preşedinte al comitetului (în principal, de la rudele care încearcă să obţină informaţii cu privire la membrii de familie deportaţi în Transnistria, la care Landau întotdeauna răspunde: „Nu am nici o informaţie despre locul unde erau trimişi şi astfel nici o posibilitate să-i ajut") şi scrisori care-i sunt destinate „fără consimţământul meu", cu speranţa că acesta le va transmite mai departe celorlalţi internaţi din ghetou. Aparatele de radio erau interzise în ghetou şi, de asemenea, interzise familiilor în care un singur soţ era evreu; vezi USHMM RG - 54.001, rola 15, fond 679, opis 1, dosarul 6592, f. 143,

Comitetul Evreiesc a încercat să liniştească autorităţile, mobilizând comunitatea să sprijine „împrumutul de reintegrare”, prin care regimul antonescian forţa contribuţii la trezoreria de stat. Autorităţile din Chişinău, însă, departe de a fi liniştite astfel, plănuiau deja o „selecţie drastică” a tuturor evreilor care manifestaseră, chipurile, sentimente ostile faţă de România sau care fuseseră activi în partidul comunist sub ocupaţia sovietică, astfel încât „vinovăţii să poată fi scoşi şi sancţionaţi [a se citi „împuşcaţi”] ”[67].

Lipsa de coerenţă administrativă s-a extins chiar şi la întrebarea dacă evreilor ghetoizaţi ar urma să li se ceară să poarte Steaua lui David pe îmbrăcăminte. Pe 5 august, Preşedinţia Consiliului de Miniştri a dispus ca toţi evreii din Moldova, Basarabia şi Bucovina şi de pe malul răsăritean al Nistrului să poarte, sub ameninţarea unor „sancţiuni drastice”, pe partea stângă a pieptului, Steaua de culoare galbenă a lui David, cu diametrul de şapte centimetri, cusută pe fundal negru. Ordinul a fost transmis de către statul-major al Armatei IV, prin toate canalele, autorităţii de comandă, deopotrivă civile şi militare şi a continuat să fie răspândit, cel puţin în cea de-a treia săptămână din luna august. Cu toate acestea, pe 8 august, biroul de Siguranţă din Chişinău a emis o directivă a Ministerului de Interne către Comisariatul Ghetoului şi Poliţie, prin care informa că „niciun evreu nu poartă un semn distinctiv, pentru că asemenea semne pot stârni reacţii nedorite [în rândurile civililor]”. Poliţia Chişinău şi Siguranţa au solicitat clarificări pe 12 şi pe 14 august, arătând că evreii aflaţi în ghetou purtau deja steaua

---

Raportul nr. 421 din 22 aprilie 1942, Sectorul 2 al Poliţiei Chişinău către Biroul Chişinău al Siguranţei.

67 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 297-317, Buletinul de Contra-informaţii al Inspectoratului Regional de Poliţie Chişinău pentru 10-20 septembrie 1941. Supravegherea agitatorilor comunişti din ghetou a continuat pe toată durata deportărilor; vezi, de exemplu, USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 242, Ordinul nr. 273 din 30 septembrie 1941 de la Cabinetul lui Voiculescu (semnat de şeful de personal, It.-col. Dem. Rădulescu) către Inspectoratul de Poliţie Chişinău, prin care cere urmărirea unui „medic comunist periculos", care locuieşte pe str. Teobasescaia nr. 26 şi care fusese zărit cum intra şi ieşea din ghetou printr-o deschizătură făcută într-o baricadă de lemn.

galbenă. Decizia a continuat să se schimbe. Pe 26 august, Inspectoratul Regional de Poliţie, condus de Alfred Pacsimade, a emis un ordin secret, cu largă circulaţie, prin care afirmă că Preşedintele Consiliului de Miniştri, Ion Antonescu, hotărâse că evreii nu trebuiau să poarte steaua. Dar pe 3 septembrie.

Ministerul de Interne i-a ordonat Guvernatorului Voiculescu să se asigure că toţi evreii, cu excepţia celor botezaţi, să poarte pe partea stângă a pieptului o Stea a lui David de culoare neagră, pe fundal alb. În ziua următoare, Ion Antonescu a anulat acest ordin. În sfârşit, pe 12 septembrie, Inspectoratul Regional de Poliţie a emis ordinul nr. 1799, prin care repeta că Ion Antonescu însuşi ordonase ca evreilor să nu li se mai ceară purtarea stelei. Unele fotografii făcute în ghetou, însă, atestă că steaua era obligatorie şi purtată în această perioadă, însă, atunci când a avut loc dizolvarea ghetoului, Steaua lui David nu mai exista.[68]

---

68 Documentaţia privind Steaua lui David este cuprinzătoare şi grăitoare pentru multiplele surse care există privind o serie întreagă de aspecte ale politicii evreieşti din România, în general, şi ale administrării Ghetoului din Chişinău, în special. Trimiterile de mai jos sunt alese din mai multe posibilităţi de a explora documentar numai răsturnările politicii privind Steaua lui David, la care m-am referit în mod direct în paginile de faţă. USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 38, Comunicatul Armatei IV nr. 209038 din 8 august 1941 către Inspectoratul de Poliţie Chişinău şi către alte 11 direcţii administrative şi militare, prin care anunţă Ordinul Consiliului de Miniştri din 5 august; acelaşi dosar, f. 57, Secţia de Poliţie Chişinău/Comunicatul Biroului de Siguranţă nr. 481 din 12 august 1941 către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău; acelaşi dosar, f. 60, Telegrama Nr. 100 din 14 august 1941, Inspectorul Regional de Poliţie Pacsimade către Direcţia Generală de Poliţie din Bucureşti, prin care solicită lămurirea ordinelor contradictorii pe care le primeşte; acelaşi dosar, f. 87, Dispoziţia circulară nr. 1051S[ecret] din 26 august 1941, emisă de Inspectorul Regional de Poliţie Pacsimade, prin care confirmă decizia lui Antonescu împotriva unei cerinţe de a purta steaua; acelaşi dosar, ff. 128-129, Comunicatul Nr. 1799 din 12 septembrie 1941 (înregistrat sub nr. 56172 din 10 septembrie 1941), Direcţia Regională de Poliţie către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău, prin care aduce la cunoştinţă anularea de către Ion Antonescu a ordinului emis de Voiculescu. Comunicatul nr. 1799, ca ultim cuvânt, a cunoscut o largă răspândire, iar copii ale acestuia există în numeroase fonduri şi fişiere. USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosarul 6586, f. 26, Comunicatul Nr. 119 din 8 august 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Biroul Siguranţei către Comisariatul de Poliţie al Ghetoului, prin care transmite ordinul nr. 15790 al Ministrului de Interne; acelaşi dosar, f. 63, Comunicatul nr. 1802 din 17 august 1941 de la Biroul Administrativ al Secţiei de Poliţie către Biroul Siguranţei, prin care reconfirmă ordinul privind obligaţia de a purta steaua; acelaşi dosar, f. 276, Comunicatul nr. 4893 din 17 septembrie 1941 către Comandantul de Poliţie al Ghetoului, prin care reia decizia de a nu lua în seamă ordinul lui Voiculescu privind steaua. USHMM RG - 54.001, rola 23, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-4, f. 1129,

Cei internaţi au privit lipsa de coerenţă a românilor şi modificarea ordinelor drept acţiuni intenţionate de hărţuire şi umilire, menite în ultimă instanţă, potrivit unui supravieţuitor, să-i expună pe evrei altor bătăi şi pedepse: „Obligă evreii să poarte un semn – şi în fiecare zi alte umilinţe. Într-o zi, evreii trebuie să poarte semnul făcut din pânză albă, cusut cu aţă neagră, în altă zi semnul trebuie făcut din pânză neagră cusut cu aţă albă, în altă zi – cu aţă galbenă, într-o zi, trebuie purtat semnul numai în faţă, altă dată în spate. Toate aceste schimbări au fost făcute numai ca să poată bate pe evreii care n-au venit să se conformeze îndată ordinelor.”[69]

La începutul lunii septembrie, în oraş se zvonea că se pregăteau ordine pentru deportarea tuturor evreilor din Basarabia – ziua de 14 septembrie fiind programată pentru evreii din Chişinău. În faţa acestei situaţii înfricoşătoare, cu soarta comunităţii atârnând de un fir de păr, măsura luată de Comitetul Evreiesc s-a mărginit la trimiterea unei solicitări discrete ca munca forţată să fie suspendată de Roş Haşana şi Yom Kippur, 22 – 23 septembrie, respectiv 1 octombrie, iar ca starea de asediu a ghetoului să fie extinsă, pentru a permite slujbele de seară din Marea Sărbătoare. Ministerul de Interne hotărâse să permită respectarea tradiţională a ritualurilor religioase cu ocazia sărbătorilor, iar pe 13 septembrie, ziua dinaintea zvonitei deportări, Poliţia Chişinău primise instrucţiuni să îngăduie serviciile religioase în locuinţele oamenilor, precizate poliţiei în prealabil. În ziua următoare, Comandamentul

copie, din 19/20 august 1941 şi marcată „secret-urgent" al Ordinului nr. 3303 din 7 august 1941 al Marelui Cartier General, emis către Armatele III şi IV, prin care se cere purtarea stelei. USHMM RG - 25.003, rola 14 (vechi 205), dosarul 1076, ff. 62-70, „Raport sumar al serviciilor îndeplinite de acest Serviciu Pretorial între 1 august şi 10 octombrie 1941", semnat C.V. Ionescu, fără dată, prin care raportează succesul în impunearea obligaţiei de a purta „steaua jidovească" de către evreii din ghetou. USHMM RG - 25.004, rola 35, fondul 40010, voi. 89, f. 150, Telegrama Nr. 8368 din 3 septembrie (codificată şi expediată pe 5 septembrie) 1941, de la Ministerul de Interne, Subsecretarul de Stat I. Popescu, către Guvernatorul Bucovinei Calotescu şi către Guvernatorul Basarabiei Voiculescu, prin care dă instrucţiuni cu privire la impunerea stelei.

69 USHMM RG - 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosarul 325-1, ff. 106-117, Protocolul de depoziţie al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944. Berman a scris o declaraţie iniţială în română (ff. 110-117) şi a semnat o depoziţie în limba rusă (ff. 106-109), care se baza pe aceasta.

Militar din Chişinău i-a anunţat pe evrei că munca forţată avea să fie suspendată de sărbători, iar slujbele puteau fi ţinute în cele şapte Sinagogi din interiorul ghetoului. Între timp, în zona creştină a oraşului circulau vorbe că evreii puneau la cale incendierea ghetoului, în scopul de a evada, iar forţele de poliţie primiseră ordinul să se asigure că nu erau tulburări în timpul Roş Haşana. Odată ce s-a dat curs solicitării Comitetului Evreiesc, atmosfera în ghetou a rămas, totuşi, calmă.[70]

Samavolnicia felului în care erau luate deciziile şi aparenta stare de neputinţă a celor aflaţi în ghetou a înlesnit prezentarea evreilor, în ochii majorităţii non-evreieşti, drept oameni „scoşi de sub ocrotirea legilor" – o exprimare folosită de Comisia de Anchetă instituită de Antonescu – şi, în rândurile populaţiei civile, a ajutat la radicalizarea climatului de ură, de abuz, de maltratare a evreilor.[71] Adoptarea deciziilor cu privire la purtarea Stelei lui David a fost parţial influenţată, aşa cum s-a consemnat mai înainte, de dorinţa autorităţilor de a evita „reacţiile nedorite" în rândurile populaţiei locale de religie creştină. Între acele reacţii, se numărau furia populară îndreptată nu doar împotriva evreilor, ci şi împotriva autorităţilor române, pentru faptul de a nu fi fost suficient de aspre cu evreii. Când anumitor evrei li s-a permis să revină la fostele locuinţe din afara ghetoului, pentru a-şi recupera din bunurile personale – escortaţi de soldaţi şi/sau ofiţeri de poliţie, care aveau posibilitatea de a-şi lua din articolele

---

70 *Documentele Ancei,* voi. 10, p. 96, Scrisoarea Nr. 102 din 11 septembrie 1941, de la Comitetul Evreilor din Ghetoul Chişinăului către Comandantul Militar al Chişi- năului; o copie a scrisorii poate fi găsită în USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 96, cu semnătura lui Dumitrescu de aprobare a cererii, datată pe margine 14 septembrie 1941. USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 187, Ordinul nr. 17239 din 13 septembrie 1941 al Ministerului de Interne; acelaşi dosar, f. 178, Comunicatul Secret nr. 1728 din 13 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmi Basarabia către Inspectoratul de Poliţie Chişinău, privind planul de incendiere/evadare; acelaşi dosar, f. 179, Comunicatul Nr. 1345-C din 22 septembrie 1941 de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău către Secţia de Poliţie Chişinău, aceeaşi chestiune; acelaşi dosar, f. 181, mesaj telefonic cifrat nr. 59080 din 22 septembrie 1941 de la Direcţia Generală de Poliţie Bucureşti către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău; acelaşi dosar, f. 199, Raportul nr. 5597 din 25 septembrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

71 „Raportul de anchetă 1", p. 6.

găsite în casă, aceasta fiind o parte a înţelegerii –, reacţia unei bune părţi din populaţia creştină, în special a celor care se instalaseră în casele evreilor a fost extrem de ostilă. Micile concesii făcute evreilor, chiar şi în timp ce erau purtaţi sub escortă prin oraş către locurile de muncă forţată, a suscitat reacţii negative în rândurile trecătorilor.[72] Se răspândeau zvonuri că evreii omorau în secret locuitori creştini ai oraşului, în timp ce aceştia erau în afara ghetoului, la muncă, iar autorităţile erau criticate pentru faptul că le permiteau evreilor să vorbească cu membri ai comunităţii creştine, care erau înspăimântaţi de afirmaţiile unor evrei, că războiul mergea prost pentru România, iar când războiul ar fi fost pierdut, românii „veţi căra pietrele cu dinţii – nu cu mâinile ca noi”. Potrivit unui zvon, cu Anglia şi America în alianţă cu Rusia, „creştinii vor fi omorâţi până la unul”[73].

Evreii erau încă fizic prezenţi în Chişinău, reţinuţi în ghetou, însă locuitorii creştini ai oraşului deja îi excluseseră din punct de vedere mental şi afectiv din comunitarea mai mare şi percepeau prezenţa lor fizică drept o problemă. Ostilitatea faţă de evrei s-a descoperit într-o manieră dramatică în timpul deportărilor în masă care au avut loc în luna octombrie. Sosirea a 30 de electricieni şi tinichigii de origine evreiască, aduşi de prin alte părţi pentru a lucra în folosul armatei, a produs „în rândurile populaţiei creştine din oraşul Chişinău... o mare indignare”, creştinii întrebându-se „de ce autorităţile militare aduc jidani din alte părţi, cari nu pot fi decât un pericol în plus pentru Basarabia, astăzi, când au la dispoziţie jidani meseriaşi ce se află în Ghetoul Chişinău?” Pe măsură ce deţinuţii din ghetou erau trimişi în ceea ce avea să fie, pentru cea mai mare parte dintre aceştia,

72 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 196. Raportul nr. 5683 din 25 septembrie 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău/Biroul Siguranţei către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

73 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 143-144, Raportul secret nr. 1041 din 15 septembrie 1941, de la Colonelul Meculescu, Inspector al Jandarmilor din Basarabia, către Inspectoratul de Poliţie Chişinău, acoperind nota din 8 septembrie 1941.

ultimul lor drum, afişe de sursă neprecizată, dar neoficială, au apărut prin oraş, care proclamau triumfător: „Domnia jidanilor şi a străinilor s-a sfârşit. Soarele dreptăţii române din nou a răsărit.”[74]

Nici măcar deportările nu au înăbuşit sentimentele de ură. În martie 1942, cu doar câteva sute de evrei rămaşi prin toată Basarabia, Voiculescu a raportat la Bucureşti că prezenţa acestora „întreţine încă o stare de nedumerire în rândurile populaţiei, aşa că plecarea lor peste Nistru este o necesitate”[75]. Bineînţeles, evreii din Chişinău nu aveau cum să se aştepte la alinare sau ajutor din partea vecinilor creştini.

Pentru a-i separa în continuare pe evrei şi pe creştini, şi pentru a-i izola pe evrei de contactul cu exteriorul, zona rezervată ghetoului a fost restrânsă în mod semnificativ către sfârşitul lunii august, obligându-i pe mulţi evrei să se mute în spaţii mai reduse, pentru a treia oară în decurs de o lună şi jumătate. O consecinţă a redesenării marginilor a fost scoaterea tuturor bisericilor creştine în afara ghetoului, limitând astfel nevoia creştinilor de a trece pragul zonei gheoizate.[76] Evreii nu se puteau apropia de malurile râurilor şi ale lacurilor, pe temeiul ordinelor primite de la Bucureşti.[77] Curând, acestora urma să li se interzică să părăsească ghetoul pentru orice alt motiv în afară de munca silnică, iar atunci, doar sub escortă armată.[78] Restricţiile au devenit tot mai aspre, pe măsură

74 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, ff. 354-355, Raport nr. 7081-C din 14 octombrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău. La raport se află anexat un exemplar din afiş.

75 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 319, Comunicat nr. 2141 din 17 martie 1942, de la Guvernatorul Voiculescu către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, prin care solicită reluarea deportărilor.

76 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 362 [367 scrisă de mână], Raportul nr. 2061 din 29 august 1941, de la D. Tudose, Comandantul Militar al Chişinăului, către Administraţia Basarabiei (Voiculescu). O hartă detaliată cu perimetrul iniţial al ghetoului şi noua suprafaţă a acestuia se află ataşată la raport.

77 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 122, Comunicatul nr. 53773 - S[ecret] din august 1941, de la Ministerul de Interne, Direcţia Generală de Poliţie/Siguranţă către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

78 USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 346 [244 scris de mână], Comunicat nr. 1199-C din 23 septembrie 1941, Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău către Secţia de Poliţie Chişinău, prin care transmite ordinul lui Voiculescu nr.

ce timpul trecea, iar planificarea pentru dizolvarea ghetoului înainta.

Populaţia Ghetoului

P

opulaţia ghetoului din Chişinău a fost relativ stabilă de la crearea acestuia, până la deportarea sistematică a celor ghetoizaţi, câteva luni mai târziu. Evenimentele care au modificat populaţia în orice mod semnificativ par să fi fost consemnate, fără excepţie.

După înfiinţarea ghetoului, s-a făcut un efort comun pentru identificarea evreilor care rămăseseră în afara perimetrului acestuia şi pentru a-i aduce înăuntru. Astfel, pe 4 august, Secţia de Poliţie Chişinău („Chestura Poliţiei Chişinău") a raportat arestarea a cinci evrei (Glicsman, Folkenberg, Maurermaster, Ionescu şi Golubovici) la diferite adrese şi internarea acestora în ghetou. Pe 5 august, Poliţia Chişinău/Biroul Siguranţei le-a trimis pe Sofia Kipervaser şi pe Sistea Veisman la Comisariatul de Poliţie al Ghetoului pentru „a fi internate în ghetou". Pe 14 august, Comandamentul Militar Chişinău le-a identificat pe Raşela şi Mana Corbificher pe str. Mihai Viteazul nr. 26 şi a ordonat poliţiei ca acestea să fie duse neîntârziat în ghetou. Pe 21 august, obiectivul l-a reprezentat Frima Ghereshomia, femeie de 55 de ani, care se afla pe str. Nunceşti, la nr. 133; pe 25 august, Efraim Gimberg şi Rioca Cumeneţei, care trebuiau să fie „internaţi în ghetou şi ţinuţi sub supraveghere". Procesul de identificare a evreilor care nu fuseseră mutaţi în ghetou şi de internare a lor a continuat pe tot parcursul săptămânilor care au urmat.[79]

145-C, potrivit căruia „începând de la 15 septembrie, ieşirea evreilor din lagăre şi ghetouri este total interzisă. Ieşirea va fi permisă doar pentru muncă forţată şi doar sub comandă militară. Orice încălcare va fi aspru pedepsită."

79 USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586 (titlu dosar: „Mişcarea evreească"), f. 77, Ordinul nr. 1075 din 14 august 1941, Comandamentul Militar Chişinău către Secţia de Poliţie Chişinău, f. 142 [144 scris de mână], Comunicat nr. 1529 din 21 august 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău către Secţia de Poliţie a Ghetoului (Comisariat); f. 23 [25 scris de mână], Comunicat nr. 117 din 5 august 1941, Secţia de Poliţie Chişinău către Comisariatul de Poliţie Chişinău; şi f. 144 [146 scris de mână], Comunicat nr. 1529 din 25 august 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău către Comisariatul de Poliţie al Ghetoului. USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1,

Până la mijlocul lunii august, comandantul militar al ghetoului, căpitanul Besuţiu, era în măsură să-i ofere lui Tudose, Comandantul Garnizoanei Chişinău, o evidenţă a evreilor aflaţi în ghetou, precum şi rapoarte asupra spitalizărilor şi deceselor din rândurile acestora.

Aceste rapoarte şi un răboj al celor decedaţi în ghetou – completat zilnic – au curs până la desfiinţarea ghetoului. Pe 19 august, Besuţiu a raportat că în ghetou se aflau 10.578 de evrei, dintre care 3.117 bărbaţi, 5.261 de femei, 1.160 de fete tinere şi 1.040 de băieţi. Un număr de 13 evrei se aflau spitalizaţi în ghetou, între aceştia numărându-se şase persoane suspectate de a fi contaminate cu febră tifoidă. Raportul a consemnat patru decese pe data de 16 august, inclusiv doi vârstnici cu vârste de 73 şi 67 de ani, o femeie de 40 de ani şi copilul de un an şi jumătate pe nume Ciarna Fainstein. Copilul a reprezentat cel de-al 36-lea deces consemnat de autorităţile ghetoului.[80]

Pe 21 august, Tudose i-a trimis lui Voiculescu cifre sensibil diferite, primite şi de la Besuţiu. Acestea indicau un număr total de 9.804, din care 3.563 de bărbaţi şi 6.241 de femei. Doar 845 dintre bărbaţi erau cu vârste cuprinse între 17 şi 50 de ani, în timp ce aproape jumătate dintre femei intrau în această categorie de vârstă. Pe când 2.200 de copii (de până la 16 ani) dintre cei raportaţi corespundeau întocmai cu primul raport al lui Besuţiu, aşa cum era cazul a 5.261 de femei adulte, doar 2.523 de bărbaţi au fost raportaţi – cu 594 mai puţini decât la prima numărare. Numărul mare de femei raportat la bărbaţi şi numărul limitat de bărbaţi cu vârste cuprinse între 17 şi 50 de ani erau rezultatul operaţiunii sovietice de recrutare a bărbaţilor apţi pentru serviciul militar, în timpul ocupaţiei sovietice îndelungate a Basarabiei, deformat de persoanele găsite apte pe măsură ce forţele româno-germane înaintau

---

dosar 4230-1, f. 52, Raport nr. 3-C din 4 august 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

80 USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, ff. 145-148, Comunicat nr. 1461 din 21 august 1941 de la Comandantul Militar al Chişinăului, Tudose, către Secţia de Poliţie Chişinău, având ca ataşament rapoartele primite de la Besuţiu.

în oraş şi de execuţiile preponderent ale bărbaţilor evrei ridicaţi din stradă şi ale bărbaţilor evrei ţinuţi ostatici în primele zile ale ocupaţiei. Masacrarea bărbaţilor evrei luaţi din ghetou, la Ghidighici, la sfârşitul lunii august (a se vedea mai jos) oferă o explicaţie cu privire la discrepanţa dintre numărul bărbaţilor cu vârste adulte dintre cele două rapoarte.[81]

Uciderile s-au desfăşurat într-un ritm constant în primele zile de existenţă ale ghetoului, luând un greu tribut mai ales din rândurile celor foarte vârstnici şi ale celor foarte tineri. Comandantul ghetoului pregătea zilnic rapoarte cu morţii: doi adulţi, în vârstă de 65 şi 90 de ani. Victoria Katz de 7 luni şi jumătate, raportaţi pe 18 august; patru adulţi, cu vârste între 67 şi 90 de ani, pe 19 august; patru femei cu vârste cuprinse între 59 şi 80 şi un bebeluş de 4 zile, pe 31 august.[82] Câteva săptămâni mai târziu, la începutul lunii octombrie, rata deceselor ajunsese foarte ridicată, în medie de 13, până la 14 în fiecare zi. Fiecare raport trimis se asemăna cu cele dinainte, cu o serie de cifre totale ale morţilor de la o listă la alta. Pe 1 octombrie, 12 oameni au murit, 9 cu vârste peste 60 de ani şi un copil de cinci ani – decesele din ghetou cu numerele 255 până la 266. În ziua următoare, au murit 9, inclusiv un bărbat de 89 de ani şi un copil de un an – decesele din ghetou cu numerele 267 până la 275. Pe 4 şi 5 octombrie – 15, inclusiv 11 adulţi cu vârste între 66 şi 82 de ani şi un bebeluş de trei săptămâni. Ritmul a slăbit doar atunci când deportările au diminuat numărul persoanelor ghetoizate. Astfel, pe 22 octombrie, contabilizarea zilnică a coborât la doar cinci, cu vârste de 86, 78, 62, 18 şi un bebeluş de două săptămâni, Zeilic Feldman. Numărul total al deceselor înregistrate din „cauze naturale”, adică doar pentru faptul de a fi fost ghetoizat, a ajuns la 403 în acea

---

81 USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 368-372, Raport nr. 1537 din 23 august 1941, Comandantul Militar din Chişinău, col. D. Tudose, către Administraţia Basarabiei (Voiculescu), cu patru pagini de rapoarte de la Besuţiu.

82 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 277-290. Alte rapoarte către Voiculescu, în principal depuse de Dumitrescu, privind rata mortalităţii în ghetou şi numele celor de

zi.[83] Până când Comisia de Anchetă a lui Ion Antonescu şi-a prezentat raportul, în ianuarie 1942, bilanţul morţilor ajunsese la 441, inclusiv 20 de sinucideri, altfel spus

[82] *Ibidem* şi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, „Ministerul de Interne, Arhiva Operativă", II. 288 – 291, Raport nr. 2147 din 2 septembrie 1941, de la Comandantul Militar din Chişinău, Eugen Dumitrescu, către Conducerea şi Administraţia Basarabiei (Voiculescu).

aproximativ una la fiecare 20 – 25 de evrei ghetoizaţi (ajustând numărul total în minus, cu excepţia celor executaţi în timpul masacrelor importante – a se vedea mai jos). Comisia lui Ion Antonescu a apreciat acest număr ca fiind „nu foarte ridicat", chiar dacă reprezenta, pe bază anuală, o rată a deceselor de 15 până la 20%.[84]

Populaţia din ghetou a crescut între sfârşitul lunii iulie şi octombrie, în ciuda ratei ridicate a deceselor. Evreii care au fost descoperiţi ascunzându-se prin Chişinău au fost aduşi în ghetou, aşa cum a fost cazul evreilor din raioanele de jur-împrejurul Chişinăului, aflate în judeţul Lăpuşna. Unii evrei au fost trimişi în ghetoul din Chişinău de la distanţe mari. lanchel Zilberman din Chilia Nouă, bunăoară, fusese arestat în timp ce trecea Nistrul de la est la vest şi a fost trimis la Chişinău, pentru a aştepta deportarea înapoi, în Est; şi 186 de evrei din Tighina, toţi cei care mai rămăseseră acolo, au fost concentraţi în ghetou la mijlocul lunii septembrie, şi ei aşteptându-şi rândul la deportare.[85] Rapoartele oficiale au furnizat

---

83 cedaţi şi care acoperă perioada dintre 16 august şi 5 octombrie, se află la USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35; vezi ff. 372, 398,404,413, 424-425,431, 435,438, 443, 447, 454, 458, 462, 466, 470, 474,493, 494,496,499, 504, 505, 518, 527, 529,544,549,554. Din vara şi până în toamna anului 1941, la Garnizoana Chişinău s-au succedat trei comandanţi militari: colonelul Tudose, din 18 iulie până pe 31 august, generalul Panaiţiu, între 1 şi 7 septembrie, şi colonelul Dumitrescu, din 7 septembrie până pe 15 noiembrie; în acest interval de timp, şase unităţi independente s-au succedat la paza ghetoului; vezi „Raportul de anchetă 1", pp. 13-14.

84 „Raportul de anchetă 1", p. 16.

85 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 159-160, Comunicatul secret nr. 1666 din 16 septembrie 1941, de la Meculescu, Inspectorul Jandarmeriei din Basarabia, către Inspectoratul de Poliţie din Chişinău, cu referatul ataşat pe 18 septembrie, cu privire la Zilberman; asupra evreilor din Tighina, vezi acelaşi dosar, f. 189, Raport nr. 1221-S[ecret] din 16 septembrie 1941 şi f. 225, Raport nr. 1707 din 28 septembrie 1941, de la Poliţia Oraşului Tighina către Inspectoratul

felurite socoteli cu privire la numărul celor ţinuţi în ghetou, în funcţie de data la care se făcuse numărătoarea, sursa informaţiilor folosite şi atenţia cu care fuseseră adunate informaţiile. La sfârşitul lunii august, erau 11.328 de evrei în ghetoul din Chişinău, potrivit unui raport, şi „niciun evreu nu se mai află în comunele judeţului Lăpuşna sau în oraşul Călăraşi", consecinţa fiind aceea că toţi aceştia fuseseră strânşi în ghetou. Până la mijlocul lunii septembrie, numărul celor din ghetou era puţin mai mare de 11.380. Comisia de Anchetă instituită de Ion Antonescu a raportat că numărul ajunsese la maximul de 11.525.[86]

Pe măsură ce timpul trecea, iar numărul deţintiţilor se tot mărea, condiţiile din ghetou s-au înrăutăţit în mod constant. Chiar şi Voiculescu s-a arătat preocupat de înspăimântătoarele condiţii sanitare. La sfârşitul lunii august, acesta i-a raportat lui Ion Antonescu că doar câţiva evrei din ghetou aveau bani şi alte bunuri necesare, pentru a se întreţine, şi doar aproximativ 400 de bărbaţi şi 400 de femei erau apţi pentru muncă. Restul nu aveau niciun mijloc de a se întreţine şi, momentan, primeau ajutor de la Comitetul Evreiesc al Ghetoului. Voiculescu i-a transmis o cerere a Comitetului Evreiesc ca acestora să li se permită să primească ajutoare de la rudele din America, mijlocite de *Hebrew Immigrant Aici Society* (HIAS). În timp ce Voiculescu recunoştea că solicitarea nu putea fi aprobată în forma prezentată, acest lucru din motive de securitate şi deoarece ar fi putut descoperi privaţiunile la care erau supuşi evreii, guvernatorul a propus, totuşi, ca Guvernul

---

Regional de Poliţie din Chişinău.

86 S-au păstrat până azi ample informaţii statistice cu privire la populaţia ghetoizată. Exemple de surse se găsesc în: USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 358, copie a Raportului nr. 2555 din 20 august 1941, de la Prefectura Judeţului Lăpuşna pentru Voiculescu. Dosar 35, ff. 357-584, conţine mai multe rapoarte şi tabele privind numărul evreilor aflaţi în lagăre în diferite judeţe basarabene, inclusiv ghetoul din Chişinău. Populaţia ghetoului a fost raportată în mod diferit în timpul lunii august, variind de la 9.418 pe 19 august (ff. 381-382) până la 5.329 de familii, inclusiv 11.328 de oameni pe 28 august (f. 358, care reia recensământul raportat pe 20 august). USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, Buletinele de contra- informaţii ale Inspectoratului Regional de Poliţie Chişinău pentru 20-31 august 1941 (ff. 263-275) şi 10-20 septembrie 1941 (ff. 297-317). USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 333, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

României să fie de acord să intermedieze ajutorul străin pentru evreii români, în felul acesta degrevând statul de costurile care-i cădeau în sarcină, pentru a-i ţine pe evrei internaţi în lagăre şi ghetouri. Planul nu a fost aprobat, chiar dacă rapoartele de poliţie din Chişinău în mod repetat au accentuat deteriorarea condiţiilor şi primejdia unei epidemii de tifos, ca urmare a insuficientei aprovizionări cu alimente a ghetoului şi a condiţiilor sanitare de nedescris.[87]

Prin birourile autorităţilor române, creştea temerea că la oraş exista riscul ca boala să treacă dincolo de marginile ghetoului şi să se răspândească în rândurile populaţiei creştine, aflate jur-împrejur.

Şeful unităţii de poliţie desemnat să funcţioneze în cadrul ghetoului descria igiena din ghetou ca „inexistentă", iar pe evrei „trăind într-o stare de murdărie de nedescris, atât din lipsa apei şi a săpunului, cât şi faptului că sunt nevoiţi să locuiască într-o cameră de 4 – 5 până la 10 persoane". Lipsiţi de orice sursă de venit, evreii „vând ultimele bunuri ce mai au". Apoi, ofiţerul a semnalat cu însufleţire pericolul pe care-l reprezenta ghetoul pentru comunitatea urbană a Chişinăului şi pentru ţăranii care intrau în ghetou pentru a vinde mâncare şi a cumpăra diferite articole de la evrei: „Totul este plin de paraziţi. Din aceste focare de infecţie, ei scot lucrurile de îmbrăcăminte, lingerie, covoare, perne, plăpumi, pe care le vând ţăranilor în starea lor deplorabilă, făcând prin aceasta oficiul de transmitere a tuturor microbilor prin factorul lor principal, păduchele". Atrăgând atenţia la „nenumăratele" cazuri de dizenterie, febră tifoidă şi boli dermatologice care ajunseseră de necontrolat, el a sugerat aprovizionarea dispensarului medical din ghetou cu articole necesare pentru a restabili condiţiile de igienă şi a

87 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 260-261, Comunicatul lui Voiculescu nr. 772/C către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 31 august 1941; şi acelaşi dosar, ff. 263-275, Buletinul de contra-informaţii al Inspectoratului Regional de Poliţie din 20-31 august 1941. Cererea originală scrisă de mână, semnată de Landau şi Şapira, se află la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 444 [449 scrisă de mână], Scrisoarea nr. 6 din 21 august 1941, Comitetul Evreiesc către „Comandantul Ghetoului".

lupta cu boala, precum şi instalarea unei staţii de dezinfecţie, care să poată fi folosită pentru deparazitare, cel puţin în cazul bunurilor pe care evreii le vindeau.[88]

Înăuntrul ghetoului, internaţii încă nu realizaseră în totalitate natura colectivă a viitorului care le era pregătit sau gradul în care prezenţa acestora era considerată acum drept un grav pericol – „focar de infecţie" – de către comunitatea din jurul lor. Evreii sperau degeaba că autorităţile aveau să facă distincţie, curând, între evreii „vinovaţi" şi „nevinovaţi", acordându-le celor care nu comiseseră niciun delict „aceleaşi drepturi ca şi evreii din Regat". Îngrijorarea acestora cu privire la mâncare şi adăpost ajungea la disperare, după cum arăta şeful postului de poliţie din ghetou. Şeful Poliţiei Chişinău a raportat că „nu au nici mâncare, nici haine, nici bani. Se îngrijorează cu privire la ceea ce vor face pe timpul iernii."[89] Până la venirea iernii, situaţia evreilor avea să fie mult mai disperată decât aceştia şi-ar fi putut închipui.

Masacrele de la Vistierniceni şi Ghidighici

I

n primele săptămâni de existenţă a ghetoului, două masacre au lipsit deja-vulnerabila populaţie evreiască de o bună parte din semenii apţi pentru muncă şi care ar fi putut să le dea o mână de ajutor celor internaţi care, în majoritate, erau ori prea în vârstă, ori prea tineri, ori prea slabi pentru a se îngriji de propriile nevoi.

Răgazul oferit de solicitarea germanilor ca românii să pună capăt „crimelor sălbatice" comise asupra evreilor, care fuseseră tipice pentru primele zile de după reocuparea oraşului, s-a dovedit a fi de scurtă durată. Concentrarea forţată a evreilor în ghetou a fost iniţiată ca parte dintr-un tipar de punere în aşteptare, urmând ca acestuia să-i succeadă deportarea celor internaţi către Est,

---

88 USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 414, Raport nr. 529 din 6 octombrie 1941, şeful Secţiei de Poliţie din Ghetou către şeful Poliţiei Municipale Chişinău.

89 USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 333, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

dincolo de Nistru, atunci când situaţia militară ar fi permis. Însă, în timp ce Chişinăul a căzut, iar autorităţile române s-au întărit în convingerea că trebuia să adopte o atitudine mai puţin violentă, cel puţin temporar, politica anti-evreiască a germanilor trecea printr-o fază dramatică de radicalizare. Acest lucru a avut consecinţe directe, tragice, pentru aceia internaţi în ghetoul din Chişinău. La sfârşitul lunii iulie, colonelul Otto Ohlendorf, comandant al Grupei de Intervenţie D, i-a mărturisit unui agent trimis de comandantul Comandoului Special 11 a, *Obersturmbannführer* Paul Zapp, că *Reichsführer – SS* Himmler comunicase ordinul lui Hitler (*Führerbefehl)* ca, de atunci înainte, evreii să fie executaţi de către *Einsatzgruppen* pe baze „rasiale" şi nu, în mod necesar, doar pe baze „politice" ori de „securitate". Consecinţa acestei schimbări a devenit evidentă, atunci când Ohlendorf a intrat în amănunte, zicând: „Copiii evreilor de astăzi vor fi duşmanii noştri de mâine"[90].

La Chişinău, Zapp pregătea executarea unui anumit număr de ostatici evrei, ca măsură de represalii pentru un mic atac cu rachete asupra gării feroviare şi pentru declanşarea unui incendiu la un depozit de cărbune. Acesta a profitat de pe urma schimbării de politică, făcută cunoscută de Ohlendorf, prin care era lărgită sfera victimelor vizate, dincolo de bărbaţii luaţi ostatici, ţinuţi într-un centru special de detenţie. De asemenea, el i-a înregimentat pe aliaţii români, care se aflau la post în Basarabia, abordării şi mai mult radicalizate, aşa cum Berlinul o dictase tuturor forţelor germane.

Pe 1 august, ofiţerii germani au intrat în ghetou, alături de soldaţii români, şi i-au cerut Comitetului

90 Vezi expunerea convingătoare a lui Andrej Angrick asupra impactului raportului lui Ohlendorf despre *Fiihrerbefehl* şi descrierea pe care el a făcut-o masacrului de la Visterniceni, pe baza actelor de la dosarul procesului german de după război, în Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941-1943,* 2003, pp. 180-185. Incidentul din staţia de tren şi decizia de executare, ca măsură de represalii, a „o sută de evrei la fiecare rachetă de semnalizare" e consemnată, la rândul ei, în mărturia din procesul lui Voiculescu de după război; vezi USHMM RG - 25.004, rola 16, dosar 22539, voi. 12 (Rechizitoriul lui Constantin Voiculescu, fost Guvernator al Basarabiei, de la Tribunalul Poporului), p. 214 şi rola 26, dosar 20725, voi. 13, p. 244.

Evreiesc să pună la dispoziţie 250 de bărbaţi şi 200 de femei pentru muncă. S-a răspândit vestea că evreii selectaţi aveau să fie hrăniţi, iar unora dintre cei internaţi li s-a spus că urmau să fie duşi în Germania la muncă. Germanii au făcut o selecţie în piaţa publică din ghetou, cu atenţie la cei tineri şi sănătoşi fizic, optând pentru „intelectuali şi, în special, femei frumoase”. Numele celor aleşi au fost trecute pe o listă, contribuind la sentimentul de „bună-cuviinţă” administrativă – sau normalitate – pe care germanii doreau să-l creeze. Fotografiile care au mai rămas de atunci imortalizează această situaţie (vezi secţiunea de fotografii). Grupul astfel format a fost dus în afara oraşului, în suburbia Vistierniceni. Supravieţuitorii masacrului care s-a petrecut acolo au transmis, la revenirea în ghetou, că un raid aerian al ruşilor de la sfârşitul zilei a declanşat uciderea, dar piesele aflate la dosarul procesului de după război atestă faptul că execuţiile fuseseră dinainte puse la cale, în colaborare cu Tudose, Comandantul Garnizoanei Române.

Doar când au ajuns la nisipărie, evreii şi-au dat seama că nu pentru a munci fuseseră scoşi din ghetou, ci pentru a fi omorâţi. Acoliţii lui Zapp i-au separat pe bărbaţi de femei. Un martor ocular german a descris scena după cum urmează: „Fetele şi femeile evreice care aşteptau lângă groapă au fost împuşcate de un pluton de execuţie format din soldaţi români. Se derulau momente înspăimântătoare. Strigăte şi gemete. Unele îi implorau pe liderii SS [care monitorizau execuţiile] să le cruţe viaţa. Degeaba. La stânga şi la dreapta gropilor se aflau bărbaţii evrei, pregătiţi să arunce în groapă femeile rămase fără suflare... După ce toate femeile şi fetele evreice au fost răpuse de gloanţe, a venit rândul bărbaţilor. Dintre aceştia, aproximativ 250 au fost împuşcaţi în acelaşi fel cu femeile dinaintea lor.”[91]

---

91 22Js 2014/61 der StaatsAnwaltschaft München I, Bd. 11, ff. 2209 şi următoarele, depoziţia lui Franz H, fost membru al unităţii spitalului de campanie 173, 26 mai 1965, citată în Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941-1943,*2003, p. 184. Numeroase depoziţii din actele de la procesul lui Zapp aduc detalii dureroase de la execuţii şi dări de seamă despre

Din cei 450 de evrei duşi la Vistierniceni, doar 39 au scăpat de moarte. Supravieţuitorii au fost obligaţi să arunce peste trupurile neînsufleţite ale victimelor un strat subţire de pământ şi au fost instruiţi de un ofiţer german să le spună celorlalţi din ghetou ce văzuseră, prevenindu-i că aveau să aibă aceeaşi soartă, dacă „nu vor înceta să semnaleze cu lumini avioanele ruseşti”. În ziua următoare, preşedintele Comitetului Evreiesc şi alţi 20 de deţinuţi au fost duşi la groapa comună, pentru a încheia îngropăciunea cadavrelor.[92]

Al doilea masacru a urmat spre sfârşitul aceleiaşi luni. Un inspector de drumuri român a luat 500 de bărbaţi şi 25 de femei ghetoizaţi, să lucreze la repararea drumului şi la cariera din vecinătatea oraşului Ghidighici. O săptămână mai târziu, doar 200 de evrei s-au mai întors. Ceea ce li s-a întâmplat victimelor, mult timp a fost pus pe seama unei declanşări *ad-hoc* de foc armat, în legătură cu un incident petrecut la gara din Ghidighici. Potrivit unei versiuni, un soldat român, care a pretins că-l recunoscuse pe unul dintre evrei drept cel care-l bătuse în timpul retragerii Armatei române din Basarabia, în 1940, l-a atacat pe evreu în gară, declanşând conflictul.[93] O versiune uşor diferită susţine că soldaţii români dintr-un tren care oprise la gara din Ghidighici, acolo unde muncea un grup de evrei, i-au atacat pe aceştia cu pietre, vătămându-i grav pe unii dintre ei.[94] Atunci când evreii răniţi au fost duşi

---

cantităţile mari de mâncare şi băutură consumate de ucigaşi după încheierea execuţiilor.

92 „Raportul de anchetă 2", pp. 4-5; de asemenea, reprodus fragmentar în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 63. Samuel Aroni a fost la selecţia din ghetou şi a auzit o relatare, pe 1 august, a unuia dintre cei 39 de supravieţuitori; v. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev,* 1995, pp. 60-61. De asemenea, Aroni a descris acest incident cu lux de amănunte, în cadrul unui interviu de istorie orală; USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, Interviu nr. 7869, înregistrat pe 23 octombrie 1995. Descrierea masacrului se confirmă, în continuare, în mărturia doctorului Alexandru Gherovici, alt supravieţuitor al ghetoului, din 11 septembrie 1948, la procesul de după război al lui Dumitru Tudose şi celorlalţi; vezi USHMM RG - 25.004, rola 65, dosar 40015-2, ff. 272-274. ' ’

93 „Raportul de anchetă 2", pp. 5-6; Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, pp. 37-38. Nota informativă nr. 7, pregătită de Comandantul Batalionului 10 de Jandarmerie pe 27/28 august, oferă această versiune a incidentului; textul notei se află în Carp, voi. 3, p. 71.

94 Vezi Vladimir Solonari, *Purifying the Nation; Population Exchange and Ethnic*

înapoi la Chişinău şi s-au plâns autorităţilor, românii au replicat, învinuindu-i pe evrei că iniţiaseră conflictul de la gară, smulgând epoleţii de pe uniforma unui soldat. Indiferent de detalii, este limpede că uciderile fuseseră plănuite şi se pare că incidentul de la gară a reprezentat, pur şi simplu, un factor declanşator.

Într-un raport către Voiculescu, pe 29 august, Tudose a interpretat tendenţios incidentul de la gară drept „rebeliune" şi a argumentat că era nevoie de „înlocuirea lui [a detaşamentului de evrei] cu un alt detaşament". Voiculescu a aprobat anume propunerea lui Tudose că „urmează a se aplică sancţiuni celor vinovaţi". Însă, chiar înainte de răspunsul lui Voiculescu, comandantul de batalion, lt.-col. Nicolae Deleanu, trimisese deja Compania 2 de Mitraliere din cadrul Batalionului 10 de Mitraliere, aflat sub comanda căpitanului Radu Ionescu, de la Chişinău la Ghidighici, pentru „o temă de luptă cu tragere model". De asemenea, trimisese în prealabil furgoanele care au fost folosite a doua zi pentru a căra cadavrele de la locul execuţiei până în pădure, spre a fi îngropate. Evreii fuseseră răpuşi de Compania 2 de Mitraliere într-un lan de la marginea localităţii Ghidighici. Focul a început la semnalul lui Deleanu: „Dă-le apă!" Mai târziu, Ionescu a confirmat că unitatea sa îi împuşcase pe evrei „din ordinul armatei", pentru „rebeliune şi atacul trupelor române".[95]

În urma acestor masacre, moartea a devenit un proces mai lent în interiorul ghetoului şi mai individual,

---

Cleansing in Nazi-Allied Romania, 2010, pp. 187-188. Versiunea se bazează pe mărturia lui Al. Gherovici, *loc.cit.;* Gherovici s-a îngrijit de evreii răniţi, la Spitalul din Chişinău.

95 USHMM RG - 25.004, rola 27, dosar 39181, voi. 10, investigaţie de Radu Ionescu şi alţii, ff. 71-72, declaraţia lui Radu Ionescu, 19 august 1950; ff. 56-59, Proces-Verbal şi Sinteză de Radu Ionescu şi Mircea Popovici, de Securitatea Constanţa (Petre Panait), 14 octombrie 1950. Asupra implicării lui Tudose şi Voiculescu, vezi documentul de punere sub acuzaţie (nedatat) de la procesul postbelic al lui Voiculescu, USHMM RG - 25.004, rola 16, dosar 22539, voi. 12, ff. 214-215, care cuprinde textul Comunicatului nr. 2053 din 29 august 1941 de la Tudose către Voiculescu, prin care vine cu soluţia represaliilor, şi consemnări ale acordului dat de acesta din urmă. O copie a adevăratului Comunicat nr. 2053 se află la USHMM RG - 25.004, rola 25, dosar 20725-7, f. 401. Acordurile încheiate în prealabil sunt descrise în condamnarea postbelică a căpitanului Eugen Bălăceanu, aflat în fruntea unuia dintre plutoanele
de execuţie la Ghidighici; vezi RG - 25.004, rola 65, dosar 40015-2, ff. 131-132, sentinţa împotriva lui Eugen Bălăceanu pronunţată în dosarul 3861/1948 de Tribunalul Penal din Bucureşti, Secţiunea a 2-a, pe 25 ianuarie 1949.

însă nu mai puţin definitiv.

Controlul intrărilor şi al ieşirilor din Ghetou

P

pentru a limita legăturile dintre evrei şi restul populaţiei civile, lagărele pentru evrei au fost amplasate, în cea mai mare parte, în afara sau la periferia oraşelor şi a satelor basarabene. Ghetoul din Chişinău s-a aflat, totuşi, în interiorul oraşului, iar înisiunea de a ţine sub control pe cine intra şi pe cine ieşea era dificilă de la bun început. Doar un număr restrâns de gardieni – variind de la circa 80 în faza de început, până la aproape 250 în timpul desfiinţării ghetoului – au fost duşi în post la ghetou, cei mai mulţi fiind foarte coruptibili. Rezultatul acestei situaţii a constat în dezorganizare şi abuz, furturi, frica permanentă că evreii puteau evada, precum şi la posibilitatea ca evreii ghetoizaţi să primească, din când în când, un ajutor modic, în privinţa decidenţilor la nivel înalt ai provinciei – Guvernatorul Voiculescu şi şeful Jandarmeriei din Chişinău, Meculescu – aceştia au fost aspru criticaţi de Conducătorul Statului, Ion Antonescu.

Pe 20 august, Meculescu i-a raportat lui Voiculescu că paznicii nu-şi îndeplineau datoria într-un mod satisfăcător. La schimb cu mici „atenţii” (inele, argintărie, pânzeturi, haine), aceştia le dădeau voie evreilor să iasă din ghetou neescortaţi şi fără a purta pe haine, la loc vizibil, Steaua lui David. Unii paznici îi aprovizionau pe evrei cu mâncare şi aduceau şi expediau corespondenţa. Voiculescu a confirmat rapoartele pe baza propriilor sale observaţii în oraş: „Personal ducându-mă la aerodrom, am făcut constatarea că paza este iluzorie”. A ordonat ca unităţile de pază să fie rotite la fiecare zece zile, „altfel ne vom pomeni cu toţi jidanii peste noi sau fugiţi”[96].

Şeful poliţiei regionale, Pacsimade, a raportat şi el anumite probleme. Unităţile militare desemnate să asigure paza ghetoului le emiteau evreilor permise de a ieşi, ca să

96 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 94, Nota informativă nr. 1 din 20 august 1941, de la Meculescu pentru Voiculescu; şi adnotările marginale prin care consemnează directiva acestuia; Mesaj nr. 734 din 24 august 1941, Voiculescu către Comandantul de Garnizoană Tudose (vezi şi *Documentele Ancei,* voi. 10, p. 92).

se întoarcă la casele lor, să adune „lucruri casnice, bijuterii şi lucruri de valoare pe care le au ascunse în curţile sau fostele lor locuinţe”. În situaţia particulară la care s-a referit, permisul fusese iscălit de comandantul Stănescu, însărcinat cu Comisariatul de Poliţie al Ghetoului, iar evreul fusese escortat în drumul său spre casă de către un soldat.[97] Voiculescu şi-a comunicat neîntârziat reacţia furioasă pe 27 august, într-o scrisoare către şeful Poliţiei Chişinău, pentru a obţine informaţii, şi către Tudose, Comandantul Garnizoanei Chişinău, pentru măsuri concrete. El a cerut explicaţii şi, de asemenea, identificarea celor vinovaţi că le dăduseră voie evreilor să părăsească ghetoul pentru astfel de motive. El a ordonat că „în principiu, nu se va mai acorda nicio autorizaţie de ieşire din ghetto, pentru vizitarea fostelor locuinţe din oraş”. „De ce s-a mai creat ghetto-ul, dacă pensionarii lui în timpul zilei forfotesc prin oraş?” – se întreba el caustic. „Comisiunea Primăriei a făcut inventarieri şi evaluări [ale bunurilor lăsate de evrei în urma lor] şi a dat acele anumite lucruri în folosinţa Românilor (funcţionari, refugiaţi). Ce mai rămâne din această operaţiune şi din actele încheiate, dacă evreii în mod continuu mută oraşul în ghetto?” Voiculescu a dat dispoziţii ca doar cei doi funcţionari care primeau ordinul său să aibă căderea de a aviza permisele de ieşire din ghetou. Acesta a ordonat ca fiecare evreu căruia i se permitea să iasă din ghetou să fie însoţit de câte un soldat şi un detectiv de poliţie, astfel încât obiectele de valoare recuperate să poată lua drumul statului, nu al evreului (sau, Voiculescu a lăsat să se subînţeleagă acest lucru, către un soldat sau poliţist corupt). În continuare, Guvernatorul a specificat că vizitele la foşti locuitori nu puteau dura mai mult de 30 de minute.[98]

---

97 *Documentele Ancei,* voi. 10, p. 93, Raportul nr. 22S.C. din 25 august 1941, Inspectorul General de Poliţie Pacsimade pentru Voiculescu.

98 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 19, Ordin nr. 66-C din 27 august 1941, de la Voiculescu pentru şeful de Poliţie din Chişinău şi Comandantul de Garnizoană Tudose. Originalul semnat pentru Inspectorul de Poliţie Chişinău, cu ştampila „secret" se află la USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1,

Figura 1 – Deportarea unei coloane de evrei din Basarabia sau din Bucovina sub escortă militară română, 1941 *(Bundesarchiv)*

ff. 112-113. Pe 31 august, Dumitrescu a adnotat, pe marginea copiei sale de pe ordinul lui Voiculescu, că numai el însuşi avea să fie, de atunci înainte, în măsură să le elibereze autorizaţii evreilor pentru a părăsi ghetoul şi a dispus ca autorizaţiile existente, care nu fuseseră semnate de el, să fie confiscate; vezi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 294. Câteva zile mai târziu, Dumitrescu, care deja trăgea foloase de pe urma vânzării de autorizaţii către evrei, a căutat să-i explice lui Voiculescu, în scris, „motivul" pentru care le dădea voie evreilor să iasă din ghetou şi să-şi revadă fostele locuinţe. în mod special, potrivit argumentaţiei sale, această măsură era menită să le permită evreilor „să ia de mâncare" şi, „din moment ce fuseseră duşi în ghetou având doar 10-15 minute ca să-şi strângă lucrurile, să-şi ia lenjerie şi articole de îmbrăcat, deoarece mulţi au fost duşi în ghetou cu doar o singură cămaşă [set de haine], care este deja zdrenţuită şi plină de insecte". Recunoscând şi valorificând temerea răspândită de epidemie, care deja cuprindea autorităţile române, Dumitrescu a conchis că acordarea de autorizaţii favoriza „igiena în ghetou, ceea ce este în interesul creştinilor care trăiesc în ghetou, precum şi a celor din afara gheotului". Vezi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f 241, Raport nr. 2126 din 4 septembrie 1941, Comandantul de Garnizoană Chişinău Dumitrescu pentru Guvernatorul Basarabiei.

Figura 2 – Sub escorta soldaţilor români, evreii sunt constrânşi să se deplaseze pe jos din Basarabia sau Bucovina, înspre Transnistria, 1941 *(Bundesarchiv)*

Figura 3 – La Chişinău, cinci bărbaţi bănuiţi de activităţi partizane sunt percheziţionaţi de un soldat german *(Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz)*

Figura 4 – Femei purtând Steaua lui David în ghetoul din Chişinău *(Bundesarchiv)*

Figura 5 – Femei evreice şi copii ridicaţi din Chişinău, iulie 1941 *(Süddeutscher Verlag Bilderdienst)*

Figura 6 – Un rabin cu barba tăiată, izolat de restul evreilor, pentru a fi fotografiat la Chişinău *(USHMM,* prin bunăvoinţa YIVO, *Institute for Jewish Research)*

Figura 7 – Sub supraveghere militară română, evreii scot apă dintr-un dispozitiv de alimentare cu apă din

Chişinău, iulie 1941 *(Georg Westermann Verlag)*

Figura 8 – Femei evreice la muncă forţată, curăţând de moloz principala stradă din Chişinău *(Georg*

Westermann Verlag)

Figura 9 – Bărbaţi evrei adunaţi pentru muncă silnică la Chişinău, 1941
(USHMM, prin bunăvoinţa YIVO *Institute for Jewish Research)*

Figura 19 – în ghetoul din Chişinău, femeile evreice sunt înregistrate pentru muncă, 1 august 1941 *(Staatliche Archive Bayems)*

Figura 11 – Sub pază armată românească, evreice adunate în ghetoul din Chişinău.
1 august 1941 *(LISHMM,* prin bunăvoinţa YIVO *Institute for Jewish Research)*

Figura 12 – Femei alese pentru muncă, escortate în afara ghetoului din Chişinău, 1 august 1941 *(USHMM,* prin bunăvoinţa YIVO *Institute for Jewish Research)*

Figura 13 – O porţiune din bariera care înconjură ghetoul din Chişinău, august 1941 *(Süddeutscher Verlag Bilderdienst)*

Figura 14 – Soldaţi români păzesc evreii ghetoizaţi din Chişinău, înainte ca deportaţii să plece spre Transnistria, octombrie 1941 *(Georg Westermann Verlag)*

Figura 15 – Femei evreice crunt bătute într-un sat din Basarabia, în timpul ridicării pentru deportare în Transnistria (*Bildarchiv Preussicher Kulturbesitz)*

Figura 16 – Evrei bătrâni, cu bagaje, încărcaţi într-o căruţă pentru deportarea din ghetoul din Chişinău spre Transnistria, octombrie 1941. *(Georg Westermann Verlag)*

Figura 17 – Evrei obligaţi să se strângă laolaltă în timpul reocupării Basarabiei de către România *(Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz)*

Figura 18 – La lampol, evreii basarabeni aşteaptă să fie deportaţi în Transnistria, octombrie 1941 *(Fandaziane Centra di Documentazione Ebraica Contemporanea)*

Figura 19 – Evrei din lagărele de tranzit aşteaptă deportarea în Transnistria, octombrie 1941 *(Fondaziane Centra di Dociimentazione Ebraica Contemporanea)*

Figura 20 – Soldat român direcţionează marşul forţat al evreilor basarabeni către
Transnistria; soldaţii germani privesc (USHMM, prin bunăvoinţa NARA)

Figura 21 – Evrei din lagărele de tranzit aşteaptă deportarea la punctul de trecere lampol, octombrie 1941

(Fondazione Centra di Docunientazione Ebraica Contemporanea)

Două zile mai târziu, Tudose a încercat să potolească mânia lui Voiculescu informându-l că luase măsuri riguroase de strângere a şurubului. Peste toate acestea, s-a aflat restrângerea tuturor intrărilor şi ieşirilor din ghetou printr-un singur punct, acolo unde evreii care doreau să treacă aveau să fie percheziţionaţi amănunţit, bunurile urmând să fie confiscate. Acesta pretindea că fuseseră luate măsuri de asigurare că steaua galbenă era purtată şi de a-i împiedica pe soldaţi să pună la dispoziţia evreilor alimente şi alte servicii". Comisia de anchetă numită de Ion Antonescu în decembrie 1941, pentru a investiga neregulile din administraţia ghetoului, a descoperit că Tudose, în realitate, fusese, în chip rezonabil, eficient în impunerea controlului asupra intrărilor şi ieşirilor din ghetou. Grija sa iniţială pare să fi fost motivată şi de dorinţa de a preîntâmpina prădăciunile şi violurile comise de soldaţii români şi germani; în plus faţă de înăsprirea controlului asupra posibilităţii evreilor de a pleca din ghetou, de asemenea, el a emis ordine de a-i ţine la distanţă pe non-evreii neaveniţi. Au fost eliberate permise

de intrare pentru ţăranii care aprovizionau piaţa ghetoului şi pentru creştinii care trăiau în perimetrul iniţial, mai larg, al ghetoului, însă alţii au fost ţinuţi la distanţă cu mijloace coercitive, atunci când acest lucru s-a impus. Situaţia s-a degradat, cu toate acestea, după ce Tudose a fost înlocuit, în calitate de comandant de garnizoană, de către col. Eugen Dumitrescu, care le-a dat voie prietenilor şi altor oficialităţi să intre şi să iasă din ghetou după bunul plac, într-o măsură mai mică sau mai mare.[99] Shulamit Mikhailovna Berman, un copil în vârstă de zece ani, care a supravieţuit vieţii în ghetou, a răspuns întrebărilor puse de anchetatorii sovietici spre sfârşitul războiului, după ce Armata Roşie a revenit în Chişinău, şi a lămurit faptul că şi soldaţii care „păzeau" ghetoul reprezentau o ameninţare directă: „Soldatul român care ne păzea ne-a batjocorit în mod constant. Într-o noapte, soldatul a început s-o deranjeze pe mami, îmbrăţişând-o şi sărutând-o, astfel că mami a hotărât să-i smulgă baioneta din puşcă şi să-şi taie propriul gât. Am început să ţip din toţi rărunchii, iar soldatul a fugit din apartamentul nostru."[100]

De bună seamă, grija de căpătâi a lui Voiculescu nu era aceea de a-i proteja pe evrei, ci de a împiedica evadările, iar raportul lui Tudose nu i-a redus temerile. Pe 4 septembrie, el a dispus o cercetare la faţa locului, în toate lagărele şi ghetourile din Basarabia, pentru a vedea dacă vreun evreu scăpase ori fusese pus în libertate în schimbul mituirii.[101] Pe 15 septembrie, le-a interzis cu desăvârşire evreilor ieşirea din lagăre şi ghetouri, cu excepţia situaţiilor de muncă forţată, care avea să se desfăşoare doar sub pază armată. Autorităţile române care nu se conformau dispoziţiei sale au primit ameninţări cu pedepse severe.[102]

---

99 „Raportul de anchetă 1", pp. 16-17.

100 USHMM RG - 54.001, rola 21, fond 1026, inventarul 2, dosarul 325-1, ff. 102-103 [scris de mână], Protocolul de depoziţie al lui Shulamit Mikhailovna Berman, 30 noiembrie 1944.

101 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 123, Ordinul nr. 248 din 4 septembrie 1941, de la Voiculescu pentru Inspectoratul de Poliţie Chişinău.

102 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 23, Comunicatul secret

Voiculescu l-a presat pe nou-numitul Comandant de Garnizoană Dumitrescu să manifeste şi mai multă vigilenţă în supravegherea activităţilor desfăşurate de Comitetul Evreiesc şi a cerut măsuri pentru a pune capăt relaţiilor speciale care se dezvoltaseră între deţinuţii din ghetou şi creştinii care uneori păreau să le reprezinte interesele în faţa autorităţilor militare. Acesta a cerut ca practica de a le elibera evreilor permise temporare de trecere şi, în special, pentru „impunătoarele, frumoasele evreice", să înceteze şi a fost categoric în mod deosebit cu privire la nevoia de a revoca permisele „permanente", care le fuseseră eliberate unor ghetoizaţi. Potrivit răspunsului dat de Dumitrescu pe 18 septembrie, acesta i-a cerut şefului Comitetului Evreiesc să-i raporteze zi de zi, insinuând că fusese eliberat un permis în acest scop. A negat că avea cunoştinţă despre creştini care-şi asumaseră un rol de intermediari pentru evrei, declarând că anulase toate permisele (chiar dacă doamna Gherştein, la care Voiculescu făcuse referire nominală, era informatoare şi şi-a menţinut permisul). Dumitrescu a solicitat ca ordinul lui Voiculescu să nu se aplice în trei cazuri speciale, cu titlu de excepţie: a) pentru un membru al Comitetului Evreiesc, ca să le raporteze Comandantului Militar şi Primăriei pentru aprovizionare şi alte chestiuni; b) pentru un membru al Comitetului Evreiesc, care să-i însoţească pe furnizori la piaţa din ghetou şi c) pentru evreii grav bolnavi, care aveau să fie supuşi intervenţiilor chirurgicale de urgenţă.[103]

Hotărât să ţină sub control situaţia în faţa rapoartelor transmise de informatori privind continuarea mitei şi a jecmănirilor din partea gărzilor militare, accesul

---

nr. 145-C din 15 septembrie 1941, de la Voiculescu către toate prefecturile, Inspectoratul de Jandarmerie al Basarabiei, Inspectoratul de Poliţie Chişinău şi Comandamentul Militar Chişinău. Trecut pe la Secţia de Poliţie Chişinău, ordinul se află în USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 346 [344 scris de mână]. O copie suplimentară se află la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 96.

103 A se vedea „Nota informativă", nedatată, în USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 21, şi răspunsul lui Dumitrescu, Raportul secret nr. 11-A din 18 septembrie 1941 către Voiculescu, în acelaşi dosar, f. 22. Raportul nr. 11-A este reprodus în *FCER Perioada,* partea a doua, pp. 15-16.

facil al speculatorilor şi înlesnirea de către ofiţerii de poliţie a folosirii fetelor evreice pentru prostituţie în interiorul şi în afara ghetoului şi pentru a le face favoruri sexuale chiar gardienilor, Voiculescu a respins propunerile de exceptare înaintate de Dumitrescu. Fiind informat că vicepreşedinţii Comitetului Evreiesc Bittman şi Şapira încă aveau permise de ieşire de care se puteau folosi, când erau chemaţi de conducerea garnizoanei, Voiculescu i-a transmis lui Dumitrescu faptul că, decât să vină evreii la el, trebuia să meargă el în ghetou ori să delege pe cineva în vederea întâlnirii cu reprezentanţii evreilor. Voiculescu a accentuat că ordinul său anterior urma „să fie executat cu stricteţe în litera sa, cu nicio marjă de interpretare sau adaptare”[104].

Pe 22 septembrie, Voiculescu a emis noi ordine secrete către armată, poliţie şi autorităţile civile de pe tot cuprinsul Basarabiei, legat de accesul în ghetouri şi lagăre al non-evreilor. Orice intrare era interzisă ca o chestiune principială, chiar şi ofiţerilor şi soldaţilor. Comandanţii militari şi prefecţii care acordau permise pentru a răspunde nevoilor speciale urmau să răspundă personal pentru consecinţele propriilor fapte. Rezidenţii non-evrei ai ghetoului urmau să fie ţinuţi sub supraveghere, pentru a asigura că nu le făceau servicii evreilor şi, la rândul lor, urmau să fie percheziţionaţi, atunci când intrau sau ieşea din ghetou. Soldaţii trebuiau să-i escorteze pe toţi non-evreii cărora li se permitea să intre în ghetou şi urmau să-i percheziţioneze la intrare şi la ieşire. Vizitele nu puteau depăşi o oră şi trebuia să fie raportate.[105]

Evadări

L

a baza măsurilor luate de Voiculescu au stat mai mulţi factori – teama de frământări, dacă evreii îi tulburau pe noii ocupanţi ai propriilor case şi apartamente;

104 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 26, Nota de informaţii din 19 septembrie 1941; şi f. 271, Comunicatul secret nr. 244-C din 24 septembrie 1941, de la Voiculescu către Dumitrescu.

105 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 24, Ordinul secret nr. 233-C din 22 septembrie 1941.

nenumărate rapoarte potrivit cărora evreii duşi în oraş, la muncă forţată, fuseseră lăsaţi nesupravegheaţi şi li se permisese să strângă din bunurile aflate în fostele lor locuinţe; climatul de ostilitate care predomina în rândurile populaţiei faţă de orice semn de îngăduinţă cu privire la evrei; zvonuri potrivit cărora mulţi evrei urmau să fie eliberaţi din ghetou, lăsând câţiva ostatici mai importanţi, deţinuţi pentru o perioadă mai îndelungată, care au băgat frica în sânul românilor mutaţi în locuinţele ocupate anterior de evrei sau care le furaseră proprietăţile evreilor; teama de panică, dacă populaţia civilă, slab informată, începea să dea crezare zvonurilor, puse pe seama evreilor, cu privire la un contraatac al Armatei Roşii; dorinţa de a păstra proprietatea evreiască în oraş, pentru a fi predată statului, şi aşa mai departe. Preocuparea sa depindea, însă, în principal, de temerea că unii evrei ar fi putut scăpa de deportare, despre care el, în calitate de reprezentant personal al generalului Ion Antonescu, ştia că urma să aibă loc. Atunci când Dumitrescu a propus ca evreilor citaţi de autorităţile legale româneşti să compare în faţa instanţei de judecată să li se permită să părăsească ghetoul sub escortă, Voiculescu a refuzat chiar şi acest lucru.[106] Ajungându-i la ureche că evreii căutau să scape prin măsluirea certificatelor de deces ori schimbând actele de identitate cu cele ale evreilor care muriseră, Voiculescu a dispus „cele mai grave măsuri de control a deceselor şi de identificare a persoanelor decedate”[107]. La sfârşitul lunii octombrie, cu deportările aproape încheiate, Voiculescu încă îl jupuia pe

106 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 88-89, Nota nr. 3852 din 26 septembrie 1941, Comandantul Garnizoanei Militare către Guvernul Basarabiei, privind citaţiile în instanţă; şi Nota nr. 2612 din 1 octombrie 1941, prin care se comunica răspunsul lui Voiculescu. USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 338 [336 scris de mână], Comunicat nr. 5931 din 1 octombrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul Regional de Poliţie, privind zvonurile de eliberare; şi rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 196, Raport nr. 5683 din 25 septembrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa pentru Inspectoratul Regional de Poliţie, privind detaşamentele de muncă cărora li se dă voie să se deplaseze nesupravegheate.

107 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 28, Ordinul secret al lui Voiculescu nr. 192-C din 24 septembrie 1941.

Dumitrescu de tot felul de raportări care „duc la concluziuni că evreii evadează din ghetto”[108].

În realitate, numărul evadărilor reuşite din ghetou pare să fi fost limitat. Există un volum semnificativ de documente care cuprind informaţii cu privire la evadări şi tentative de evadare care au ajuns în atenţia autorităţilor române. Absenţa listelor cu numele celor ghetoizaţi ori a celor omorâţi sau ucişi face imposibilă o contabilizare definitivă. Cu toate acestea, este limpede că evadările şi planurile de evadare şoptite pe la colţuri au dat naştere la reacţii prompte şi aspre din partea Guvernatorului Voiculescu şi a lui Ion Antonescu însuşi. La sfârşitul lunii octombrie, în plină acţiune de dizolvare a ghetoului, Biroul de Siguranţă de la Chişinău a raportat că numai într-o singură zi, pe 10 octombrie, zece evrei fugiseră din ghetou, toţi cu concursul ofiţerilor şi al soldaţilor români. Ocazia de a face rost de nişte bani, în aparenţă, era o tentaţie prea mare, pentru ca soldaţii să-i reziste. Investigând împrejurările în care avusese loc fiecare evadare, şeful local al Siguranţei a avertizat: „Suntem informaţi în mod precis că, în cazul când evacuarea evreilor din ghetou, care pentru moment s-a oprit, în scopul de a li se deparazita efectele cu care vor pleca, vor mai continua în serii, vor mai părăsi în mod clandestin ghetoul şi alţi evrei care sunt în tratative cu diferiţi intermediari civili şi militari din afara ghetoului, în schimbul unor sume de bani, să-i scoată şi să-i conducă în regat. […] Toate aceste cazuri se datoresc lipsei de control al gărzilor militare de pe lângă comandamentul militar al Ghetoului, care permite să iasă din Ghetou şi să intre trăsuri, automobile, fără a le întreba de autorizaţiuni, şi în special pe militare.”[109] Două zile mai târziu, prim-procurorul Judeţului Lăpuşna a dat informări cu privire la opt evadări distincte – cele din 10 octombrie inclusiv –,

---

108"» USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 30, Comunicat nr. 469-C din 25 octombrie 1941, Voiculescu pentru Comandantul de Garnizoană Dumitrescu.

109 USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 473, Comunicat nr. 7267 din 25 oct. 1941, Biroul Siguranţă Chişinău către şeful Regional de Poliţie.

care au implicat 19 evrei care „dispăruseră” din ghetou. Ulterior, unii dintre evadaţi au fost prinşi, în timp ce unul a fost convins să se întoarcă separat în ghetou. Procurorul-şef a confirmat că oficialităţile române civile şi militare îi ajutaseră pe evadaţi şi a arătat cu degetul înspre permisele eliberate anumitor evrei de către însuşi Dumitrescu, comandantul Garnizoanei din Chişinău, ca fiind parte a problemei.[110] Avram Cojusner şi Volf Lupu, împreună cu soţiile lor, fuseseră scoşi din ghetou într-o maşină inscripţionată C.F.R. Şoferul maşinii era îmbrăcat în uniformă de soldat şi însoţit de doi poliţişti care veniseră la Chişinău tocmai de la Bucureşti, pentru a le oferi familiilor Cojusner şi Lupu acte false de identitate, pentru a-i legitima ca etnici români. Câţiva din cei 19 evadaţi se strecuraseră afară din ghetou fără ajutor, însă acest lucru reprezenta excepţia, şi nu regula. Procurorul-şef a tras concluzia: „Ghetoul a fost insuficient şi ineficace păzit. Dispariţiile din Ghetou au fost înlesnite de această insuficienţă, de care s-au folosit atât cei dispăruţi, cât şi persoanele din afară, care şi-au pus la contribuţie sprijinul lor. În interiorul Ghetoului, administrarea celor internaţi a fost de-a dreptul sumară, încât, după evacuarea totală a evreilor, va stărui confuzia asupra multor persoane, fără a se mai şti dacă au fost internate, dacă au dispărut sau au fost îndrumate cu convoaiele de evacuaţi. În asemenea condiţiuni, cei dispăruţi în Vechiul Regat nu vor mai putea fi descoperiţi ca atare, putând cu uşurinţă simula o altă apartenenţă şi origine.”[111]

De bună seamă, nu orice evreu care a scăpat din Basarabia în România era la fel de norocos cum presupunea procurorul-şef. Ana şi Raşela Binder, care au fugit din Chişinău cu ajutorul a doi ofiţeri militari pe data de 13 octombrie şi a căror evadare a fost consemnată în

---

110[1,1] Dumitrescu elibera zilnic, în medie, zece permise pentru evrei, mai ales ca să intre în oraş, să se aprovizioneze cu alimente şi alte furnituri; v. USHMM RG - 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, Comunicat nr. 15217 din 10 ian. 1942, şeful Poliţiei Chişinău/Biroul Siguranţă către Inspectorul Reg. de Poliţie Chişinău.

111 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68 (titlul dosarului: „Dare de seamă asupra călătoriei de informaţie făcută în Basarabia şi Bucovina, 24-28 XI

raportul procurorului-şef, au fost arestate la Bucureşti, câteva săptămâni mai târziu. Moise Gherştein şi trei membri ai familiei sale, şi ei tot fugari din ghetou, au fost arestaţi la Bucureşti, în decembrie, şi concentraţi într-un lagăr din apropiere de capitală. Atenţia acordată fiecărui caz a fost semnificativă. Biroul Guvernatorului, de exemplu, i-a cerut poliţistului-şef Pacsimade din Chişinău, în mod specific, să cerceteze felul în care Gherşteinii ieşiseră din ghetou.113

Când informaţiile despre evadări şi rapoartele de implicare oficială în prăduirea proprietăţii evreieşti au ajuns la Conducătorul Statului Ion Antonescu, acesta i-a ordonat lui Ovidiu Vlădescu, secretar-general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, să procedeze la cercetarea situaţiei. O comisie formată din trei membri – adică un inspector de la Banca Naţională a României, un colonel de armată şi un referent de la Cancelaria Primului-Ministru – s-a deplasat la Chişinău, între 24 şi 28 noiembrie. Atunci când Vlădescu i-a prezentat lui Ion Antonescu un rezumat scris al rezultatelor, pe 1 decembrie, raportul descria un ghetou permeabil, hoţie în creştere şi comercializarea proprietăţilor evreieşti care ar fi trebuit să intre în patrimoniul statului, prestaţie slabă a oficialilor Băncii Naţionale însărcinaţi cu strângerea bunurilor de valoare şi un model de corupţie şi luare de mită de către oficiali români de frunte, la faţa locului. Atât Dumitrescu, comandantul de garnizoană, cât şi Paraschivescu, comandantul postului de poliţie din ghetou, au fost învinuiţi de a fi făcut abuz

1941”), II. 29 – 34, Raport (copie) nr. 741 din 27 octombrie 1941, de la Prim-procurorul FI. Tărăbuţă către Procurorul general, Curtea de Apel Lăpuşna. Acest document reprezintă o anexă la raportul lui Vlădescu din 1 decembrie 1941.

83 3 USHMM RG – 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805 – 2, f. 515, Nota nr. 7237 din 3 ianuarie 1942, Biroul Siguranţei Chişinău către şeful Poliţiei Regionale; şi acelaşi dosar, f. 325, Scrisoarea personală (confidenţială)

nr. 69 din 10 decembrie 1941 de la Guvernul Basarabiei către şeful de Poliţie Pacsimade. După ce a executat o condamnare la închisoare în Bucureşti, Ana Binder a fost înapoiată la ghetoul din Chişinău pe 30 aprilie 1942; vezi USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, f. 323 [scris de mână], Nota nr. 2683 din 30 aprilie 1942, Biroul Siguranţei Chişinău către Poliţia Ghetoului.

de ordinul Conducătorului Statului de a le da un răgaz acelor evrei care demonstraseră că sunt „cu adevărat buni români”. Ambii funcţionari, potrivit raportului, au pretins mite considerabile de la evreii nerăbdători să amâne deportarea la o dată ulterioară sau, pentru o sumă chiar mai mare, cu „ultimul” convoi. Chiar şi gradaţii au luat parte, deposedându-i pe evrei de „tot ceea ce încă mai aveau”, în timpul deportărilor.

Într-o zi, cei doi Antonescu, Ion şi Mihai, citiseră rezumatul lui Vlădescu şi au reacţionat. Înfuriat, Ion Antonescu i-a cerut neîntârziat Guvernatorului Voiculescu un raport scris privind ghetoul şi, de asemenea, i-a ordonat lui Vlădescu să organizeze o şedinţă cu privire la această chestiune, la care să participe membrii comisiei, ministrul Apărării, şeful justiţiei militare şi alţi funcţionari de rang înalt. Prin însemnările marginale făcute pe raportul lui Vlădescu, Ion Antonescu a ordonat ca situaţiile Comandantului de garnizoană Dumitrescu, şefului său de personal, căpitanul Alexandrescu şi cazurile altor ofiţeri militari bănuiţi de infracţiuni în timpul supravegherii ghetoului să fie aduse neîntârziat în faţa curţii marţiale, iar cei trei funcţionari despre care s-a spus că-şi însuşiseră 1.100 de monede de aur şi 15.000 de lei de la câţiva evrei să fie arestaţi („puşi în lanţuri”). De asemenea, Antonescu a acceptat recomandarea lui Vlădescu de a se înfiinţa o comisie lărgită de anchetă, care să stabilească vinovăţii pentru neregulile care apăruseră.[112]

112 Raportul lui Vlădescu datat 1 decembrie 1941, având note marginale aparţinând lui Ion Antonescu, împreună cu alte documente conexe, pot fi găsite în USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68. Rezumatul lui Vlădescu se află la ff. 46-49. Cu privire la evadări şi la jefuirea proprietăţii evreieşti, vezi mai ales „Anexa 1 - Nota de informaţii cu privire la neregulile din Administraţia Ghetoului din Chişinău, în traficul şi

Voiculescu a depus raportul scris pe 2 decembrie. A atras atenţia asupra confuziei în care se afla birocraţia, când el sosise în Basarabia şi asupra numărului important de birouri guvernamentale, afiliate fie ministerelor civile de la Bucureşti, fie autorităţilor militare care operau la Chişinău, situate în afara controlului său instituţional. Guvernatorul a arătat spre nenumăratele sale ordine pentru limitarea intrărilor şi ieşirilor din ghetou şi a afirmat că unele din „evadările".

raportate erau, în realitate, operaţiuni de flagrant, pe care el le organizase, cu ajutorul procurorului militar, pentru a-i prinde pe cei care îi ajutau pe evrei să scape. Voiculescu a pretins, despre Comandantul de Garnizoană Dumitrescu şi adjutantul său, căpitanul Alexandrescu, că erau responsabili de o parte dintre nereguli şi traficul cu evrei, motivele pentru care acei ofiţeri erau anchetaţi. În concluzie, Voiculescu a afirmat că „este posibil ca unele din măsurile luate să nu-şi fi atins în mod total ţinta. Este cert, însă, că [şirul neîntrerupt de nereguli în administrarea ghetoului] n-au scăpat atenţiunii noastre."[113] Atunci când, la Bucureşti, a avut loc şedinţa pentru discutarea neregulilor din administrarea ghetoului, în după-amiaza zilei de 4 decembrie, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, clocotea. El a luat primul cuvântul: „A fost cea mai mare decepţie, pot să spun, din cariera mea, ca sub regimul meu să se petreacă ce s-a petrecut, şi ca şi regimul meu să fie pătat de către nemernici, ca şi celelalte regimuri. Cu atât mai dureroasă este chestiunea, cu cât sunt amestecaţi foarte mulţi militari. Este foarte dureros, domnule general Voiculescu, ca sub ochii dumitale, deşi ţi-am atras atenţiunea de atâtea ori şi te-am prevenit ca să nu se întâmple ceea ce s-a întâmplat. [...] Dumneata te găseai la doi paşi de ghetto. [...] Dacă eram acolo, nu s-ar

abuzurile comise asupra evreilor" în acest fişier şi în USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 98-118,122-125.

113 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 159-163, Raport nr. 831-C din 2 decembrie 1941, de la Voiculescu pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Copii după raportul lui Voiculescu („Memoriul lui Voiculescu") pot fi găsite în mai multe fişiere ale autorităţilor române de la nivel local şi central; vezi nota 48. Raportul a fost reprodus în întregime, fără ataşamente, în *Documentele Ancei,* voi. 10, pp. 137-145.

fi întâmplat. [...] Este o pată nu numai asupra dumitale, ci mă pătează şi pe mine, şi întreaga Ţară Românească. [...] Când eu fac eforturi ca să ridic neamul românesc acolo unde trebuie, înţeleg să fiu ajutat". Voiculescu, din nou, a căutat să se acopere din punct de vedere birocratic, susţinând că el nu era singurul care să fie pus sub acuzare şi insistând pe faptul că Garnizoana Militară din Chişinău, şi nu biroul Guvernatorului, era responsabilă pentru paza ghetoului şi pentru organizarea dizolvării acestuia. Furios, Antonescu a repetat învinuirea că Voiculescu îi pătase regimul şi l-a ameninţat într-un mod prevestitor: „Veţi trage consecinţele". Voiculescu a făcut o nouă încercare de a se apăra, strecurând afirmaţia că: „Eu am întocmit un raport şi arăt în el toate măsurile [pe care le-am luat]", la care Ion Antonescu i-a tăiat-o scurt: „Nu mă interesează. Mai bine nu luai nicio măsură, şi nu se petreceau asemenea lucruri. Măsuri fără efecte nu mă interesează."[114]

În cele din urmă, când Voiculescu a recunoscut că nu era fără pată, Antonescu s-a mai calmat şi a acceptat recomandarea lui Vlădescu pentru numirea unei comisii de anchetă la nivel înalt, care să investigheze administraţia ghetoului. Comisia a fost numită în aceeaşi zi, în componenţa acesteia aflându-se generalul Constantin Niculescu, comandant militar al Bucureştiului, preşedinte; inspectorul justiţiei militare; preşedintele şi procurorul-general al Curţii de Apel din Chişinău; un procuror de la Curtea Marţială din Bucureşti şi inspectorul-general al Băncii Naţionale a României.

Raportul comisiei, atunci când a fost eliberat, a strâns la un loc informaţiile cu privire la toate tentativele cunoscute de evadare. Cea mai mare parte datau din perioada deportărilor şi cele mai multe dintre acestea

---

114[1,6] USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 86-97, minutele întâinirii din 4 decembrie 1941. Fragmente-cheie din aceste minute şi din raportul lui Voiculescu au fost publicate în *FCER Stenogramele,* pp. 348-357. Pentru minutele întregi, vezi Arhivele Naţionale ale României, *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri: Guvernarea Ion Antonescu,* voi. 5 *(octombrie 1941 - ianuarie 1942),* Bucureşti, 2001, pp. 318-323.

fuseseră nereuşite. Evreii care au încercat să scape au mituit adesea cu sume uriaşe de bani – până la două milioane de lei, potrivit raportului – ofiţerii români sau germani, ca să fie ajutaţi. Evreii prinşi în timpul acţiunilor de evadare au fost întorşi în ghetou, închişi sau deportaţi neîntârziat dincolo de Nistru, în Transnistria.[115] Unii dintre evadaţi au ajuns la Bucureşti sau în alte locuri din România propriu-zisă, dar cei mai mulţi au fost prinşi în timp ce se aflau pe drum sau când se aflau încă la Chişinău.[116] Urmărirea fugarilor în timpul şi după cele mai importante deportări din octombrie 1941 s-a desfăşurat cu mult zel. Până şi membrii familiei Schwarţberg, care aveau permise oficiale de a călători la Constanţa, iar de acolo sperau să ajungă în Palestina, au fost reţinuţi în staţia de tren de la Chişinău, pe 15 noiembrie, şi ghetoizaţi din nou. Ieşirea planificată a familiei din România urma să se facă pe nefericita navă *Struma,* un vas de refugiaţi care a fost torpilat de un submarin sovietic în Marea Neagră, după ce Turcia a refuzat intrarea pe teritoriul său a călătorilor aflaţi pe navă. În mod clar, până şi evadarea reuşită din ghetou şi, în general, din rândurile cetăţenilor creştini, ostili, ai Chişinăului nu oferea garanţii de supravieţuire în România lui Antonescu.[117]

---

115 Pentru numirea Comisiei de Anchetă, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 195-196, Comunicat nr. 146496 din 8 decembrie 1941, de la Ministerul de Justiţie către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, cu decizia lui Ion Antonescu comunicată prin instrucţiunea nr. 217 din 4 decembrie 1941, „Raportul de anchetă l/z, pp. 26-27, care se referă la tentative specifice de evadare. în unele cazuri, persoane particulare au luat bani şi aur de la evrei, doar pretinzând că-i ajută, iar ulterior au fost arestaţi pentru aceste fapte. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev,* 1995, pp. 55-57, contestă unele dintre detaliile din raportul de anchetă.

116 1,8 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 161-163, „Tabel cu situaţii tipice de încercări ale evreilor de a anula efectele internării în ghetoul Chişinău, arătând măsurile luate ca răspuns". Tabelul era o anexă la raportul depus de Voiculescu pentru Ion Antonescu pe 2 decembrie şi a acoperit perioada cuprinsă între 21 august şi 16 noiembrie 1941; o copie există, de asemenea, la USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 34-37. Cu privire la mituire, vezi şi USHMM RG - 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805-1 (titlu dosar: „Mişcarea evreiască "), ff. 11-12, Telegrama şi Comunicatul nr. 10221 din 14 noiembrie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliţie către Secţia de Poliţie Chişinău.

117 Documente privind familia Schwarţberg şi eforturile acesteia de a ajunge la bordul *Strumei* se află în USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22; de asemenea, în RG - 54.001, fond 706, opis 1, dosar 68; şi în tabelul citat la nota 118. Solomon Şur, un alt evreu care a încercat să ajungă în Palestina, a obţinut permisiunea lui Dumitrescu

Într-un număr restrâns de cazuri, soldaţii germani au luat parte la urmărirea şi arestarea evadaţilor. La începutul lunii noiembrie, soldaţii germani au arestat patru evrei ghetoizaţi. Scăparea acestora a fost dejucată, în clipa în care autorităţile române au capturat un grup de evrei aflaţi deja în afara ghetoului, cu care cei patru arestaţi de către germani plănuiau să se întâlnească înainte de a porni spre Bucureşti.[118] în principiu, urmărirea evadaţilor evrei cădea în sarcina românilor.

Dacă populaţia locală manifesta o atitudine general-ostilă faţă de evrei, erau şi excepţii. La scurt timp după înfiinţarea ghetoului, autorităţile române au identificat un „comitet pentru ajutorarea evreilor din ghetou". Între membrii acestuia s-au aflat „D-na Sa va soţia administratorului cimitirului [creştin] ortodox, Domnul von Gheiching, avodatul Sachelărescu şi soţia sa". Membrii comitetului le-au oferit evreilor hrană, le-au dus scrisorile şi le-au făcut alte favoruri, folosindu-se de uşurinţa temporară de a intra şi a ieşi din ghetou pentru a-şi duce la bun sfârşit acţiunile. Pe 7 septembrie, poliţia a raportat că Sachelărescu, aflat sub supraveghere, comentase „este o idioţenie ce se petrece. Doar nu toţi evreii sunt bolşevici, mulţi dintre ei sunt inofensivi. De ce trebuie să se sufere atâta. Degeaba i-au alungat numai din casele lor, căci nici Statul nu va avea mare câştig din averea lor [în mare parte aruncată sau furată]". Von Gheiching a afirmat că „ajută evreii, având printre ei buni prieteni şi în amintirea unora care sunt dispăruţi". Avocatul Sachelărescu intervenise pe lângă autorităţi în numele unor evrei, iar soţia acestuia fusese zărită deopotrivă înăuntrul şi în afara ghetoului, atunci când s-a întâlnit cu un jurist evreu pe nume Rainovici.[119]0 astfel de colaborare, pentru a le veni în

---

de a sta în ghetou până pe 25 noiembrie, cu condiţia să plece până la acea dată sau să fie deportat dincolo de Nistru; vezi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 38.

118 USHMM RG - 25.004, rola 64, dosar nr. 18844, voi. 3, ff. 643-644, Raportul secret nr. 3790 din 5 noiembrie 1941 de la Meculescu, Inspectorul de Jandarmi Chişinău, către Inspectorul General de Jandarmerie, cu o notă ataşată.

119 USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 671, Notă informativă semnată de Tcacenco, n.d.

sprijin evreilor, pare, totuşi, să fi fost rară şi cei mai mulţi dintre oamenii care le-au oferit ajutor evreilor au pretins, în schimb, recompense substanţiale.[120]

Este imposibil de stabilit cu exactitate cât de mulţi evrei au reuşit să evadeze din ghetoul aflat în Chişinău, dar este sigur că Voiculescu şi îndeosebi Ion Antonescu au considerat că orice evreu basarabean care scăpase de la deportare era prea mult. După cum Ion Antonescu a reiterat în critica sa furioasă contra lui Voiculescu, pe 4 decembrie, în faţa Consiliului de Miniştri, ţinta o constituia comunitatea evreilor în ansamblu: „Eu, când am luat măsuri contra evreilor, nu le-am luat în contra individului, ci în contra colectivităţii, care a jefuit neamul românesc. Eu apăr naţiunea. Colectivitatea evreiască trebuie să plătească şi lucrul trebuia să fie ordonat.”[121]

Munca forţată

Î

nainte şi, mai ales, după masacrele de la Vistierniceni şi Ghidighici, datele demografice ale Ghetoului din Chişinău nu au oferit un număr mare de „apţi de muncă”. Cu toate acestea, potrivit ordinelor lui Antonescu, a fost introdus un regim de muncă forţată imediat ce ghetoul a fost înfiinţat. Voiculescu a dat ordine Poliţiei din Chişinău să raporteze, până pe 30 iulie, numărul „jidanilor” capabili de muncă şi a pus în seama poliţiei responsabilitatea de a supraveghea detaşamentele evreieşti de muncă şi să transmită zilnic rapoarte cu privire la numărul muncitorilor folosiţi.[122] Pe 31 iulie, Comandantul de Garnizoană Tudose a emis o serie de instrucţiuni pentru

120 Cu privire la noaptea din 28 octombrie, Maria Marinescu a fost arestată de ofiţerii germani de jandarmerie în timp ce încerca să intre în ghetou, într-un vehicul militar german, împreună cu un soldat german şi cu un civil care lucra la cartierul general local al Armatei germane. Nouă evrei care părăsiseră deja ghetoul au fost găsiţi as- cunzându-se în casele lor. Grupul avea asupra sa 58.445 de lei româneşti, 553 de ruble şi 301 mărci germane. Ei căutau alţi evrei înstăriţi, pentru a da mita solicitată pentru deplasarea la Bucureşti. Există o documentaţie importantă cu privire la acest incident la USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

121 Vezi nota 116.

122 USHMM/Râmnicu Vâlcea [România], RG - 25.019, rola 1, dosar 81/1941, f. 495, Directiva nr. 99 din 28 iulie (sau 29/ilizibil) 1941, Guvernatorul Voiculescu pentru Poliţia Municipală Chişinău.

utilizarea forţei de muncă evreieşti: toate cererile de muncitori trebuiau să fie făcute prin intermediul secţiei de poliţie de pe strada Sf. Petru şi Pavel, din apropiere de ghetou. Muncitorii silnici trebuiau să fie escortaţi până la locurile de muncă de către poliţie, iar la sfârşitul fiecărei zile – escortaţi înapoi în ghetou. Instituţiile care se foloseau de muncitori erau responsabile pentru asigurarea hranei, fie prin alocarea resurselor proprii, fie cu asistenţa municipalităţii sau a poliţiei.[123]

Stăruinţele pentru obligarea evreilor la muncă au venit de la nivelul cel mai înalt – de la generalul Ion Antonescu însuşi –, iar ordinele lui Antonescu privind munca forţată au fost comunicate în mod sistematic prin canalele oficiale. De exemplu, după emiterea parametrilor draconici ai lui Antonescu pe 18 iulie (vezi nota 45), şeful Statului-Major al Armatei IV române, generalul Pălăngeanu, a întărit importanţa faptului de a executa ordinele până la capăt şi a pedepsit aspru autorităţile, atât civile, cât şi militare, pentru faptul că erau şovăielnice: „Deşi s-au dat mai multe ordine ca evreii să fie întrebuinţaţi pentru lucrul şoselelor şi pentru diferite lucrări de interes general în oraşe [...], totuşi, ordinul nu s-a executat. În foarte puţine părţi s-au văzut evrei la lucru. Domnul general Antonescu ordonă ca toţi evreii care au rămas în ţară să fie întrebuinţaţi în mod activ la lucrările de mai sus. Vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri pentru întocmai executare a prezentului ordin în ceea ce priveşte evreii aflaţi pe teritoriul dvs.”[124] Pe 5 august, când Voiculescu a fost notificat că Ion Antonescu dăduse instrucţiuni ca femeile să nu fie puse la munci grele, care

123 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 8, Comunicatul lui Tudose nr. 386 din 31 iulie 1941, către Inspectoratul de Poliţie Chişinău. în ceea ce priveşte legile care instituiau regimul de muncă silnică pentru evreii din România, vezi *FCER Legislaţia,* pp. 150-154,156-161.

124 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dolsar 4230-1, f. 48, Comunicatul secret nr. 208727 din 4 august 1941, de la Pălăngeanu către Inspectoratul de Poliţie Chişinău şi către alţii; reprodus în *FCER Perioada,* Partea 1, p. 403. Guvernatorul Voiculescu a întărit ordinul cu propriile sale mesaje; vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 20, Comunicat secret nr. 2 din 5 august 1941, Guvernul Basarabiei către Inspectoratul de Poliţie Chişinău.

necesitau putere fizică, după cum unele rapoarte arătau că se întâmpla, ci doar bărbaţii cu vârste cuprinse între 18 şi 50 de ani, acesta imediat a transmis ordinul mai departe Inspectoratului de Jandarmerie Chişinău şi altor autorităţi din oraş.[125]

Doar un număr restrâns de evrei din ghetou erau apţi din punct de vedere fizic să facă norma de muncă pe care autorităţile o solicitau. La mijlocul lunii august, din cei 11.328 de deţinuţi, 500 de bărbaţi şi 40 de femei au fost raportaţi că prestau lucrări la drumuri la Ghidighici (vezi secţiunea „Masacrele de la Vistierniceni şi Ghidighici”); 273 de bărbaţi şi 281 de femei se aflau pe şantierele din Chişinău; 65 de bărbaţi lucrau la drumuri pentru „Centrul de recrutare”; iar alţi 100 de bărbaţi şi 400 de femei erau „disponibili”. Restul evreilor erau categorisiţi ca fiind „bolnavi, bărbaţi bătrâni şi femei cu vârste

94 *Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942* între 60 şi 80 de ani, femei în detenţie sau însărcinate şi copii sub 13 ani”[126].

Evreii erau puşi să muncească în mai multe locuri şi instituţii, cea mai mare parte a acestora, pentru curăţenie şi alte munci servile. Pe 1 septembrie, de exemplu, 302 bărbaţi şi 276 de femei munceau în afara ghetoului, în 38 de locuri diferite. 11 bărbaţi şi 67 de femei munceau la primărie; 16 bărbaţi şi 12 femei la sediul central al guvernatorului; 48 de bărbaţi şi 25 de femei la fabrica de ţigarete; şi cinci femei la Episcopia creştin-ortodoxă a Chişinăului. 76 de bărbaţi şi patru femei se aflau încă la Ghidighici, după masacru. Un total de 47 de bărbaţi şi 42 de femei munceau la instalaţiile militare germane şi în birourile din oraş, iar alte 15 femei – la spitalul german.[127]

---

125 USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 353, Telegrama secretă „Patria" [numele codificat al lui Ion Antonescu] către Voiculescu, cu Ordinul nr. 789 din 5 august 1941. Transmiterea către jandarmerie este consemnată pe 6 august.

126 USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 358, Comunicat nr. 931 din 28 august 1941, de la şeful de personal al lui Voiculescu, S. Atanasiu, către di- rectorul-general al Lucrărilor Publice, Chişinău, cu o copie a Raportului 2555 din 20 august 1941, de la Prefectul Judeţului Lăpuşna pentru Voiculescu.

127 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 291, „Tabel cu evreii folosiţi la muncă pe 1 septembrie 1941", ataşat Raportului lui Dumitrescu nr. 2147 din 2

Teoretic, evreii trebuiau plătiţi pentru munca prestată, potrivit instrucţiunilor primite de la Ministerul de Interne. Un prim ordin, din 27 iulie, stabilea ca evreii să fie plătiţi potrivit valorii muncii prestate: „Dacă merită 120, 150 lei pe zi să li se dea, cum li se dă la toată lumea”. Cu generozitate, ordinul proclama: „Muncile lor nu trebuie să fie sursă de îmbogăţire pentru proprietari. Proprietarii... nu trebuie ca ei să încaseze diferenţa între ceea ce se cuvine să se dea evreilor şi ceea ce li se dă. Acea diferenţă va trebui să aparţină evreului şi din ea trebuie să se îmbrace, să se încalţe, să trăiască la iarnă, când nu va mai fi de lucru”.

Acest ordin a fost, totuşi, modificat rapid pentru a le aplica evreilor un interval de remuneraţie uniform şi mai puţin generos: 25 de lei pe zi în hrană şi 10 lei „întreţinere”[128]. Chiar şi această insuficientă sumă nu a fost plătită cu regularitate, dat fiind că instituţiile ori nu erau capabile, ori nu erau dornice să-şi respecte angajamentele. Pe 27 august, Inspectorul de Poliţie al Basarabiei, Pacsimade, i-a raportat lui Voiculescu că evreii fuseseră „întrebuinţaţi pentru munci de folos obştesc, mai ales în folosul armatei, la instalarea autorităţilor şi diferite corvezi pentru primării. [...] Pentru munca prestată, trebuia să li se plătească suma de lei 25 pe zi, bani ce nu i-au primit pentru considerentul că autorităţile pentru cari au lucrat nu aveau fonduri. Astăzi, autorităţile, ştiind că munca evreilor se plăteşte, nu mai apelează la ei, dispărând astfel singura posibilitate de a li se asigura existenţa. [...] Evreii, ca şi restul populaţiei, simt pauperizaţi. Situaţia materială a evreilor devine pe zi ce trece tot mai grea, iar cea sanitară lasă de dorit. [...]

---

septembrie 1941, pentru Voiculescu. Cu privire la relaţia dintre Biserica Ortodoxă Română şi Garda de Fier şi rolul Bisericii în timpul regimului antonescian, vezi Paul A. Shapiro, *Faith, Murder, Resurrection: The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church (Credinţă, crimă, renaştere. Garda de Fier şi Biserica Ortodoxă Română),* în Kevin P. Spicer (ed.), *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust,* 2007, pp. 136-170.

128 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 43, Circulara nr. 511 din 10 august 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău, rezumând

Pericolul tifosului exantematic este iminent.”[129]

Dacă estimarea iniţială fusese aceea că evreii puteau să câştige suficienţi bani din munca forţată, pentru a se sprijini şi a întreţine considerabila populaţie vârstnică şi tânără din ghetou, la scurt timp a devenit clar că nu avea să fie cazul de aşa ceva. Până la mijlocul lunii septembrie, rapoartele oficiale care fuseseră solicitate cu privire la situaţia muncii forţate din Chişinău, ca şi din alte părţi ale Basarabiei[130], erau toate la fel de înfricoşătoare. Un raport primit de Biroul Regional de Poliţie Chişinău rezuma: „Evreii bătrâni inapţi de muncă, femeile şi copiii din ghetouri nu au ce să mănânce. Evreicele apte de muncă, nefiind cereri, nu sunt luate la muncă.”[131] Altul a enunţat cu claritate consecinţele: „Evreii din Ghettou au fost întrebuinţaţi [...] de diferite instituţii militare şi civile române şi germane [...] sub supravegherea poliţienească şi militară şi sunt plătiţi cu suma de lei 25 pe zi. Plus 16 lei de la alte autorităţi şi mâncare. Îngrijorarea lor atinge disperarea chiar din cauză că nu au cu ce se întreţine, nu au ce mânca şi îmbrăca şi nici bani. [...] De altfel, este edificator în această privinţă mortalitatea în rândurile lor, atingându-se în medie circa 14 indivizi zilnic.”[132]

Disperarea care pusese stăpânire pe evrei a fost

---

129 Ordinul nr. 6622/941 din 27 iulie şi Ordinul modificator nr. 6683/941, fără dată. O telegramă din 2 august 1941, de la Ministerul de Interne către prefecţii de judeţe comunica diminuarea plăţii. Documentul e reprodus în *FCER Perioada,* partea 1, p. 400. '” USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 89-90, Raportul nr. 281-C din 27 august 1941, de la Pacsimade, Inspectorul de Poliţie al Basarabiei, pentru Voiculescu.

130 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 146-150, Nota-radiogramă nr. 2295 din 16/18 septembrie 1941, de la Direcţia Generală de Poliţie, Bucureşti către Direcţia Regională de Poliţie Chişinău (şi alte inspectorate regionale din Basarabia), prin care se solicită rapoarte cu privire la situaţia muncii forţate. Este inclus un răspuns prin care este descrisă funcţionarea sistemului.

131 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 359, Raport nr. 8199 din 1 octombrie 1941, Poliţia Ismail către Biroul Regional de Poliţie Chişinău, ca răspuns la Ordinul nr. 907 din 20 septembrie 1941, prin care se cer informaţii cu privire la situaţia din ghetourile basarabene.

132 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 226, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău. Vezi şi rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 285, Raport nr. 5213 din 17 septembrie 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău către Inspectoratul General de Poliţie Chişinău.

compensată de neliniştea tot mai mare a românilor, că *status-quo-ul* era unul firav şi periculos. Deteriorarea condiţiilor din ghetou a grăbit dorinţa autorităţilor române, atât la nivel local, cât şi la Bucureşti, de a-i deporta cu totul pe evrei în Est, în afara Basarabiei. Planul pentru executarea acestei măsuri era deja avansat.

Ordinele de deportare

G

hetoul din Chişinău nu a fost niciodată privit de autorităţile române ca fiind mai mult decât un lagăr urban de tranzit, asemănător lagărelor înfiinţate în zonele rurale ale Basarabiei. Ghetoul era acolo unde evreii din Chişinău şi din zonele învecinate oraşului puteau fi deţinuţi până la începutul deportării către Est, dincolo de fluviul Nistru. În replică la protestele germane, românii îşi suspendaseră eforturile de a-i izgoni pe evrei din Bucovina şi din Basarabia dincolo de Nistru, imediat după reocuparea celor două provincii. Acordul încheiat cu germanii pe 30 august, la Tighina, a pus bazele administraţiei româneşti pe teritoriul cuprins între fluviile Nistru şi Bug şi a consfinţit dorinţa românească de a-i izgoni pe toţi evreii nu doar dincolo de Nistru, ci chiar de Bug. Totuşi, acordul de la Tighina a stipulat că „evacuarea evreilor dincolo de Bug nu poate fi făcută în acest moment. Astfel, ar trebui concentraţi în lagăre de muncă şi folosiţi la muncă [forţată], până când, după încheierea operaţiunilor [militare], evacuarea lor în Est va fi posibilă.”[133]

În acord, existau neclarităţi. Germanii sperau că acesta avea să oprească, sau măcar să încetinească deportările masive, întreprinse haotic, către Est, dincolo de Nistru, pe care românii le încercaseră în prima parte a lunii august, până la obţinerea victoriei asupra Uniunii Sovietice, pe care atât germanii, cât şi românii o aşteptau în scurt timp. Pe de altă parte, românii au menţionat Bugul ca indiciu că, de îndată ce situaţia locală s-ar fi stabilizat din punct de vedere militar, ei ar fi fost în măsură să-i

133 USHMM RG - 25.003, rola 203 (Fondul Armatei IV), dosar 870, Acordul de la Tighina.

împingă pe evrei dincolo de Nistru şi până la Bug, după care să-i izgonească mai departe, în răsărit, la încheierea ostilităţilor. Cu frontul ajuns deja dincolo de Bug, românii au dorit să purceadă imediat la fapte.

Spre sfârşitul verii, evreii basarabeni din zonele rurale au fost în continuare concentraţi în aşa-numitele lagăre de tranzit – Edineţi, Vertujeni, Mărculeşti şi Secureni erau cele mai mari.[134] Evreii din zonele urbane au fost supuşi la constrângeri tot mai severe în ceea ce priveşte libertatea de mişcare, aşa cum s-a observat preocuparea lui Voiculescu cu privire la controlul intrărilor şi ieşirilor din ghetou şi hotărârea acestuia de a preîntâmpina evadările. Cum august a devenit septembrie, Ion Antonescu a luat decizia de a relua deportările în masă din Basarabia (şi Bucovina) şi le-a comunicat acest lucru direct lui Voiculescu şi altor guvernatori provinciali, la şedinţa Consiliului de Miniştri, care a avut loc în Cartierul General de la Tighina. Cei de faţă „au primit instrucţiuni precise privind modul în care se execută operaţiunea de trimitere a evreilor la Bug”. Supravegherea şi punerea în executare i-au fost atribuite Marelui Cartier General.[135]

Ioan Topor, Mare Pretor al Armatei, a afirmat, în procesul său de la sfârşitul războiului, că primise mai multe ordine de a duce la bun sfârşit deportări masive – ordine de la Marele Cartier General al Armatei, verbal de la însuşi Ion Antonescu, de la generalul Tătăranu de la Marele Cartier, şi telegrafice de la colonelul Gheorghe Petrescu, şef al biroului de contra-informaţii al armatei

---

134 Cu privire la înfiinţarea celor de la Mărculeşti şi Vertujeni în august şi lichidarea lor în septembrie şi la începutul lunii octombrie, vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 261-262, Raport nr. 2555 din 3 octombrie 1941 de la Poliţia Soroca/Siguranţa către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău/Siguranţa.

135 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, „Memoriul lui Voiculescu" (copie semnată), depusă pe 2 decembrie 1941, relatează această succesiune de evenimente. Acest memoriu a fost larg distribuit, aparent ca parte din materialul de susţinere pentru „Rapoartele de anchetă 1 şi 2", unde este repetată o bună parte din limbajul lui Voiculescu. Vezi şi „Raportul de anchetă 1", p. 18. Antonescu a făcut trimiteri specifice la întâlnirea de la Tighina, la întâlnirea Consiliului de Miniştri din 4 decembrie 1941, pedepsindu-1 aspru pe Voiculescu: „Ştiai că hotărâsem deja această chestiune. Ţi-am spus în august, corect? Te-am avertizat că intenţia mea era să-i mut pe evrei la Bug... Ţi-am cerut să organizezi lucrurile astfel, încât punerea în aplicare să fie desăvârşită/[7]

(Biroul II). Topor s-a întâlnit cu Petrescu şi Guvernatorul Bucovinei, Calotescu, la Cernăuţi, pentru a pune la cale operaţiunea.[136] Pe 2 septembrie, Topor a dat instrucţiuni unităţilor de jandarmerie de la Tighina, pe malul apusean al Nistrului, la sud-est de Chişinău, de a pregăti primirea celor dintâi grupuri de deportaţi din Basarabia. Potrivit estimării sale, acestea ar fi ajuns la punctele stabilite de trecere, Criuleni şi Rezina, pe 6 septembrie. Topor a specificat faptul că urmau să fie o mie de evrei în fiecare transport şi că era nevoie de căruţe pentru a transporta femeile, copiii, bolnavii şi bătrânii, împreună cu bagajele lor. Topor a sugerat că acest plan ambiţios nu era de nerealizat, cu toate acestea, iar un comunicat transmis a doua zi a indicat că transferul evreilor pe celălalt mal al Nistrului avea să pornească pe 15 septembrie. Pe 4, Topor a transmis Cartierului General o listă a lagărelor şi ghetourilor din Basarabia şi Bucovina şi modul în care mulţi evrei erau deţinuţi în fiecare dintre acestea.[137] Efortul deportării intra într-o etapă nouă.

Trei zile mai târziu, pe 7 septembrie, Topor a emis o instrucţiune scrisă către Meculescu, Inspectorul de Jandarmerie din Basarabia, pentru a declanşa deportarea evreilor basarabeni pe data de 12 septembrie, începând cu lagărul de tranzit de la Vertujeni. Meculescu fusese deja pus în temă verbal de Topor şi de Voiculescu sau de şeful de personal al guvernatorului, lt. col. Dem. Rădulescu. Ghidul prescurtat din „Nota” lui Topor, pe data de 7 septembrie, a devenit standardul pentru deportările din

---

136 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9 („Fond Anchetă Mircea Georgescu şi alţii"), ff. 264-267, Minutele interogării generalului loan Topor, 29 martie şi 11 mai 1945. în depoziţia pe care a făcut-o la terminarea războiului, Tătăranu a negat că primise ordine de la Ion Antonescu sau că discutase cu Topor despre deportări; vezi acelaşi dosar, f. 277, Minutele interogării lui N. Tătăranu, 15 mai 1945. Acesta a explicat că, la începutul războiului, Statul-Major a fost reorganizat în două părţi: Marele Stat-Major şi Marele Cartier General. Cel din urmă a călătorit în sau pe lângă trenul generalului Antonescu, s-a aflat pe front şi deseori a avut sediul la Tighina.

137 Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, pp. 116-117, Telegrama nr. 808 din 2 septembrie 1941, de la Topor pentru col. Emil Broşteanu, Legiunea de Jandarmi Tighina; p. 117, Telegrama nr. 666 din 3 septembrie 1941 de la Broşteanu pentru Topor; pp. 117-118, Comunicat nr. 5023B din 4 septembrie 1941 de la M.C.G., Biroul 2, pentru Topor şi „Tabelul cu numărul lagărelor de evrei din Basarabia şi Bucovina", furnizat de acesta.

alte localităţi basarabene, inclusiv din ghetoul aflat în Chişinău, şi sunt demne de reţinut:

1. Evacuarea evreilor începe pe 12 septembrie, cu lagărul de la Vertujeni...
2. Grupuri de cel mult 1.600, inclusiv copii; însă ei vor trece Nistrul într-un ritm de maxim 800 pe zi.
3. 40 sau 50 de căruţe pentru fiecare grup.
4. Grupurile vor pleca din Vertujeni din două în două zile.
5. Un ofiţer de jandarmerie va traversa [Nistrul] cu fiecare grup.
6. Traversarea fără [îndeplinirea] oricăror formalităţi.
7. [Evacuarea] Rutele vor fi stabilite de către lt. col. Palade...
8. Două plutoane [de jandarmi] vor oferi asistenţă suplimentară.
9. Jandarmii de la posturile teritoriale [pe parcurs] să ajute la curăţirea teritoriului şi îngroparea morţilor, folosind localnici [în acest scop].
10. Modalitatea de a face faţă celor care nu se supun? „Alexianu" [execuţie sumară].
11. Fără proceduri vamale. Oricine fură [bunuri ale evreilor] va fi împuşcat.[138]

Pe baza acestor îndrumări, Meculescu şi lt.-colonelul Palade de la filiala statisticii militare, asociaţi cu operaţiunea de contra-informaţii a lui Petrescu, au schiţat planuri detaliate de evacuare, pentru toţi evreii din provincie. Proiectul de instrucţiuni privind Vertujenii a fost terminat şi trimis lui Voiculescu pe 11 septembrie, dar revărsarea Nistrului a favorizat întârzieri suplimentare. Instrucţiunile revizuite şi extinse privind lichidarea lagărului de la Vertujeni le-au fost trimise în formă finală

---

138 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, ff. 287-289, Comunicat nr. 1550 din 11 septembrie 1941, de la Meculescu pentru Guvernul Basarabiei (Voiculescu), cuprinzând „Nota" lui Topor din 7 septembrie 1941; şi f. 278, Stenogramele depoziţiei lui Teodor Meculescu, 28 aprilie 1945. O copie a „notei" lui Topor se află, de asemenea, la RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosarul 22, f. 43. Instrucţiunile au fost rezumate în „Raportul de anchetă 1", pp. 18-19. Sensul cuvântului codificat „Alexianu", numele Guvernatorului Transnistriei, era „execuţie pe loc"; vezi acelaşi dosar, f. 286, Declaraţia lt. Augustin Roşea, 23 decembrie 1941.

lui Voiculescu şi Topor pe 25 septembrie.[139] Odată încheiate ordinele pentru cazul specific de la Vertujeni, Meculescu şi-a îndreptat atenţia către pregătirea „Instrucţiunilor cu privire la evacuarea evreilor din Ghetoul de la Chişinău şi din Basarabia de sud" pe care le-a trimis lui Topor şi Voiculescu spre examinare.[140] Pe 10 octombrie, Meculescu a trimis instrucţiunile terminate privind Chişinăul către toate unităţile de jandarmerie de pe rutele planificate pentru deportare, ordonându-le să ia neîntârziat măsuri pentru a pune ordinele în aplicare. Evacuarea evreilor trebuia să fie „totală". Meculescu a consemnat că şi micul grup de evrei strânşi într-un „ghetou temporar" la Tarutino urma să fie deportat, şi că el avea să ofere instrucţiuni suplimentare pentru acea localitate.[141]

Instrucţiunile lui Meculescu de pe 10 octombrie au direcţionat deportarea către estul Nistrului, „în conformitate cu ordinele primite de la conducerea superioară", a tuturor evreilor din ghetoul aflat în Chişinău precum şi din alte ghetouri din Basarabia de sud – Bolgrad, Cahul, Chilia, Ismail şi Vâlcov. Traseele pentru mărşăluire – evreii trebuiau evacuaţi pedestru – şi punctele de trecere stabilite pentru deportările din ghetou se aflau

---

139 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, „Memoriul lui Voiculescu"; şi instrucţiunile revizuite din acelaşi dosar, ff. 46-50, Comunicatul secret nr. 2146 din 25 septembrie 1941, de la Meculescu la Serviciul Marelui Pretor şi Guvernul Basarabiei, cuprinzând un set revizuit de instrucţiuni „strict secrete". Pentru primele ordine privind Vertujenii, vezi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 289, „Instrucţiuni privind evacuarea evreilor din lagărul Vertujeni-Soroca"; sau un original al Comunicatului nr. 1500, citat mai sus, cu semnătura lui Meculescu, acoperind o copie după „Nota" lui Topor şi un original semnat al „Instrucţiunilor" lui Meculescu care cuprinde o hartă prin care sunt arătate traseele marşului forţat, la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 186490.

140 Depoziţia lui Meculescu din 28 aprilie 1945, *loc.cit.*

141 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 51-66, Comunicatul secret nr. 2830 din 10 octombrie 1941, de la Meculescu către Legiunile de Jandarmerie din Cahul, Chilia, Ismail, Orhei şi Compania 23 de Poliţie, cuprinzând „Instrucţiuni cu privire la evacuarea evreilor din ghetoul aflat în Chişinău şi din Basarabia de sud", având ataşate hărţi şi calendare privind marşurile forţate. O copie după instrucţiuni, cu o versiune uşor modificată a acoperirii Comunicatului Secret nr. 2830, pentru a include şi transmiterea către Compania 82 de Poliţie, se află la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 608-616 [scris de mână]. Instrucţiunile speciale privind lagărul Tarutino, trimise de Meculescu legiunilor de Jandarmerie la Cetatea Albă şi Chilia Nouă pe data de 23 octombrie 1941, continuă pe ff. 617-620 [scris de mână].

de la Chişinău, prin Rezina, la Râbniţa, către nordul oraşului, şi de la Chişinău, prin Tighina, la Tiraspol, către sudul oraşului. Hărţile trasate cu mâna, ataşate la instrucţiuni, au ilustrat drumurile către Nistru, pregătite pentru convoaie. De cealaltă parte a Nistrului, Inspectoratul Transnistrean de Jandarmerie, care, după cum indicau instrucţiunile, primise deja ordine separate, avea să-şi asume răspunderea pentru „convoaiele de evrei”. Primul convoi urma să părăsească ghetoul pe 12 octombrie, iar primele traversări ale Nistrului, să aibă loc pe 16 octombrie.

Meculescu a stabilit ca fiecare convoi evacuat din Chişinău să conţină „1.500 de suflete”, inclusiv bărbaţi, femei şi copii. Pentru ca panica să nu se răspândească, convoaiele urmau să fie asamblate înăuntrul ghetoului de către Comandamentul Militar al Chişinăului, aflat încă sub conducerea lui Eugen Dumitrescu, adică de autorităţile cu care ghetoizaţii şi Comitetul Evreiesc erau obişnuiţi. În afara ghetoului, evreii urmau să fie întorşi la unităţile Jandarmeriei Chişinău şi ale Companiilor 23 şi 82 de Poliţie; fiecare dintre acesteaaşi demonstrase pornirile în timpul uciderilor sălbatice de evrei, care au însoţit ocuparea oraşului în luna iulie. Recunoscând că mulţi ghetoizaţi ar fi fost incapabili de a se angaja, pe jos, la un marş forţat către Nistru şi că puţini dintre cei deţinuţi ar fi fost capabili să-şi care articolele personale „de strictă necesitate”, pe care ar fi avut dreptul să le ia, instrucţiunile au cerut ca unităţile Jandarmeriei din judeţul Lăpuşna, care însoţeau marşul, şi alte „autorităţi administrative” să pună la dispoziţia fiecărui convoi câte 100 – 120 de căruţe.

Potrivit instrucţiunilor, primul convoi a fost programat să părăsească ghetoul la ora 7.30 dimineaţa, în ziua de 12 octombrie – cu mai puţin de 48 de ore de la comunicarea ordinelor de deportare! Primul convoi urma să se îndrepte către Rezina, al doilea, pe 13 octombrie, către Tighina, şi aşa mai departe, alternând ruta nordică şi ruta sudică, zilnic, până pe 17 octombrie. Odată ajunşi la

Nistru.

750 de evrei din fiecare convoi ar fi trecut fluviul în dimineaţa zilei următoare de la sosire, restul în dimineaţa următoare, creând ceea ce era gândit a fi un flux gestionabil de evrei, pentru a fi daţi pe mâna Jandarmeriei din Transnistria. Până când al şaselea şi ultimul convoi ar fi părăsit Chişinăul către Tighina, pe 17 octombrie, ghetoul s-ar fi golit. Evreii din ultimul convoi ar fi traversat Nistrul în zilele de 20 şi 21 octombrie, moment la care operaţiunea se va fi încheiat.

Marşul forţat al deţinuţilor din ghetou către punctul de trecere de la Rezina – 80 kilometri în total – urma să fie realizat în patru zile: de la Chişinău către Perisecina (28 km) în ziua 1; de la Perisecina la Orhei (14 km) în ziua 2; de la Orhei la Chiperceni (20 km) în ziua 3; şi de la Chiperceni la Rezina (18 km) în ziua 4. Supravegherea fiecărui convoi de evrei avea să fie făcută de trei autorităţi, în timpul marşului de patru zile. Comandamentul Militar din Chişinău urma să restituie controlul către foarte-temuta Companie 23 de Poliţie, la doar 500 de metri dincolo de gara din Chişinău, la Vistierniceni, unde Jandarmeria Lăpuşna urma să aştepte cu 120 de căruţe pregătite. Compania 23 de Poliţie îi escorta pe evrei până la Orhei, predând controlul Jandarmeriei Orhei, care însoţea coloana şi furniza căruţe pentru ce mai rămânea din drumul până la Nistru. Compania 23 de Poliţie se întorcea la Chişinău, să preia următorul convoi. Companiei de poliţie i-au fost puse la dispoziţie camioane, pentru a-i transporta înapoi la Chişinău, cu scopul de a-şi păstra puterile şi a crea condiţiile pentru conformarea la calendar!

Marşul forţat de-a lungul rutei sudice, mai scurte, către Tighina – 56 kilometri în total – urma să fie făcut în trei zile: de la Chişinău la Mereni (18 km) în prima zi; de la Mereni la Bulboaca (22 km) în ziua 2; şi de la Bulboaca la Tighina (16 km) în ziua 3. Comandamentul Militar Chişinău urma să-i dea Companiei 82 de Poliţie pe evreii adunaţi laolaltă pentru fiecare convoi pentru acest traseu,

la 300 metri dincolo de bariera de acces pe drumul de ieşire din Chişinău către Tighina. Şi acolo Jandarmeria Lăpuşna urma să pregătească şi să pună în aşteptare 120 de căruţe. Compania 82 de Poliţie asigura escorta pe acest traseu până la Bulboaca, iar Jandarmeria Tighina asigura escorta şi căruţele pentru ceea ce mai rămânea din traseu.

Au fost desemnaţi anumiţi ofiţeri de jandarmerie la Rezina (locot. Popoiu) şi la Tighina (sublocot. Strat), pentru a supraveghea tranzitul zilnic de evrei la fiecare punct de trecere. Fiecare traversare de 750 de evrei urma să fie făcută dimineaţa, între orele 7 şi amiază, în felul acesta oferind Jandarmeriei Transnistria răgazul de a expedia în fiecare zi grupuri mai departe, către destinaţiile stabilite. Transferul evreilor pe malul răsăritean al Nistrului trebuia să se petreacă „fără nicio formalitate”, Jandarmeria din Transnistria deja primind ordine despre cum avea să procedeze mai departe. Popoiu şi Strat au primit ordinul de a raporta până la ora 18, în fiecare seară, numărul evreilor pe care-i transferaseră peste Nistru în acea zi.

Alte prevederi ale instrucţiunilor lui Meculescu au clarificat că golirea Basarabiei de evrei a avut întâietate faţă de orice grijă privind supravieţuirea lor fizică. Deoarece nici Voiculescu, nici Topor nu doriseră să aloce provizii pentru deportaţi, Meculescu a stipulat că evreii aflaţi în convoaie ar fi trebuit să se hrănească singuri – de fapt, o chestiune imposibilă pentru mulţi dintre cei internaţi, accentuată, negreşit, de ritmul şi caracterul deportărilor.[142] Coloanele de deportaţi trebuiau să fie controlate cu atenţie şi trebuia făcut un efort maxim pentru a evita trecerea prin oraşe şi sate sau contactele cu localnicii. Conştienţi de starea de sănătate înrăutăţită a celor transportaţi, se resimţea temerea că evreii puteau răspândi boli în rândurile populaţiei locale. Izolarea evreilor în timpul deportării, desigur, a făcut imposibilă procurarea de alimente, însă acest lucru nu era un motiv de îngrijorare. Atitudinea respingătoare a românilor faţă

142 Depoziţia lui Meculescu pe 28 aprilie 1945, *loc.cit.*

de sănătatea deportaţilor putea fi observată chiar şi în diferenţele minore apărute între procedurile pentru primele evacuări din Basarabia şi cele din Chişinău. În timp ce ordinele de deportare din lagărul de la Vertujeni ceruseră măsuri pentru ca evreii să doarmă în şoproane şi grajduri, aflate pe parcurs, niciun adăpost nu a fost prevăzut pentru evreii din Chişinău, care, în ciuda epuizării şi a slăbirii puterilor, erau obligaţi să înnopteze la sfârşit de octombrie sub cerul liber, în câmp deschis, pe tot parcursul drumului. Ascunderea tuturor celorlalte aspecte ale ordinelor de deportare constituia dispoziţia în ceea ce priveşte disciplina: evreii care rezistau în orice condiţii, trebuia să fie trataţi „potrivit regulilor stabilite” [adică, „Alexianu”].

Recunoscând consecinţele probabile ale ordinelor – acelea că plănuitele marşuri forţate ale ghetoizaţilor aveau să devină „marşuri ale morţii” pentru mulţi –, autorii instrucţiunilor au optat pentru un limbaj ascuns în conducerea autorităţilor însărcinate cu convoaie „să ia măsurile adecvate în timpul marşurilor, pentru a asigura curăţirea terenului, strângându-i pe cei care rămân în urmă şi îngropând neîntârziat pe oricine care, în cele din urmă, moare”. La instrucţiunile menţionate, programul a adăugat că ultimele două convoaie, către Rezina şi, respectiv, Tighina, trebuiau să includă „oricât de mulţi [evrei] rămâneau” în ghetou. Acţiunea trebuia să se desfăşoare minuţios, iar o ultimă admonestare atenţiona că unităţile însărcinate cu deportările „vor fi trase la răspundere, dacă şi un singur evreu rămâne fie în zona urbană, fie în cea rurală, după încheierea acestei operaţiuni”.

Pregătiri finale, apeluri finale

P

e măsură ce se apropia data stabilită pentru lichidarea ghetoului din Chişinău, autorităţile române au început să ia măsură după măsură, pentru a se asigura că operaţiunea avea să fie cuprinzătoare. Autorităţile au aflat că, în unele localităţi din provincie, evreii care fuseseră

expulzaţi din casele lor în iulie şi august îşi găsiseră adăpost în clădirile şcolilor care, în timpul verii, erau închise. Pe 1 octombrie, Ministerul de Interne a cerut ca toate şcolile să fie verificate şi curăţate şi a accentuat faptul că ministerul nu admitea nicio întârziere în această privinţă.[143] în aceeaşi zi, la Chişinău, Voiculescu a ordonat că evreii nu aveau permisiunea să iasă din ghetou sub nicio formă, nici măcar atunci când erau citaţi de autorităţile judiciare române. Pe 7 octombrie[144], Voiculescu a dispus ca toţi evreii care fuseseră luaţi din ghetouri şi din lagăre de autorităţile germane să fie înapoiaţi şi a cerut să-i fie raportată direct lui orice opoziţie a germanilor faţă de acest ordin. Pe 10 octombrie, Voiculescu le-a accentuat din nou tuturor autorităţilor militare şi civile intenţia din spatele ordinelor sale: „Cu ocazia operaţiunii ultime de curăţire a pământului Basarabiei de evrei, atrag serioasa atenţiune asupra următoarelor: Curăţirea va fi totală, nefiind îngăduit, sub niciun motiv, ca, după ce operaţiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vreun evreu, indiferent din ce cauză. În consecinţă, se vor lua măsuri de strângere a lor de peste tot (de la munca de folos obştesc, împrumutaţi la Germani etc.). Din călcarea acestei dispoziţiuni vor decurge grave răspunderi şi sancţiuni.”[145]

De această dată, atât în interiorul ghetoului, cât şi în oraş, de săptămâni circulau zvonuri privind iminenţa deportării.[146] Zeci de mii de evrei din Bucovina şi din

143 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 299, Ordinul Ministerului de Interne nr. 18932-A, de la 1 octombrie 1941.

144 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 28, Ordinul secret 346-C din 7 octombrie 1941, de la Guvernatorul Basarabiei către toate prefecturile, Comandamentul Militar Chişinău, Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău şi Inspectoratul de Poliţie Chişinău. Copia trimisă Inspectoratului de Poliţie Chişinău se află la USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 289.

145 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 308, Ordinul secret nr. 368-C din 10 octombrie 1941, de la Voiculescu către toate prefecturile, Inspectoratul de Jandarmerie Basarabia, Inspectoratul de Poliţie Chişinău şi Comandamentul Militar Chişinău. Acesta este originalul semnat care a fost trimis Inspectoratului de Poliţie Chişinău.

146 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 178, Raportul secret nr. 1728 din 19 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău către Inspectoratul de Poliţie Chişinău; şi USHMM RG - 54.001, rola 6, fond 679, opis 1,

lagărele de tranzit din Basarabia deja fuseseră deportaţi peste Nistru. Rapoarte zilnice consemnau traversările şi condiţiile cumplite în care aveau loc deportările.[147] Un ofiţer care a participat la deportările din lagărele de tranzit de la Edineţi şi Secureni a lăsat o descriere:

„Termen convenţional pentru evrei, îl aveam pe acela de «lăzi». Căruţe am avut mai multe, pentru că le-am făcut state cu plată 250 lei pe zi, însă căruţaşii luau [de la evrei] mai mult şi încă câte 100 lei de persoană, iar la dealuri le mai lua câte o sută [ameninţându-i pe evrei că-i dau jos, cu riscul propriilor vieţi, dacă nu reuşesc să ţină pasul]. Căruţaşii ieşeau şi nechemaţi din satele din drum ca să fie luaţi, pentru că era pentru ei o sursă de câştig. S-a dat ordin de la Marele Cartier General [...] acei care nu se pot ţine de convoi, fie din neputinţă, fie din boală, să fie executaţi. [...] Mi-a ordonat să trimit cu 2 – 3 zile înainte de plecarea convoaielor un [sergent] care să facă din timp gropi cam pentru circa 100 persoane la locuri potrivite, şi anume departe de sate, pentru a nu se auzi ţipete şi focuri de arme, şi să nu fie în vale, pentru a nu spăla apele groapa. Gropile să fie la distanţă de 10 în 10 km, unde se vor aduna cei rămaşi de coloană. Pentru acei însă care nu se vor putea aduce până la gropi, să fie «Alexianu», care era un cuvânt convenţional pentru executare pe loc. [...] Ordin scris n-am primit. [...] Totul s-a dat verbal. [...] îngroparea şi acoperirea morţilor o făceau premilitarii [tineri recrutaţi pe plan local], care săpau şi gropile. Pe

dosar 6586, f. 312 [310 scris de mână], Raport nr. 1345-C din 22 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Poliţie către Secţia Municipală de Poliţie Chişinău. Rapoartele se ocupau de zvonul că evreii puneau la cale incendierea ghetoului pe 15 septembrie, cu scopul de a zădărnici deportarea întregului ghetou în acea zi.

147 Meculescu i-a trimis rapoarte aproape zilnic lui Voiculescu cu totalurile evreilor basarabeni deportaţi dincolo de Nistru. Vezi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 329, Raport nr. 2270 din 29 septembrie 1941; şi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 199, Raport nr. 2383 din 30 septembrie 1941; f. 200, Raport nr. 2444 din 2 octombrie 1941; f. 201, Raport nr. 2537 din 3 octombrie 1941; h 202, Raport nr. 2739 din 8 octombrie 1941; f. 203, Raport nr. 2837 din 10 octombrie 1941; f. 204, Raport nr. 2996 din 14 octombrie 1941; f. 205, Raport nr. 3168 din 17 octombrie 1941; f. 206, Raport nr. 3210 din 20 octombrie 1941. Potrivit acestor rapoarte, până la 10 octombrie, 23.720 evrei fuseseră trecuţi fluviul. între 11 şi 16 octombrie, [a]lţi 11.047 de evrei, inclusiv din Chişinău, au fost duşi forţat în Transnistria. Meculescu i-a transmis telefonic rapoarte asemănătoare lui Topor, care pot fi văzute la USHMM RG - 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, ff. 190-202.

drum stăteau ţăranii, ca şi corbii aşteptând să poată fura câte ceva. [...] La prima groapă care era cam la 5 km, rămăseseră vreo 50 – 60, am lăsat de pază câţiva jandarmi, vreo 6, care au stat până seara cu ei, când i-a executat. Coloanele mergeau foarte greu şi dezordonat, din cauza copiilor, femeilor şi bătrânilor. În celelalte gropi s-au mai îngropat încă circa 120 de evrei, din primul convoi.”[148]

La Bucureşti, Conducătorul Statului Ion Antonescu a anunţat cu vădită satisfacţie, într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri din data de 6 octombrie, că nu mai erau decât aproximativ 10.000 de evrei rămaşi în Basarabia şi că în doar câteva zile toţi aveau să fie mutaţi dincolo de Nistru, „iar dacă circumstanţele vor permite, vor fi trecuţi dincolo de Urali”[149] în dimineaţa următoare, prin Chişinău a circulat zvonul că deportările din ghetou aveau să înceapă neîntârziat şi vor avea loc între 8 şi 11 octombrie. Devreme, la 7 dimineaţa, vestea a ajuns şi în ghetou. În ciuda tuturor ordinelor care fuseseră emise pentru a îngrădi accesul în ghetou, o mulţime de non-evrei, inclusiv oficialităţi şi civili, au dat năvală în ghetou, pentru a cumpăra diferite bunuri de la evrei, la preţuri negociate. Cumpărătorilor li s-a permis să plece liber cu cele achiziţionate până spre amiază, când paza a fost dublată. După aceasta, civilii care ieşeau din ghetou erau percheziţionaţi, iar unele bunuri – confiscate. Ofiţerii militari, însă, au continuat să mute ceea ce doreau în timpul după-amiezii, chiar şi venind cu maşinile în ghetou şi ieşind cu ele pline-ochi de obiecte pe care le dobândiseră.[150]

Evreii au fost cuprinşi de panică şi disperare. S-a răspândit zvonul cum că toţi urmau să fie executaţi în

---

148 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, dosar „Ancheta Georgescu Mihnea şi alţii", voi. 9, f. 286, Declaraţia It.-ului Augustin Roşea, 23 decembrie 1941.

149 Minutele şedinţei Consiliului de Miniştri din 6 octombrie 1941, în *FCER Stenogramele,* pp. 326-327; citat şi în J. Alexandru *et al.* (eds.), *Martiriul evreilor din România,* 1991, p. 160. '

150 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 473-477 [481-483, scris de mână], Nota informativă (scrisă de mână, apoi dactilografiată) din 8 octombrie 1941, de la martori oculari.

drum spre Nistru, ori înecaţi în fluviu, dacă supravieţuiau până acolo. Preşedintele Comitetului Evreiesc al ghetoului a trimis telegrame urgente către Ion Ahtonescu, Mihai Antonescu, Guvernatorul Voiculescu şi, se pare, inclusiv către Comandantul de Garnizoană Dumitrescu.

Către Ion Antonescu, apelul suna astfel:

„Zece mii de suflete supuse şi loiale Ţării se înclină şi Vă imploră să binevoiţi a dispune amânarea evacuării lor din ghetoul Chişinăului, având în vedere apropierea iernii, lipsa totală de îmbrăcăminte şi alimente, precum şi starea mizeră în care se află. Cunoscând generoasele sentimente ale Domniei-Voastre, apelăm la Excelenţa-Voastră în numele nenorociţilor, ca să aruncaţi o privire miloasă asupra lor, binevoind a dispune suspendarea evacuării fixate pentru 8 octombrie.

Bunul Dumnezeu să vă ocrotească.

Prea-supusă, Comunitatea Evreilor Ghetoului Chişinău Preşedinte G. Landau".

Pe 9 octombrie, Dumitrescu i-a trimis apelurile lui Voiculescu, „să binevoiţi a hotărî"[151]. Nu a existat niciun răspuns scris. Deportările care au început, într-adevăr, pe 8 octombrie, au continuat (vezi, mai jos, „Lichidarea ghetoului din Chişinău").

Medicii din ghetou au trimis, pe cale separată, un febril „apel disperat" către Voiculescu: „Zilnic suntem asaltaţi de mulţimi de bolnavi ce trebuie totuşi să fie siliţi să se urce în căruţe ca să fie trimişi, zile şi nopţi întregi, pe drumuri şi condiţiile în care pleacă, înseamnă că-i trimitem la moarte sigură. [...] Românul e blând şi bun din fire. [...] Nenorociţi! rămaşi în acest ghettou suntem [...] o mână de bătrâni, femei, copii şi bolnavi. Suntem în mâna Dumneavoastră, Domnule Guvernator. Daţi-ne moartea, dacă găsiţi că o meritäm – dar, pentru Dumnezeu – în numele suferinţei omeneşti care e aceeaşi pentru toată lumea, nu ne trimiteţi acum iarna bătrâni, femei, copii şi

151 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 325-328, Comunicat nr. 4763 din 9 octombrie 1941, de la Dumitrescu pentru Guvernatorul Basarabiei (Voiculescu), cu textele apelurilor înaintate către Ion Antonescu, Mihai Antonescu şi Guvernatorul Voiculescu.

bolnavi, goi şi flămânzi pe drumuri. [...] Sute de mame, copii şi suferinzi, Vă vor binecuvânta."[152]

Landau, preşedintele Comitetului Evreiesc, şi vicepreşedinţii Şapira şi Bittman au făcut un ultim recurs la Guvernator. După ce au declarat loialitatea faţă de România a tuturor ghetoizaţilor şi după ce au descris suferinţa şi deportarea membrilor familiilor pe care evreii din Chişinău le înduraseră sub regimul sovietic, de la mijlocul anului 1940 până la mijlocul anului 1941, fruntaşii Comitetului Evreiesc au descris condiţia fragilă a populaţiei ghetoizate. Aceştia au atras atenţia asupra inexistenţei ameninţării reprezentate de deţinuţii ghetoizaţi, din moment ce bărbaţii în putere erau puţini. Au argumentat că evreii puteau ajuta la reconstruirea Chişinăului sau să fie folositori în alte feluri. Ei au făcut apel la „generozitatea şi simţul de dreptate" al lui Voiculescu, de a amâna deportările până la venirea primăverii, „în caz că nu este posibilă suspendarea definitivă a acestei măsuri de a suspenda definitiv", astfel încât evreii „să se aclimatizeze mai uşor [decât ar fi în perioada de iarnă] în noile condiţii de viaţă". Este improbabil ca Landau, Şapira şi Bittman să fi crezut, realmente, că „reaşezarea" şi adaptarea la „noile condiţii de viaţă" erau rezultatul intenţionat, ori chiar posibil al deportărilor. Îndemnul lor la amânare nu ar fi avut, în orice caz, vreun rost, dacă ar fi lăsat să se înţeleagă că ştiau rezultatul aşteptat al evacuărilor: moartea deportaţilor. Astfel, când Voiculescu a fost de acord să le acorde o audienţă, ei şi-au reiterat apelul pentru o amânare în aproape aceiaşi termeni ca şi în cererea scrisă. Nota marginală, scrisă de mână, a lui Voiculescu pe scrisoarea lor consemnează cu o simplitate izbitoare reacţia guvernatorului: „Nu li s-a putut aproba"[153].

---

152 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 348-349 [353 scris de mână], scrisoare semnată de 12 medici către Guvernatorul Basarabiei, fără dată.

153 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 345-347 [353 scris de mână], Scrisoare de la Landau, Şapira şi Bittman către Guvernatorul Basarabiei, din 16 octombrie 1941, cu note marginale în scrisul de mână al lui Voiculescu: „Au venit în audienţă şi au cerut amânarea până la primăvară. Nu li s-a putut aproba."

Fără un ajutor posibil pe plan local, Comitetul Evreiesc a cerut ajutor de la conducerea Comunităţii Evreilor Români din Bucureşti. L-a trimis pe vicepreşedintele Avraham Şapira la Bucureşti, dându-i o mită consistentă Comandantului de Garnizoană Dumitrescu, pentru ca Şapira să iasă din ghetou şi să fie condus către capitală îmbrăcat în uniformă de ofiţer român.[154] După ce a auzit din gura lui Şapira descrierea situaţiei disperate a celor ghetoizaţi şi a primilor deportaţi, Rabinul-şef al României, Alexandru Şafran, şi Wilhelm Filderman, preşedintele Uniunii Comunităţilor Evreieşti din România, au abordat cele mai bune contacte pe care le aveau la Casa Regală, la guvern şi la partidele politice istorice, căutând sprijin pentru încercarea de a obţine anularea sau, măcar, amânarea, deportărilor ulterioare.[155]

Potrivit lui Solomon C. Cristian, care a funcţionat, la vremea aceea, ca „inspector" al Uniunii Comunităţilor Evreieşti, Filderman a reuşit să supună această chestiune atenţiei Reginei-Mamă Elena şi Regelui Mihai, patriarhului Bisericii Ortodoxe Române şi lui Dimitrie Lupu, preşedintele înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie. De asemenea, ei s-au adresat nunţiului papal, reprezentantului Comitetului Internaţional al Crucii Roşii şi unui număr de diplomaţi străini acreditaţi la Bucureşti, inclusiv Ambasadorului Plenipotenţiar al Statelor Unite ale Americii, Franklin Mott Günther. Cristian afirmă că, în urma acestor legături, Conducătorul Statului, Ion

---

154 Aroni, *Memories ofthe Holocaust: Kishinev,* 1995, pp. 57-60, oferă informaţii interesante asupra lui Şapira. După ce i-a oferit informaţii lui Filderman cu privire la primul convoi de deportaţi ce urmau să plece din Chişinău, Şapira s-a întors în ghetou şi a fost deportat într-unul dintre următoarele convoaie din luna octombrie. După toate aparenţele, a fost împuşcat în drum către Nistru, pe motiv că protestase faţă de abuzul de a fi fost scos din coloană de către gărzile care o escortau; v. Marius Mircu, *Pogromurile din Basarabia şi alte cîteva întâmplări,* 1947, p. 23.

155 Al. Şafran, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947,1987,* pp. 79-80. Şapira este identificat drept membru al conducerii Comitetului Evreiesc, care i s-a plâns, pe la mijlocul lunii octombrie, Prim-Procurorului de la judeţul Lăpuşna, FI. Tărăbuţă, cu privire la abuzurile şi jafurile comise în timpul deportărilor din ghetou; v. USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, Copie a raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 de la Biroul Procurorului Lăpuşna. Potrivit „Raportului de cercetare 1", p. 31, Şapira i-a mituit pe Comandantul de Garnizoană Dumitrescu şi adjunctul său, căp. Alexandrescu, ca să fie dus la Bucureşti în maşina lui Dumitrescu.

Antonescu, a încredinţat-o pe Regina-Mamă că deportările vor înceta.[156] însă acestea au continuat.

Pe 9 octombrie, Filderman i-a scris lui Antonescu, implorându-l să stopeze deportarea evreilor din Bucovina şi Basarabia – deportări despre care el afirma că sunt „echivalente cu moartea". Două zile mai târziu, după ce a aflat că prima deportare din Chişinău avusese loc, a scris un al doilea apel, mult mai pasional, care descoperea cât de conştientă era conducerea evreiască de realitatea convoaielor:

„Am primit astăzi un apel disperat de la conducerea Ghetoului din Chişinău. În dimineaţa zilei de 8 octombrie, au plecat 1.500 de oameni, în mare parte pe jos, luând cu sine numai ce puteau ţine în mână, deci aproape toţi expuşi să se prăpădească, afară fiind frig, iar ei goi, fără alimente şi fără cea mai mică putinţă de aprovizionare la un drum de cel puţin opt zile, pe ploaie, frig şi zăpadă. [...] Este moartea, moartea, moartea fără altă vină, decât aceea de a fi evrei. Vă implor din nou, Domnule Mareşal, să nu lăsaţi ca o asemenea zguduitoare tragedie să se săvârşească."[157]

O săptămână mai târziu, pe 18 octombrie, Filderman a trimis, totuşi, un al treilea apel direct. A făcut trimitere la o întâlnire pe care o avusese în ziua de 14 octombrie cu Mihai Antonescu, la care vicepreşedintele Consiliului de Miniştri arătase că se angaja să facă deportările mai selective, să stopeze deportarea evreilor „intelectuali, meseriaşi, comercianţi, industriaşi şi proprietari" şi că lua în calcul o întârziere a tuturor deportărilor până la primăvară. Pe acest fundal, Filderman a deplâns faptul că deportările continuau şi că „cadavrele tuturor celor plecaţi cu primul transport [din Chişinău] zac între Orhei şi Rezina". Soarta ghetoizaţilor care părăsiseră Chişinăul în convoaie pe 14, 16 şi 18 octombrie rămânea necunoscută,

156 S.C. Cristian, *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România,* 1945, pp. 73-78.

157 *Documentele Ancei,* voi. 3, pp. 234,236 (în engleză, pp. 340-341), Scrisoarea nr. 1347 din 9 octombrie 1941 şi Scrisoarea nr. 1356 din 11 octombrie 1941, de la Filderman pentru Ion Antonescu.

a continuat acesta, „cu excepţia că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor” „Unde sunt?”, s-a întrebat. „Mai sunt în viaţă, sau i-au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei şi Rezina?” Citând un decret guvernamental recent, datat 3 septembrie 1941, care confirma cetăţenia rezidenţilor Basarabiei şi Bucovinei de Nord, Filderman a pledat ca evreii din cele două provincii recuperate să fie şi aceştia cetăţeni români, meritând protecţia legii. A făcut apel la simţul dreptăţii al lui Ion Antonescu şi la lege, pentru a argumenta oprirea deportărilor şi nu a lăsat nicio îndoială cu privire la responsabilitatea Conducătorului Statului, în caz că acestea ar fi continuat:

„Nu este drept ca cei nevinovaţi să sufere... Eu nu am apărat şi nu apăr pe cei vinovaţi: să-şi ia pedeapsa! Eu apăr numai pe cei nevinovaţi şi pe cei pe care o măsură administrativă îi despoaie şi de drepturile cetăţeanului şi de ale omului, pe care i le conferă un text expres de lege. [...] Nu veţi tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloriaţării şi a domniei-voastre să fie cernite, ca respectul omului şi al legilor să fie suprimat, şi veţi face ca generoasa hotărâre a domnului vicepreşedinte al Consiliului să fie de îndată executată şi în Basarabia – căci altfel, astăzi dimineaţa şi în zilele următoare, noi transporturi. pleacă spre moarte –, ca acei ce au plecat să fie readuşi spre a fi triaţi; cei vinovaţi să fie pedepsiţi, dar cei nevinovaţi să nu fie deportaţi.”[158] *[subl. În orig.]*

Chiar a doua zi, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, a trimis o replică scrisă la rugăminţile lui Filderman, revărsându-şi mânia într-o scrisoare deschisă, lungă de patru pagini, publicată în presă. Ziarele naţionale, care erau pline de reportaje grafice ale intrării trupelor române în Odesa, pe 17 octombrie, în urma unui asediu de două luni al Armatei IV Române, au publicat neîntârziat scrisoarea lui Ion Antonescu. Asediul Odesei a fost extrem de costisitor, atât în oameni, cât şi în material,

158 *Documentele Ancei,* voi. 3, pp. 342-347, Scrisoarea nr. 1387 din 18 octombrie 1941, de la Filderman pentru Ion Antonescu.

iar scrisoarea lui Antonescu a pus răspunderea pentru acele pierderi direct pe umerii evreilor.[159] Pe un ton deopotrivă sarcastic şi agresiv, Antonescu i-a acuzat nervos pe evreii din România pentru faptul că trădaseră România atunci când URSS ocupase Basarabia şi Bucovina de Nord, în 1940, întrucât aderaseră la comunism şi pactizaseră cu inamicul în războiul aflat în plină desfăşurare. I-a acuzat pe evreii din zonele URSS, acolo unde forţele române erau angajate la război – numind precis Odesa şi zona aflată în jurul Mării de Azov – de faptul că torturaseră şi uciseseră solda ţii români răniţi şi capturaţi. Într-un limbaj care avea potenţialul de a instiga la violenţă împotriva evreilor din Regat, precum şi împotriva deportaţilor din Basarabia şi din Bucovina, Conducătorul Statului i-a atacat pe toţi evreii în ansamblu, aruncând o vină colectivă asupra întregii comunităţi şi răspunzând apelului lui Filderman, lansat pe temeiul drepturilor cetăţeneşti, prin alăturarea evreilor români la „fraţii lor ruşi" sovietici:

„Domnule Filderman, nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferinţa celor umili şi fără apărare. Înţeleg durerea Dumneavoastră> dar trebuie, dar mai ales trebuia, să înţelegeţi şi Dumneavoastră toţi, la timp, pe a mea care era aceia a unui neam întreg.

Vă gândiţi, v-aţi gândit ce s-a petrecut în sufletele noastre anul trecut, la evacuarea Basarabiei, şi ce se petrece astăzi, când zi cu zi şi ceas cu ceas plătim cu mărinimie şi în sânge, cu foarte mult sânge, ura cu care coreligionarii Dumneavoastră din Basarabia ne-au tratat la retragerea din Basarabia, cum ne-au primit la reîntoarcere şi ne-au tratat de la Nistru până la Odessa şi pe meleagurile Mării de Azov?

---

159 Cu privire la asediul Odesei şi la pierderile României, vezi gen. Platon Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a Războiului contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941* - 23 *august 1944,*1965, pp. 177-180; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu: Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938-1944,*1965, pp. 137-139; şi Mark Axworthy, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 19411945,* 1995, pp. 49-59. Estimări privind pierderile Armatei IV în timpul asedierii (morţi, răniţi, dispăruţi) variază între 80.000 şi 110.000 de oameni, inclusiv cel puţin 4.500 de ofiţeri.

Dar, potrivit unei tradiţii, voiţi să vă transformaţi şi de astă dată din acuzaţi în acuzatori, făcându-vă că uitaţi pricinile care au determinat situaţiile pe care le plângeţi. [...] înainte chiar de apariţia trupelor sovietice, [în iunie 1940] evreii, ce apăraţi, din Basarabia şi Bucovina au scuipat ofiţerii noştri, le-au smuls epoleţii, le-au rupt uniformele şi, când au putut, au omorât mişeleşte soldaţii cu bâtele. [...] Aceiaşi ticăloşi au întâmpinat venirea trupelor sovietice cu flori [...].

Din pivniţele Chişinăului se scot zilnic oribil mutilate cadavrele martirilor noştri, care au fost astfel răsplătiţi fiindcă douăzeci de ani au întins o mână prietenească acelor fiare ingrate. [...] V-aţi întrebat câţi din ai noştri au căzut omorâţi mişeleşte de coreligionarii Dumneavoastră? [...] Vă puteţi explica de ce în înaintarea noastră am găsit copii evrei de 14 – 15 ani, cu buzunarele pline de grenade? [...]

Sunt acte de ură împinsă până la nebunie, pe care evreii dumneavoastră au afişat-o împotriva poporului nostru tolerant şi ospitalier [...]

Evreii Dumneavoastră ajunşi comisari sovietici, împing trupele sovietice din regiunea Odessei printr-o teroare fără seamăn [...] numai pentru a ne provoca şi nouă pierderi.

Îţi dai, Domnule Filderman, seama de spectacol? [...]

Nu vă înduioşaţi, dacă aveţi cu adevărat suflet, de ceea ce nu merită, înduioşaţi-vă de ceea ce merită."[160]

În ciuda inutilităţii aparente a oricărui alt demers, cuprins de disperare, Filderman a trimis, în mod curajos, şi o a patra scrisoare, pe 25 octombrie. Repetând, pentru Ion Antonescu, toată viaţa sa de cetăţean evreu fidel statului român şi bucurându-se de bune relaţii cu „toţi Suveranii, Regenţa şi cu toţi Conducătorii Ţării", Filderman a susţinut că „cei vinovaţi trebuie pedepsiţi fără cruţare, dar nu pot fi pedepsiţi zeci de oameni nevinovaţi pentru faptele celor

160 *Documentele Ancei,* voi. 3, pp. 259-262 (în engleză, pp. 348-350), Scrisoare deschisă din 19 octombrie 1941, de la Ion Antonescu către Filderman. Scrisoarea a fost comunicată presei şi tipărită în ziarele principale; vezi, de exemplu, *Universul,* 21 octombrie 1941, în USHMM Acc. 1997.A.334, dosar 411, f. 58.

vinovaţi”. Bazându-se pe informaţii pe care le avea privind ghetourile conduse de germani în Polonia ocupată şi sperând să capteze bunăvoinţa lui Antonescu prin trimiteri la practica nazistă, el a argumentat că a-i cruţa pe evrei era ceva ce putea slujr interesului naţional. Mai degrabă decât să fie trimişi la moarte, evreii puteau fi folosiţi pentru a susţine economia „aşa cum sunt utilizaţi evreii în Germania şi cum utilizează Germania ghetoul din Lublin”. Îndrăzneţ şi cu disperare, Filderman a pretins chiar că a-i acuza pe toţi evreii de nelegiuirile doar unora dintre ei ar echivala cu a-i învinui pe toţi românii pentru crimele Gărzii de Fier – chiar dacă aceasta reprezenta o analogie mai susceptibilă de a-l înfuria decât a-l impresiona pe Ion Antonescu. Punând laolaltă argumente etice, economice şi politice, pentru a-şi susţine cauza, Filderman a conchis prin îndemnul la amânarea deportărilor ulterioare – a recunoscut că o anulare totală ieşea din discuţie –, până la identificarea evreilor vinovaţi de delictele concrete. Acesta a conchis că „trierea ca şi amânarea apărea deci şi în interesele Ţării şi ale Guvernului Domniei-Voastre.”[161] Antonescu era aproape, însă, pe punctul de a isprăvi „curăţirea terenului” de toţi evreii – o reuşită pe care, în iulie, o stabilise drept obiectiv naţional. Politicile sale faţă de evrei aveau origini române autonome şi un caracter distinct românesc.

Lichidarea Ghetoului din Chişinău

D

aţă fiind multitudinea de autorităţi române civile şi militare care operau la Chişinău, lipsa de claritate care predomina în privinţa responsabilităţilor pe care le aveau, conflictele apărute între liniile de comandă, caracterul

161 Scrisoarea este reprodusă în *Documentele Ancei,* voi. 3, pp. 351-355. Conţinutul primelor trei scrisori semnate de Filderman, un apel separat către Ion Antonescu din partea Rabinului-şef Alexandru Safran şi răspunsul public al lui Antonescu se află şi în *Documentele Comsiei Wiesel,* pp. 263-264,268-274. Biroul procurorului Bucureşti a propus să se ia măsuri legale împotriva lui Filderman, a cărui corespondenţă cu Ion Antonescu a avut ca urmare aducerea în atenţia publică a atrocităţilor comise împotriva evreilor. Antonescu nu era, totuşi, entuziasmat cu privire la această derulare de evenimente, şi a fost abandonată; vezi minutele şedinţei Consiliului de Miniştri din 27 noiembrie 1947 în *FCER Stenogramele,* pp. 346-347 şi *Documentele Comisiei Wiesel,* pp. 279-281.

temporar al procedurilor administrative privind ghetoul şi rotaţia frecventă a unităţilor desemnate cu paza ghetoului, ajunge să fie posibil de înţeles că, în timp ce Meculescu încă lucra asupra instrucţiunilor formale de deportare, primul convoi de deportaţi era deja în curs de formare la unitatea de poliţie din Chişinău, staţionată în ghetou (Comisariatul de Poliţie al Ghetoului). Operaţiunea a avut loc pe 8 octombrie, adeverind zvonul care circula în interiorul şi în afara ghetoului din ziua anterioară. Şeful unităţii de poliţie a descris ceea ce a s-a întâmplat şi sursa zvonului din 7 octombrie, într-un raport scris care a constituit baza pentru raportarea la nivelurile superioare ale liniei de comandă. Începând cu orele 6 dimineaţa, convoiul a fost format de către poliţia şi soldaţii români care s-au deplasat în cartierul Sfântul Ilie, situat în partea nordică a ghetoului, şi i-a informat pe toţi evreii care locuiau pe anumite străzi că erau în curs de „evacuare”. Doar în acel moment a devenit clar că vorbele care se auzieră cu o zi în urmă erau adevărate, şi doar atunci a devenit vizibil că planul era acela de lichidare a ghetoului, stradă cu stradă, mai degrabă decât „selecţia” anumitor familii şi persoane. Comitetul Evreiesc se pregătise să joace un rol în strângerea grupurilor pentru deportare şi a susţinut că avea listele cu numele celor ghetoizaţi, din rândurile cărora se puteau constitui listele pentru deportare. În orice caz, operaţiunea din 8 octombrie a fost executată în primul rând fără implicarea Comitetului Evreiesc şi nicio listă completă cu numele ghetoizaţilor nu a fost găsită în vreo colecţie de arhive care privesc Chişinăul.[162]

Odată ce evreii fuseseră convocaţi, a fost nevoie de o întreagă oră, de la 10 la 11 dimineaţa, pentru ca „ultimul dintre pedeştri” să fie escortat în afara ghetoului, punct

162 Comisia de anchetă a lui Ion Antonescu a raportat, în decembrie 1941, că un rol în convoaiele ulterioare l-a jucat Comitetul Evreiesc, informându-i pe ghetoizaţi cu privire la zonele vizate, în seara dinaintea deportării, şi spunându-le că li se cerea să raporteze în dimineaţa următoare; vezi „Raportul de anchetă 1", p. 19. Cu toate acestea, nu există nici o altă confirmare sau menţionare a acestui rol în vreunul dintre documentele disponibile din perioada efectivă de deportare.

din care responsabilitatea pentru convoi era încredinţată forţelor de jandarmerie. Casele din ghetou lăsate libere au fost, la scurt timp, deschise de autorităţile militare. Cele mai preţioase bunuri pe care evreii le abandonaseră – „articole casnice scumpe, de calitate fină şi aproape noi" – au fost împachetate şi luate în camioane militare, după care depozitate într-o magazie din apropierea coriiandamentului militar al ghetoului. Nici autorităţile române şi nici Comitetul Evreiesc nu au făcut o listă cu numele evreilor încolonaţi pentru deportare. Dumitrescu a apreciat că, în situaţia dată, a face liste cu evreii din ghetou şi din convoaie era „nepotrivit"[163]. Şeful unităţii de poliţie din ghetou a arătat că el acţiona pe baza „dispoziţiilor luate de autorităţile militare", care reclamau „loturi" de 2.500 de evrei odată, care să fie deportaţi. Directivele par să fi fost transmise verbal, iar şeful unităţii de poliţie a continuat: „S-a schiţat un program în care s-a preconizat evacuarea completă în 4 zile". El a raportat că numărul deţinuţilor din primul convoi era de „aproximativ 2.500". Numărul real a fost considerabil mai mic, după toate aparenţele, din cauza numărului insuficient de căruţe disponibile. Doar aproximativ 100 de căruţe fuseseră furnizate pentru deplasarea celor vârstnici, a celor bolnavi, a femeilor, copiilor şi bunurilor acestora.[164]

Această primă deportare a dat naştere unei

163 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 20, f. 211, Comunicat nr. 164G din 31 octombrie 1941, Comandantul Garnizoanei Chişinău, Dumitrescu, pentru Guvernul Basarabiei.

164 Asupra deportării din 8 octombrie, vezi USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 415, Raportul personal/confidenţial nr. 10 (scris de mână) din 8 octombrie 1941, Comisarul Unităţii de Poliţie a Ghetoului către şeful Poliţiei Chişinău; acelaşi RG, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 292, Raport nr. 6763 din 9 octombrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău; USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 342-352, Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău, Buletinul de contra-informaţii din 1-10 octombrie 1941; şi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, Copia Raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 al Biroului Procurorului Lăpuşna. Potrivit Raportului nr. 741, Şapira i-a spus Procurorului Judeţului Lăpuşna că o evidenţă a evreilor ghetoizaţi a ţinut Comitetul Evreiesc, dar „cu toate acestea, evacuarea evreilor care este în curs de desfăşuare, este efectuată de comandamentul militar, fără nici o evidenţă a numelor". Mircu, *Pogromurile din Basarabia şi alte cîteva întâmplări,* 1947, p. 22, confirmă că numărul deportaţilor a trebuit să fie diminuat din cauza nepotrivirii cu numărul căruţelor disponibile pentru a-i transporta pe cei incapabili să meargă pe jos.

asemenea stări tensionate în ghetou, încât autorităţile nu au putut nesocoti vestea că o parte dintre ghetoizaţi puneau la cale o acţiune de sinucidere în masă, dacă deportările nu încetau, sau că deţinuţii intenţionau să se opună fizic continuării deportărilor, cu scopul de a-i obliga pe români să-i împuşte pe loc. În momentul respectiv, ghetoul era foarte bine păzit. Românii continuau să creadă că evreii puteau să dea foc ghetoului, pentru a înlesni o posibilă evadare de la soarta care le era rezervată. Conducerea Comitetului Evreiesc a aflat că evreii din primul convoi fuseseră deposedaţi de bunurile lor la scurt timp după ce părăsiseră ghetoul şi s-a vehiculat că toţi deportaţii fuseseră, la urmă, executaţi. Pe de altă parte, se pare că la Chişinău e posibil să fi ajuns informaţia cu privire la eforturile făcute la Bucureşti de Filderman, mobilizat de sosirea lui Avraham Şapira şi de Rabinul-şef Şafran, inclusiv contactul stabilit cu Regina-Mamă Elena. La ora 7 seara, se vorbea că grupul de evrei care părăsiseră în acea dimineaţă ghetoul era întors din drum, iar deportările urmau să fie amânate până la primăvară.[165] Comitetul Evreiesc se încăpăţâna să spere, în ciuda realităţii, că trimisul lor la Bucureşti avea să revină cu veşti bune. Nu au existat, însă, niciun incendiu în ghetou, nicio revenire a deportaţilor şi nicio amânare. Nu s-a concretizat niciuna dintre tulburările de care se temeau românii, iar Meculescu a fost în măsură să consemneze în raportul său de sinteză către Bucureşti, cu privire la evoluţia lucrurilor în perioada dintre 1 şi 10 octombrie, că deportarea se desfăşurase „fără nicio rezistenţă" din partea evreilor.[166]

Motivul exact pentru care primul convoi a fost format înainte de data stabilită şi împotriva instrucţiunilor

---

165 Mircu, *Pogromurile din Basarabia şi alte cîteva întâmplări,* 1947, p. 23, confirmă că „veştile bune" ale Reginei-Mamă chiar au ajuns la Chişinău. Cu privire la zvonul că deportaţii se întorceau în ghetou, vezi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 473-474 [481 scris de mână], Nota informativă din 8 octombrie 1941.

166 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 330-339, Inspectoratul Regional de Jandarmerie (Meculescu), buletinul de contra-informaţii din 1-10 octombrie 1941.

pregătite de Meculescu rămâne îndoielnic. Cu toate acestea, pe 5 octombrie, Marele Cartier

General al lui Antonescu a trimis, atât în Bucovina, cât şi în Basarabia, ordinul Conducătorului Statului din 4 octombrie potrivit căruia deportările peste Nistru să fie terminate „în 10 zile”[167]. Potrivit calendarului lui Meculescu, traversările de la Rezina şi Tighina nu s-ar fi încheiat până pe 21 octombrie, o săptămână întreagă după noul termen-limită stabilit de Antonescu. Acest lucru e posibil să fi contat în mutarea datei de expediere a primului convoi, precum şi în planul de a forma convoiul cu 2.500 de deportaţi, în loc de 1.500. De asemenea, este posibil ca vestea care se răspândise prin Chişinău pe 7 octombrie, în sensul că deportările urmau să fie încheiate în cele patru zile dintre 8 şi 11 octombrie, reflecta o intenţie iniţială care a fost schimbată, după ce s-au materializat dificultăţile întâlnite cu convoiul din 8 octombrie. Decizia din scurt de a forma acest prim convoi poate, de asemenea, să explice motivul pentru care selectarea deportaţilor a fost făcută pe stradă, mai degrabă decât pe baza numelor. Probabil, era mai dificil să strângi suficient de multe căruţe pentru un grup mare, chiar dacă numărul căruţelor pare să fi fost prea mic pentru orice convoi care părăsea Chişinăul, nu doar pentru cel dintâi.

Potrivit mărturiei de după război a unui membru al Comisiei de Anchetă formate de Ion Antonescu privind ghetoul din Chişinău, unii deportaţi din primul convoi au fost executaţi într-o groapă din afara oraşului, dând motive de crezare zvonului despre execuţii în masă care circula prin ghetou în seara zilei de 8 octombrie.[168] Nicio instrucţiune nu le fusese transmisă evreilor cu privire la bunurile pe care puteau să le ia cu ei, iar ceea ce au scos din ghetou, după toate aparenţele, era prea mult pentru a

167 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 348, Ordinul secret nr. 6651 din 5 octombrie 1941, de la Dinulescu la şeful Secţiei 2, către Petrescu.

168 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 269, Proces-verbal al depoziţiei generalului Ştefan Stroia, 11 aprilie 1945.

putea fi încărcat în cele o sută de căruţe puse la dispoziţie. Bătrânii, bolnavii, femeile şi copiii s-au întrecut pentru a ocupa un loc în căruţe, iar escortele şi curioşii aflaţi pe marginea drumurilor, în egală măsură, au fost tentaţi de posibilitatea să se înfrupte din „bunăstarea evreilor". Jefuirea convoaielor a reprezentat o problemă constantă. Ţăranii aliniaţi de-a lungul străzii, aşteptând ca şirul să se oprească să înnopteze, ocazie bună pentru a fura sau, şi mai primejdios, pândindu-i pe cei rămaşi în urma coloanei, pentru a-i omorî, astfel încât să poată prădui ceea ce se afla asupra trupurilor neînsufleţite, haine şi încălţăminte.[169]

Confuzia, bunurile adunate, vulnerabilitatea deportaţilor şi presiunile create de termenele-limită nu atât inflexibile, cât schimbătoare – toate acestea s-au adăugat, agravând suferinţele şi sporind numărul deceselor. Dacă înaintarea pe traseul de mărşăluire era mai lentă decât cea preconizată, a omorî evrei nu era o soluţie de care ucigaşii experimentaţi ai Companiei 23 de Poliţie se lipseau. Aceştia trebuiau să se înapoieze la Chişinău, pentru a lua în primire un alt convoi în mai puţin de 48 de ore şi nu-şi permiteau să accepte nicio întârziere. Filderman a localizat cele mai multe asasinate din primul convoi, între Orhei şi Rezina, mai degrabă decât aproape de Chişinău.[170] Indiferent de locul precis unde victimele erau executate, presiunea pentru a respecta noul termen-limită stabilit de Antonescu a făcut ca soluţia împuşcării evreilor să fie preferabilă încercării de a se asigura că un număr cât mai mare cu putinţă ajungeau la Nistru.

Pe 9 octombrie, nu s-a făcut nicio deportare. Ziua următoare, însă, în ghetou au fost aduse căruţe pentru un alt convoi. Înspăimântaţi şi ţipând necontrolat, evreii au

---

169 „Raportul de anchetă 1", pp. 19-22,34-35, conţine descrieri pe larg ale prăduirii posesiunilor evreieşti de către privitori, în timpul deportărilor, şi estorcarea de bani a evreilor de către căruţaşi, precum şi numeroase cazuri în care trupurile evreilor, care rămăseseră în spatele coloanei, au fost atacate violent şi dezbrăcate la câteva momente după execuţie.

170 Scrisoarea nr. 1387 din 18 octombrie 1941 de la Filderman către Ion Antonescu, *loc.cit.*

fugit din zona ghetoului avută în vedere pentru deportarea din ziua următoare. Înainte de formarea convoiului, Comandantul de Garnizoană Dumitrescu a sosit acolo şi a anunţat că deportarea prevăzută în acea zi fusese amânată cu 24 până la 48 de ore, dezlănţuind un val de euforie printre locuitorii epuizaţi din punct de vedere emoţional ai ghetoului. Unii sperau ca amânarea să poată fi extinsă şi au sugerat să se purceadă la adunarea de fonduri pentru armată – pesemne câteva milioane de lei –, pentru ca acest răgaz să fie tentant pentru autorităţile române. La acestea din urmă a ajuns vorba că fusese strânsă o sumă de două milioane. Dumitrescu, care deja se folosea de funcţia sa, pentru a se îmbogăţi prin însuşirea şi comercializarea bunurilor furate de la evrei şi prin vânzarea permiselor de ieşire acelor evrei care căutau să ajungă în oraş, e posibil să fi interpretat amânările drept ocazii de a-şi mări şi mai mult veniturile.[171] Desigur, decizia ultimă nu i-a aparţinut lui. În marea lor disperare, evreii nutreau speranţa nerealistă de scăpare de la „avocaţii care plecaseră la Bucureşti să le susţină cauza”. Ei au continuat să pună problema rezistenţei, dacă erau convocate noi convoaie, dar au încetat să mai vândă cu toptanul bunurile pe care le aveau.[172] în ghetou, intervenise un moment de relativă acalmie.

Răgazul a fost, însă, unul scurt. Pe 12 octombrie,

---

171 Litania infracţiunilor comise de Dumitrescu pentru câştig financiar este subliniată în mai multe secţiuni din „Raportul de anchetă 1". Printre acestea, se numărau: sechestrarea şi vânzarea proprietăţii evreieşti; vânzarea de permise de ieşire pentru evrei şi permise de intrare în ghetou pentru românii care urmăreau să cumpere şi să vândă în ghetou; luarea de mită etc.

172 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 304, Raport nr. 6951 din 11 octombrie 1941 de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa către Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău. Pe lângă Şapira, un avocat pe nume Victor Sudit a primit permisiunea de la Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, să se ducă la Bucureşti pentru a se întâlni cu Filderman; v. USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 312, Ordinul nr. 275-C din 12 octombrie 1941, de la şeful de personal al lui Voiculescu, It.-col. Rădulescu, către Inspectoratul de Poliţie Chişinău. După toate aparenţele, Sudit s-a folosit de ocazia de a fugi, iar mai târziu a fost dat dispărut; vezi „Raportul de anchetă 1", p. 31, şi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 63-65, Raportul de date de contra-informaţii nr. 5619 din 2 noiembrie 1941. Avocatul „David" Sudit a fost raportat ca dispărut din ghetou pe 10 octombrie; vezi Copia raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 a biroului Procurorului Lăpuşna, *loc.cit.*

Meculescu i-a trimis Marelui Pretor Topor un program revizuit pentru lichidarea ghetoului. Solicita reluarea deportărilor pe data de 14 octombrie. Instrucţiunile emise mai devreme erau doar uşor revizuite, în scriere obişnuită, pentru a cere grăbirea deportării tuturor celor 1.500 de evrei într-un convoi dincolo de Nistru, dacă era posibil, mai degrabă într-o zi decât în două. Acesta reprezenta un alt semnal al urgenţei asociate ordinului de „10 zile" al lui Ion Antonescu.[173] Guvernatorul Voiculescu a reiterat că „operaţiunea ultimă de curăţire a Basarabiei de evrei" trebuia să fie dusă la îndeplinire „cu toată seriozitatea", prin „ridicarea tuturor evreilor ori de unde s-ar găsi ei (muncă, misiunea germană etc.)" Voiculescu a ameninţat cu „sancţiuni grave" împotriva oricărei persoane care ar fi nesocotit dispoziţiile date.[174] Urmare a reluării deportărilor pe 14 octombrie, au apărut numeroase probleme. Era o continuă penurie de căruţe, majoritatea fiind deja rechiziţionate nu pentru deportarea evreilor, ci pentru a aduce recolta anuală. Acest lucru a făcut ca evacuarea bătrânilor, bolnavilor şi a celor foarte tineri să fie mai dificilă. Evreii au continuat să încerce să ia cu ei mai multe bunuri decât erau „strict necesare", ceea ce a agravat şi mai mult problema căruţelor şi a încetinit ritmul celor care mergeau pe jos. Trecerea de la căruţele livrate la Chişinău la căruţele livrate la Orhei şi Bulboaca a complicat şi mai mult situaţia, în ceea ce priveşte stocurile, costurile şi chiar transportul încărcăturii – „coletele" umane şi bagajul acestora.[175] Nici vremea nu a fost de ajutor. Pe 22

---

173 USHMM RG - 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, ff. 82-93, Comunicatul secret nr. 2941 din 12 octombrie 1941 de la Inspectoratul de Jandarmi Chişinău către Marele Pretor, conţinând instrucţiuni revizuite.

174 USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 546, Comunicatul nr. 5023 din 23 octombrie 1941 de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău către Poliţia Chişinău, transmiţând ordinele lui Voiculescu.

175 Pentru mostre de plângeri cu privire la insuficienţa căruţelor, vezi USHMM RG - 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, f. 218, Comunicat nr. 774 din 21 octombrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău către Marele Pretor. USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 74, Comunicat nr. 3363 din 21 octombrie 1941 de la Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău pentru Guvernul Basarabiei şi Comandamentul Militar Chişinău, solicitând ordine de suplimentare a căruţelor la Orhei; şi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 73, Comunicat nr. 700 din

octombrie, podul temporar de la Rezina a trebuit să fie dezasamblat şi tras pe mal, blocând 1.000 de evrei la Rezina şi altă mie la Orhei. În lumina acestei situaţii, jandarmii din Orhei au cerut ca niciun alt transport să nu fie trimis în drumul lor.[176] Noi solicitări ca evreii să predea Băncii Naţionale a României anumite bunuri de valoare, la care s-a adăugat sosirea cu întârziere a reprezentanţilor băncii, au contribuit şi acestea la încetinirea întregii operaţii.[177]

Când convoiul planificat pentru dimineaţa zilei de 24 octombrie încă nu părăsise ghetoul până în seara zilei de 25, Meculescu i-a criticat, într-o formulare aspră, pe colonelul Caracas de la Jandarmeria Lăpuşna şi pe căpitanul Paraschivescu din cadrul Companiei 23 de Poliţie, cei doi ofiţeri de la faţa locului care erau răspunzători pentru punerea convoiului în mişcare. Convoaiele trebuia să fie reduse la 800 de evrei, tot cu 100 de căruţe, şi trebuia să fie scoase din ghetou în fiecare zi, între 26 şi 31 ale lunii. Responsabilitatea pentru convoiul programat la 26 octombrie a fost luată de la Caracaş şi Paraschivescu şi transmisă Companiei 82 de Poliţie, anume pentru a-i da Companiei 23 de Poliţie a lui Paraschivescu o şansă de a-şi reorganiza efortul.[178] Meculescu îi ceruse deja lui Topor să intervină pe lângă Marele Cartier General al lui Antonescu, în scopul de a convinge Guvernul

---

21 octombrie 1941 de la Legiunea de Jandarmi Orhei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău, consemnând un ordin al guvernului care repartiza toate căruţele la munci agricole şi cerea să fie puse la dispoziţie căruţe.

176 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 69, Comunicat nr. 341 din 22 octombrie 1941, de la Comandamentul de Jandarmerie Orhei şi nota marginală a lui Meculescu.

177 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, ff. 310-312, Raport confidenţial nr. 280 din 8 decembrie 1941 de la Meculescu pentru generalul Niculescu, depus în legătură cu Comisia de Anchetă stabilită de Ion Antonescu.

178 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 76, Comunicat nr. 3543 din 25 octombrie 1941, de la Meculescu pentru Legiunea de Jandarmi Lăpuşna şi Compania 23 de Poliţie. Paraschivescu a răspuns că el nu era responsabil, din moment ce convoaiele părăseau târziu ghetoul, în căruţe supraîncărcate, iar acest lucru avea urmări asupra încadrării în timp a randamentului unităţii sale de către trupele Garnizoanei Chişinău (vezi secţiunea „Ordine de deportare"). A dat vina, pentru plecările târzii, şi pe îndelungatele căutări de proprietăţi de către funcţionarii Băncii Naţionale, în afara ghetoului. Vezi acelaşi dosar, f. 77, Comunicat nr. 46 din 26 octombrie 1941, de la Paraschivescu pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău.

Basarabiei („Guvernământul Basarabiei”) să pună la dispoziţie un număr optim de căruţe pentru noile convoaie. Aducând în discuţie ordinele primite de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri („Ordinul nr. 48 din 26 octombrie 1941”), Guvernatorul Voiculescu a dat noi directive, foarte specifice, către autorităţile din Chişinău şi Orhei, în mod premeditat având urmări dure pentru cei evacuaţi. Autorităţile trebuiau să furnizeze „o căruţă la 70 de oameni într-un convoi (adică la un convoi de 700 de oameni, 10 căruţe), pentru a-i transporta pe invalizi, bătrâni etc., şi să restrângă volumul de bagaje pe care evreii le puteau lua „la ceea ce pot duce în spinare sau în mâini, fără a folosi căruţe în acest scop”. De asemenea, Voiculescu a ordonat dublarea contingentului de gardieni care păzeau fiecare convoi, de la 20 la 40.[179]

Comisia de Anchetă pe care Antonescu a instituit-o în decembrie, pentru a cerceta problemele cu administrarea şi lichidarea ghetoului, avea să arate acuzator cu degetul înspre o parte din problemele apărute în timpul dizolvării ghetoului, privitor la decizia lui Voiculescu de a furniza prea puţine căruţe.[180]

În ciuda dificultăţilor, de atunci înainte, convoaiele au pornit din ghetou cu o tragică regularitate. Sunt câteva zile pentru care nu s-a găsit niciun document, însă este clar că s-a făcut un efort de a urmări numărul evreilor deportaţi. Un răboj scris de mână, ţinut în biroul comandantului Dumitrescu de la Garnizoană, preciza plecările şi dimensiunile acestor convoaie, după cum urmează:

Data Numărul deportaţilor

---

179 USHMM RG - 54.001, rola 25, fond 20725, volum 7, f. 354, Comnicat nr. 519-C (secret/urgent) din 28 octombrie 1941, Guvernul Basarabiei pentru Comandamentul de Garnizoană Chişinău şi Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău, cu specificul ordinelor lui Voiculescu; RG - 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, f. 218, Comunicat nr. 774 din 21 octombrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău către Marele Pretor; şi RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 75, Comunicat nr. 501-C din 27 octombrie 1941, prin care este comunicat ordinul lui Voiculescu privind furnizarea de căruţe şi limitarea bagajelor deportaţilor.

180 „Raportul de anchetă 1", p. 20.

8 octombrie	1.640
14 octombrie	852
16 octombrie	852
18 octombrie	1.154
20 octombrie	500
24 octombrie	508
25 octombrie	46+ 226
26 octombrie	784
27 octombrie	700

Căpitanul Paraschivescu, criticat pentru lipsa de organizare şi de eficienţă, a hotărât să-i raporteze cu meticulozitate, în mod direct, privind eficacitatea-i reîmprospătată, Marelui Pretor Topor. Ultimele sale trei rapoarte arată că înlăturarea din ghetou a unui număr suplimentar de 1.004 evrei în 123 de căruţe, pe data de 29 octombrie, iar pe 30 octombrie, 882 de evrei în 138 de căruţe şi 257 de evrei în 80 de căruţe, pe 31 octombrie.[181] Dumitrescu a raportat, pe 31 octombrie, că 10.225 de evrei fuseseră deja deportaţi din Chişinău, iar cei 70 – 75 care se aflau în orfelinatul din ghetou aveau să fie deportaţi pe 3 noiembrie. În orfelinat, se aflau 38 de copii: 34 cu vârste cuprinse între 1 şi 6 ani şi patru sugari („copii la sân”), plus membrii personalului. Când Dumitrescu a

181 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 448 [454 scris de mână], Comandamentul Militar al Chişinăului (hârtie de scris), „Situaţia după dată", cu notă scrisă de mână din 28 octombrie 1941, în partea de jos; şi USHMM RG - 25.004, rola 64, dosar 18844, voi. 3, ff. 672-676, Rapoartele Paraschivescu nr. 57 din 29 octombrie, 59 din 31 octombrie şi 61 din 31 octombrie 1941, de la Compania 23 de Poliţie către Serviciul Pretorial la Gloria 1 Tighina. Rapoartele au fost reproduse în *Documentele Ancei,* voi. 5, pp. 131-133.

raportat, două săptămâni mai târziu, numărul deportărilor urcase la 10.303, iar orfelinatul se golise.[182]

Un anumit reglaj fin al instrucţiunilor a avut loc în timpul deportărilor şi au fost făcute unele excepţii de la măsura ordonată de curăţire „totală" a terenului. Voiculescu a fost de acord ca evreii care erau grav bolnavi să beneficieze de o amânare a deportării până la însănătoşire. Trebuia să fie menţinuţi, cu toate acestea, sub supraveghere, iar guvernatorul trebuia să primească în mod direct o listă cu numele acestora şi un raport cu starea lor medicală.[183] Pe 15 octombrie, Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa a cerut îndrumare de la Direcţia Regională de Poliţie, privind abordarea potrivită a evreilor botezaţi, consemnând că nu era clar felul în care aceştia trebuiau trataţi. Dumitrescu, comandantul Garnizoanei din Chişinău, care dăduse voie ca familiile formate din căsătorii mixte să trăiască în afara ghetoului până în octombrie, acum a cerut trimiterea lor în ghetou, astfel ca şi ei să fie incluşi în deportări. A continuat să facă excepţii[184].

totuşi, pentru unele familii. Pe 22 octombrie, Ion Antonescu a dispus o amânare temporară în cazul evreilor care „se creştinaseră mai demult sau cari au fost cu adevărat buni români" şi pentru soţiile creştinilor basarabeni, născute din părinţi evrei.[185]

---

182 Cu privire la orfelinat, vezi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 442, Raport nr. 6167 [? - numărul raportului, parţial indescifrabil] din 31 octombrie 1941, de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei, prin care descrie copiii şi anunţă planul de deportare din 3 noiembrie; şi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 358, Raport nr. 6178 din 31 octombrie 1941 de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei. Raportul nr. 6178 oferă cifra de 10.225 aferentă zilei de 31 octombrie. Pentru o cifră revizuită la mijlocul lunii noiembrie, vezi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 356 [361 scris de mână], Comunicat nr. 6598 din 14 noiembrie 1941 de la Dumitrescu pentru Guvernul Basarabiei.

183 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 119, Ordin nr. 4572 din 28 octombrie 1941 de la Voiculescu pentru Comandamentul Militar din Chişinău; reprodus în *Documentele Ancei,* voi. 10, p. 127.

184 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 360, Comunicat nr. 6991 din 15 octombrie 1941, de la Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa pentru Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău.

185 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 248, Comunicat confidenţial şi foarte urgent nr. 15035 din 22 octombrie 1941 de la Vlădescu, secretar-general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pentru Voiculescu.

Urmarea acestor decizii a fost aceea de a lăsa în ghetou, şi după 31 octombrie, o mână de evrei uitaţi de soartă, în aşteptarea unor decizii viitoare. Catastrofa care le fusese pregătită evreilor din Chişinău a fost totală, însă. Când au început deportările în Basarabia, Comunitatea Evreiască din Bucureşti a trimis un avocat român non-evreu, pe nume Muşat, la Chişinău, ca să încerce să aline situaţia evreilor. La Chişinău, în timpul dizolvării ghetoului, tot mai multe mesaje disperate au şiroit înapoi spre Bucureşti, prin telegrame codificate într-o terminologie medicală: „Papa grav bolnav. Salvaţi medicamente urgent"; şi „Tata internat spital Moghilău. Mama şi eu plecăm mai departe". Pe 30 octombrie, odată cu dizolvarea practic completă a ghetoului, Muşat a telegrafiat tragicele veşti: „Pierdut procesul. Toţi clienţii condamnaţi."[186]

Extorcarea finală: Corupţia de sus în jos

C

u fiecare convoi care părăsea ghetoul, situaţia evreilor rămaşi devenea şi mai deznădăjduită. Unii ghetoizaţi au recurs la acte suicidale.[187] în timpul primelor convoaie, oamenii au căutat adăpost temporar printre deţinuţii din ghetourile învecinate, care nu fuseseră convocate încă. Mai târziu, mulţi evrei, care nu puteau găsi o soluţie mai bună, au căutat adăpost, pur şi simplu, încercând să se ascundă oriunde se putea, când le venea rândul străzilor pe care locuiau – prin pivniţe, poduri, oriunde exista o posibilitate de a mai supravieţui o zi. Asemenea eforturi au fost rareori încununate de succes. Pentru o parte din comunitate, însă – oameni cu bani, bijuterii sau relaţii adecvate – intervalul de şase zile cuprins între primul convoi şi reluarea deportărilor, pe

---

186 Conţinutul telegramelor se află în Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 129. Vezi şi Safran, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947,*1987, pp. 78-79. Mesajul final este Telegrama nr. 2751 din 30 octombrie 1941 de la Muşat pentru Avocatul Carp, Bucureşti.

187 Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 90; şi „Raportul de anchetă 1". p. 20. L. Bazarov, de asemenea, raportează în Ehrenbourg şi Grossman, *Le Livre Noir, 1995,* pp. 254-255, cu privire la sinucideri şi oferă numele unor evrei remarcabili, care, „incapabili să îndure toate prigonirile fizice şi morale", şi-au curmat vieţile.

data de 14 octombrie, şi faptul că a fost nevoie de încă două săptămâni şi jumătate, după aceasta, pentru a termina deportările, le-a oferit un prilej de a încerca să se salveze. În egală măsură, le-a oferit oficialităţilor române o binevenită ocazie de a-i stoarce pe evrei deşi mai mulţi bani şi bunuri pentru folos personal.

Un raport de contra-informaţii al poliţiei, completat imediat după ce ultimul convoi a pornit, pe 31 octombrie, a consemnat că deportările erau aproape încheiate, dar că existaseră unele „nereguli" în ghetou, în legătură cu tentativele unor evrei „de a fi puşi la adăpost de rigorile măsurilor luate împotriva lor, în schimbul unor sume de bani importante". Unii evrei, continua raportul, „sub oblăduirea probabil a unor funcţionari români", izbutiseră să traverseze Prutul, pentru a ajunge în Regat. Un flagrant organizat de poliţie prinsese un grup de evrei care erau în curs de a mitui un agent sub acoperire al poliţiei cu suma de 370.000 de lei, ca să-i ajute să scape. Aruncând vina direct asupra evreilor, autorul raportului a conchis: „Şi în această ultimă împrejurare, când urmau să părăsească pentru totdeauna pământul Basarabiei, evreii au făcut apel la acţiunea lor dizolvantă de totdeauna: cumpărarea de conştiinţe pentru înlăturarea oricărei piedici şi atingerea scopului propus"[188].

Cu greu pot fi învinovăţiţi ghetoizaţii pentru faptul că încercau să-şi salveze pielea, iar luarea de mită fusese deja împământenită de o parte din autorităţile române care aveau în grijă ghetoul, ca modalitate adecvată de a obţine avantaje personale de pe urma năpastei abătute asupra evreilor. Această tentaţie fusese ţinută sub control, cât timp se aflase colonelul Tudose la conducerea Garnizoanei din Chişinău (şi în decursul primei săptămâni din septembrie, atunci când generalul Panaiţiu se aflase la comandă). Însă, după ce colonelul Dumitrescu a venit în

188 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, ff. 63-65, Raportul de date de contra-informaţii nr. 5619 din 2 noiembrie 1941; acest raport despre evreii care au mituit oficialităţile pentru a scăpa sugerează că cei mai mulţi dintre evrei fuseseră prinşi. USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 211, Raport nr. 164-C din 31 octombrie 1941, de la Dumitrescu la Guvernul Basarabiei.

calitate de Comandant al Garnizoanei, pe 7 septembrie, şi până la plecarea sa din post, pe 15 noiembrie, corupţia devenise ceva obişnuit. Permisiunea de a intra în ghetou, acolo unde era posibil să scoţi profituri frumoase prin cumpărare, vânzare şi comercializare cu evreii aflaţi în grea suferinţă, a fost acordată pe baza prieteniilor personale ori a relaţiilor financiare cu persoanele autorizate să permită accesul. Ofiţerii de armată şi jandarmerie, la rândul lor, au primit acces liber, pentru a obţine câştiguri ori plăceri personale, inclusiv relaţii sexuale cu fetele evreice.19 1

Înainte de declanşarea deportărilor, anumitor evrei li s-a permis să iasă şi să revină în ghetou – în schimbul unor favoruri şi mite. Pe măsură ce se apropiau deportările, Voiculescu insista, cu toate acestea, pentru înăsprirea controlului la porţile de acces în ghetou. De asemenea, a pus capăt obişnuinţei de a le permite evreilor să iasă din ghetou, nesocotind dorinţa exprimată de Dumitrescu (vezi „Controlul asupra accesului şi ieşirii din ghetou”) de a identifica unele excepţii; acesta din urmă profitase de pe urma laxităţii controlului.[189]

Atunci când au început deportările, evreii au resimţit şi mai acut urgenţa de a ieşi din ghetou şi consecinţele eşecului, iar acestea au crescut exponenţial, după ce deportările au continuat. În joc nu mai era faptul de a avea mâncare sau de a flămânzi, ori de a obţine unele articole necesare abandonate în iulie, atunci când evreii fuseseră aruncaţi în ghetouri. La mijloc era însăşi viaţa, iar mulţi dintre cei ghetoizaţi ştiau acest lucru. Cazurile consemnate de funcţionari care luau mită pentru a-i ajuta pe evrei să iasă din ghetou au sporit în mod dramatic. Melich Schwarţberg i-a plătit unui agent sub acoperire al poliţiei suma de 20.000 lei şi un inel de aur pentru a fi dus la Bucureşti. Familiile Cohn şi Cervinschi au plătit către un număr de trei poliţişti români suma de 150.000 lei, pentru acelaşi serviciu. Un ofiţer român de antiaeriană, chiar dacă era vorba de un aranjament făcut prin amanta sa evreică, a

189 „Raportul de anchetă 1", p. 29.

cerut zvonita sumă de două milioane de lei, pentru a scoate opt evrei din ghetou şi a-i conduce la Bucureşti. Cinci familii evreieşti au căutat să obţină ajutor de la soldaţii germani, mai degrabă decât de la români. Familia Gherştein, de exemplu, formată din patru membri, a plătit către un subofiţer şi doi soldaţi germani suma de 150.000 lei, pentru a părăsi ghetoul într-o maşină militară germană şi să ajungă la Bucureşti. Acestea şi alte cazuri erau în cercetare după încheierea deportărilor, unii evrei fiind prinşi, alţii nu, şi un număr de soldaţi români şi germani, precum şi de civili, plasaţi în arest, în aşteptarea curţii marţiale, sau sub urmărire penală.[190]

Disperarea evreilor şi dorinţa românilor de a o exploata au fost ilustrate şi în alte feluri. Cinci evrei au mituit un ofiţer de aviaţie, să fie luaţi la Bucureşti; la treizeci de kilometri depărtare de Chişinău, ofiţerul i-a dat jos din maşină şi i-a îndepărtat, lăsându-i de izbelişte. Un angajat român al Ambasadei Japoniei de la Bucureşti a venit la Chişinău pe 8 octombrie cu speranţa, în schimbul banilor, de a-i ajuta pe evrei să obţină certificate de botez de la preoţi, apoi să se întoarcă la Bucureşti, pentru a obţine amânarea deportărilor pentru „evreii botezaţi”. Pe 29 octombrie, când puţini deţinuţi rămăseseră în ghetou, un grup de patru evrei i-au dat unui al cincilea internat o importantă colecţie de bijuterii din aur şi pietre preţioase, în schimbul obţinerii unor documente false de autorizare de la autorităţi, doar ca să afle că erau victimele unei operaţiuni de flagrant. Evreii prinşi în flagrant au fost

190 Acestea şi alte cazuri sunt rezumate în „Raportul de anchetă 1", pp. 26-27. Documentaţia privind o tentativă din 28 octombrie a unui subofiţer german, un angajat civil al Biroului Comandamentului German şi două femei române de a ajuta nouă evrei să scape din ghetou şi să ajungă la Bucureşti se află în USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586. Evreii au fost arestaţi în afara ghetoului, în locuinţa românceloR, şi au fost întorşi în ghetou. Femeile au fost arestate. Germanii nu au fost arestaţi, iar cazul nu a fost susţinut de Comandamentul german. Un alt caz de soldat german care ducea o familie de evrei de la Chişinău la Bucureşti, în noiembrie 1941, la schimb cu un ceas de aur şi un inel cu diamant, este descris în aceleaşi fond şi opis, dosar 6591, f. 169, Comunicat nr. 18009 din 23 februarie 1942, Poliţia Chişinău/Biroul Siguranţă către Inspectorul regional de Poliţie; Ezra şi Lia Dubinschi au reuşit să trăiască în ascuns pentru o vreme la Bucureşti, însă au fost rearestaţi în februarie 1942 şi returnaţi în ghetou.

deportaţi în ultimele convoaie.[191]

Comandantul de Garnizoană Dumitrescu s-a implicat direct şi în alte forme de jecmănire. Înainte ca deportările să înceapă, acesta înlesnise corespondenţa în interiorul şi în afara ghetoului, la schimb cu plăţi regulate de 100.000 lei pentru sine şi 50.000 pentru secundul său, căpitanul Alexandrescu. La un moment dat, el i-a spus Comitetului Evreiesc că i se ordonase să trimită 400 de ghetoizaţi la muncă obligatorie, la Tiraspol. După execuţiile în masă ale muncitorilor evrei la Vistierniceni şi la Ghidighici (vezi „Masacrele de la Vistierniceni şi Ghidighici"), intenţia de ameninţare era clară. Vicepreşedinţii Comitetului Evreiesc, Şapira şi Bittman, au negociat plata sumei de 300 – 400.000 lei către Dumitrescu; acesta a fost de acord să convingă autorităţile superioare, care, se presupune, ordonaseră detaliile de muncă, să anuleze planul.

Mai târziu, după ce au început deportările, Dumitrescu a vândut amânări de deportare de la un convoi la altul, cu preţuri cuprinse între 5.000 şi 70.000 lei de fiecare persoană, de îndată ce deportările au continuat. Nu toate permisele eliberate au fost descoperite, însă ancheta care s-a făcut după dizolvarea ghetoului a identificat 11 permise vândute de Dumitrescu, din care data până la care deportarea fusese amânată era trecută în alb, urmând să fie completată de către cumpărător, în funcţie de nevoi. De asemenea, a vândut şapte autorizaţii, cu 35.000 de lei bucata, de rămânere în ghetou până la ultimul convoi; un permis asemănător, pentru 30.000 de lei; şi amânări la schimb cu bijuterii, evaluate la 72.000 lei. Unele permise i-au fost date amantei evreice a Comandantului de Garnizoană, care le-a vândut şi i-a dat lui Dumitrescu beneficiul de 100.000 lei. Când unul dintre evreii care cumpăraseră o amânare de la ibovnica lui Dumitrescu şi-a cerut banii înapoi, motivând că sub nicio formă nu ar fi fost deportat până la ultimul convoi, deoarece soţia sa era

191 „Raportul de anchetă 1", p. 28. Cu privire la certificatele de botez, vezi USHMM RG - 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 637, Nota informativă din 19 octombrie 1941, semnată de Z. Agapie.

bolnavă în spital, Dumitrescu a cerut îmbarcarea respectivului în primul convoi care urma să plece.

Un număr important de evrei care cumpăraseră permise de la Dumitrescu se aflau încă deţinuţi în ghetou, după ce ultimul convoi plecase, în octombrie, iar mărturiile cu privire la comportamentul lui Dumitrescu au fost obţinute de la aceştia. Unul dintre ei le-a spus anchetatorilor că Dumitrescu comercializase sute de autorizaţii de amânare în ultima parte a lunii octombrie. Amânările nu constituiau, cu toate acestea, graţieri. În mărturia dată anchetatorilor sovietici, după eliberarea Chişinăului, în 1944, Sara Landau, soţia preşedintelui Comitetului Evreiesc, a afirmat că, după ce au reuşit să-şi amâne plecarea de la o deportare la alta, în luna octombrie 1941, optsprezece dintre „rudele ei apropiate” au fost incluse în grupul luat din ghetou „în ultimul mare transport pe 30 octombrie”. A auzit vorbindu-se, potrivit depoziţiei sale, că „toţi au murit... unii de tifos, unii au fost împuşcaţi, şi alţii s-au sinucis”.

De asemenea, Dumitrescu a profitat de ocaziile unice, aşa cum se iveau. A luat 700.000 lei de la un ghetoizat pe nume Kisel Kremer, în schimbul nu a unei păsuiri, ci pentru a-i da voie să plece cu totul din ghetou. Totuşi, Kremer a fost arestat iar, de cum a ajuns la gară. Comandantul de Garnizoană a consimţit, de asemenea, să primească 250.000 de lei de la Avraham Şapira, iar apoi să-i returneze aceşti bani vicepreşedintelui Comitetului Evreiesc, după ce convoiul cu care Şapira ieşise din ghetou trecuse de percheziţia pentru active de natură fiscală, procedură la care deportaţii erau supuşi la Vistierniceni. Dumitrescu nu şi-a onorat acest angajament şi a păstrat banii, pe care i-a împărţit cu Alexandrescu.[192]

---

192 în ceea ce priveşte luarea de mită de către Dumitrescu, v. „Raport de anchetă 1", pp. 29-33. Câţiva supravieţuitori le-au mărturisit şi ei anchetatorilor sovietici despre plata de mite către Dumitrescu şi alţii cu scopul de a pune la cale evadări din ghetou, de a obţine amânări ale deportărilor, un loc într-o căruţă pentru un membru vârstnic de familie etc. Vezi, de pildă, Protocolul de depoziţie al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944, *loc.cit.;* USHMM RG - 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-1, ff. 134-141, Protocolul de depoziţie al Sarei Landau, 4 noiembrie 1944. Maria Vasiliu, o non-evreică ce a pretins că ajutase câţiva evrei să scape din ghetou, a vorbit şi ea

„Abuzurile” lui Dumitrescu au devenit „aproape notorii”, după cum au raportat mai târziu anchetatorii guvernamentali, iar exemplul său „a oferit prilejul pentru a practica toate formele de abuzuri şi specule”. Însă principalele sale victime au fost evreii şi, în ciuda tuturor infracţiunilor, care erau recunoscute în linii mari, Dumitrescu a fost îndrituit să supravegheze lichidarea ghetoului. El a continuat să le elibereze scutiri de la deportare unui grup select de evrei, care au rămas la Chişinău la începutul lunii noiembrie, şi a rămas la post exact până la desfiinţarea Comandamentului Garnizoanei Chişinău, pe 15 noiembrie. În acel moment, căpitanul Paraschivescu şi Compania 23 de Poliţie, încă angajată în operaţiunile de persecutare şi de ucidere a evreilor, s-au ocupat de puţinii deţinuţi care se mai aflau în ghetou. Dumitrescu a fost arestat pe 5 decembrie, după ce Conducătorul Statului, Ion Antonescu, a ordonat arestarea sa, în cadrul şedinţei Consiliului de Miniştri din 4 decembrie. Pus în faţa probelor care nu-i erau favorabile şi fiind constrâns să asculte mărturia femeii evreice pe care o ţinuse ca sclavă sexuală cât timp se aflase la post, Dumitrescu s-a sinucis, pe 18 decembrie.[193]

Consecinţe

I

n săptămânile care au urmat ultimului mare convoi, cel din 31 octombrie, autorităţile române au efectuat

despre „atenţii" la schimb; vezi USHMM RG -54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-2, ff. 170-174 [scris de mână], Protocol de depoziţie al Măriei Ema- noilovna Vasiliu, 3 noiembrie 1944.

193 Despre reputaţia lui Dumitrescu, arestarea şi sinuciderea sa, v. „Raport de anchetă 1", pp. 4, 33, 40; USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 122125, Notă informativă despre neregulile din Administrarea Ghetoului din Chişinău şi despre specula şi abuzurile asupra evreilor; şi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, ff. 269-270,. Proces-Verbal al depoziţiei generalului Ştefan Stroia, 11 aprilie 1945 (Stroia fusese membru al Comisiei de Anchetă a lui Antonescu). Vezi autorizaţiile emise familiei Schwarţberg şi lui Solomon Şur în noiembrie 1941, în USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 39-40. Pentru documente suplimentare interesante privind soarta lui Solomon Şur, căruia i s-a dat voie să stea în ghetou, în aşteptarea plecării în Palestina, după care a fost trimis în Transnistria în noiembrie 1941, apoi a revenit în Basarabia pe baza promisiunilor făcute de a transmite statului o importantă avere personală, apoi i s-a ordonat să se întoarcă înapoi în Transnistria, în octombrie 1942, vezi USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 38 şi 139, şi rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 189-220.

acţiuni periodice de verificare prin tot oraşul Chişinău, pentru a-i depista pe alţi evrei care, într-un fel, reuşiseră să se eschiveze de la ghetoizare şi deportare. S-au făcut consemnări meticuloase privind fiecare categorie de potenţiali deportaţi, care fuseseră cruţaţi. Rezultatele au fost raportate în mod regulat şi cu mare grijă. Paraschivescu a alcătuit liste cu evrei bolnavi, cărora li se dăduse voie să rămână în Chişinău după deportările în masă: şase copii bolnavi în orfelinatul din ghetou; 36 de evrei bolnavi şi spitalizaţi şi 15 membri de familie ai celor care erau bolnavi, care primiseră dreptul de a rămâne în Chişinău pentru a se îngriji de ei. Bolile au variat de la tuberculoză şi scarlatină până la paraplegie şi boli miocardice. Cea mai des întâlnită boală în rândurile evreilor cruţaţi de la deportare din motive medicale era febra tifoidă – un indiciu grăitor al condiţiilor oribile în care populaţia ghetoului fusese obligată să-şi ducă existenţa.[194]

Pe 14 noiembrie, Dumitrescu i-a trimis lui Voiculescu două liste cuprinzând numele a 60 de evrei cărora li se permisese să rămână în ghetou, în conformitate cu prevederile ordinului dat de dictator pe 22 octombrie în chestiunea evreilor botezaţi, a evreilor căsătoriţi cu creştini şi a evreilor din anumite „categorii speciale”, consideraţi „buni români”. Categoriile speciale i-au inclus, potrivit adnotărilor făcute pe liste, pe invalizii Primului Război Mondial, orfanii soldaţilor căzuţi pe frontul aceluiaşi Mare Război şi foşti membri ai Sfatului Ţării, adunarea basarabeană care votase, în 1918, pentru unificarea cu România. Justificarea pentru fiecare graţiere individuală a fost consemnată în tabele. Una peste alta, listele cuprindeau 44 de autorizaţii speciale, care-i scuteau de la deportare pe beneficiarii acestora, eliberate de Comandantul de Garnizoană Dumitrescu, şi 16 eliberate de biroul Guvernatorului. În plus faţă de acestea, Dumitrescu

194 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 352-354, listele lui Paraschivescu cu evreii aflaţi în orfelinatul şi în spitalul din ghetou, şi a tuturor evreilor bolnavi din ghetou, nedatate.

a raportat că deportarea era amânată pentru 36 de evrei spitalizaţi în ghetou, 15 membri din familiile celor bolnavi, şase orfani şi 29 de membri ai personalului din spitalul ghetoului. Astfel, acolo au rămas un total de cel mult 140 de evrei din mai mult de 11.000 care fuseseră în ghetou cu doar câteva săptămâni mai înainte. Multe dintre autorizaţiile speciale pe care le eliberase Dumitrescu datau din 31 octombrie, data ultimului convoi planificat, când preţul perceput trebuie să fie fost cel mai ridicat. Guttman Landau, preşedintele Comitetului Evreiesc al Ghetoului, împreună cu soţia şi sora lui, s-au aflat pe lista aprobată de comandantul de garnizoană. În 1918, Landau fusese unul dintre membrii Sfatului Ţării.[195]

S-a dovedit dificil de stabilit cu exactitate numărul real de evrei care se mai aflau încă în oraş. Pe 6 noiembrie, Meculescu a raportat 164 de evrei, dar a menţionat că pusese la cale un nou raid, Compania 23 de Poliţie fiind unitatea desemnată să ducă la îndeplinire acest plan. Pe 22 noiembrie, acesta a raportat Inspectoratului de Jandarmerie din Bucureşti că în Chişinău erau 141 de evrei, „cu autorizaţii definitive 21 evrei, cu autorizaţii până la noi dispoziţiuni 10, bolnavi spital 30, boli contagioase spital 38, personalul spitalului 42”. O săptămână mai târziu, Poliţia Regională/Biroul Siguranţei a raportat doar 130 de evrei în oraş.[196].

---

195 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 356-361 [361-366 scris de mână], Comunicat nr. 6598 din 14 noiembrie 1941 de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei, cuprinzând două liste făcute de mână cu numele, datele de naştere şi explicaţii de ce fiecare evreu primise o autorizaţie de a rămâne în Chişinău, potrivit Ordinului dat de Ion Antonescu cu nr. 457/C/1941. Informaţiile asupra acestor liste, împreună cu informaţiile privitoare la spital şi la orfelinat, fuseseră strânse de căpitanul Paraschivescu şi Compania 23 de Poliţie, care era încă responsabilă cu paza ghetoului; vezi acelaşi dosar, ff. 351-354 [355-359 scris de mână], „Tabelul evreilor care rămân pe baza unei autorizaţii speciale" şi alte liste pregătite de Compania 23 de Poliţie şi semnate de Paraschivescu, n.d. [noiembrie 1941].

196 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 438-439 [scris de mână/ duplicat ilizibil], Nota nr. 3925 din 6 noiembrie 1941, Inspectorul de Jandarmerie Chişinău Meculescu pentru Guvernul Basarabiei; USHMM RG - 25.004, rola 25, dosar 18844, voi. 3, f. 698, Raport nr. 4469 din 22 noiembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău către Inspectorul General de Jandarmerie, Bucureşti; şi USHMM RG - 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805, f. 151, Raport nr. 13177 din 28 noiembrie 1941, şeful regional al Siguranţei C. Cristescu pentru Guvernatorul Voiculescu. O altă numărătoare pregătită de Paraschivescu a dat încă un total: 23 de evrei cu autorizaţii permanente, 9 cu autorizaţii provizorii, 53 de evrei şi membri de

Eforturile meticuloase de a da de urma evreilor care mai rămăseseră au continuat neabătute chiar şi după ce numărul şi motivele care dădeau socoteală pentru faptul că se aflau încă în viaţă şi trăiau la Chişinău păreau să fi fost destul de clar stabilite. Aşa cum s-a reamintit, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, ordonase ca „niciun evreu" să nu mai rămână. Cazurile au fost întoarse pe toate feţele, descurajând şi supunând la riscuri în mod constant ceea ce mai rămăsese din comunitate. Cazul lui Ştrul Nemiroschi şi al soţiei şi fiicei sale a fost consemnat ca „neclarificat", făcându-i candidaţi principali la deportare. Familia Schwarţberg, care-şi croise drum la gară în timpul deportărilor, în încercarea de a scăpa, şi Solomon Şur, în vârstă de 79 de ani, „aşteptau încă plecarea în Palestina", însă aceştia nu se potriveau nici unei categorii de evrei desemnaţi oficial ca fiind eligibili pentru scutirea de la deportare.[197]

Un raport al Siguranţei din decembrie a înregistrat 126 de evrei ghetoizaţi, aici aflându-se încă familiile Landau, Schwarţberg şi Solomon Şur, arătând, de asemenea, că opt evrei, toate femei măritate cu bărbaţi creştini, aveau dreptul de a locui în afara ghetoului.[198] Ceva mai târziu, acelaşi birou a alcătuit o listă de 41 de evrei botezaţi, care se aflau încă în oraş, dar ale căror convertiri – la romano-catolicism în principal, iar în patru situaţii, la ortodoxia românească – nu au fost recunoscute, deoarece acestea se făcuseră după 21 martie 1941, data la care evreilor li s-a interzis dreptul de a trece la altă religie, în cadrul legilor rasiale din România.[199] Păstrarea în

familie spitalizaţi, iar 35 aparţinând personalului spitalicesc; v. USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 225, Tabelul „Evreilor care rămân în ghetoul Chişinău după data de 13 noiembrie 1941".

197 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 351 [355 scris de mână], „Tabelul evreilor care rămân pe baza unei autorizaţii speciale", pregătit de Compania 23 de Poliţie pentru Oficiul de Poliţie din Ghetou, n.d. [noiembrie 1941]

198 USHMM RG - 54.001, rola 10, fond 680, opis 1, dosar 4805-1, ff. 126-133 [scris de mână], Raport nr. 12659 din 8 decembrie 1941, Poliţia Chişinău/Biroul Siguranţa pentru Inspectoratul Regional de Poliţie.

199 USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 7219, f. 100, „Lista cu numele evreilor care rezidează în Municipiul Chişinău, care s-au convertit la creştinism după 21 martie 1941", alcătuită de Poliţia Chişinău/Biroul Siguranţă. Cu privire la

evidenţă a ultimilor evrei din Chişinău şi a legitimităţii justificărilor care i-au menajat de la deportare reprezenta, în mod netăgăduit, o sarcină prioritară. Nu era una menită să-i protejeze.

La scurt timp după eveniment, trecerea ultimului convoi de la Chişinău pe malul estic al Nistrului a fost raportată la Inspectoratul General de Jandarmerie de la Chişinău. Marele Pretor Topor a avizat această realizare pe marginea raportului.[200] Pe 13 noiembrie, Paraschivescu a raportat faptul că doar 118 evrei rămăseseră în ghetou: 21 cu „autorizaţii definitive" să fie acolo, 9 cu „autorizaţii provizorii".

53 care erau bolnavi sau membri ai familiilor celor bolnavi, 35 din personalul medical, împreună cu familiile acestora. În ciuda mereu fluctuantelor numărători, Voiculescu a decis să-şi asume această cifră ca fiind conformă cu realitatea, iar pe 18 noiembrie, i-a transmis mai departe, lui Ion Antonescu, „recensământul" lui Paraschivescu. Potrivit acestuia, „în Basarabia, problema evreiască este rezolvată. Se mai găsesc 118 evrei în ghetto-ul Chişinău, din care 53 bolnavi în spitale. În curând, vor fi trecuţi peste Nistru şi aceştia."[201]

Pe 9 decembrie, C.Z. Vasiliu, Inspector General al

---

negarea dreptului de a se converti, vezi Decretul-lege nr. 711 din 18 martie 1941, în *FCER Legislaţia,* pp. 119-121.

200 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 292, Telegramă din 17 noiembrie 1941, de la Ivaşcu pentru Inspectoratul General de Jandarmerie, cu însemnările lui Topor. în timp ce autorităţile române se făleau cu realizările lor, acestea erau, de asemenea, conştiente că nu oricine ar aproba ceea ce făcuseră. Mihai Antonescu, în calitatea sa de ministru de Externe, a dat instrucţiuni Legaţiei României la Washington să nege afirmaţiile maghiare cu privire la „atrocităţile care au loc în Moldova, Bucovina şi Basarabia"; vezi *FCER Perioada,* partea 2, pp. 25-26. Pe 29 octombrie,
Voiculescu a expediat un mesaj confidenţial către autorităţile de poliţie, jandarmerie şi prefectură din Basarabia, prin care le instruia să se asigure că nimeni nu fotografia convoaiele de evrei care erau deportate peste Nistru. După toate aparenţele, generalul Antonescu auzise rapoarte potrivit cărora soldaţii italieni făcuseră fotografii la lampol şi că „agenţii comunişti", aflaţi printre evrei, făcuseră şi ei fotografii. Vezi USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 467, Comunicat nr. 5217 din 29 octombrie 1941, de la Guvernul Basarabiei către Inspectoratul Regional de Poliţie, Inspectoratul Regional de Jandarmerie şi toate Prefecturile.

201 USHMM RG - 25.003, rolfimul 126 (vechi 656), dosar 29, f. 225, tabelul de sinteză al evreilor rămaşi în ghetoul din Chişinău după 13 noiembrie 1941; USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 359, Comunicat nr. 733-C din 18 noiembrie 1941, de la Voiculescu pentru Preşedintele Consiliului de Miniştri.

Jandarmeriei Române, i-a raportat lui Ion Antonescu că „evacuarea evreilor din Bucovina şi Basarabia s-a încheiat. Evreii deportaţi au fost duşi în zonele arătate pe harta alăturată. Numărul total [al celor deportaţi] este 108.002". Harta lui Vasiliu arăta zone de-a lungul fluviului Bug, situate în extremitatea cea mai estică a Transnistriei, acolo unde evreii din Basarabia, inclusiv cei ghetoizaţi din Chişinău, fuseseră deportaţi şi unde majoritatea urmau să-şi afle sfârşitul. Fireşte, între cei 108.002 deportaţi, număraţi de Vasiliu, intrau doar evreii care ajunseseră vii în Transnistria, nu miile din fiecare provincie care fuseseră executaţi sau care muriseră din pricina epuizării fizice, a înfometării şi a bolilor pe tot parcursul drumului. În lagărele din nordul judeţului transnistrean Tulcin, se aflau 47.545 de evrei, 30.981 în judeţul Balta, aflat mai la sud, iar 29.476 în sudicul Pervomaisc.[202] După toate aparenţele mulţumit cu progresul consemnat în acest raport, Antonescu a suspendat până la primăvară alte deportări, iar Voiculescu a transmis decizia sa către autorităţile locale, militare şi civile, aflate la Chişinău. Atunci când Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău a continuat să se intereseze cu privire la amânare, o săptămână mai târziu, Voiculescu a reiterat conţinutul ordinului în cuvinte concise, scrise de mână: „Domnul Mareşal Antonescu a hotărât oprirea tuturor evreilor pe loc, până la primăvară"[203].

---

202 USHMM RG - 25.004, rola 64, dosar 18844, voi. 3, f. 718 şi harta ataşată, Referatul din 9 decembrie 1941, de la Inspectorul General de Jandarmerie. Harta nu se află pe microfilmul de la USHMM, însă a fost consultată în fişierul din repertoriul documentelor originale. Facsimilată în Ancei, *Transnistria,* 1998, voi. 2, pp. 450-451. Numărătoarea lui Vasiliu reflecta situaţia din lagăre la momentul 27 noiembrie 1941.

203 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 136 [140 scris de mână], Ordin confidenţial nr. 260/CBBT, nedatat, de la Vlădescu, Secretar-General al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pentru Guvernul Basarabiei. Dacă această copie a ordinului nu este datată, data la care decizia a fost luată este stabilită în USHMM RG - 25.003, rola 131, dosar 32, f. 308, Comunicat nr. 906-C din 31 decembrie 1941, de la guvernul Basarabiei pentru Biroul II Informaţii al Statului-Major al Armatei III, prin care raportează că decizia Preşedinţiei Consiliului de Miniştri de a amâna deportările ulterioare până la primăvară fusese eliberată pe 10 decembrie ca Ordin nr. 260-CBBT. în acelaşi dosar, f. 309, Raport nr. 895/C de la Guvernul Basarabiei pentru Statul-Major, Corpul III, clarifică faptul că decizia fusese transmisă, la modul formal, către Guvernatorul Voiculescu de către Vlădescu de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, prin Comunicatul nr. 846 din 15 decembrie 1941. Originalul Comunicatului nr. 846, semnat

Deportările în masă ale evreimii române în Transnistria, din toamna anului 1941, inclusiv dizolvarea ghetoului din Chişinău, au fost puse în aplicare de autorităţile române şi supravegheate de la distanţă de cele germane. În tot acest proces, implicarea germană a fost minimă.[204] Franklin Mott Günther, trimisul american în România, a recunoscut independenţa cu care autorităţile române lucrau şi a rezumat-o, într-unul dintre rapoartele sale diplomatice, după cum urmează: „În mod constant şi stăruitor, am adus în atenţia celor mai înalte oficialităţi române reacţia inevitabilă a guvernului nostru şi a poporului american faţă de un tratament atât de inuman, măcel de-a dreptul, al oamenilor nevinovaţi şi lipsiţi de apărare... Programul de exterminare sistematică avansează, cu toate acestea, şi nu întrevăd prea multe speranţe pentru evreii români, atâta timp, cât regimul [antonescian] rămâne la putere. Politica sa este în mod declarat aceea de a înlătura, din provinciile recucerite ale Bucovinei de nord şi ale Basarabiei şi, probabil, şi ale Transilvaniei şi Vechiului Regat, fiecare evreu, cu excepţia, firește, a celor care sunt sau îi pot fi folositori, după ce li se ia practic tot ceea ce au pe această lume.”[205]

„Jaful organizat”:

Furtul proprietăţii evreieşti şi confiscările de stat

C

onfiscarea proprietăţii evreieşti, despre care a vorbit

şi datat, se află în acelaşi dosar, f. 324. în ceea ce priveşte răspunsul lui Voiculescu la ancheta Inspectoratului de Jandarmerie Chişinău, vezi acelaşi dosar, ff. 292-293, Ordinul nr. 942 din 28 decembrie 1941, de la Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău şi adnotarea lui Voiculescu pe Investigaţia nr. 5408 din 22 decembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie pentru guvernator.

204 Hilberg, *The Destruction of European Jews,* 1985, voi. 2, p. 775, care citează un raport cu privire la deportări, datat 17 octombrie 1941, al Legaţiei Germane de la Bucureşti, în nici unul dintre materialele consultate de autor, nu există vreo indicaţie asupra unei participări importante a germanilor la deportări.

205 *Foreign Relations ofthe United States: Diplomatic Papers 1941,* voi. 2 - *Europe (Relaţiile externe ale Statelor Unite. Documente diplomatice 1941 - Europa),* Tipografia Guvernului, Washington, 1959, p. 874, Raport nr. 2108 din 4 noiembrie 1941 de la Gunther pentru Secretarul de Stat. Aşa cum susţinătorii regimului Antonescu aveau să facă, o jumătate de secol mai târziu, Ion şi Mihai Antonescu au pus „excesele" românilor pe seama „erorii" şi a „elementelor iresponsabile".

Günther în raportul său către Secretarul de Stat american, reprezenta o politică oficială a guvernului în timpul regimului antonescian. Legile promulgate după ce Ion Antonescu şi-a asumat conducerea de stat, în 1940, au constituit cadrul pentru naţionalizarea proprietăţii rurale deţinute de evrei, după care a proprietăţii urbane; le-a luat evreilor dreptul de a fi angajaţi în anumite câmpuri profesionale, de a deţine o ambarcaţiune ori un radio; şi a organizat vânzarea sau confiscarea proprietăţii industriale şi comerciale a evreilor, precum şi românizarea activelor evreieşti din Basarabia şi Bucovina de Nord. Evreilor li se cerea să facă importante contribuţii în bani sau în natură la fondurile pentru apărare naţională şi pentru servicii sociale.[206] Evreii din Chişinău au resimţit întreaga povară a acestor măsuri, pe lângă faptul că erau supuşi diferitelor abuzuri comise de personalul civil şi militar de la nivel local, deopotrivă român şi german, care lăsa impresia că era mereu pregătit să tragă foloase personale de pe urma statutului precar al evreilor.

Unul dintre principalele motive care l-au făcut pe Ion Antonescu să numească o comisie de anchetă, pentru a investiga neregulile din administrarea ghetoului, l-au constituit furturile *neautorizate* din bunurile evreieşti – mai puţin preocuparea faţă de victime. Fiecare articol achiziţionat sau luat de la un evreu din Chişinău, ori predat de un evreu către altcineva cu scopul de a obţine, într-o măsură mai mică sau mai mare, o anumită alinare a situaţiei sale – bunăoară, scutire de la munca forţată, ieşirea din ghetou pentru de-ale gurii, ajutor la evadarea planificată, o amânare a deportării – reprezenta o deposedare ilegală a statului de ceea ce i se cuvenea.

La Chişinău, evreii au fost jefuiţi pe măsură ce se mutau în ghetou. Casele pe care aceştia le lăsaseră au fost

206 Pentru decretele respective, vezi *FCER Legislaţia.* Decretul-lege nr. 2507 din 3 septembrie 1941 a extins în Basarabia aplicarea tuturor legilor şi decretelor antisemite care fuseseră promulgate în România după cedarea acestei provincii Uniunii Sovietice, în 1940, şi a legalizat toate măsurile luate de autorităţile civile şi militare din Basarabia, după începutul operaţiunilor militare comune româno-germane contra URSS, pe 22 iunie 1941; *ibidem,* pp. 164-166.

prădate de vecinii lor de odinioară şi de funcţionarii atât civili, cât şi militari. Pentru a avea banii necesar supravieţuirii, evreii şi-au vândut averile, pe care reuşiseră să le ia cu ei în ghetou, non-evreilor cărora li se permitea intrarea în ghetou, la preţuri modice, care atrăgeau un număr mare de cumpărători – funcţionari, speculanţi de toate soiurile, ţărani care aprovizionau piaţa din ghetou, prieteni trăitori în Garnizoana Chişinău, comandanţi ai secţiei de poliţie din ghetou etc. în ajunul deportării, când accesul în ghetou era mult mai bine controlat, iar garda postată pentru a preîntâmpina ieşirea evreilor fusese mărită numeric, chiar şi acest firicel de venit a secătuit. Evreii, ştiind că urmau să fie deportaţi, şi-au vândut bunurile pe cât le ofereau mult mai puţinii privilegiaţi care, de-acum, reuşeau să obţină permise speciale de a intra în ghetou. Soldaţii români, jandarmii, poliţia şi funcţionarii civili au luat pentru ei averi care altminteri s-ar fi dus în vistieria statului.[207] După prima deportare, a fost observat un căpitan de armată român.

„Jaful organizat": Furtul proprietăţii evreieşti şi confiscările de stat 139 cum primea aur şi bijuterii de la o familie evreiască aflată în ghetou şi cum scotea acele articole „de sub haina sa"[208]. Şi ofiţerii germani erau cumpărători obişnuiţi de aur şi bijuterii de la ghetoizaţi.[209] Până la declanşarea deportărilor, nicio directivă fermă împotriva activităţilor de comerţ cu evreii nu fusese dată[210], iar evreii au supravieţuit vânzându-şi bunurile pe care le deţineau. Însă au făcut acest lucru de pe o

---

207 Numeroase referinţe la crimele şi abuzurile individuale apar în „Raport de an

208chetă 1" şi în toată documentaţia cu privire la Chişinău. Căpitanul Paraschivescu, de la Compania 23 de Poliţie, şi Comandantul de Garnizoană Chişinău, Dumitrescu, au căzut amândoi victime ispitei. Cu privire la Paraschivescu, care i-a trimis soţiei sale, la Bucureşti, bunurile furate de la evrei, vezi Carp, *Cartea Neagră,* voi. 3, p. 80 şi „Raportul de anchetă 1", pp. 25-26. Cu privire la Dumitrescu, v. notele 195 şi 196.

209[2,1] USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 293, Raport nr. 4795 din 10 octombrie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău pentru Curtea Marţială din Chişinău.
[2,2] USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 270, Nota informativă din 30 septembrie 1941 cu privire la ofiţerii germani care au venit în ghetou de două ori pe săptămână, în acest scop.

210 „Raport de anchetă 1", p. 40.

asemenea poziţie de inferioritate, adeseori sub ameninţarea violenţei, încât adevărata valoare a bunurilor tranzacţionate nu a fost niciodată respectată.[211]

La momentul creării ghetoului, guvernul a confiscat proprietatea evreiască din afara acestuia. Între 16 august şi 26 noiembrie 1941, Administrarea Bunurilor Statului, afiliată Primăriei Municipiului Chişinău, le-a eliberat românilor 2.837 de permise pentru a ocupa casele deţinute anterior de evrei. Le-a eliberat românilor 3.514 permise să ridice şi să ia cu ei piese de mobilier ce aparţinuseră evreilor. Şi le-a eliberat alte 1.868 de permise oficialităţilor publice, ca să poată utiliza mobilierul evreilor. Proprietatea mobilă care nu a fost distribuită la scurt timp a fost înmagazinată pentru alte ocazii, dar depozitele au fost sparte în mod regulat. Niciodată nu s-a făcut vreun inventar al tuturor bunurilor confiscate.

Spre deosebire de furturile, însuşirea şi distribuirea proprietăţii personale a evreilor, desfăşurate rapid, transferul întreprinderilor industriale confiscate de la evrei în mâinile statului a decurs încet, printr-un proces de licitaţie. Băncile şi instituţiile de credit au trimis cu întârziere reprezentanţi în Basarabia. Multe întreprinderi fuseseră distruse de foc sau de operaţiunile militare, iar investitorii privaţi erau îngrijoraţi de lipsa forţei calificate de muncă din provincie. Şi proprietăţile agricole luate de la evrei erau vândute celor mai puternici licitatori de etnie română. Totuşi, până la jumătatea lunii noiembrie, fuseseră eliberate doar 278 de licenţe de operare a unor magazine şi firme mici din Chişinău, deţinute anterior de evrei, iar procesul a fost viciat de cerinţele birocratice din România şi de incapacitatea multor ofertanţi de a furniza „dovada originii etnice”[212].

---

211 USHMM RG - 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 333, Ordinul confidenţial nr. 772-S[ecret] din 11 octombrie 1941, de la Ministerul de Interne, Direcţia Generală de Poliţie/Siguranţa, Bucureşti, pentru Direcţia Regională de Poliţie Chişinău. Documentul rezumă situaţia după cum urmează: „Am fost informaţi că o mulţime de oficialităţi române îi terorizează pe evrei în lagărele din Basarabia, de la care iau, la preţuri ridicol de mici, haine, blănuri, bijuterii şi alte obiecte de preţ, pe care apoi le aduc la Bucureşti şi le vând la preţuri ridicate". Bucureştiul a cerut o anchetă urgentă.

212 2,5 Cu privire la industrie şi întreprinderi, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond

În vara anului 1941, evreilor basarabeni li s-a solicitat să predea banii sovietici pe care-i deţineau, primind la schimb lei româneşti, la o rată foarte dezavantajoasă. În deportare, aceştia erau siliţi să convertească înapoi leii pe care-i aveau în ruble (la o paritate de 40 de lei pentru o rublă) sau în banii de hârtie puşi în circulaţie de armata germană de ocupaţie, numiţi *Kassenschein* (la o paritate de 60 de lei pentru o marcă), reducând efectiv chiar şi sumele mari de bani pe care evreii le vor fi avut, la valori foarte mici, în decursul a doar câteva luni.[213] Pe măsură ce deportarea se apropia, Ion Antonescu, de asemenea, a dispus ca toate bijuteriile şi metalele preţioase pe care evreii încă le aveau să fie preschimbate cu mărcile *Kassenschein* sau cu rublele, nu şi cu leii româneşti. Pentru a accentua finalitatea

„Jaful organizat": Furtul proprietăţii evreieşti şi confiscările de stat

141 expulzării acestora, evreii urmau să fie împinşi către Est fără nicio monedă românească asupra lor. Sporind pierderea financiară aplicată evreilor, Bucureştiul a ordonat ca obiectele de valoare pe care evreii aveau obligaţia să le predea să fie răscumpărate la doar 20% din valoarea reală. Această ultimă prădare a evreilor de către statul român trebuia să aibă loc, din dispoziţia lui Antonescu, înainte de plecarea din ghetou şi din nou la punctele de trecere a fluviului, în Ucraina.[214]

706, opis 1, dosar 23, ff. 197-202, Raport asupra condiţiilor economice observate în Basarabia şi Bucovina, fără dată. Cu privire la transferurile agricole, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 94, Comunicat nr. 1554 din 16 octombrie 1941, de la Camera Agricolă Lăpuşna la Direcţia Regională de Românizare, Colonizare şi Inventar.

213 Cu privire la schimbul de ruble în lei, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 97, Telegrama nr. 1295 din 21 august 1941, de la Voiculescu pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri; vezi f. 100, Comunicat nr. 1384 din 18 septembrie 1941, de la Voiculescu pentru Comandamentul Militar al Chişinăului. Conversiile de valută au fost oprite în ajunul deportărilor din ghetou, pe 2 octombrie; vezi acelaşi dosar, f. 101, Telegrama nr. 2527 din 2 octombrie 1941, de la Voiculescu pentru Ministerul de Finanţe, Bucureşti. Cu privire la conversia leilor înapoi în ruble sau în *Kassenschein,* vezi „Raportul de anchetă 1", pp. 22-24. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev,* 1995, p. 55, descrie efectul dezastruos al celor trei transformări valutare, la care au fost obligaţi evreii în decurs de doar 18 luni — la sosirea sovieticilor, la reocuparea teritoriului de către români şi la deportare.

214 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 104, Comunicat nr. 269274 din 14 octombrie 1941, de la Ministerul de Finanţe pentru Voiculescu, cu in-

Achiziţionarea bunurilor de valoare ale deportaţilor din ghetou a fost, din perspectiva autorităţilor centrale româneşti, prost pusă în aplicare. Reprezentanţii Băncii Naţionale a României nu au sosit la Chişinău decât după ce deportările începuseră. Dumitrescu i-a împiedicat să pătrundă în ghetou, pesemne pentru a-şi prelungi capacitatea de a folosi situaţia pentru câştig personal, însă justificându-şi faptele prin insinuarea faptului că percheziţionarea ghetoului în vederea identificării obiectelor de preţ, îndeplinită de persoane străine, poate destabiliza şi mai mult o situaţie deja incomodă, poate produce panică şi-i poate face pe evrei să-şi tăinuiască bunurile, mai degrabă decât să le ţină asupra lor după plecarea convoaielor. Odată ieşiţi din ghetou, pretindea el, deportaţii puteau fi percheziţionaţi mai uşor şi nu aveau altă soluţie decât să predea lucrurile de valoare.

Când inspectorul de specialitate Andreiaş, directorul Românizării Proprietăţii Evreieşti din Basarabia, i-a cerut, pe 16 octombrie, comandantului de Garnizoană să cedeze controlul depozitului cu bunurile confiscate ale evreilor către Direcţia de Românizare, Colonizare şi Inventar, Dumitrescu a refuzat. În următoarele zece zile, a continuat devalizarea sistematică a bunurilor aflate în depozit, de către funcţionari, în ciuda repetatelor solicitări făcute de Andreiaş de a i se permite să purceadă la inventarierea conţinutului. Pe 26 octombrie, când cea mai mare parte a evreilor se aflau deja în drum spre Transnistria, inspectorul Andreiaş a căutat să obţină intervenţia formală a Guvernatorului, arătând clar că legile erau încălcate. Abia după ce Voiculescu a emis un ordin direct, pe 28

---

trucţiuni asupra implementării deciziei din 5 octombrie a lui Antonescu. Specificul ordinului dat de Antonescu privind bijuteriile şi metalele preţioase poate fi găsit în USHMM RG - 54.001, rolfimul 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 102 [scris de mână], Comunicat secret nr. 9 din 8 octombrie 1941, Guvernatorul Basarabiei pentru Comandantul de Garnizoană Chişinău şi Banca Naţională a României de la Chişinău; Şi USHMM RG - 25.004, rola 28 (vechi 24), dosar 40013, vol. 1, f. 171, Nota nr. 8507 din 5 octombrie 1941, şeful Cabinetului Militar pentru Guvernatorii Bucovinei şi Basarabiei, facsimilat în Jean Ancei, *Transnistria, 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaigns,* 2003, vol. 2, p. 121. (textul tipărit al Comunicatului secret nr. 9 este disponibil în *FCER Perioada,* partea a 2-a, p. 57; textul tipărit al Notei nr. 8507 este disponibil în *Documentele Comisiei Wiesel,* p. 257).

octombrie, Dumitrescu le-a dat voie lui Andreiaş şi echipei sale să pătrundă în ghetou, după alte 24 de ore întârziere. Andreiaş a descris scena: „Cu ord. No. 5103 din Octombrie 1941, Guvernământul a dispus preluarea imediată a întregii inventarieri din Ghettou... Am fost delegat imediat ca împreună cu încă 5 funcţionari să preiau depozitul Ghetoului... [dar] n-am reuşit să fac acest lucru, întrucât abia a doua zi am reuşit să vorbesc cu Dl. Colonel Dumitrescu... care după o explozie de furie la adresa Guvernământului şi a noastră, cu toate că subsemnatul am fost foarte respectuos şi reţinut şi executam doar un ordin, ne-a admis în fine intrarea în Ghettou.”[215]

Nu a fost ţinută vreo evidenţă a schimburilor valutare sau a „achiziţionării” de bunuri preţioase care au avut loc imediat după ce convoaiele au părăsit ghetoul, ceea ce a simplificat hoţia comisă de funcţionari. Multe articole de valoare au dispărut înainte ca acestea să poată fi „cumpărate” de către stat. Valuta, bijuteriile şi alte articole dobândite de bancă nu au fost asigurate, ceea ce, o dată în plus, a constituit invitaţie la furt. Ulterior, Bucureştiul avea să aprecieze că decizia de a nu confisca

---

215 în ceea ce priveşte cererea lui Andreiaş ca Voiculescu să intervină, vezi Comunicatul nr. 1848 din 26 octombrie 1941, Direcţia de Românizare pentru Guvernul Basarabiei, în *FCER Perioada,* partea a 2-a, pp. 27-29. Dumitrescu nesocotise un ordin anterior, ca el să coopereze cu autorităţile de românizare; vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 80, Comunicat nr. 2711 din 13 octombrie 1941, Guvernatorul Voiculescu pentru Comandantul de Garnizoană Dumitrescu, şi f. 83, „Nota" nedatată, semnată de funcţionarul D. Giurgiuvanu de la Direcţia de Românizare, în acelaşi dosar. O copie a „Notei" lui Giugiuvanu poate fi găsită şi în USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 638 [636 scris de mână]. Cu privire la refuzul constant al lui Dumitrescu de a permite intrarea în ghetou a funcţionarilor pentru românizare, vezi *Documentele Ancei,* voi. 10, p. 126, Comunicat nr. 486-C din 27 octombrie 1941, de la Voiculescu pentru Dumitrescu. Vezi şi raportul *post-factum* al lui Andreiaş în USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 623-626 [622-625 scris de mână], Referat nr. 4894 din 8 decembrie 1941, de la Inspectorul Special Andreiaş pentru Directorul Direcţiei de Românizare, Colonizare şi Inventar din Chişinău, având ataşată o copie a ordinului dat de guvernator. Cu privire la eforturile de a asigura bunurile lăsate în ghetou, vezi USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 82, Comunicat nr. 2090 din 29 octombrie 1941, de la Directorul de Românizare, Colonizare şi Inventar pentru Primăria Municipiului Chişinău; şi „Raport de anchetă 1", pp. 10-13.0 listă cu sute de articole luate din depozitul ghetoului pe 23 octombrie, de către locotenentul Novac, care pretindea că deţine autorizaţie verbală de la Dumitrescu, se găseşte la USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 142-144 [146-148 scris de mână], Referat nr. 1774 din 24 octombrie 1941, de căpitan Roescu, Direcţia de Românizare. Alte documente din acelaşi fişier se referă şi ele la această chestiune.

bunurile de valoare înainte de pornirea la drum, sub escortă, a convoaielor „a cauzat pierderi financiare importante de partea statului”, iar Ion Antonescu a ordonat ca autorii deciziei să fie identificaţi şi traşi la răspundere.[216]

Cât priveşte evreii care erau posesorii îndreptăţiţi ai tuturor acestor bunuri, ei au plecat din Chişinău doar cu ceea ce puteau căra sau pune într-una dintre căruţe, probabil alături de o mamă sau vreun copil care găsiseră un loc pentru a fi transportaţi, mai degrabă decât de a merge pe jos. Sub monitorizarea funcţionarilor Băncii Naţionale a României, s-a făcut o percheziţie dezorganizată în curtea depozitului de la Vistierniceni, în afara ghetoului. Bani, bijuterii, sfeşnice din argint şi alte articole au fost confiscate şi aruncate de-a valma în cutii de lemn neacoperite, fără a fi inventariate, în timp ce, în apropiere, doi şoferi de camion s-au alăturat unei moaşe în desfăşurarea de percheziţii corporale intime asupra femeilor şi fetelor. Între Chişinău şi Nistru, ţar ani şi locuitori ai oraşelor înşirate de-a lungul drumului au furat tot ce se putea, uneori în complicitate cu poliţia şi jandarmii care escortau – dar nu protejau – coloanele de oameni. Căruţaşii au sifonat bani de la evrei şi le-au sustras bagajele. Bunurile de valoare care trecuseră cu succes de prima inspecţie, în afara ghetoului, au fost confiscate la Nistru, unde, la fel ca şi la începutul marşului forţat, furtul de bunuri şi maltratarea deportaţilor erau nestăpânite. Evreii ghetoizaţi la Chişinău au fost expulzaţi dincolo de Nistru, fără nimic care să le asigure supravieţuirea de cealaltă parte a fluviului.[217]

---

216 USHMM RG - 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 46-49, Raportul lui Vlădescu din 1 decembrie 1941 pentru Ion Antonescu şi nota marginală făcută de acesta pe 2 decembrie 1941, prin care cere o reuniune a şefilor, în aceeaşi săptămână.

217 Rapoartele cu privire la convoaie sunt nenumărate. Vezi *Documentele Ancei,* voi. 10, pp. 121-122, Raport nr. 38 din 22 octombrie 1941, de la Paraschivescu, Compania 23 de Poliţie, către Comandamentul Militar Chişinău; şi relatarea lui Voiculescu în „Memoriul Voiculescu", *loc.cit.* Cu privire la confiscarea bunurilor de valoare de la punctele de trecere ale Nistrului, vezi USHMM RG - 25.004, rola 64, dosar 18844, voi. 3, ff. 69-680, Raportul Secret nr. 48097 din 19 noiembrie 1941, de la Inspectorul General de Jandarmerie pentru Ministerul de Interne; şi o copie originală semnată la USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 587-588.

Comisia de Anchetă a lui Ion Antonescu a etichetat furtul proprietăţii evreieşti de către indivizi dinăuntrul ghetoului şi în timpul deportărilor drept „jaf organizat”. În egală măsură, este o descriere corectă a poziţiei guvernului român faţă de proprietatea evreiască.

Curăţenia: Ultime acte şi ultime cruzimi

I

n 1942, autorităţile române au trudit din greu să încheie misiunea de a curăţa Chişinăul de ultimii evrei. Toate categoriile care, într-un fel sau altul, scăpaseră de deportarea din 1941 au fost reevaluate.

În Ajunul Crăciunului 1941, Meculescu i-a scris lui Voiculescu cu privire la dificultăţile pe care le întâmpina cu asigurarea, în continuare, a ghetoului şi a cerut permisiunea de a trimite în lagărul-închisoare de la Lăpuşna-Oneştii Noi un număr total de 26 evrei care se aflau în arest la Chişinău, precum şi evreii anterior spitalizaţi, care se vindecaseră de boli.[218] Această idee i-a surâs lui Voiculescu, iar pe 3 ianuarie l-a împuternicit pe Meculescu să procedeze la punerea ei în executare. În prima jumătate a lunii ianuarie, Meculescu a strâns laolaltă numele tuturor evreilor rămaşi în ghetou şi prin alte părţi ale oraşului. De asemenea, a adunat numele evreilor care reuşiseră să rămână prin alte localităţi din Basarabia. A fost pregătită o listă separată, conţinând numele a opt femei evreice, care erau măritate cu bărbaţi creştini şi trăiau în Chişinău, în afara ghetoului. Pe 26 ianuarie, Meculescu i-a trimis lui Voiculescu o listă cu 55 de evrei ghetoizaţi, pe care-i expedia la Oneştii Noi.[219]

Pe 6 ianuarie, responsabilitatea pentru paza ghetoului trecuse de la armată la poliţie. La începutul lunii februarie, şeful Poliţiei Regionale, Pacsimade, a sugerat ca

---

218 USHMM RG - 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476 (titlu dosar: „Mişcarea Evreească"), f. 55, Comunicat nr. 5407 din 24 dec. 1941 de la Meculescu la Guvernul Basarabiei, având ataşată o listă cu numele evreilor însănătoşiţi. Cu privire la crearea lagărului de la Oneştii Noi, în august 1941, vezi *FCER Perioada,* partea 1, pp. 364-365.

219 Diversele liste de evrei, în USHMM RG - 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, referinţa la ordinul lui Voiculescu nr. 954 din 3 ian. 1942 şi lista cu 55 de evrei trimişi la Oneştii Noi în acelaşi dosar, ff. 145-147, Comunicat nr. 22513 din 26 ianuarie 1942 de la Inspectoratul Regional de Poliţie/Meculescu pentru Voiculescu.

mâna de lucru de care dispunea, pentru a se ocupa de evrei, să fie redirecţionată către protejarea fostelor bunuri deţinute de evrei şi care se aflau puse la păstrare în 32 de magazii independente din oraş. A sugerat dezarmarea unităţii speciale de pază atribuite ghetoului şi, pentru a fi sigur că autorităţile erau capabile să ţină evidenţa restului evreilor, a propus ca acestor evrei să li se ceară săptămânal raportul la secţia locală de poliţie.[220] în ciuda faptului că ghetoul fusese golit de toţi evreii, cu excepţia câtorva rămaşi, Voiculescu era conştient că populaţia creştină din afara ghetoului continua să-şi exprime furia ori de câte ori presimţea că împrejurările în care evreii trăiau puteau să se mai îmbunătăţească. Guvernatorul a respins, aşadar, ultima recomandare a lui Pacsimade şi s-au luat măsuri nu pentru eliberarea evreilor în captivitatea ghetoului, ci pentru a reduce şi mai mult capacitatea acestora de a-l părăsi, chiar şi pentru perioade scurte. Voiculescu a consimţit la propunerea lui Pacsimade de a-i trimite în lagărul de la Oneştii Noi pe evreii veniţi la Chişinău din alte lagăre, care erau găsiţi prin ascunzători sau care erau externaţi din spitale, după ce se însănătoşeau. Ca să uşureze presiunea asupra oamenilor lui Pacsimade, armata a preluat de la forţele locale de poliţie responsabilitatea pentru paza depozitelor.[221]

---

220 Propunerile lui Pacsimade au oglindit sugestiile venite de la Poliţia Chişinău; vezi USHMM RG - 54.001, rola 15, fond 679, opis 1, dosar 6593, f. 220, Comunicat nr. 16769 din 6 februarie 1942, Biroul de Poliţie Chişinău/Siguranţa pentru Inspectorul Regional de Poliţie (Pacsimade). O copie semnată a aceluiaşi comunicat, datată şi ştampilată 5 februarie, se află la USHMM RG - 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, f. 294. Pacsimade a depus propunerile pentru Voiculescu în ziua următoare; vezi USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 94, ff. 665-666, Raport nr. 25723 din 6 februarie 1942, de la şeful de Poliţie Regională Pacsimade pentru Voiculescu. Biroul de Poliţie Chişinău/Siguranţa au adăugat la comunicatul lor cu numărul 16769 un „Tabel al evreilor din ghetoul din Chişinău", având 30 de pagini, prin care face fiecărei persoane o descriere pe baza căreia el sau ea fusese în măsură să rămână în oraş şi să nu fie deportat(ă); acelaşi dosar, ff. 667-697.

221 în ceea ce priveşte furia populaţiei, atunci când evreii au venit în oraş, în afara ghetoului, vezi USHMM RG - 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, f. 499 [scris de mână], Nota informativă din 22 februarie 1942. Vezi USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, f. 382 [scris de mână], Ordinul nr. 4305 din 4 mai 1942, Inspectorul Regional de Poliţie Chişinău către Secţia de Poliţie Chişinău, prin care ordonă reducerea la minimum a numărului permiselor eliberate evreilor pentru părăsirea ghetoului în vederea obţinerii de mâncare. O sinteză a măsurilor luate pentru punerea în aplicare a ordinelor, în acelaşi dosar, ff. 385-386 [scris de mână],

Voiculescu şi-a concentrat în continuare atenţia asupra evreilor, iar un flux neîntrerupt de rapoarte l-au ţinut la curent cu privire la cei ce rămăseseră în Chişinău, în alte oraşe basarabene şi în zonele rurale. Pe 17 martie, acesta i-a raportat lui Antonescu că în Basarabia încă mai erau 425 de evrei. Repetând sugestia anterioară a lui Pacsimade, ca 40 de ofiţeri de poliţie desemnaţi să ţină evidenţa evreilor să poată fi folosiţi mai bine pentru alte îndatoriri, el şi-a exprimat dorinţa de a-i trimite pe toţi evreii care încă se mai aflau în ghetou în lagărul de la Oneştii Noi, ca o măsură provizorie. Cu toate acestea, ideea principală era să convingă asupra faptului că prezenţa celor 425 de evrei „întreţine încă o stare de nedumerire în rândul populaţiei, aşa că plecarea şi trecerea lor peste Nistru este o necesitate”. Voiculescu l-a îndemnat pe Ion Antonescu să stabilească, şi anume cât mai devreme, o dată pentru reluarea deportărilor peste Nistru.[222]

Atunci când Bucureştiul a cerut o nouă numărătoare a evreilor din Chişinău, la sfârşitul lunii martie, Voiculescu a strâns informaţia în mod sistematic. Rapoartele pe care le-a primit indicau 64 de bărbaţi, 70 de femei şi 43 de copii în ghetou; 19 bărbaţi şi 38 de femei la spitalul psihiatric din Costiugeni; 9 bărbaţi, o femeie şi un copil, care munceau la un garaj militar; 14 bărbaţi, 73 de femei şi 9 copii cu autorizaţii de diferite tipuri pentru a rămâne în Basarabia. Un total general de 341 de suflete – 106 bărbaţi, 182 de femei şi 53 de copii. Nici măcar pacienţii evrei din instituţiile de psihiatrie nu erau consideraţi neeligibili pentru deportări.[223] Meculescu l-a informat pe

---

Raport nr. 3315 din 11 mai 1942, Secţia de Politie Chişinău pentru Inspectorul Regional de Poliţie. în ceea ce priveşte depozitele, vezi nota 56.

222 USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 319, Raport nr. 2141-C din 17 martie 1942, de la Voiculescu pentru Consiliul de Miniştri/Cabinetul Militar; o versiune anterioară a aceluiaşi mesaj şi o copie a celui final se află la USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 223 - 224, ca Raport nr. 2020-S[ecret] din 11 martie 1942.

223 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96 (Guvernul Basarabiei, titlul dosarului Cabinetului Militar: „Evacuarea evreilor de pe Nistru"), f. 4, Comunicatul Secret/Urgent nr. 508 din 27 martie 1942, de la Vlădescu pentru Guvernul Basarabiei. în ceea ce priveşte solicitarea lui Voiculescu de a obţine informaţii şi fluxul de rapoarte care i-au parvenit, vezi acelaşi dosar, ff. 7-9,14-15; şi USHMM RG - 54.001,

Voiculescu că 55.867 de evrei fuseseră deja deportaţi din Basarabia, însă o nouă numărătoare a arătat că mai erau încă 657 de evrei – 57 de bărbaţi, 123 de femei şi 477 de copii – care locuiau în zonele rurale din afara Chişinăului, pe baza autorizaţiilor pe care izbutiseră să le capete.[224] Pe 9 aprilie, Voiculescu a raportat aceste rezultate Consiliului de Miniştri.[225]

Meculescu a profitat de ocazia pe care i-a oferit-o solicitarea de la Bucureşti, pentru a căuta să redeschidă unele decizii privind statutul special de scutire, care fuseseră luate în 1941, şi să argumenteze în favoarea unei tratări mai riguroase a anumitor categorii de evrei, în plus faţă de informaţiile pe care Bucureştiul şi guvernatorul le ceruseră, Meculescu i-a trimis lui Voiculescu listele tuturor evreilor din Basarabia, care erau căsătoriţi cu creştini, şi ale evreilor care se convertiseră la creştinism înainte de război. Aceste persoane rămăseseră în Basarabia potrivit Ordinului de Guvern nr. 15035 din 22 octombrie 1941. Meculescu şi-a concentrat atenţia asupra evreilor care se convertiseră doar în 1939 şi 1940 şi a propus ca, din moment ce convertirile puteau fi apreciate ca nefiind pe de-a întregul sincere, indivizii respectivi ar fi trebuit să se numere printre evreii programaţi pentru a fi deportaţi în Transnistria. De asemenea, Meculescu a identificat evreice

---

rola 12, fond 680, opis 1, dosar 4475, f. 24 [scris de mână], Ordinul nr. 2/C din 3 aprilie 1942, Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Poliţie/Siguranţa şi, în răspuns, f. 25 [scris de mână], Raport nr. 251 din 8 aprilie 1942, Poliţia Regională Chişinău/Inspectorul de Siguranţă pentru Guvernul Basarabiei. Originalul semnat al Raportului nr. 251 se află la USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 7-9. Procurorul general de la Curtea de Appel Chişinău stabilise mai înainte că pacienţii cu probleme psihice de la Spitalul Costiugeni nu aveau protecţie legală care să împiedice deportarea acestora; vezi USHMM RG - 25.003, rola 128 (Vechi 658), dosar 96, ff. 19-21, Raportul confidenţial/personal nr. 578 din 13 martie 1942, Procurorul General, Curtea de Apel Chişinău pentru Guvernatorul Basarabiei (cu o listă ataşată de pacienţi spitalizaţi). Voiculescu a recomandat ca pacienţii să fie internaţi în lagărul de la Oneştii Noi, „pentru a aştepta deportarea peste Nistru, atunci când ordinul este dat"; acelaşi dosar, f. 23, Ordinul secret nr. 74/C din 2 aprilie 1942, Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău.

224 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 14 şi 16, Raportul secret nr. 2773 din 8 aprilie 1942, Inspectoratul de Jandarmerie Chişinău pentru Guvernul Basarabiei, cu tabel ataşat.

225 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 15-18, Raport nr. 157 din 9 aprilie 1942, Cabinetul Directorului Guvernatorului pentru Consiliul de Miniştri. Voiculescu a adăugat doisprezece adulţi evrei, care lucrau împreună cu Banca Naţională a României pentru a investiga furtul proprietăţii evreieşti din ghetou.

măritate cu bărbaţi creştini, ale căror căsătorii fuseseră încheiate sub regimul sovietic sau ai căror soţi creştini erau daţi dispăruţi sau fuseseră detaşaţi ori evacuaţi în Est de către sovietici, în timpul ocupaţiei Basarabiei. A insinuat că acele femei ar fi constituit un risc de securitate şi ar fi trebuit, şi ele, deportate peste Nistru.[226] Pe 30 martie, Ion Antonescu a aprobat în mod formal reluarea deportărilor şi, întâi de toate, i-a dat lui Voiculescu mână liberă de a proceda aşa cum credea de cuviinţă. Referindu-se anume la mesajul lui Voiculescu de cu două săptămâni mai înainte, prin care identifica în provincie doar 425 de evrei şi efectul lor „supărător", Ovidiu Vlădescu, secretarul-general al Consiliului de Miniştri, a clarificat faptul că intenţia lui Ion Antonescu era aceea de a încheia operaţiunea de „curăţire a terenului", pe care o începuse cu o vară în urmă: „Avem onoare a vă face cunoscut că Domnul Mareşal Ion Antonescu a aprobat ca cei 425 evrei să fie trecuţi în Transnistria şi transportaţi cu calea ferată până în apropiere de ghetto [Vradievka]. De executare vă rugăm să binevoiţi a dispune să se comunice acestui cabinet". Cu aceste ordine, care implicau că evreii cu autorizaţii speciale şi din categoriile speciale, care anterior erau scutite, acum puteau fi deportate, soarta ultimilor evrei ghetoizaţi din Chişinău era pecetluită.[227]

---

226 USHMM RG - 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 94, ff. 755-762, Raportul secret nr. 2556 din 29 martie 1942 de la Meculescu pentru Guvernul Basarabiei şi listele ataşate. Românii au continuat să-i caute şi au rămas neîncrezători cu privire la evreii din aceste categorii, chiar şi după 1942, atunci când cele mai multe deportări în Transnistria fuseseră oprite. Vezi, de pildă, USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, dosar 7219, ff. 99-100, Raport nr. 3987 din 7 mai 1943, Voiculescu pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri, cu situaţii în care numele româneşti erau adoptate de către convertiţi (Elisabeta pentru Leia; Marcu pentru Motel; Erna pentru Ester; Mihai pentru Moişe etc.) şi o actualizare care includea o listă cu 41 de evrei botezaţi după martie 1941, inclusiv şase convertiţi la ortodoxia românească. O altă listă, pregătită de preotul paroh, a consemnat numele a 49 de evrei care primiseră botezul la Parohia Romano-Catolică din Chişinău, între 1 iulie 1941 şi 7 mai 1942; vezi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 47-54, „Tabel cu evreii botezaţi în Parohia Romano-Catolică din Chişinău de la 1 iulie 1941 până în prezent".

227 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 146-148, Comunicat nr. 3028-C din 21 august 1942, de la Voiculescu pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri/CBBT, raportează asupra deportărilor duse la îndeplinire după primirea Ordinului Consiliului de Miniştri 462/CBBT. USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 258, „nota" din 16 septembrie 1942 descrie aprobarea „fără restricţii" dată lui Voiculescu, de a deporta evreii din Basarabia. Transmiterea de către Vlădes- cu

Voiculescu a fost atent la detalii. Niciun obstacol n-ar mai fi stat în cale. Guvernatorul a cerut poliţiei şi jandarmeriei „să organizeze în mod minuţios această operaţiune, pentru a înlătura orice putinţă de nereguli, dezordine, abuzuri sau excese”. Toţi evreii, inclusiv cei care, în aparenţă, efectuau munci importante pentru stat, trebuia să fie cuprinşi de astă dată. Cazul următor reprezintă un exemplu concret. Treisprezece evrei ghetoizaţi fuseseră desemnaţi să muncească alături de anchetatorii de la Banca Naţională a României şi de la biroul procurorului din Chişinău, pentru a da de urma unor foste proprietăţi evreieşti de care agenţiile jefuitoare ale statului fuseseră deposedate – şi să-i tragă la răspundere pe vinovaţi. Voiculescu a cerut ca investigaţiile să fie urgentate, „aşa fel ca aceştia [13 evrei] să nu poată rămâne în Basarabia, ci să urmeze soarta coreligionarilor lor”. Cei 13 evrei au fost reintegraţi în ghetou pe 22 aprilie.[228]

Pe 6 mai, Meculescu i-a prezentat lui Voiculescu un plan pentru deportarea restului de 257 de evrei din Chişinău. Planul prevedea mutarea evreilor cu trenul pe 20 mai, într-un singur transport, prin ataşarea a şapte vagoane la un tren obişnuit de pasageri, programat să plece din Chişinău la ora 14. Toate bunurile de valoare trebuia să fie predate reprezentanţilor Băncii Naţionale a României în preziua plecării, pe 19 mai. Evreii aveau voie doar cu bagaje mici de mână, pentru articole absolut necesare. Li se cerea să plătească pentru zece căruţe procurate de jandarmerie în vederea transportării celor evacuaţi, care nu erau capabili să meargă cele câteva sute de metri de la ghetou la gară. Un număr de douăzeci de

---

a conţinutului ordinului lui Antonescu se află la USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 42, Mesaj strict confidenţial/f. urgent nr. 1106 din 20 mai 1942, Guvernul Basarabiei pentru Garnizoana Chişinău/Biroul de autorizaţii de călătorie, prin care cere permis de transport pentru nouă vagoane, să se deplaseze în direcţia Visterniceni - Lăpuşna - Vradievka. Momentan, Antonescu şi-a dat acordul pe cererea lui Voiculescu la 17 martie, pentru a rezolva, odată pentru totdeauna, problema celor 425 de evrei care se mai găseau în Basarabia (vezi nota de subsol 75).

228 *FCER Perioada,* partea a 2-a, pp. 187-188, Raport nr. 799/C din 6 mai 1941 de la Voiculescu pentru Preşedinţia Consiliului de Miniştri [Antonescu]. Raportul precizează data la care Antonescu a dat ordinul nr. 462/CBBT, ca fiind 30 martie 1941.

jandarmi din Lăpuşna şi trei ofiţeri de armată aveau să însoţească trenul de la Chişinău până la Tighina. Deportaţii urmau să traverseze Nistrul pe la punctul de trecere Tighina – Tiraspol, iar de acolo erau escortaţi până la gara din Vradievka, în apropiere de Bug, la nord de Domanovka, de unde urmau să fie predaţi unei unităţi de jandarmerie din Transnistria. Trei sau patru jandarmi aveau să patruleze în fiecare vagon de tren. Jandarmii locali ar fi fost instruiţi să-i împiedice pe cetăţeni să se apropie de tren, în gările aflate pe traseu, şi nimănui nu-i era permis să coboare din tren, odată acesta pus în mişcare. Toate ferestrele de la vagoanele speciale aveau să fie închise etanş, iar evreii nu aveau permisiunea nici măcar să se apropie de acestea. Jandarmii care escortau trenurile urmau să aibă armele încărcate. Pentru a se asigura că dădea de urma fiecărui evreu, Meculescu a specificat faptul că, de astă dată, ar fi fost alcătuită o listă cu numele deportaţilor, iar aceasta ar fi urmat să fie verificată din nou, atunci când evreii ar fi fost predaţi jandarmeriei transnistrene, la Vradievka.

Voiculescu a aprobat planul în aceeaşi zi în care l-a primit. Guvernatorul i-a repetat lui Meculescu, într-o notă făcută pe marginea propunerii de plan, nevoia pentru o pregătire meticuloasă, cu anticipaţie, a unui control riguros asupra tuturor aspectelor operaţiunii, şi a grijii speciale în selectarea personalului care însoţea deportaţii, ca nu cumva să apară vreo problemă.[229]

Conştient de implicaţiile deportării evreilor, Voiculescu a luat şi câteva măsuri de precauţie. Dacă uneori este posibil să fi părut că făptaşii celor mai atroce crime din timpul Holocaustului erau lipsiţi de capacitatea de a distinge binele de rău, acţiunile lui Voiculescu, în timpul acestui ultim asalt asupra evreilor din Chişinău, au dovedit contrariul. Recunoscând că pacienţii cu boli mintale de la spitalul din Costiugeni nu constituiau o

229 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 76-80, Comunicat secret nr. 4079 din 6 mai 1942 de la Meculescu la Guvernul Basarabiei, cu notiţa marginală a lui Voiculescu: „Se aprobă".

ameninţare plauzibilă la adresa siguranţei de stat a României, el a cerut Curţii de Apel Chişinău şi a obţinut acoperirea cu o decizie care să stabilească faptul că deportarea acestor pacienţi era legală. De asemenea, a obţinut un certificat medical de la medicul primar al judeţului Lăpuşna, care stabilea că pacienţii din spitalul ghetoului erau cu toţii într-o suficient de bună condiţie fizică, pentru a fi deportaţi, cu excepţia unui singur copil, care avea scarlatină, şi a mamei sale. Medicul, şi el precaut în abordarea detaliilor esenţiale, a specificat că, din cauza faptului că patru dintre pacienţi erau paraplegici, era nevoie de o căruţă pentru a fi duşi de la spital la trenul de deportare. Cu aceste documente de autoprotecţie la mână, Voiculescu a trecut la al doilea pas, şi anume asigurarea unei agitaţii cât mai reduse cu putinţă în timpul deportării acestor victime extrem de vulnerabile. El a aranjat ca fostul manager al magazinului de la spitalul de boli nervoase, o figură obişnuită printre pacienţi, să fie scos de la închisoare pentru o singură zi, în vederea facilitării transferării pacienţilor în vagoanele sigilate, care-i aşteptau. Pe 20 mai, 48 din cei 53 de pacienţi evrei aflaţi în Spitalul Costiugeni au fost luaţi sub pază de unităţile de jandarmerie şi puşi în două vagoane sigilate, unul pentru bărbaţi, iar celălalt pentru femei. Fostul angajat al magazinului de spital a fost întors la închisoare, de îndată ce transferul s-a încheiat.[230]

Celelalte cinci vagoane care mai rămăseseră erau pregătite să primească alţi 158 de evrei care fuseseră deşteptaţi dimineaţa, la ora 3: 20, şi cărora li se ceruse să se prezinte neîntârziat la un anume punct de întâlnire din ghetou. Cei unsprezece evrei care munceau din ianuarie la

230 Pentru consemnări extinse cu privire la pacienţii internaţi în spitalul din ghetou şi în spitalul de psihiatrie de la Costiugeni, inclusiv listele de nume, vezi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 19-23, 82, 84-85; şi USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosarele 6922 şi 6922-2. Certificatul medicului primar privind pacienţii spitalizaţi se află în dosarul 692202, f. 578, Raport al medicului primar Dr. loan Pascaly [ortografie alternativă în cadrul aceluiaşi document: Pas- calay], din data de 20 mai 1942. Vezi şi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 361, Raport nr. 8391 din 3 iunie 1942, de la Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău pentru Voiculescu, cu privire la cei cinci pacienţi cărora li s-a permis să rămână la spitalul din Costiugeni.

garajul militar „Gloria” au fost incluşi în acest număr, înainte ca evreii respectivi să fie escortaţi în afara ghetoului, toţi banii româneşti şi alte bunuri de valoare aflate în posesia lor au fost confiscate. Şeful românizării, Andreiaş, şi-a făcut apariţia în ghetou la ora 6: 30 dimineaţa şi, cu ajutorul poliţiei, a încărcat în camioane şi căruţe toate bunurile personale pe care le-a găsit în proaspăt-abandonatele locuinţe evreieşti şi le-a luat. Şapte evrei, inclusiv membri ai familiei Schwarţberg, care încă mai sperau să scape în Palestina, nu s-au prezentat la punctul de întâlnire. Imediat, ei au fost raportaţi la poliţie, care a început să-i caute. În această fază ultimă a deportărilor, românii au alcătuit o listă detaliată cu numele celor deportaţi. Toate acestea au avut nevoie de timp. Trenul de călători la care vagoanele speciale urmau, iniţial, să fie ataşate a sosit în gara Chişinău şi a plecat fără acestea. Abia în seara aceleiaşi zile, la ora 20.00, adică la aproape 17 ore după ce fuseseră treziţi, evreii speriaţi, prăduiţi de toate bunurile şi fără nicio speranţă au fost predaţi oficial unităţii de jandarmerie Lăpuşna, numită să asigure escorta trenului sigilat către Transnistria.

Guttman Landau, preşedintele Comitetului Evreiesc, şi soţia lui, Sara, care scăpaseră împreună de la convoaiele din octombrie 1941, cu ajutorul unor autorizaţii speciale emise de comandantul de la acea vreme al garnizoanei, Dumitrescu, au încercat să se sinucidă[231], ingerând mari

231 Cu privire la sinuciderea lui Landau, vezi USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, ff. 583-584 [scris de mână], Raport nr. 5145 din 25 mai 1942, Poliţia Chişinău/Secţia Siguranţa pentru Guvernatorul Basarabiei; o copie semnată a acestui raport se află la USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 9394. Raportul de poliţie arată că cei doi Landau şi-au injectat stricnină, însă ulterior Sara Landau a mărturisit că ingeraseră morfină; vezi Protocolul de depoziţie al Sarei Landau, 4 noiembrie 1944, *loc.cit.* Mărturia acesteia nu specifică dacă ea a fost vreodată trimisă în Transnistria. Numele ei apare pe o listă de evrei care se aflau încă la Chişinău pe 28 iulie 1942, cu observaţia că se dăduse ordin pentru deportarea ei dincolo de Nistru, însă la 8 mai 1943 ea se afla încă în ghetou; v. acelaşi opis, rola 9, dosar 6923, ff. 406-409, Raport nr. 12271 din 28 iulie 1942, Poliţia Chişinău/Biroul Siguranţă pentru Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău, cu o listă ataşată (Landau e nr. 58 din cei 178 de evrei aflaţi pe listă, cu menţiunea ca ea să fie deportată); acelaşi opis, rola 16, dosar 7219, ff. 88-91, Raport nr. 3597 din 8 mai 1942, de la Secţia de Poliţie Chişinău pentru Inspectoratul Regional de Poliţie, cu „Lista de nume a evreilor care locuiesc în oraşul Chişinău pe 8 mai 1943" (Landau este nr. 57 din listă). Până la mijlocul anului 1943, cele mai multe deportări făcute de autorităţile române fuseseră oprite. Lista

cantităţi de morfină pe 20 mai, atunci când a devenit evident că nu mai putea fi cumpărată nicio altă scutire. Când cuplul nu s-a prezentat la punctul de adunare, a fost trimisă o unitate de căutare, pentru a-i localiza. Au fost găsiţi la locuinţa lor, în stare de inconştienţă, însă mai respirau încă şi au fost duşi la spital. Echipa de românizare trimisă să golească casa preşedintelui Comitetului Evreiesc a găsit suma de 23.827 de lei româneşti; de astă dată, însă, banii nu le mai puteau oferi nicio alinare. Guttman Landau a murit în dimineaţa zilei următoare. Sara a rămas spitalizată în stare critică, nu a fost urcată în trenul deportării, iar ulterior s-a însănătoşit. În noiembrie 1944, le-a istorisit anchetatorilor sovietici experienţa ei: „Pe 20 mai 1942, la ora trei dimineaţa, au început să deporteze aproximativ 200 de persoane care mai rămăseseră. Ridicau din nou evrei pentru a fi trimişi. Soţul meu şi cu mine am decis să nu mergem. Am căzut de acord să ne sinucidem şi am băut o doză mare de morfină. Soţul meu a murit, însă un medic român pe nume Marshlan mi-a salvat viaţa. Când mi-am recăpătat cunoştinţa, doctorii au spus că ar fi trebuit să dea dovadă de oarece compasiune omenească şi să nu mă salveze”. În afară de Sara Landau, doar un alt evreu bolnav, copilul în vârstă de cinci ani cu scarlatină, a căpătat permisiunea de a sta în spitalul ghetoului.

Punerea în aplicare a planului de siguranţă conceput de Meculescu a avut nevoie de o zi întreagă. Punerea la punct a hârtiilor, transferul de la ghetou la gară şi încărcarea ghetoizaţilor epuizaţi în tren nu fuseseră finalizate până la ora 22.15, moment în care trenul, acum

---

datată 4 iulie 1943 a fost alcătuită ca răspuns la un ordin urgent venit de la Bucureşti, de a pregăti două registre separate, unul cu „evrei pur-sânge" şi al doilea cu „evrei cu sânge amestecat", conţinând informaţii privind temeiul pentru care ei se aflau încă în Basarabia şi dacă aveau rude care trăiau în România (Regat). Potrivit ordinului, scopul era acela de a-i permite guvernului să pregătească o nouă legislaţie privind statutul legal al unor asemenea evrei şi să se pregătească pentru posibilitatea transferării acestora în altă parte. Pe 3 octombrie 1943, Sara Landau se afla încă la Chişinău, numele ei apărând pe lista evreilor aflaţi încă acolo, care era mult mai scurtă decât oricare dintre listele citate anterior; vezi acelaşi dosar, ff. 538-539, Raport nr. 2991 din 5 octombrie 1943, de la Secţia de Poliţie Chişinău pentru Biroul de Populaţie Chişinău, cu o listă ataşată, din data de 3 octombrie.

format doar dintr-o locomotivă şi vagoanele sigilate cu deportaţi, a plecat din oraş. Călătoria la Nistru şi dincolo, în Transnistria, la Vradievka, a durat trei zile. La sosire, a fost încropită o nouă listă cu evreii transferaţi. Cel ce a semnat ca „donator" a fost şeful unităţii de jandarmerie din judeţul Lăpuşna, care-i adusese pe evrei de la Chişinău. Comandantul plutonului Vradievka din cadrul Jandarmeriei Transnistria a contrasemnat în calitate de „primitor". „Coletele" au fost livrate la gara feroviară din Vradievka, pe 23 mai 1942.[232]

Voiculescu i-a transmis lui Ion Antonescu noutăţile pe 25 mai. Pe 19 iunie, Meculescu i-a pus guvernatorului la dispoziţie un raport detaliat al operaţiunii şi a ataşat la acesta copiile raportului completat de unitatea de jandarmerie care escortase trenul şi documentul de transfer semnat la Vradievka. Pe 30 iunie, aproape ca şi un gând care vine prea târziu, Voiculescu a telegrafiat Consiliului de Miniştri că „existenţa ghetoului Chişinău s-a încheiat cu trimiterea ultimului lot de evrei în lagărul de la Vradievka"[233].

---

232 Pentru înregistrări privind transportul din 20 mai, inclusiv o listă întreagă a celor 204(6) evrei deportaţi (precum şi alţi 19 evrei scoşi de pe listă în ultima clipă), vezi USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1 ’ dosar 6922-2; şi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96. „Documentul de livrare" semnat de şeful Jandarmeriei Călăraşi, Gheorghe Zoma, responsabil cu transportul de la Chişinău la Vradievka şi de şeful Jandarmeriei Vradievka, loan Radu, cuprinde o listă a depor- taţilor predaţi şi conseamnează că fiecare are „un bagaj sumar şi hrană pentru cinci zile"; vezi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 107-113. Şapte evrei care nu s-au prezentat la transportul din 20 mai au fost depistati şi deportaţi pe 10 iulie, împreună cu alti 19; vezi acelaşi dosar, ff. 119-120,127; şi ordinul de a fi găsiţi, la USHMM RG - 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922-2, f. 580, Ordinul nr. 5065 din 25 mai 1942, Secţia de Poliţie Chişinău/Siguranţa pentru Prefectura de Poliţie Bucureşti. Cu privire la muncitorii de la atelierul militar „Gloria", vezi acelaşi dosar, f. 86; şi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 12, Comunicat nr. 23337 din 27 ianuarie 1942, Pacsimade către Voiculescu.

233 USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 87, Raport nr. 1186 din 25 mai 1942, Voiculescu către Consiliul de Miniştri. Voiculescu a raportat doar 204 deportaţi, probabil reflectând absenţa lui Guttman Landau şi a soţiei sale, cum avea să facă inspectorul de la Siguranţa Regională din Chişinău, în luna august; vezi USHMM RG - 54.001, rola 12, fond 680, opis 1, dosar 4474, ff. 447-448, Raport nr. 16041 din 4 august 1942, Inspectorul Siguranţei Regionale din Chişinău către Guvernul Basarabiei. Raportul lui Meculescu se află la USHMM RG - 25.003, rola 128 (fost 658), dosar 96, ff. 105-106, Raport nr. 5530 din 19 iunie 1942, Meculescu către Guvernul Basarabiei, având ataşat un referat întocmit la faţa locului de către maiorul Vartic, comandant al Legiunii de Jandarmi Lăpuşna. Pentru comentariul final al lui Voiculescu, vezi USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 7, f. 324, Comunicat nr. 1817-C din 30 iunie 1942 de la Voiculescu către Consiliul de Miniştri, în ciuda finalităţii acestor rapoarte, un lot

Sfârşitul: Transnistria

M

ajoritatea evreilor basarabeni care au fost deportaţi în Transnistria nu au supravieţuit. Mulţi nu au reuşit să treacă nici măcar peste iarnă. Sosind într-o condiţie fizică precară, ei au fost obligaţi să meargă pe jos de la un loc la altul, pe un teren dificil, întotdeauna sub ameninţarea temutului ordin „Alexianu", care nu cruţa nici bărbat, nici femeie, nici bunic sau bunică – pe nimeni care rămânea în urmă. Atunci când un medic evreu care izbutise să amâne deportarea propriei sale familii a trecut de primul val, în octombrie 1941, a întrebat un pacient spitalizat, care fusese deportat şi, cum-necum, se întorsese la Chişinău despre ceea ce văzuse în Transnistria, răspunsul a fost înfricoşător şi precis: „Nu am de gând să vă spun prea multe, doctore, deoarece aveţi probleme cu inima. Dar vă voi spune un lucru. Toate drumurile de acolo, dincolo de Nistru, sunt pline cu cadavrele evreilor. Poţi vedea mâini, picioare, creiere, măruntaie pe care se bat câinii... îl cunoşti pe medicul dentist Şapira, al cărei soţ este paralizat... Am fost nevoiţi să mergem pe jos. Astfel că ea l-a târât pe nefericitul ei soţ paralizat, tot timpul fiind presată de ţeava puştii să meargă mai repede şi să-l lase în urmă. A continuat în agonie, până când nu mai era în stare să îndure abuzul, şi, în cele din urmă, s-a văzut obligată să-l abandoneze în mocirla de pe drum. Era atât de mult noroi, încât mâinile cu care el şi-a exprimat ultimul rămas-bun, abia dacă se mai vedeau."[234] Evreii care au supravieţuit marşurilor forţate au fost obligaţi la muncă şi să trăiască în aer liber, fără adăpost, în toiul iernii. Unii au fost „găzduiţi" în grajdurile şi în cocinile de porci din

suplimentar de 27 de evrei a fost ridicat şi deportat peste Nistru câteva săptămâni mai târziu, pe 10 iulie 1942. Cu privire la deportarea din 10 iulie, vezi USHMM RG - 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 118-120, notă cu lista numelor deportaţilor, Inspectoratul Regional de Jandarmerie Chişinău către Guvernul Basarabiei, nedatat; şi f. 127, Raport nr. 10285 din 11 iulie 1942, de la Inspectoratul de Poliţie Chişinău către Voiculescu, prin care descrie punerea în aplicare a deportării şi trimite o listă de „bunuri de valoare" („un ceas", „lanţ de argint", „o coroană dentară", „doi cercei din aur" — reprezentau denumiri obişnuite) confiscate de la cei deportaţi.

234 USHMM RG - 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-1, Protocol de depoziţie al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944, *loc.cit.*

fermele colective aflate în regiunea Golta, de-a lungul Bugului, acolo unde condiţiile pentru menţinerea vieţii erau minime. Mâncarea, apa, medicamentele şi contactul cu exteriorul nu le erau permise. Deportării au cedat din pricina expunerii la frig, din cauza foametei, a tifosului şi a altor boli declanşate de insalubritate, epuizare fizică şi emoţională şi de violenţele mortale care se abăteau asupra lor din toate părţile: români, naziști, voluntari

Volksdeutsch de la coloniile germane din Transnistria, poliţia locală ucraineană şi voluntarii Poliţiei de Ordine.[235] Perioada Crăciunului de la sfârşitul anului 1941, la doar câteva săptămâni după lichidarea ghetoului din luna octombrie, a fost în special mortală. Deportaţii s-au prăpădit într-un număr mare din cauza temperaturilor foarte scăzute, a înfometării şi a tifosului, iar zeci de mii de evrei din comunităţile locale şi deportaţi din Basarabia au fost executaţi în lagăre şi în locuri speciale aflate în zonele din răsăritul Transnistriei, pe Bug.

Pe măsură ce evreii din Chişinău erau evacuaţi peste Nistru, Alexianu, guvernatorul Transnistriei, descria situaţia din provincie ca fiind „destul de gravă”. Potrivit constatărilor sale, evreii ajungeau „pe vreme rea, cu drumuri impracticabile”, ceea ce făcea că „aşezarea lor la locurile destinate se face în condiţii foarte grele”. El descria situaţia din regiunea sudică a Transnistriei, către care erau îndreptaţi evreii din Chişinău: acolo, declara acesta în mod categoric, „nu am posibilitatea să le dau o bucată de pâine”. Condiţiile sanitare erau „foarte proaste”. Alexianu a spus răspicat că nu putea face prea mult pentru evrei şi că, în străduinţele sale, se mărginea la „izolarea

235 Cu privire la Transnistria, vezi loanid, *The Holocaust in Romania,2000; Raportul Comisiei Wiesel;* şi Ancei, *Transnistria,* 1998. Scopul aflat în spatele deportărilor din Basarabia şi Bucovina a fost surprins în raportul concis trimis la Berlin pe data de 17 octombrie de către *SS-Hauptsturmfilhrer* Gustav Richter din Ambasada Germaniei la Bucureşti, în urma unei conversaţii cu Radu Lecca, Directorul General al Centralei Evreilor din cadrul Guvernului României: „110.000 de evrei din Bucovina şi Basarabia vor fi evacuaţi în două păduri din zona Bugului. [...] Această acţiune trebuie pusă în seama unui ordin al mareşalului Antonescu. Scopul acţiunii este lichidarea acestor evrei." Vezi Traşcă şi Deletant, *Al Ul-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din arhivele germane, 2007,* pp. 338-339; şi Alexandru *et al., Martiriul evreilor din România,* 1991, pp. 165-166.

celor bolnavi şi pentru a feri populaţia [creştină] de contaminări". La fel ca la Chişinău, localnicii erau indignaţi de sosirea evreilor. Cerând ca fluxul deportaţilor să fie încetinit, Alexianu a tras concluzia că „nu vreau să se spună apoi că această evacuare a evreilor în Transnistria s-a făcut în condiţii neomenoase"[236]. Antonescu a fost de acord cu solicitarea lui Alexianu de a da răgaz şi, aşa cum s-a precizat mai sus, pe 5 noiembrie 1941, i-a comunicat Guvernatorului Voiculescu decizia sa de a amâna până la primăvară alte deportări. În acel moment, însă, era prea târziu pentru evrei, cu excepţia câtorva încă aflaţi în ghetoul din Chişinău.

Condiţiile erau vitrege în Transnistria, iar administraţia românească a provinciei se preocupa prea puţin de supravieţuirea fiecărui evreu. Astfel, e dificil de dat de urma evreilor deportaţi în Transnistria din ghetoul aflat la Chişinău, în bogatul material documentar care a supravieţuit războiului. În numele Comitetului Internaţional al Crucii Roşii de la Geneva şi al rudelor care trăiau în străinătate, Crucea Roşie din România s-a interesat din când în când de soarta membrilor de familie dispăruţi după deportări. Însă puţine au fost răspunsurile care să indice că, în realitate, un deportat fusese găsit viu.[237] Corespondenţa trimisă de rudele din Regat către deportaţii ale căror adrese erau necunoscute reprezintă,

---

236 USHMM RG - 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 331 [scris de mână/ numărătoare ilizibilă], Ordin nr. 13842/CBBT din 5 noiembrie 1941, Vlădescu la Consiliul de Miniştri către Guvernatorul Basarabiei, cu fragmente din raportul lui Alexianu cu privire la condiţiile din Transnistria. Raportul lui Alexianu nr. 2369 [? - numărul raportului este parţial ilizibil] din 1 noiembrie 1941, trimis de la Tiraspol, poate fi consultat la USHMM RG - 31.004, rola 1, fond 2242, opis 1, dosar 677, ff. 99-110 [scris de mână]. Câteva luni mai târziu, biroul Siguranţă din capitala transnistreana Odesa raporta: „Chestiunea evreească a fost rezolvată în parte, fie prin internarea evreilor în lagăre, fie prin execuţia acestora"; vezi USHMM RG - 31.004, rola 1, fond 2242, opis 4-S, dosar 28, fişier nepaginat, Raport nr. 2071 din 28 iulie 1942, Raport SSI pentru Guvernul Transnistriei intitulat: „Sinteză a situaţiei generale din Transnistria în iulie 1942". Pentru o descriere recentă a acelor condiţii şi a destinului deportaţilor şi localnicilor evrei, vezi *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 141-168.

237 USHMM, Acc. 1995. A. 1273 (Odessa Oblast Archive Records from Yad Vashem Collections, 1941-1944), rola 1, dosar M39/18 (numărul de fişier de la Yad Vashem), coperta dosarului original al Guvernului Transnistriei marcată 11780/26254-3/1942, Scrisoare datată 22 decembrie 1941 de la Crucea Roşie Română către comandantul lagărului de la Obadovka, prin care caută informaţii cu privire la deportaţii evrei, inclusiv 26 de familii şi indivizi deportaţi de la Chişinău.

de asemenea, o pistă documentară, însă conţinutul scrisorilor nelivrate – şi rămase fără răspuns – vorbeşte despre situaţia deznădăjduită în care se aflau deportaţii. Grăitoare sunt rândurile scrise de Riva Corin din Bucureşti către Ilie Cuniceanu, un deportat din Chişinău, despre care se zvonea că ar fi ajuns la Domanovka, în judeţul Golta, pe fluviul Bug: „Suntem surprinşi că nu am mai primit nicio veste de la tine. Suntem bine. Scrie-mi imediat adresa Soniei, ca să pot trimite ceva ajutor, îi cerem Soniei să ne scrie şi ea. Te îmbrăţişăm".

Domanovka, împreună cu Bogdanovka şi Acmecetka, erau cele mai întinse lagăre dintr-o regiune care a început să fie cunoscută ca fiind „Regatul românesc al morţii". Lagăre mai mici, Vradievka fiind unul dintre acestea, se aflau în apropiere. Spre sfârşitul anului 1941, 10.000 de localnici evrei, între 65.000 şi 70.000 de evrei din Odesa şi aproximativ 30.000 de evrei din Basarabia – inclusiv din ghetoul din Chişinău – se aflau concentraţi în această regiune. Tifosul, moartea cauzată de expunerea la condiţiile atmosferice şi de înfometare erau de nestăpânit. În luna decembrie 1941 şi la începutul anului 1942, românii, văzuţi de peste Bug de către armata germană şi autorităţile SS şi ajutaţi de jandarmii locali, poliţia ucraineană şi recruţii din „coloniile" locale de *Volksdeutsch,* au executat evrei, oprindu-se din activitatea de ucidere în masă doar pentru a participa la slujba de Crăciun, după care au revenit, pentru a-şi încheia misiunea.[238]

Ocazional, numele evreilor din Chişinău figurează pe liste de supravieţuitori din lagăre, acestea fiind compilate de autorităţile române după ce cursul războiului s-a întors împotriva Germaniei şi al României, aliata acesteia. Reflectând asupra perspectivelor probabile pe care ţara şi

238 Scrisorile lâ care nu s-a primit răspuns se află la USHMM/Archives of the Federation of Jewish Communities in Romania, RG - 25.021, rola 19, dosar 412, ff. 53-54, cererea Jewish Central Postai Assistance Service din data de 21 decembrie 1942 către biroul oraşului, ghetoul Domanovka, judeţul Golta, având ataşată o listă de corespondenţă adresată unui număr de trei deportaţi din Chişinău. Cu privire la ghetou şi la masacrele din judeţul Golta, vezi *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 146-150.

ei înşişi le aveau după război, liderii români au început, în 1943, să pună în balanţă înţelepciunea politicilor pe care le adoptaseră faţă de evreii din ţară şi să exploreze posibile căi de a se eschiva de la tragerea la răspundere. După ce au produs atât de multe rapoarte despre deportare şi moarte, faptul de a şti câţi evrei supravieţuiseră în Transnistria a devenit, în ochii lor, ceva important. Au fost alcătuite liste meticuloase, însă numele evreilor din Chişinău aflate pe aceste liste sunt sporadice.[239]

Peste 55.000 de evrei basarabeni fuseseră deportaţi în Transnistria. În decembrie 1942, când s-a făcut o evaluare, jandarmeria a raportat că doar 12.240 mai erau încă în viaţă.[240] Alţi deportaţi au murit în lunile care au urmat. Mult timp înainte ca moartea să înceteze de a mai fi obiectivul primordial al politicii româneşti faţă de evreii basarabeni, cei mai mulţi dintre evreii Chişinăului erau deja morţi.

* * *

Mutată din România în URSS, după care înapoi, prin deplasarea frontierelor de stat, măcelărită de vicisitudinile războiului, comunitatea evreiască din Chişinău era o umbră a ceea ce fusese odinioară, atunci când armata română reocupase oraşul, în iulie 1941. Revenirea românească s-a făcut după un an de ocupaţie sovietică a

---

239 Vezi, de pildă, un set de liste strânse pentru lagărul de la Mostovoi în USHMM/ Odessa Oblast Archives, RG - 31.004, rola 18, fond 2361, opis 1, dosar 24/1942, f. 81, „Lista cu numele evreilor [pregătită de Legiunea de Jandarmi Berezovka] care trăiesc în acest judeţ în afara lagărului de la Mostovoi, 1942", care, din cei 36 de evrei aflaţi pe listă, identifică trei din Chişinău; sau acelaşi opis, rola 19, dosar 590/1942, ff. 8 şi 21-29, Raport nr. 251 din 1 februarie 1943, de la Prefectura Mostovoi către Prefectura Judeţului Mostovoi, având ataşate liste cu numele evreilor, care arată trei evrei din Chişinău din 49 de la Berezovka, unul din Chişinău din 10 de la Vaselinovo, nici unul din Chişinău la Balaiciuc şi 11 din Chişinău din cei 259 de supravieţuitori de la Mostovoi. Până în septembrie 1943, numărul evreilor din Chişinău care supravieţuiau la Mostovoi coborâse la doi dintr-un total de 123; vezi aceeaşi rolă şi acelaşi opis, dosar 591/1943, ff. 75-80, „Lista cu nume a evreilor din Mostovoi", pregătită, în replică la o cerere venită din partea Guvernatorului Alexianu, de către Oficiul de Muncă al Judeţului Berezovka, având data poştei 29 septembrie 1943.

240 *Raportul Comisiei Wiesel,* pp. 139-140,175-176, cu privire la numărul celor deportaţi. USHMM RG - 25.004, rola 25, fond 20725, voi. 9, f. 291, notă scrisă de mână privind supravieţuitorii din decembrie 1942, pe o copie din 15 decembrie 1941, raport al Inspectorului General de Jandarmerie Vasiliu, potrivit căruia 108.002 evrei au fost deportaţi din Basarabia şi din Bucovina, laolaltă.

oraşului, un an în care antisemitismul din România, propagat la modul personal de Conducătorul Statului, Ion Antonescu, se intensificase până la cote fără precedent. Vulnerabili, dezorientaţi, deposedaţi şi expuşi la omoruri turbate pe străzile şi la periferia oraşului, peste 10.000 de evrei care mai rămăseseră în Chişinău au fost ghetoizaţi cu forţa şi, puţin câte puţin, dezumanizaţi. Comisia de Anchetă instituită de Antonescu a recunoscut că, pentru români, vieţile evreilor „nu mai reprezentau o noţiune demnă de protejat”[241]. În cele din urmă, ei erau „colete”, expediate în viaţă, chiar dacă hărăziţi morţii. Atrocităţile comise împotriva lor erau produsul unei politici de distrugere coordonate, intenţionate, executate pas cu pas. Politica, fundamentată pe ura etnică şi pe atribuirea de „vină colectivă” a fost afirmată public de conducerea Statului român şi de sus în jos, la fiecare nivel al lanţului de comandă, atât militar, cât şi civil. Aceasta şi-a găsit un ecou puternic şi sprijin în rândurile majorităţii românilor, de la oraşe şi de la sate.

Cea mai mare parte a evreilor care au fost internaţi în ghetoul din Chişinău au devenit victimele Holocaustului, în vara şi toamna lui 1941, în timp ce erau ghetoizaţi, în Transnistria după deportările forţate în răsărit sau pe drumul dintre primul iad şi cel de-al doilea, în condiţiile în care crima nu mai putea fi reparată, făptaşii români, responsabili pentru punerea la cale a uciderilor, şi-au înfruntat destinele, nu cu multe luni mai târziu. Ion Antonescu şi Mihai Antonescu, guvernatorul Transnistriei, Gheorghe Alexianu, şi secretarul de stat la Ministerul de Interne Constantin Z. (Piki) Vasiliu au fost executaţi în România, în 1946. Comandantul Garnizoanei Chişinău, Eugen Dumitrescu, s-a sinucis înainte de a compărea în faţa justiţiei (vezi mai sus), în timp ce Guvernatorul Basarabiei, Constantin Voiculescu, a fost condamnat la închisoare pe viaţă după încheierea războiului şi a murit în 1955, la închisoarea de la Gherla, în România. Colonelul Dumitru Tudose, care a promovat la rangul de general în

241 „Raportul de anchetă 1", p. 6.

războiul contra Uniunii Sovietice, şi comandantul jandarmeriei din Basarabia, Teodor Meculescu, au fost, la rândul lor, judecaţi şi condamnaţi.[242] în sens literal, este adevărat că ghetoul din Chişinău şi internaţii săi au fost lichidaţi de „sălbatici de la periferie" – aşa cum afirma, la aproape o jumătate de veac de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, preşedintele executiv al Fundaţiei „Mareşal Ion Antonescu". Dar sălbaticii din Basarabia şi de dincolo de Nistru, în Transnistria, nu „acţionau după capul lor", după cum acesta a insinuat. Şi nici nu erau, în principal, „legionarii" Gărzii de Fier. Ei erau funcţionari militari şi civili din timpul guvernului de război al lui Ion Antonescu. Acţiunile lor erau bine ticluite, inspirate şi conduse de „sălbaticii" din Bucureşti, avându-i în frunte pe Conducătorul Statului. Antonescu şi lacheii săi au formulat şi întărit politica românească din timpul Holocaustului şi, acţionând astfel, au intrat în rândurile celor mai feroce criminali de război şi ucigaşi ai secolului XX.

Cronologia Ghetoului din Chişinău şi ocupaţia românească a Basarabiei, 1941 – 1942

RADU IOANID şi BREWSTER CHAMBERLIN

Notă editorială: Dacă nu este specificat altfel, toate menţiunile cu privire la „Antonescu" se referă la Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului român.

Iunie 1941

1 *Forţele germane termină cucerirea Cretei.*

8 *Forţele Marii Britanii şi Franţei libere invadează Siria şi Libanul, pentru a le scoate de sub controlul forţelor Guvernului francez de la Vichy în colaborare cu germanii.*

12 Conducătorul Statului, Generalul Ion Antonescu, se întâlneşte cu Hitler la München, pentru a discuta contribuţia României la apropiatele ostilităţi împotriva Uniunii Sovietice.

14 *Statele Unite ale Americii îngheaţă capitalurile germane şi italiene din America.*

---

242 înregistrări ample de la procesele de după război ale lui Voiculescu, Tudose şi Meculescu se găsesc în USHMM RG - 25.004, rolele 16, 24, 25 şi 65.

17 – 18 La Galaţi şi Roman, Inspectorul de Jandarmerie C.Z. Vasiliu îi informează pe ofiţeri cu privire la planul lui Antonescu de „curăţire a terenului”, o politică menită să-i înlăture pe evrei din zonele rurale şi să-i concentreze pe evreii de la oraşe în ghetouri.

18 *Turcia încheie un acord cu Germania, prin care se promite solemn neutralitatea Turciei.*

19 Generalul Ilie Şteflea răspândeşte către comandanţii Armatei Române de pe câmpul de luptă ordinul „confidenţial” emis de Antonescu privind modul de tratare a evreilor („jidani”) şi a comuniştilor.

cca. 20 Sunt emise ordine către poliţie şi unităţile militare pentru a-i împuşca pe ostaticii evrei ca represalii pentru activitate partizană sau alte acţiuni cu caracter anti-românesc.

cca. 20 Vasiliu ordonă ca evreii să fie trataţi cu „cea mai mare vigilenţă”, din cauza presupuselor legături cu comunismul şi a pretinsului comportament ostil.

22 Germania şi aliaţii ei declanşează Operaţiunea „Barbarossa”, invadarea Uniunii Sovietice. România declară război Uniunii Sovietice.

23 Armatele a 11-a germană, a 3-a şi a 4-a române trec Prutul şi intră în Basarabia.

28 *Forţele armate germane asediază oraşul Minsk.*

27 – 30 Pogromul de la Iaşi culminează cu uciderea a aproximativ 10.000 de evrei din oraş de către forţele române de poliţie şi militare, cu o contribuţie a forţelor germane, şi cu îmbarcarea altor câteva mii în două „trenuri ale morţii”, în care majoritatea acestoraaşi vor găsi sfârşitul.

Iulie 1941

3 Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru al Afacerilor Externe, Mihai Antonescu, le spune funcţionarilor publici şi ofiţerilor militari că înlăturarea evreilor din teritoriile proaspăt recucerite trebuie să se realizeze prin deplina purificare etnică.

5 Forţele germane ajung la Nistru, în timp ce forţele române înaintează către Chişinău.

8 Operaţiunea românească de „curăţire a terenului” este ordonată printr-o directivă telefonică cu caracter secret de către Preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru Biroul II (Spionaj) al Cartierului General. În ziua următoare, contraspionajul şi unităţile de jandarmerie au raportat omorârea de evrei în oraşul Bălţi, la nord de Chişinău.

10 Forţele române şi germane trec fluviul Nistru în „Transnistria”, în Ucraina de sud-est.

12 Mihai Antonescu ordonă recent-numitului Guvernator al Basarabiei, Generalul Constantin Voiculescu, să asigure „curăţirea terenului” de comunişti şi evrei.

13 Trupele sovietice părăsesc Chişinăul, după ce au minat şi dinamitat cea mai mare parte a clădirilor.

16 – 17 Trupele române îşi fac intrarea în Chişinău şi încep vânătoarea şi uciderea de evrei, numărul celor omorâţi ajungând la aproximativ 10.000 în primele zile din timpul ocupaţiei.

18 Antonescu ordonă ca toţi evreii să fie duşi la muncă grea, unul din zece fiind executat prin împuşcare, pentru fiecare tentativă de evadare.

19 Colonelul Dumitru Tudose, adjunctul şefului de stat-major al Armatei a 4-a, este numit comandant de garnizoană (militară) al Municipalităţii Chişinău.

20 Compania 23 de Poliţie, care participase la pogromul de la Iaşi, este rânduită în Basarabia.

21 Guvernatorul Voiculescu se mută în Cartierul său General din Chişinău; comandantul de garnizoană Tudose soseşte şi el în oraş.

22 Forţele germane din Chişinău solicită încetarea crimelor comise la întâmplare asupra evreilor din cauza fricii de epidemie, un risc favorizat de cadavrele neîngropate, împrăştiate prin tot oraşul.

24 Voiculescu ordonă internarea evreilor în lagăre şi ghetouri şi grăbirea înfiinţării unui ghetou în Chişinău; de asemenea, ordonă organizarea muncii silnice pentru evrei, inventarierea proprietăţilor evreieşti şi înregistrarea evreilor din mediul urban.

26 Comandamentul Militar (Garnizoană) al Municipalităţii Chişinău îşi asumă responsabilitatea pentru paza şi administrarea ghetoului.

27 Comandantul Jandarmeriei Militare, Marele Pretor Ioan Topor, transmite mai departe către Ministerul de Interne şi către prefecturile din Basarabia, instrucţiunile lui Antonescu, potrivit cărora nici unui evreu nu i se va permite să se deplaseze dintr-o localitate în alta.

Hermann Gdring îl însărcinează pe Reinhard Heydrich cu pregătirea „Soluţiei finale”.

August 1941

250 de bărbaţi şi 200 de femei din ghetoul aflat în Chişinău sunt selectaţi pentru muncă, în apropiere de Vistierniceni, acolo unde un total de 411 sunt executaţi.

Tudose autorizează Comitetul Evreiesc al Ghetoului să aloce locuinţe, să înfiinţeze o brutărie, să organizeze o piaţă de produse alimentare şi să înfiinţeze un spital în ghetou.

Preşedinţia Consiliului de Miniştri (Antonescu) ordonă tuturor evreilor să poarte Steaua lui David în teritoriile de la răsărit de Nistru.

Sunt emise ordine pentru confiscarea aparatelor de radio de la evreii ghetoizaţi.

Autorităţile române înlătură 500 de bărbaţi şi 25 de femei evreice din ghetou, pentru muncă forţată la Ghidighici, acolo unde majoritatea acestora sunt executaţi.

Ministerul de Interne ordonă ca evreii să nu poarte Steaua lui David.

Inspectoratul Regional de Poliţie basarabean emite un ordin prin care le cere evreilor să poarte Steaua lui David.

Comandantul de Garnizoană Tudose raportează că el a curăţat oraşul de evrei şi a încheiat izolarea acestora în ghetoul din Chişinău.

186 de evrei din Tighina sunt duşi în ghetoul din Chişinău.

Forţele germane încep asedierea Leningradului.

Prefectul judeţului Lăpuşna raportează că niciun evreu nu se mai află în comunele din judeţ sau în oraşul Călăraşi, iar 11.329 de evrei sunt internaţi în ghetoul din Chişinău.

Inspectoratul Regional de Poliţie Basarabean, cu sediul în Chişinău, investighează un zvon potrivit căruia evreii pun la cale declanşarea unor incendii, pentru a acoperi posibile tentative de evadare.

24 – 25 Voiculescu dispune revizuirea procedurilor de pază, pentru a se asigura că nici unui evreu nu i se permite ieşirea din ghetou.

27 Voiculescu îi cere lui Tudose să înăsprească procedurile de securitate chiar mai mult şi să investigheze incidentele de neglijenţă în serviciu.

29 Tudose ordonă restrângerea perimetrului ghetoului până pe 2 septembrie, cu scopul de a reduce numărul locuitorilor non-evrei şi numărul bisericilor aflate înăuntrul ghetoului.

30 în urma eforturilor depuse de România, pentru a începe transferul în masă al evreilor peste fluviul Bug, Acordul de la Tighina, încheiat între Germania şi România, încredinţează României administraţia Transnistriei şi prevede că deportările vor începe după încheierea operaţiunilor militare.

31 Voiculescu raportează Preşedinţiei Consiliului de Miniştri cu privire la degradarea condiţiei celor ghetoizaţi; Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău raportează cu privire la condiţiile sanitare şi la pericolul iminent de declanşare a tifosului. Sfârşitul lunii august: Antonescu dispune reluarea acţiunilor de deportare a evreilor din Basarabia în Transnistria.

Septembrie 1941

1 Germania ordonă evreilor din al Treilea Reich să poarte Steaua lui David.

2 Marele Pretor Topor dă instrucţiuni Legiunii de Jandarmerie din Tighina să pregătească mutarea evreilor dincolo de Nistru, cu un ritm de 1.000/zi, începând de la 6 septembrie; ordine ulterioare amână

declanşarea operaţiunii.

3 Ministerul de Interne ordonă ca evreii din Basarabia şi Bucovina să poarte Steaua lui David; Antonescu anulează ordinul în ziua următoare.

4 O lege specială extinde sfera de aplicare la Basarabia a tuturor legilor româneşti şi a decretelor cu privire la confiscarea proprietăţii evreieşti şi legalizează în mod retroactiv toate actele îndeplinite de autorităţile civile şi militare în provincie, cu începere din data de 22 iunie.

6 Evreii cu vârste mai mari de 6 ani din teritoriile ocupate de germani sunt obligaţi să poarte Steaua lui David.

7 Colonelul Eugen Dumitrescu îl înlocuieşte pe Tudose în calitate de comandant al Garnizoanei Chişinău; Dumitrescu rămâne în post până pe 15 noiembrie.

8 Şeful Inspectoratului de Jandarmerie Chişinău, T. Meculescu, primeşte ordinul să înceapă deportarea evreilor din Basarabia pe 12 septembrie, pornind de la lagărul de tranzit din Vertujeni.

12 Viitura produsă pe Nistru conduce la amânarea începutului deportărilor.

15 Voiculescu avertizează că acei comandanţi militari de ghetouri şi lagăre care nu reuşesc să restrângă mobilitatea evreilor vor fi aspru pedepsiţi.

18 Comandantul de garnizoană Dumitrescu solicită excepţii care le vor permite evreilor să iasă din ghetou în anumite împrejurări; Voiculescu respinge această solicitare pe data de 24 septembrie.

22 Voiculescu emite ordine suplimentare pentru a restrânge drastic accesul în şi din ghetou.

25 Poliţia Regională basarabeană raportează faptul că populaţia ghetoului depăşeşte 11.000 de oameni.

29 Forţele germane şi complicii locali ucid 33.771 de evrei la Babi iar din Kiev.

Octombrie 1941

1 Voiculescu revocă decizia lui Dumitrescu din 26 septembrie prin care le permite evreilor să fie citaţi

în afara ghetoului de către organele judiciare române.

6 Antonescu declară Consiliului de Miniştri că doar 10.000 de evrei se mai află în Basarabia şi că aceştia vor fi deportaţi dincolo de Nistru, aceasta fiind o chestiune de câteva zile.

7 Voiculescu ordonă ca toţi evreii care execută muncă silnică pentru autorităţile germane să fie întorşi în ghetou.

7 – 8 Prin oraşul Chişinău circulă zvonuri potrivit cărora pe 8 octombrie vor începe deportările; civilii şi soldaţii dau năvală în ghetou pentru a cumpăra sau, altfel, a-şi însuşi bunurile aparţinând evreilor.

7 – 8 Preşedintele Comitetului Evreiesc al Ghetoului face apel la Ion Antonescu, la Mihai Antonescu şi la Voiculescu pentru o amânare a „evacuării" ghetoului şi pentru a suspenda deportarea planificată pentru ziua de 8 octombrie; Dumitrescu redirecţionează apelurile pe 9 octombrie.

8 Primul convoi de deportaţi, numărând 1.640 de evrei, părăseşte ghetoul.

9 Germania începe construcţia centrului de exterminare Birkenau, la Auschwitz.

10 Preşedintele Comunităţii Evreieşti din Bucureşti, Wilhelm Filderman, face apel la Antonescu pentru a pune capăt deportărilor care aveau loc în Basarabia şi Bucovina; el trimite trei apeluri suplimentare, atunci când au fost declanşate deportările din ghetoul aflat în Chişinău.

11 Meculescu emite instrucţiuni formale în detaliu pentru deportarea evreilor care se mai aflau în ghetoul din Chişinău şi în Basarabia de sud, cu data de începere pe 12 octombrie.

12 Meculescu emite un calendar revizuit al deportărilor, cu data de începere pe 14 octombrie.

14 Un convoi format din 992 de evrei din ghetou este deportat, aceştia fiind puşi să meargă pe jos.

15 Germania declanşează prima deportare în masă a

evreilor germani către Est.

16 Prefectura Poliţiei din Chişinău solicită clarificări privind modul de tratare al evreilor convertiţi la creştinism.

17 Un convoi de 852 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

18 Un convoi de 1.154 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

19 Antonescu remite presei o usturătoare scrisoare deschisă, în răspuns la apelurile lui Filderman.

20 Un convoi de 500 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

22 Antonescu îi ordonă lui Voiculescu să nu-i deporteze pe creştinii convertiţi de mai mult timp, pe evreii căsătoriţi cu creştini şi pe evreii care sunt „buni români”.

24 Un convoi de 508 evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

25 Un convoi de 272 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

25 Inspectoratul Regional de Jandarmerie din Chişinău (Meculescu) cere legiunii de jandarmerie din Lăpuşna şi Companiei 23 de Poliţie să grăbească ritmul deportărilor.

26 Un convoi de 784 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

27 Compania 23 de Poliţie înlocuieşte Batalionul 20 de Mitra liere, ca unitate responsabilă pentru paza ghetoului.

27 Procurorul-şef al judeţului Lăpuşna transmite Biroului Procurorului General din Chişinău un raport cu privire la evadările din ghetou şi alte situaţii de corupţie (furturi, violuri etc.).

27 O coloană de 700 de evrei ghetoizaţi este deportată pe jos.

28 Voiculescu aprobă ca evreii grav bolnavi să rămână ghetoizaţi în Chişinău, până când starea de sănătate li se îmbunătăţeşte.

28 Guvernul Basarabiei însărcinează Direcţia de Românizare să inventarizeze proprietăţile confiscate din ghetou şi să ancheteze furturile şi abuzurile.

29 Un convoi de 1.004 evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

30 Un convoi de 882 de evrei ghetoizaţi este deportat pe jos.

31 Ultima deportare semnificativă din 1941, fiind compusă din 257 de evrei, părăseşte pe jos ghetoul; Dumitrescu îi raportează lui Voiculescu că au fost deportaţi, în total, 10.225 de evrei ghetoizaţi.

Noiembrie 1941

4 Ministrul Franklin Mott Günther, diplomat de carieră al Statelor Unite aflat la Bucureşti, raportează Secretarului de Stat cu privire la acţiunile de deportare.

15 Dumitrescu este eliberat din postul de comandant al Garnizoanei Municipiului Chişinău.

18 Voiculescu raportează Preşedinţiei Consiliului de Miniştri: „În Basarabia chestiunea evreiască a fost rezolvată”. Acesta precizează faptul că doar 118 evrei se mai află în ghetou.

24 *Germania înfiinţează un ghetou în Theresienstadt, la aproximativ 97 km de Praga.*

24 – 28 Secretarul-general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Ovidiu Vlădescu, călătoreşte cu o echipă de anchetatori la Cernăuţi, în Bucovina, şi la Chişinău, pentru a investiga situaţia din ghetouri, în special cu privire la evadaţi şi declarata corupţie oficială.

27 *Forţele sovietice recuceresc oraşul Rostov-pe-Don.*

Decembrie 1941

1 Vlădescu raportează, pe baza dovezilor cu privire la vastele probleme din administraţia ghetoului din Chişinău, evadări şi corupţie.

2 Antonescu aprobă înfiinţarea formală a unei comisii de anchetă şi ordonă ca Voiculescu să depună un raport complet cu privire la situaţie.

6 *Forţele sovietice lansează un contraatac masiv în regiunea Moscova.*

7 Comisia de anchetă îşi începe activitatea la Chişinău; ea îşi depune raportul, în două părţi, în primele zile ale lunii ianuarie 1942.

9 Inspectorul General de Jandarmerie Vasiliu raportează că un total de 108.002 evrei din Basarabia şi Bucovina au fost deportaţi în Transnistria.

10 Antonescu ordonă suspendarea altor deportări, până în primăvara anului 1942.

Ianuarie 1942

20 *Heydrich prezidează Conferinţa de la Wannsee, cu privire la punerea în aplicare a „Soluţiei finale”.*

Februarie 1942

6 Inspectoratul Regional basarabean de Poliţie din Chişinău pune la dispoziţia lui Voiculescu listele tuturor evreilor care rămân în ghetou şi temeiul pe care fiecare individ a fost în măsură să evite deportarea.

Martie 1942

11 Voiculescu recomandă Consiliului de Miniştri ca deportările să fie reluate.

17 Voiculescu repetă recomandarea făcută în data de 11 martie, arătând că 425 de evrei se mai află în Basarabia şi că prezenţa acestora nu este pe placul populaţiei locale.

29 Directorul Inspectoratului Basarabean de Jandarmerie din Chişinău cere ca evreii căsătoriţi cu creştini şi evreii care s-au convertit la creştinism după 1939 să fie cuprinşi în planurile actualizate de deportare.

30 Antonescu aprobă reluarea deportărilor din Basarabia.

Aprilie 1942

8 Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău (Siguranţa) raportează că 341 de evrei din toate categoriile se află în Chişinău, dintre care 177 sunt ghetoizaţi, 57 se află în spitalele de psihiatrie, 11 sunt în unităţile de muncă şi restul deţin certificate speciale de scutire.

Mai 1942

6 Voiculescu aprobă un plan depus de Meculescu, pentru o acţiune de deportare semnificativă pe data de 20 mai.

12 *Ofensiva sovietică eliberează Harkovul din Ucraina.*

20 Jandarmeria din judeţul Lăpuşna deportează, cu ajutorul trenurilor, 156 de evrei ghetoizaţi în Chişinău şi 48 de pacienţi evrei ai spitalului de psihiatrie de la Costiugeni.

23 Jandarmeria transnistreană de la Vradievka confirmă primirea a 206 evrei deportaţi din Chişinău, trei zile mai înainte.

Iunie 1942

5 *Forţele germane încercuiesc Sevastopolul. Statele Unite declară război Bulgariei, Ungariei şi României.*

25 Voiculescu raportează Preşedinţiei Consiliului de Miniştri că ultimii evrei din ghetou au fost transportaţi în Transnistria. Cinci zile mai târziu, acesta consemnează închiderea oficială a ghetoului.

August 1942

21 Voiculescu raportează Preşedinţiei Consiliului de Miniştri (Antonescu) că înainte de reînceperea deportărilor din primăvară, fuseseră deportaţi 55.867 de evrei din Basarabia; după reluare, pe 20 mai 1942, fuseseră deportaţi 204 evrei, urmaţi de alţi 27 pe 10 iulie 1942; el adaugă că, atunci când a depistat alţi 25 de evrei, îi va deporta şi pe aceştia.

DOCUMENTE

[Vara 1941]

Dosar Nr. 4B./1941

Fila Nr. 25

COPIE

ORDINUL Nr. 37.519/1941

Instrucţiuni informative asupra problemei care interesează Siguranţa Statului.

Punctul 3, pagina 3.

Minoritatea evreiască va fi urmărită cu ultima

energie, cunoscut fiind că evreii, aproape în totalitatea lor, au pactizat frăţeşte cu comunismul şi s-au dedat la cele mai mari acte de ostilitate contra armatei, autorităţilor şi populaţiei româneşti.

Faţă de această populaţie, se recomandă cea mai neadormită atenţie, pentru ca niciun vinovat să nu scape de răsplata ce o merită.

INSPECTOR GENERAL AL JANDARMERIEI GENERAL/ss/Vasiliu

Prezenta copie fiind conformă cu originalul, se certifică de noi. DIRECTORUL SIGURANŢEI şi ORD. PUBLICE

Lt. – Colonel/ss/ S. Teodorescu

SURSA: Arhivele Serviciului Român de Informaţii; USHMM RG – 25.004 (în continuare: USHMM RG – 25.004), rola 24, fond 20725, Voi. 5.

[ştampila:]

Secţia II

Intrarea No. 20.997

1941 Luna Iulie Ziua 13

Nr. 954 din 11 Iulie 1941

BIROUL2A. DRAGOŞ către DACIA 1

Secţia 2-a

[ştampila:] SECRET

Pentru executarea ordinului Dvs. telefonic, primit în ziua de 8. VII.1941;

Am onoare a înainta alăturatul Plan întocmit de acest Centru – pentru înlăturarea elementului judaic de pe teritoriul basarabean, prin organizarea şi acţionarea de echipe, cari devansează trupele române.

La plan se anexează şi una schiţă, scara 1/750.000, cu regiunea şi itinerariile urmate de aceste echipe.

Din ziua de 9 Iulie crt. s-a şi trecut la executare.

Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor judaice, în aşa fel, încât populaţia singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate şi adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera

trebuie să fie deja creată şi chiar trecut la fapte.

ŞEFUL BIROULUI

Lt. Colonel Al. Ionescu

[Semnătura:] Al. Ionescu

Scris de mână în partea stângă a documentului:

BL 12 Iulie

Se prezintă spre ştiinţă Domnului General.

Voi da relaţii verbal când prezint schiţa [Semnătura indescifrabilă]

BL 13 Iulie

Citită Domnului Gen. şef de Stmaj [Semnătura indescifrabilă]

PLANUL

pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean, aflat încă sub stăpânirea sovietică, prin organizarea de echipe cari vor devansa trupele române

A. Consideraţiuni generale:

Acţiunea va fi condusă de Centrul B., atât direct, cât şi prin organele sale în subordine.

Elementele ce vor fi acţionate se vor recruta din populaţia basarabeană eliberată de sub stăpânirea sovietică, cu sentimente verificate.

Întrebuinţarea lor prezintă următoarele avantagii:

a. Sunt aclimatizate cu regimul sovietic şi cunosc modul de comportare sub acest regim.
b. Posedă actele sovietice necesare.
c. Vor putea justifica refugiul lor pe teritoriul ocupat de trupele sovietice, prin persecuţiile din partea trupelor române.
d. Familiile lor rămase pe teritoriul ocupat de trupele române constituie o garanţie în plus că aceştia vor îndeplini misiunea primită.

B. Localităţile de unde vor fi recrutate echipele, direcţiunile în care vor fi dirijate şi organele cari le vor acţiona.

1. CENTRUL B.

a. Comuna Nemţeni pentru itinerariul:

Nemţeni – Nisporeni – Vărzăreşti – Vorniceni –

Bucovăţ – Străşeni – Chişinău.

b. Comuna Leuşeni pentru itinerariul:
Leuşeni – Bujorul – Lăpuşna – Hănceşti – Chişinău.

c. Comuna Răzeşi pentru itinerariul:
Răzeşi – Mingir – Cărpineni – Sărata Galbenă – Gura Galbenă – Cimişlia – Schinoasa.

2. SUBCENTRUL 4 HUŞI.

a. Comuna Leuşeni pentru itinerariul:
Leuşeni – Cărpineni – Mirişeni – Farladani – Rezeni – Băcioi – Chişinău.

b. Comuna Tochila pentru itinerariul:
Răducăneni – Sărăcica – Grădiştea – Sahaidac – Cărbuna – Căinări – Caşcalia – Fărlădani – Tighina.

3. SUBCENTRUL 6 FĂLCIU:

a. Comuna Leova pentru itinerariul:
Leova – Cazangic – Cenac – Cimişlia – Sunduc – Taraclia – Sălcuţa – Zaim – Căuşani – Tighina.

b. Comuna Leova pentru itinerariul:
Leova – Filipeni – Dezghinje – Cecur-Menjir – Sadaclia – Schinoasa – Ceara-Murza – Sturdzeni – Manzâr – Berzoaia – Popovca – Talmaz.

c. Comuna Cania pentru itinerariul:
Cania – Tigheci – Vişineşti – Comrat – Ciocmeidan – Abaclia – Rmâneşti – Leipzig – Tarutino – Arciz – Cetatea Albă.

d. Cahul – Felinei – Vulcăneşti – Bolgrad – Ismail.

C. Procedeul de recrutare şi organizarea echipelor:

a. Se vor acţiona rezidenţii acestui Centru, cărora li se va cere ultimul efort pentru ca, pe lângă misiunea informativă, să difuzeze – prin rude, cunoscuţi şi elementele anticomuniste – ideea apărării colective contra pericolului iudaic.
b. Se va face apel la sentimentele româneşti ale elementelor rămase ostile regimului comunist şi cari au suferit prigoana din partea autorităţilor sovietice.
c. Echipele vor fi constituite din 2 – 4 oameni, sub conducerea unui şef, care va primi misiunea şi sumele necesare pentru acoperirea cheltuielilor de

întreţinere şi deplasare pe itinerariul ordonat.

d. Elementele recrutate vor trebui să îndeplinească următoarele condiţiuni:
   - Să nu fie mobilizabil şi nici susceptibil de a fi deportat ca element indezirabil.
   - Să poată justifica uşor refugierea lor pe teritoriul sovietic.
   - Să nu fi fost semnalat ca element ostil regimului comunist.
   - Să nu prezinte niciun motiv de suspiciune asupra trecutului lor.

e. Pentru convingerea şi câştigarea lor se va face uz de:
   - Sentimentele lor patriotice.
   - Satisfacerea anumitor doleanţe de natură ce ar putea fi imediat satisfăcute.
   - Propuneri ce li se vor face pentru a li se acorda recompense morale şi materiale pentru activitatea desfăşurată pe tărâmul naţional.

ŞEFUL CENTRULUI B.
Lt. Colonel Al. Ionescu
[Semnătura:] Ionescu Alexandru

SURSA: Arhivele Ministerului Apărării Naţionale, USHMM RG – 25.003 (în continuare: USHMM RG – 25.003), rola 11 (vechi 202), fond Armata IV, dosar 781.

[Mărturia postbelică a lui Marian Michael, fără dată]
Chişinău

Voi încerca – în rândurile ce urmează – să narez cum au fost masacraţi şi exterminaţi evreii din Chişinău, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

În treisprezece Iulie 1941, ultimul soldat sovietic a părăsit Chişinăul, după ce, în prealabil, toate edificiile publice, depozitele şi marile magazine de consum fuseseră minate. Timp de trei zile, oraşul a fost al nimănui.

În dimineaţa zilei de şasesprezece Iulie, primele tancuri româneşti îşi făcură apariţia pe străzile oraşului. Porniră încet să pipăie terenul, iar în urma lor intrară celelalte unităţi.

Atunci, în prima zi, s-au produs cele dintâi masacre

izolate. Evreii, îngroziţi, s-au ascuns în poduri, în pivniţe sau s-au încuiat în case. Soldaţii români au ucis evrei oriunde i-au găsit, numai din plăcerea de a ucide.

A doua zi, masacrele au reînceput din zori şi au ţinut până în ziua de nouăsprezece Iulie, când au intrat în oraş toate trupele germane. Comanda oraşului a fost atunci preluată de către un ofiţer german, un maior, dacă nu mă înşală memoria, care a dat ordin să înceteze masacrul.

Nu de mila evreilor, însă, dăduse acest ordin, ci de teama epidemiilor cari ar fi putut izbucni. Oraşul era plin de cadavre intrate în putrefacţie, şi asta ar fi putut periclita preţioasa viaţă a supraoamenilor de sub comanda sa. În ziua următoare instalării comandamentului german, a fost placardat un ordin în tot oraşul, prin care evreii erau obligaţi să se mute în ghetto-ul care fusese înfiinţat şi care cuprindea strada Ecaterinovskaia şi încă câteva străduţe laterale. Evreii s-au mutat toţi câţi mai rămăseseră în ghetto-ul pe care tot ei au fost puşi să-l împrejmuiască cu un gard solid de scânduri. Ghetto-ul avea mai multe porţi şi fiecare din ele închidea o stradă.

Înăuntrul ghetto-ului, însă, erau şi case ale locuitorilor creştini. Creştinii, locuitori ai ghetto-ului, erau cei mai favorizaţi.

Alte surse de trai pentru băştinaşi nu existau, decât vânzarea lucrurilor jefuite. Locuitorii din afara ghetto-ului aveau de vânzare atât cât reuşiseră să jefuiască, pe când cei care locuiau înăuntru aveau o şansă inepuizabilă. În fiecare zi, erau scoase grupe destul de mari de evrei din ghetto. Oamenii îşi luau cu ei câte o valiză, un meksack, sau pur şi simplu o legătură. Li se spunea, probabil, că sunt deportaţi. În realitate, erau scoşi din oraş, duşi într-o râpă şi împuşcaţi. S-a tras în grămadă. Unul era ucis, altul rănit, câte unul nici măcar rănit, şi aşa erau acoperiţi cu pământ.

Eu locuiam vis-à-vis de ultima poartă a ghetto-ului, la etaj, aşa că de la fereastră puteam vedea tot ce se întâmpla jos, în stradă, şi o parte din ce se întâmpla peste gard. Când evreii erau încolonaţi, gata de plecare la

moarte, când o mamă bătrână îşi îmbrăţişa plângând fiul, atunci se repezea câte unul dintre băştinaşii creştini, foşti vecini o viaţă întreagă, sau poate chiar prieteni, pentru a-i smulge legătura din mână sau pălăria din cap. Soldaţii râdeau pe jumătate amuzaţi, şi pe jumătate şocaţi, că ei, sărmanii, cari îşi vărsau sângele pentru ţară, să nu aibă şi ei dreptul de a jefui, deh, ca tot creştinul.

Pentru aceşti locuitori creştini ai ghetto-ului, uciderea a câteva sute de evrei pe zi era o sursă de trai bine-venită.

SURSA: Jean Ancel (ed.). *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (în continuare: Ancel, *Documents),* New York, Fundaţia Beate Klarfeld, 1986, vol. 8, pp. 595 – 597.

CONDUCEREA ŞI
ADMINISTRAREA BASARABIEI
Nr. 99
[ştampila Intrare:]
29 Iulie 1941 – No. 348
Către
CHESTURA POLIŢIEI MUNICIPIULUI CHIŞINĂU

Pentru a se putea organiza munca jidanilor în mod raţional, raportaţi până la 30. VII.1941, orele 8: 00, numărul de evrei valizi capabili de a munci.

În vederea întrebuinţării lor, la cererea diferitelor instituţiuni, îi veţi constitui în echipe de lucru.

Rotaţia acestor echipe va fi sub supravegherea Chesturei.

Orice măsură bună poate fi luată pentru ca acest deziderat să fie adus la îndeplinire.

Zilnic se va raporta numărul de jidani scoşi la lucru.

Autorităţile au primit ca să înainteze zilnic până la orele 14 cererile de oameni de cari au nevoie.

ÎMPUTERNICITUL GENERALULUI ANTONESCU
PENTRU ADMINISTRAREA BASARABIEI
GENERAL G. Gh. Voiculescu
[Semnătura:] G. Gh. Voiculescu
SURSA: Arhivele Naţionale ale României, Documente

ale Prefecturei Poliţiei Chişinău, USHMM RG – 25.019, rola 32, dosar 81 /1941, fila 1.

Secret – către domnul General Voiculescu

Telegramă tranzitată

Data 5/8 Ora 21 Min. 19

Transmisă: din Ialomiţa 716. – 5. – 20/40

cu Ordinul nr. 789 din 6 august 1941 patria [nume de cod pentru trenul militar utilizat de Antonescu] face cunoscut: s-a observat că la lucrările de şosele şi altele unde se întrebuinţează populaţie evreiască s-a recurs în special la femei, patria roagă a da dispoziţiuni tuturor organelor din subordinele dvs. care întrebuinţează evrei la munci ca pentru lucrările de şosele şi altele unde se cere putere fizică să se întrebuinţeze bărbaţi între 18 – 50 ani, iar femeile să fie întrebuinţate pentru munci compatibile cu puterea lor fizică.

comunicat: Ministerului Afacerilor Interne, domnului general Voiculescu, domnului lt-colonel Rioşeanu, Inspectoratului General al Jandarmeriei şi [...] din Moldova.

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35.

[ştampila Intrare:]

INSPECTORATUL DE POLIŢIE CHIŞINĂU

INTRAREA No. 88 C 1941 Luna Aug. Ziua 9

Dos. 8.S

ARMATA IV-a STAT MAJOR

SECŢIA II-a Bir. 2

Oficiul Poştal Militar Nr. 5

Comunicat:

- M.U. imediat în subordine
- Secţiile 1, 3 şi 4
- Servicii
- Comand. Milit. Chişinău Nr. 209.038 din 8. VIIL 941
- Insp. Pol. Iaşi, Galaţi şi Chişinău ARMATA VI-a
- Insp. Jand. Iaşi, Galaţi şi Chişinău
- Comand. 3 şi 4 Terit. către
- Serv. Pretoral Inspectoratul Poliţie Chişinău

- Curtea Marţială
- Comand. 4 Aero
- Cdamentele Armatei
- Guvernământul Basarabiei

Cu onoare se comunică mai jos, în copie, ordinul Nr. 3.303/1941 al M.C.G., rugându-vă să binevoiţi a da ordine în consecinţă şi a veghea asupra executării.

D.O.

ŞEFUL DE STAT MAJOR.

GENERAL N. Pălăngeanu

[Semnătura:] N. Pălăngeanu

COPIE:

Preşedinţia Consiliului de Miniştri, cu Nr. 7.436 din 5 August, a aprobat ca evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia şi la Est de Nistru să fie obligaţi a purta – sub severe sancţiuni – un semn distinctiv format dintr-o stea cu şase colţuri (două triunghiuri suprapuse) din stofă sau pânză de culoare galbenă de dimensiunile 7 cm. În diametru, aplicat pe fond negru.

Acest semn va fi purtat cusut pe partea stângă a pieptului.

Rugăm daţi ordine în consecinţă.

D.O.

ŞEFUL SECŢIEI II-a

Lt. Colonel /ss/ R. Dinulescu p. conformitate şeful Bir. 2 Contraint.

Maior, V. Apostolescu

[Semnătura:] V. Apostolescu

SURSA: Arhiva Naţională a Republicii Moldova, USHMM RG – 54.001 (în continuare: „USHMM RG – 54.001), rola 2, fond 666, opis 2, dosar 165; de asemenea, USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230 – 1.

Copie

Nr, 1053, 1941 August 12

Comandamentul Militar al Municip. Chişinău către

CONDUCEREA ŞI ADMINISTRAREA BASARABIEI

Armata IV-a, din ordinul înaltului Comandament

Româno-German, cu Nr. 34.961 din 18 Iulie 1941, m-a numit Comandant Militar al Municipiului Chişinău.

În această calitate şi cu concursul tuturor autorităţilor de Stat şi Comunale, care au luat fiinţă succesiv, am putut realiza:

1/ în locul anarhiei şi al haosului, am întronat ordinea în toate drepturile ei;

2/ Am curăţit oraşul de evrei şi resturile inamice, dându-i o faţă românească şi mai ales creştină;

3/ Am organizat ghetto-ul evreiesc în astfel de condiţiuni ca să nu mai fie niciun pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente;

4/ Am aşezat toată populaţia băştinaşă la locul ei;

5/ Am repartizat locuinţe tuturor funcţionarilor de Stat, Comună şi Armată;

6/ Am dat locuinţe românilor rămaşi fără adăpost prin incendierea şi distrugerea caselor lor;

7/ Am numerotat populaţia evreiască rămasă.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIŞINĂULUI, COLONEL (ss) D. TUDOSIE

Pentru conformitate.

[Semnătura:] M. Andrei

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

CONDUCEREA ŞI ADMINISTRAREA BASARABIEI CABINETUL MILITAR

Nr. 931 – 28 August 1941

Către

Dl Secretar General al Guvern.

şi Dir. Lucr. Publice, Local

Cu onoare vi se trimite mai jos, în copie, adresa Prefecture! Judeţului Lăpuşna Nr. 2.555 din 20 August 1941, înregistrată la acest Guvernământ la Nr. 931 din 28 August 1941, spre ştiinţă.

D.O.

ŞEFUL DE STAT MAJOR AL

GUVERNĂMÂNTULUI BASARABIEI

Colonel S. Atanasiu

Copie:

În referire la ordinal Dvs. Nr. 428/1941, avem onoare a vă raporta că în comunele rurale din judeţul Lăpuşna şi în comuna urbană nereşedinţă Călăraşi, nu se găseşte niciun evreu.

În ghetoul din oraşul Chişinău se găsesc 5.329 de familii, având 11.328 suflete.

Sunt întrebuinţaţi de autorităţile civile şi militare:

500 bărbaţi şi

40 femei la refacerea şoselei Ghidighici

273 bărbaţi şi

281 femei la diferite lucrări în oraş

65 bărbaţi au fost luaţi astăzi de Cercul de Recrutare pentru lucrările pe şosele.

În cazul când se vor termina lucrările din oraş, rămân disponibili:

373 bărbaţi

681 femei în total 1.054 suflete

Restul de evrei, aflaţi pe baza ghetoului, sunt infirmi, bătrâni de la 60 – 80 ani, femei lăuze şi gravide, femei bătrâne de 60 – 80 ani şi copii până la 13 ani.

PREFECT, ss/Gh. Glod

Pentru conformitate, şeful Bir. III.

E. Haşdeu

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35.

Intr. No. 3205

30. VIII.1941

Cabinet Informaţii

1 SEP.1941

No. 2061

1941 Luna Aug. Ziua 29

Comandamentul Militar al Municipiului Chişinău către

ADMINISTRAŢIA BASARABIEI

Am onoare a înainta un plan al oraşului cu limitele actuale ale Ghetoului.

Prin scoaterea părţii haşurate cu verde din Ghettou s-a urmărit:

- degajarea populaţiei compacte româneşti de populaţia evreiască.
- scoaterea tuturor bisericilor creştine din Ghettou.

Partea haşurată cu roşu este în curs de curăţire şi va fi definitiv degajată de evrei până la 2 Sept. a.c.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIŞINĂULUI
Colonel D. Tudosie
[Semnătura:] D. Tudosie
Nr. 1062
31 Aug.1941

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29. [Notă editorială: Harta care a însoţit acest document a fost utilizată pentru realizarea hărţii de la p. 39]

NOTĂ

1/ Operaţiunea de evacuare a evreilor începe la 12 Sept, cu lagărul Vertujeni spre Cosăuţi şi Rezina, după instrucţiunile ce va da Inspectoratul Jandarmi Chişinău.

2/ Grupe de maxim 1600 inclusiv copii; trec însă peste Nistru maxim 800 pe zi.

3/ Câte 40 – 50 căruţe de fiecare grup.

4/ Grupele pleacă din Vertujeni din 2 în 2 zile.

5/ La fiecare trecere, câte un ofiţer de jandarmi de la legiime.

6/ Trecerea fără nicio formalitate.

7/ Itinerariile se fixează de lt. Colonel Palade cu Comandanţii de Legiuni.

8/ 2 plutoane suplimentare ca ajutoare.

9/ Jandarmii posturilor teritoriale concurs la curăţirea terenului şi îngroparea morţilor cu locuitorii.

10/ Modul de comportare faţă de cei ce nu se supun? /Alexianu/

11/ Să nu fie vămuiţi. Vor fi împuşcaţi cei ce jăfuesc.

General/ss. /Topor Ioan Topor
7 Septembrie 1941
Pentru conformitate, şeful Biroului Poliţiei

Căpitan, [Semnătură indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, şi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9.

Copie:

NOTĂ INFORMATIVĂ

În oraşul Chişinău a luat fiinţă un comitet pentru ajutorarea evreilor din ghettou.

Din acesta fac parte: D-na SAVA, soţia administratorului cimitirului ortodox, Dl Von GHEICHING, avocat, SACHELĂRESCU şi soţia acestuia.

Persoanele de mai sus fac diferite servicii evreilor, fac comisioane pentru ei, le aduc corespondenţă.

D-na Sava a fost văzută de mai multe ori în ghettou, unde se duce cu trăsura, procură alimente evreilor, le face diverse comisioane.

Acestea au fost spuse chiar de Dl Von Gheiching.

Dl Von Gheiching a adus corespondenţă pentru evrei de la rudele şi cunoscuţii lor de la Bucureşti.

De asemenea, a adus şi pachete pentru ei. Le procură alimente, intră în ghettou printr-o uşă nepăzită de nimeni – alături de fabrica de apă gazoasă şi de circa 4-a de poliţie.

În ziua de 7 Septembrie, a dus două pachete pentru evrei, ori intrarea clandestină fiind închisă, fabrica nelucrând fiind Duminică, le-a lăsat la vânzătorul de apă gazoasă din bufetul de lângă circa 4-a de poliţie. A dat tot atunci unui tânăr de 17 – 18 ani lămâi şi un pachet mic pentru a-l transmite unor evrei.

Tot în această zi s-a exprimat: „Este o idioţenie ceea ce se petrece”.

Doar nu toţi evreii sunt bolşevici, mulţi din ei sunt inofensivi. De ce trebuie să sufere atâta. Degeaba i-au alungat numai din casele lor, căci nici Statul nu va avea mare câştig din averea lor. Cei mai mari şi-au aranjat bine casele. Au avut timp destul până să se facă inventarierea, cu toate că şi alţii au furat destul (locuitorii din suburbiile oraşului).

Zice că ajută evreii având printre ei buni prieteni şi

în amintirea unora cari sunt dispăruţi.

Dl avocat Sachelărescu de asemenea a făcut comisioane evreilor, a intervenit la autorităţi în favoarea lor.

Aceasta după spusele lui Von Gheiching – soţia lui a fost văzută în ghettou şi în oraş în tovărăşia avocatului evreu RABINOVICI. Face de asemenea diverse servicii evreilor.

p-conf. Tcacenco Ec.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

Copie:

COMUNITATEA EVREILOR GHETTOU CHIŞINĂU

11 Septembrie 1941

Nr. 102

B.2

14 Septembrie 1941

Se aprobă scutirea de lucru pentru 22 şi 23 Sept.

Colonel ss. Dumitrescu

Comand. Militar al Municipiului Chişinău Nr. 2989.14/IX/941

DOMNULE COMANDANT.

Comunitatea evreilor din ghettou cu onoare vă roagă să binevoiţi a dispune scutirea evreilor, de orice corvoadă şi lucru în zilele de 22 şi 23 Septembrie (Anul Nou) şi 1 Octombrie (Ziua de post), aceste două sărbători fiind din cele mai importante.

În acelaşi timp ne permitem a vă ruga să autorizaţi, ca în seara zilei de 30 Septembrie, circulaţia în ghettou să fie prelungită, în mod excepţional, până la ora 9 seara, pentru a putea continua serviciul religios în ajun de post.

Sperăm că veţi binevoi a satisface cererea noastră şi vă rugăm, Domnule Comandant, a primi asigurarea profundului nostru respect.

[Scris în margine:] Da.

p. Preşedinte ss. Indescifrabil

Secretar general ss. Indescifrabil

Pentru conformitate.

DOMNIEI SALE
DOMNULUI COMANDANT MILITAR
AL MUNICIPIULUI CHIŞINĂU

SURSA: Ancei, *Documents,* vol. 10, p. 96.

[Extras din Buletinul contra-informativ al Inspectoratului Regional de Poliţie Chişinău, 10 – 20 Septembrie 1941]

VI. ACŢIUNEA EVREIASCĂ

Evreii sunt internaţi în lagăre şi ghetouri din momentul instalării autorităţilor româneşti, afară de cei – puţini la număr – cari găsindu-se în diferite situaţiimi confuze – căsătorii legitime mixte, cei care se găsesc la lucru la misiunea germană şi farmaciştii – cari sunt liberi.

În ce priveşte pe evreii din ghetoul Chişinău, unde se găsesc 5.377 familii cu 11.380 suflete, faţă de mizeria şi lipsurile lor, comitetul israelit al ghetoului a deschis o ospătărie unde se serveşte zilnic, la 200 familii, o masă compusă dintr-o supă şi mămăligă pentru suma de 3 lei.

La cererea comitetului israelit, s-a aprobat de Comandamentul Militar al oraşului deschiderea unui consum de primă necesitate.

În ultimul timp, piaţa destinată evreilor din ghettou a devenit foarte slabă în aprovizionare, iar preţurile s-au dublat.

Brutăria ce funcţionează pe raza ghetoului scoate zilnic 1.000 pâini, ceea ce revine fiecărei persoane 100 grame de pâine pe zi, aceasta în lipsă de făină.

Comitetul israelit al ghetoului se ocupă în mod permanent cu ajutorul familiilor sărace după posibilităţi.

În ziua de 11 Septembrie a.c., au inaugurat un azil pentru copiii orfani, în care se găzduiesc 28 copii, cărora le procură în acelaşi timp şi hrana.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

CHESTURA POLIŢIEI CHIŞINĂU
Biroul Siguranţei
Nr. 5915 S.
1941 Septembrie 29.

Către

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE CHIŞINĂU.

La ordinul Dvs. Nr. 3037 din 23 Septembrie 1941, avem onoare a raporta următoarele:

Pe raza acestui Municipiu, se găseşte un lagăr în care sunt internaţi toţi evreii.

Acest ghettou a fost înfiinţat la data de 26 Iulie 1941.

În ghettou sunt internaţi 11.380 suflete, adică 5.377 familii evreieşti.

Ghetoul este condus de un Comandant Militar sub directa conducere şi supraveghere a Comandantului Militar al oraşului.

Internarea evreilor în ghettou se face de Comandamentul Militar al oraşului şi de autorităţile poliţieneşti.

Eliberări de evrei din ghettou nu s-au făcut până în prezent.

Ghetoul este administrat de un comitet israelit format din 22 de membri cu un preşedinte, toţi aleşi dintre evreii intelectuali, sub directa supraveghere a Comandantului Militar.

Evreii sunt folosiţi la munci de folos obştesc, de diferite instituţii militare româno-germane şi civile.

În timpul muncilor simt supravegheaţi de delegaţii instituţiilor respective. Hrana le este asigurată de instituţiile respective. Pentru muncă, primesc de la autorităţile germane 35 lei pe zi şi în plus masa, iar de la celelalte autorităţi primesc mâncare plus 10 lei pe zi.

Situaţia evreilor internaţi în ghettou este verificată de Comandamentul Militar al ghetoului.

Paza ghetoului se face de Comandamentul Militar al ghetoului, în prezent un Batalion de Infanterie, sub comanda unui ofiţer.

Până în prezent nu au fost eliberaţi evrei din ghettou.

Întreţinerea evreilor internaţi în ghettou este asigurată, pentru cei bătrâni şi lipsiţi de mijloace, de către Comitetul israelit local, meseriaşii se întreţin din munca

lor proprie şi unii din munca de folos obştesc.

În rândurile populaţiei evreieşti domneşte o stare de nemulţumire, întrucât ei se consideră victime ale împrejurărilor nefavorabile lor, şi că sunt supuşi unui regim mult prea aspru.

Evreii speră ca în curând autorităţile să facă o triere amănunţită a tuturor evreilor, acordând prin această selectare, celor nevinovaţi, aceleaşi libertăţi ca şi evreilor din Vechiul Regat.

Îngrijorarea lor atinge disperarea chiar din cauză că nu au cu ce se întreţine, nu au ce mânca şi îmbrăca şi nu au nici bani. Se gândesc la situaţia ce vor face în timpul iernii. De altfel este edificatoare în această privinţă mortalitatea în rândurile lor, atingând în medie de circa 14 indivizi zilnic.

CHESTORUL POLIŢIEI

ŞEFUL BIROULUI SIGURANŢEI

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586.

HUGHES SECRET Copie

Intr. No. 238 din 30/XII. [l]945

NOTĂ

GUVERNĂMÂNTUL BUCOVINEI

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Domnul Mareşal Antonescu ordonă ca, în înţelegere cu Banca Naţională, să se procedeze la schimbul bijuteriilor şi metalelor preţioase pe care le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia şi Bucovina după următoarele norme:

- se vor plăti aceste valori la cursul oficial în *Kassenschein,* eventual în ruble; în niciun caz nu în lei; schimbul va fi controlat de elemente de încredere şi se va evita orice abuz;
- se vor lua toate măsurile necesare pentru a se evita vânzările pe sub mână şi dosirea prin îngropare sau distrugere;
- operaţiunile de schimb se vor face înainte de plecarea evreilor din lagăre şi la punctele de trecere în

Ucraina;

- cu această ocaziune, li se vor schimba şi lei contra *Kassenschein,* în mod obligatoriu.

D.O.
Şeful Cabinetului Militar
Colonel/ss. /P. Davidescu
Nr. 8507 din 5.X.1941
Primită la 8.X.1941 ora 18
p. conf.

SURSA: USHMM RG – 25.004, roia 28 (vechi 24), dosar 40013, vol. 2; facsimil publicat în Jean Ancei, *Transnistria, 1941 – 1942: The Romanian Mass Murder Campaigns,* 2003, vol. 2, p. 121; şi în Ancei, *Documents,* vol. 5, p. 90.

Comisariatul de Poliţie al Ghetoului
Personal şi confidenţial
No. 10
[ştampila:] Nr. 6763
941. X-9
8 Octombrie 1941
Chişinău
Domnule Chestor.

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că în urma dispoziţiunilor luate de autorităţile militare, astăzi 8 Octombrie a început evacuarea ghetoului.

Evacuarea se efectuează prin loturi de cca. 2.500 persoane zilnic. Transportul se face pe jos şi fiecărui convoi i se afectează un număr de cca. 40 căruţe pentru transportul infirmilor, bolnavilor, bătrânilor, copii şi bagajelor. Destinaţia, peste Nistru.

S-a schiţat un program în care s-a preconizat evacuarea completă în patru zile.

Azi s-a evacuat primul lot, adică cartierul de Nord al Ghetoului – Suburbia Sf. Ilie Vechi. Cu începere de la ora 6 dim., au început operaţiunile de evacuare a imobilelor, încărcarea în căruţe şi încolonarea pietonilor.

Convoiul s-a pus în mişcare la ora 10 a.m., continuând a se scurge până la ora 11 a.m. când ultimii

pietoni au părăsit Ghetoul, având gardă trupe de Jandarmi.

Imobilele evreilor evacuaţi au fost luate imediat în primire de trupe de Vânători din Reg. 3 sub comanda unui Domn Căpitan care a ordonat deschiderea imobilelor şi încărcarea în căruţe şi camioane militare a tot ceea ce s-a găsit în urma celor plecaţi. Aceste lucruri au fost depozitate la Comandamentul Militar al Ghetoului.

S-au ridicat lucruri casnice de mare valoare, adică lucruri foarte fine, de bună calitate şi aproape noi.

Pe ziua de ieri 7 şi azi 8 oct. până la ora 10 a.m. În târgul situat în Piaţa Veche s-au vândut diverse lucruri casnice, îmbrăcăminte, veselă, covoare în mari cantităţi şi cu preţuri îndeajuns de ridicate. Cumpărătorii vizaţi, ţărani, funcţionari civili şi mulţi Domni Ofiţeri pe bază de adeverinţă vizată la Comandament.

Şeful Comisariatului

Comisar, [Semnătura indescifrabilă]

Domnului Chestor al Poliţiei Municipiului Chişinău

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

[ştampila:] 10 Oct. 1941

Nr. 2393

No. 4763

1941 Luna oct. Ziua 9

Comandamentul Militar al Municipiului Chişinău către

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Cu onoare se înaintează alăturat patru telegrame ale Comunităţii Israelite din Chişinău, rugându-vă să binevoiţi a hotărî.

Acest Comandament nu le poate da curs.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIŞINĂULUI

Colonel Dumitrescu

[Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Urgent

Excelenţei Sale Mareşalului Antonescu

Conducătorul Statului Român

Zece mii de suflete supuse şi loiale Ţării se înclină şi vă imploră să binevoiţi a dispune amânarea evacuării lor din Ghetoul Chişinăului, având în vedere apropierea iernii, lipsa totală de îmbrăcăminte şi alimente, precum şi starea mizeră în care se află. Cunoscând generoasele sentimente ale Domniei-Voastre, apelăm la Excelenţa-Voastră în numele nenorociţilor ca să aruncaţi o privire miloasă şi asupra lor binevoind a dispune suspendarea evacuării fixată pentru 8 Octombrie.

Bunul Dumnezeu să vă ocrotească.

Prea supusă.

Comunitatea Evreilor Ghetoului Chişinău

Preşedinte G. Landau

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

FEDERAŢIA UNIUNILOR DE COMUNITĂŢI EVREIEŞTI 9 Octombrie 1941

Nr. 1347

DOMNULE MAREŞAL.

Mi se spune că unii evrei din Bucovina vor fi trimişi în Basarabia, că cei din Basarabia trebuie să fie trimişi în Ucraina şi că această trimitere ar echivala cu moartea lor, date fiind împrejurările.

Vă implor, dacă cumva este posibil, şi dacă nu s-au făcut vinovaţi cu nimic, să opriţi acest exod.

Primiţi, vă rog, Domnule Mareşal, asigurarea profundului meu respect.

Preşedinte/ss./

Dr. W. FILDERMAN

P.S. – Semnul distinctiv n-a fost încă suprimat în Bucovina.

DOMNIEI SALE

DOMNULUI MAREŞAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI

ŞI PREŞEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIŞTRI

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84,

Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* publicat în *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1941,* Vol. 2 – *Europe,* Washington, Tipografia Governmentală, 1959, p. 874.

SECRET
Nr. 2830
Anul 1941 Luna Octombrie Ziua 10
INSPECTORATUL JANDARMI BASARABIA
către
LEGIUNEA JANDARMI CAHUL, CHILIA.
ISMAIL, ORHEI, COMP. 23 POLIŢIE

Vi se înaintează, anexat, instrucţiunile strict secrete, referitoare la evacuarea evreilor din ghetoul Chişinău şi a celor din Sudul Basarabiei, de care veţi lua cunoştinţă şi urgente măsuri de executare.

Confirmaţi primirea cu prima poştă.

În Tarutino se va forma temporar un ghetou, iar de la Tarutino înspre Tighina, convoiul va pleca numai când veţi primi ordine în acest sens, întrucât trecerea la podul Tighina s-a suspendat temporar.

INSPECTOR JANDARMI BASARABIA CHIŞINĂU
Colonel (ss) T. Meculescu
Şeful Biroului Poliţiei
Locot. (ss) E. Lujanschi
Pentru conformitate
INSPECTOR JANDARMI CHIŞINĂU
COLONEL Meculescu
[Semnătura:] T. Meculescu

INSPECTORATUL JANDARMI BASARABIA CHIŞINĂU STRICT SECRET

INSTRUCŢIUNI
referitoare la evacuarea evreilor din ghetoul Chişinău şi a celor din Sudul Basarabiei

Evreii din ghetoul Chişinău şi cei din ghetourile din Sudul Basarabiei – Bolgrad, Cahul, Chilia, Ismail şi Vâlcov. – se evacuiază la Est de Nistru conform dispoziţiunilor

superioare.

Trecerea lor peste Nistru se va face:

- pentru ghetoul Chişinău, la punctele de trecere Rezina – Râbniţa şi Tâghina – Tiraspol.
- pentru cei din ghetourile din Sudul Basarabiei la punctul de trecere Tighina – Tiraspol.

După trecerea la Est de Nistru, convoiurile de evrei sunt luate în primire de organele Jandarmeriei ale Inspectoratului de Jandarmi Transnistria, care le conduc în regiunile de destinaţie.

Trecerile peste punctele de mai sus, se vor efectua cu începerea din ziua de 16 Octombrie 1941.

A. EVACUAREA GHETOULUI CHIŞINĂU

1. ORGANIZAREA EVACUĂRII

Evacuarea evreilor din ghetoul Chişinău, se va face în convoaie de 1500 suflete fiecare (în care se socotesc bărbaţi, femei, copii) sub paza jandarmeriei Inspectoratului Jandarmi Basarabia Chişinău, Companiei 23 Poliţie şi Compania 82 Poliţie.

Convoiurile se deplasează spre punctele de trecere peste Nistru, în marş pe jos. Pentru transportul celor neputincioşi (bolnavi, copii şi bătrâni) şi a bagajelor strict necesare, fiecare convoi se va dota prin grija Comandantului Legiunii respective, în unire cu autorităţile administrative, cu 100 – 120 căruţe de rechiziţie.

2. CONSTITUIREA COLOANELOR

Cu începere din ziua de 12 Octombrie 1941, orele 7: 30, se expediază zilnic din ghetoul Chişinău coloane de 1500 de evrei, din care o coloană se îndrumează spre podul Rezina, iar coloana zilei următoare, spre podul Tighina. În consecinţă coloanele spre punctele de trecere Rezina, vor pleca din Chişinău în ziua de 12, 14 şi 16 Octombrie 1941, iar cele spre punctul de trecere Tighina, în ziua de 13, 15 şi 17 Octombrie a.c., unde vor ajunge conform tabelei de marş alăturată prezentelor instrucţiuni.

Din convoiurile de 1500 ce ajung la podul Rezina, se trec în prima zi numai 750, urmând ca restul de 750 să fie trecuţi a 2-a zi. La fel se va proceda şi cu convoiul ce vine

la punctul de trecere Tighina. Dacă se pot trece toţi 1500, se vor trece toţi.

Constituirea coloanelor în ghetoul Chişinău se va face de organele Comandamentului Militar Chişinău, iar primirea acestora de către escortele de jandarmi, se va face în afară de ghetou.

3. ITINERARII

Evacuarea celor 2 puncte de trecere – Rezina şi Tighina – se va executa pe 2 itinerarii:

a. itinerariul nr. 1: Chişinău – Peresecina – Orheivihiperceni – Rezina.

Acest itinerariu se va parcurge în 4 etape:

— Chişinău-Peresecina 28 km

— Peresecina-Orhei 14 km

- Orhei-Chiperceni 20 km şi
- Chiperceni-Rezina 18 km.

Escorta convoiului până la Orhei se va executa de Comp. 23 Poliţie, iar de aici cade în sarcina Legiunii Jandarmi Orhei, care ia măsurile necesare, în vederea rechiziţionării căruţelor şi constituirea escortei. Legiunea Orhei destină un ofiţer care primeşte convoiul şi-l conduce până la punctul de trecere Rezina. Primirea convoiului se va face în afara oraşului Orhei.

Compania 23 Poliţie va primi convoiurile condiţionate de organele Comandamentului Militar Chişinău, la 500 m dincolo de C.F.R. Vistierniceni, unde Legiunea Jandarmi Lăpuşna va trimite şi cele 20 căruţe necesare convoiului.

b. itinerariul nr. 2: Chişinău – Mereni – Bulboaca – Tighina.

Acest itinerariu se va parcurge în 3 etape:

- Chişinău-Mereni 18 km
- Mereni-Bulboaca 22 km
- Bulboaca-Tighina 16 km.

Escortarea convoiului până la Bulboaca se va executa de Comp. 82 Poliţie, iar de aici cade în sarcina Legiunii Jandarmi Tighina, care ia măsurile necesare în vederea rechiziţionărilor de căruţe şi constituirea escortelor. Legiunea Mobilă Iaşi va primi convoiurile constituite de

organele Comandamentului Militar Chişinău în afară de ghetou, 300 m dincolo de bariera Tighinei, unde Legiunea Lăpuşna trimite şi cele 12 căruţe necesare convoiului.

Regiunea Tighina, destină un ofiţer care primeşte convoiul de la Legiunea Mobilă Iaşi şi-l va conduce până la punctul de trecere.

4. TRECERILE

Trecerile evreilor peste Nistru se vor executa zilnic în grupe de câte 750, sub supravegherea Locot. Popoiu de la Legiunea Orhei pentru punctul Rezina şi a [trecerii] de la Legiunea Jandarmi Tighina, de la punctul Tighina.

Operaţiunea propriu-zisă a trecerilor peste Nistru se va executa în dimineaţa zilei următoare ajungerei convoiului la punctul de trecere, între orele 7 – 12, în principiu.

Predarea convoiurilor de evrei, organelor jandarmeriei de la Est de Nistru se va face fără nicio formalitate, acestea având deja ordin pentru primirea lor şi ducerea mai departe.

Ofiţerii de la punctele de trecere sunt obligaţi să raporteze în fiecare seară la orele 18, prin regiunea de jandarmi respectivă, Inspectoratului, numărul evreilor ce au trecut Nistrul în ziua respectivă.

PRESCRIPŢIUNI DIVERSE

A. Hrănirea pe timpul marşului:

Prin mijloacele băneşti de cari dispun evreii la lagăr şi prin mijloace proprii.

B. Tratament din punct de vedere disciplinar:

Pentru cei ce nu se vor supune, se va proceda conform normelor stabilite în legile, ordonanţele şi decretelor legi în vigoare.

Se atrage atenţiunea comandanţilor de convoaie a supraveghea şi aplica cele mai severe sancţiuni jandarmilor, care pe timpul marşului vor comite acte de jaf asupra evreilor din convoaie.

C. Executarea marşului:

Se va face în cea mai perfectă ordine, evitându-se pe cât posibil trecerile prin sate şi contactul cu populaţia.

Comandanţii coloanelor iau măsuri în timpul marşului pentru curăţirea terenului, adunând pe cei rămaşi în urmă şi îngropând imediat pe cei ce eventual vor înceta din viaţă.

Se atrage atenţia că operaţiunea de evacuare se execută de comandanţii de legiuni în unire cu poliţia locală (în cazul evacuării din Sudul Basarabiei). Ambele aceste organe rămân răspunzătoare, dacă se va mai găsi un singur evreu pe teritoriul urban sau rural, după executarea acestei operaţiuni.

Pentru transportul jandarmilor, a Companiei 23 Poliţie, de la Orhei la Chişinău, i se pune la dispoziţie Căpitanului Paraschivescu un număr de 2 camionete ale Inspectoratului, în care scop acesta va lua contact cu Locot. Zahalca Traian de la bir. armament al Inspectoratului.

INSPECTOR JANDARMI BASARABIA CHIŞINĂU
COLONEL/ss/T. Meculescu

Comunicat:

Marele Pretor ca raport.

Legiunea jandarmi Lăpuşna, Orhei, Tighina, Chilia Nouă, Ismail, Cahul, Comp. 23 Pol., Compania 82 Poliţie.

Pentru conformitate
INSPECTOR JANDARMI CHIŞINĂU
Colonel Meculescu
[Semnătura:] T. Meculescu

TABEL DE MARŞ
pentru convoiurile de evrei ce se evacuiază la Est de Nistru din ghetoul Chişinău

Itinerar	Col.	Plecarea din Chişinău	Sosirea la Rezina şi Tighina	Trecerea peste Nistru	Observaţii
Chişinău	I.	12.X.1941 7:30	15.X.1941 18:00	16 – 17.X.1941	15000 suflete
Rez	II.	14.X	17.X	18 –	Id

ina		.1941 7: 30	.1941 18: 00	19.X.1941	em
	III.	16.X .1941 7: 30	19.X .1941 18: 00	20 – 21.X.1941	Cât mai rămân
Chişinău	I.	13.X .1941 7: 30	15.X .1941 18: 00	16 – 17.X.1941	15 00 suflete
Tighina	II.	15.X .1941 7: 30	17.X .1941 18: 00	18 – 19.X.1941	Idem
	III.	17.X .1941 7: 30	19.X .1941 18: 00	20 – 21.X.1941	Cât mai rămân

Şeful Biroului Poliţiei Locot. /ss/E. Lujanschi

Pentru conformitate, Şeful Biroului Poliţiei Locot. [Semnătura:] E. Lujanschi

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22; de asemenea, USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE CHIŞINĂU

BULETIN CONTRA-INFORMATIV
de la 1 – 10 Octombrie 1941

[...] VI. ACŢIUNEA EVREIASCĂ

Evreii din lagăre şi ghetouri au început a fi transportaţi peste Nistru.

Astfel din ghetoul din Chişinău pe ziua de 8 Octombrie a.c., a fost transportat primul convoi de cca. 2.500 evrei, sub pază militară la care s-a ataşat şi 100 căruţe pentru transportul infirmilor, bătrânilor şi copiilor. Acest fapt a produs o stare de spirit încordată în rândul

populaţiei evreieşti şi se zvoneşte printre ei că, dacă nu se va reveni asupra transporturilor, o parte se vor sinucide, iar alţii se vor opune la plecare, forţând astfel autorităţile să-i omoare pe loc. În rândurile intelectualilor evrei se comentează că cei plecaţi în ziua de 8 Octombrie 1941, la o distanţă oarecare, au fost deposedaţi de obiectele şi valorile ce le aveau asupra lor şi că, transportându-i mai departe, i-au împuşcat.

Comitetul local al evreilor a intervenit la autorităţile militare pentru a le amâna această plecare şi sunt în aşteptarea soluţionării.

Imobilele evreilor evacuaţi au fost luate imediat în primire de trupe din Regimentul 3 Vânători sub comanda unui ofiţer, care a ordonat deschiderea imobilelor şi încărcarea în căruţe şi camioane militare a tot ce s-a găsit în urma celor plecaţi.

Aceste lucruri au fost depozitate la Comandamentul Militar al Ghetoului. S-au ridicat cu această ocazie lucruri casnice de valoare, de bună calitate şi aproape noi.

În ghettou în ultimele zile s-a observat o mare afluenţă de ţărani, funcţionari şi militari intraţi în ghettou pe baza de autorizaţii date de Comandamentul Militar al Ghetoului, care cumpărau obiectele pe care evreii le vindeau.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol.7.

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Nr. 368/C
10 Octombrie 1941
[ştampila:]
INSPECTORATUL DE POLIŢIE
INTRAREA No. 502/B
1941 Luna X Ziua 11
INSPECTORATUL POLIŢIE CHIŞINĂU
[ştampila:] SECRET

Cu ocazia operaţiunii ultime de curăţire a pământului Basarabiei de evrei, atrag serioasa atenţiune asupra următoarelor:

Curăţirea va fi totală, nefiind îngăduit sub niciun motiv ca, după ce operaţiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vreun evreu, indiferent din ce cauză. În consecinţă, se vor lua măsuri de strângerea lor de peste tot (de la munca de folos obştesc, împrumutaţi la Germani etc.), din călcarea acestei dispoziţiuni vor decurge grave răspunderi şi sancţiuni.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C. Gh. Voiculescu
[Semnătura:] C. Gh. Voiculescu
Comunicat:
Toate Prefecturile.
Inspectoratul Jandarmi Basarabia.
Inspectoratul Poliţie Chişinău.
Comandamentul Militar Chişinău.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230 – 2.

Chestura Poliţiei Chişinău Biur. Pol. de Siguranţă
Nr. 6951
11 Octombrie 1941
Către
INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE CHIŞINĂU

Avem onoare a vă înainta mai jos în copie nota informativă privind starea de spirit a evreilor din ghettou, rugându-vă să binevoiţi a dispune.

CHESTORUL POLIŢIEI
[Semnătura indescifrabilă]
Şeful Biur. Pol. de Siguranţă [Semnătura indescifrabilă]

Copie

Ca urmare notei informative din 9 Octombrie 1941, cu respect vă raportez relativ la starea de spirit a evreilor din ghetou din ziua de 10 Octombrie a.c.

În această dimineaţă se pare că evreii sunt mult mai agitaţi, mai ales când au văzut că vine convoiul de căruţe spre a-i îmbarca, fugeau plângând şi speriaţi din partea ghetoului de unde trebuia să-i ridice.

Iar după sosirea a doua plutoane de ostaşi şi Dl. Colonel Dumitrescu. Comandantul Militar al Oraşului, care le-a comunicat că s-a amânat încă 24 – 48 ore exodul lor, vestea aceasta a fost răspândită cu bucurie ca fulgerul printre evrei.

Mai circulă zvonul că amânarea va fi de lungă durată, întrucât evreii din ghetou s-au hotărât să dea pentru înzestrarea armatei câteva milioane lei, pentru a rămâne în Ghetou, fapt aflat că astă-noapte au avut mici consfătuiri în această direcţie.

Se mai spune că până în prezent s-au strâns două milioane şi ceva de lei, pentru armată (neverificat).

Se mai aşteaptă cu multă îngrijorare rezultatul acestei amânări şi se mai spune că au fost doi avocaţi care au plecat la Bucureşti spre a le susţine cauza lor.

Astăzi obiecte de valoare nu s-au prea vândut, ci numai covoare şi alte lucruri grele.

Manifestaţia ostilă care trebuia să aibă loc, nu s-a mai făcut, însă se vorbeşte că, dacă ar vrea să mai ducă un transport vor face manifestaţie spre a fi împuşcaţi pe loc.

De văzut mâine 11 Oct. a.c. dacă amânarea exodului s-a mai prelungit sau nu, spre a se vedea mai bine atitudinea lor.

Rugându-vă să binevoiţi a dispune.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230 – 2.

Federaţia Uniunilor de Comunităţi Evreieşti din Ţară 11 Octombrie 1941

No. 1356 – Urmare la Nr. 1317

DOMNULE MAREŞAL.

Am primit astăzi un apel disperat de la conducerea Ghetoului din Chişinău.

În dimineaţa zilei de 8 a.c. au plecat 1.500 de oameni în mare parte pe jos, luând cu sine numai ce puteau ţine în mână, deci aproape toţi expuşi să se prăpădească, afară fiind frig, iar ei goi, fără alimente şi fără cea mai mică putinţă de aprovizionare la un drum de cel puţin opt zile, pe ploaie, frig şi zăpadă.

Numai bolnavii, bătrânii şi copii au plecat în căruţe.

Deci nici bolnavii n-au fost cruţaţi, deci şi femeile au plecat pe jos.

Este moartea, moartea, moartea fără vină, fără altă vină, decât aceea de a fi evrei.

Vă implor din nou, Domnule Mareşal, să nu lăsaţi ca o asemenea zguduitoare tragedie să se săvârşească.

Primiţi, vă rog, Domnule Mareşal, asigurarea profundului meu respect.

Preşedinte, Dr. W. Filderman

DOMNIEI SALE DOMNULUI MAREŞAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI ŞI

PREŞEDINTELE CONSILIULUI DE MINIŞTRI

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* versiunea română originală publicată în Ancei, *Documents,* vol. 3, pp. 234, 236; copia traducerii în limba engleză deţinută de Legaţia Americană în *ibidem,* p. 341.

Chestura Poliţiei Chişinău

Biur. Pol. de Siguranţă

Nr. 6991

15 Octombrie 1941

[ştampila:]

INSPECTORATUL POLIŢIE

INTRAREA No. 5993

1941 luna X ziua 18

Către

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE CHIŞINĂU

În legătură cu evacuarea evreilor din ghetou, avem onoare de a vă raporta următoarele informaţiuni din sursă demnă de încredere: Comandamentul militar al Municipiului a dat dispoziţiuni ca şi evreii botezaţi să fie trimişi în ghetou, urmând apoi a fi evacuaţi peste Nistru.

Tot comandantul militar a dat aprobare pentru mai

multe familii de jidani botezaţi să locuiască în afară de ghettou.

Faţă cu cele de mai sus, vă rugăm să binevoiţi a dispune să ni se comunice ordin de urmare în ce priveşte situaţia acestor categorii de jidani.

Chestor

[Semnătura indescifrabilă]

Şeful Siguranţei

[Semnătura:] Andreescu

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230 – 2.

Federaţia Uniunilor de Comunităţi Evreieşti din Ţară Nr. 1387".

Bucureşti, 19 octombrie 1941

Priveşte:

I. Deportarea evreilor cetăţeni români din Bucovina şi Basarabia.

II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor cetăţeni români originari din Bucovina şi Basarabia.

Domnule mareşal.

Un strigăt de deznădejde, cum n-am mai auzit, străbate văzduhul de-a lungul şi de-a latul Ţării şi mă face să mă cutremur în faţa teribilelor răspunderi ce am asumat şi mă sileşte în aceste zile, de mare sărbătoare pentru Ţară şi de glorie pentru Domnia-Voastră, să vă împărtăşesc frământările mele.

1. Deportarea evreilor cetăţeni români din Bucovina şi Basarabia

La câteva zile după ce Guvernatorul Basarabiei a făcut apel la noi, ca să ne ajutăm fraţii întru credinţă din acea provincie, un ordin a hotărât subit deportarea tuturor evreilor din Basarabia şi Bucovina.

Domnul vicepreşedinte al Consiliului, în audienţa ce mi-a acordat în ziua de 14 octombrie:

- a binevoit a aproba ca intelectualii, meseriaşii, comercianţii, industriaşii şi proprietarii să nu fie deportaţi;
- a rezervat să se pronunţe asupra rugăminţii mele de a

amâna plecarea tuturor până la primăvară şi de a readuce la căminurile lor pe cei deportaţi, în vederea trierii lor, potrivit deciziei de sub 1).

Ordinul acesta a fost pe dată executat în Bucovina; în Basarabia, însă, deşi se pare că ordinul a fost trimis, el n-a fost însă executat, întrucât Comandamentul Militar n-are cunoştinţă de el.

Şi astfel au plecat câteva transporturi de deportaţi din Chişinău, iar informatorii spun că cadavrele tuturor celor plecaţi cu primul transport zac între Orhei şi Rezina, iar despre celelalte transporturi plecate în zilele de 14, 16 şi 18 octombrie, nu există nicio altă ştire decât că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor.

Unde sunt? Mai sunt în viaţă sau au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei şi Rezina?

Ce vor deveni cei sortiţi să plece în dimineaţa de 20 octombrie 1941 şi în zilele următoare?

Nu veţi tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloria ţării şi a Domniei-Voastre să fie cernite, ca respectul omului şi al legilor să fie suprimat, şi veţi face ca generoasa hotărâre a domnului vicepreşedinte al Consiliului să fie îndată executată şi în Basarabia – *căci altfel astăzi dimineaţa şi în zilele următoare noi transporturi pleacă spre moarte* – ca acei ce au plecat să fie readuşi spre a fi triaţi; ca cei vinovaţi să fie pedepsiţi, dar ca cei nevinovaţi să nu fie deportaţi.

Dacă o hotărâre definitivă n-ar fi posibilă, încă un termen până la primăvară, mi se pare, ar putea fi cu greu respins şi sunt pe cale de a pleca în orice condiţii, iar unii au obţinut vize şi pentru ei plecarea este chestie de zile.

Nădăjduiesc, domnule Mareşal, că veţi binevoi a aprecia ca izvorâte din conştiinţa cea mai curată – şi vă rog s-o credeţi –, dintr-o conştiinţă românească, faptele expuse şi că ele merită deosebita Domniei-Voastre atenţiune.

Vă rog să primiţi asigurarea respectuoasei mele consideraţiuni.

Preşedinte, dr. W. Filderman

Domniei Sale

Domnului Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului, şi preşedintelui Consiliului de Miniştri

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* o copie a traducerii scrisorii lui Filderman în limba engleză, deţinută de Legaţia Americană, este publicată în Ancel, *Documents,* vol. 3, pp. 342 – 347.

CONDUCĂTORUL STATULUI ROMÂN

Domnule Filderman, în două petiţii succesive îmi scrieţi „de tragedia zguduitoare" şi mă „implorаţi" în cuvinte impresionante, reamintind de „conştiinţă" şi de „omenie" şi subliniind că sunteţi „dator" să apelaţi „la mine" şi „numai" la mine pentru evreii din România, care simt trecuţi în ghetouri pregătite pentru ei pe Bug.

Pentru a amesteca şi tragicul în intervenţia Dumneavoastră, subliniaţi că această măsură „este moartea, moartea, moartea, fără vină, fără altă vină decât aceea de a fi evrei".

Domnule Filderman, nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferinţa celor umili şi fără apărare. Înţeleg durerea Dumneavoastră, dar trebuie, dar mai ales trebuia, să înţelegeţi şi Dumneavoastră toţi, la timp, pe a mea care era aceia a unui neam întreg.

Vă gândiţi, v-aţi gândit ce s-a petrecut în sufletele noastre anul trecut, la evacuarea Basarabiei, şi ce se petrece astăzi, când zi cu zi şi ceas cu ceas plătim cu mărinimie şi în sânge, cu foarte mult sânge, ura cu care coreligionarii Dumneavoastră din Basarabia ne-au tratat la retragerea din Basarabia, cum ne-au primit la reîntoarcere şi ne-au tratat de la Nistru până la Odessa şi pe meleagurile Mării de Azov?

Dar potrivit unei tradiţii, voiţi să vă transformaţi şi de astă dată din acuzaţi în acuzatori, făcându-vă că uitaţi pricinile care au determinat situaţiile pe care le plângeţi. Să-mi daţi voie să vă întreb şi, prin Dumneavoastră, să

întreb pe toţi coreligionarii Dumneavoastră care au aplaudat cu atât mai frenetic, cu cât suferinţele şi loviturile primite de noi erau mai mari:

Ce aţi făcut Dumneavoastră anul trecut, când aţi auzit cum s-au purtat evreii din Basarabia şi Bucovina faţă de trupele româneşti care se retrăgeau şi care până atunci apăraseră liniştea şi belşugul acelor evrei? Vă reamintesc eu:

Înainte chiar de apariţia trupelor sovietice, evreii ce apăraţi, din Basarabia şi Bucovina, au scuipat ofiţerii noştri, le-au smuls epoleţii, le-au rupt uniformele şi, când au putut, au omorât mişeleşte soldaţii cu bâtele. Avem dovezi.

Aceiaşi ticăloşi au întâmpinat venirea trupelor sovietice cu flori şi au sărbătorit-o cu exces de bucurie. Avem fotografii doveditoare.

Pe timpul ocupaţiei bolşevice, aceia pentru care vă înduioşaţi astăzi i-au trădat pe bunii români, i-au denunţat urgiei comuniste şi au adus jalea şi doliul în multe familii româneşti.

Din pivniţele Chişinăului se scot zilnic oribil mutilate cadavrele martirilor noştri, care au fost astfel răsplătiţi, fiindcă douăzeci de ani au întins o mână prietenească acestor fiare ingrate.

Simt fapte ce se cunosc, pe care le cunoaşteţi desigur şi Dumneavoastră şi pe care le puteţi afla oricând în amănunt.

V-aţi întrebat Dumneavoastră de ce şi-au incendiat evreii din Basarabia casele, înainte de a se retrage? Vă puteţi explica de ce, în înaintarea noastră, am găsit copii evrei de 14 – 15 ani, cu buzunarele pline de grenade?

V-aţi întrebat câţi din ai noştri au căzut omorâţi mişeleşte de coreligionarii Dumneavoastră, câţi din ei au fost îngropaţi înainte de a fi morţi. Voiţi şi în această privinţă dovezi, le veţi avea.

Sunt cete de ură, împinsă până la nebunie, pe care evreii Dumneavoastră au afişat-o împotriva poporului nostru tolerant şi ospitalier, dar astăzi demn şi conştient

de drepturile lui.

Drept răspuns la mărinimia cu care aţi fost primiţi în mijlocul nostru şi trataţi, evreii Dumneavoastră, ajunşi comisari sovietici, împing trupele sovietice din regiunea Odessei, printr-o teroare fără seamăn, mărturisită de prizonierii ruşi, la un masacru inutil, numai pentru a ne provoca nouă pierderi.

În regiunea Mării de Azov, trupele noastre, retrăgându-se temporar, şi-au lăsat câţiva ofiţeri şi soldaţi răniţi, pe loc. Când au reluat înaintarea, şi-au regăsit răniţii mutilaţi îngrozitor.

Oameni care puteau fi salvaţi şi-au dat ultimul suspin în chinuri groaznice.

Li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, nasul şi urechile.

Îţi dai, Domnule Filderman, seama de spectacol?

Te îngrozeşti? Te înduioşezi?

Te întrebi de ce atâta ură, din partea unor evrei ruşi, cu care nu am avut niciodată nimic de împărţit?

Dar ura lor este a tuturor, este ura Dumneavoastră.

Nu vă înduioşaţi, dacă aveţi cu adevărat suflet, de ceea ce nu merită, înduioşaţi-vă de ceea ce merită.

Plângeţi cu mamele care şi-au pierdut în astfel de chinuri copiii, nu cu aceia ce şi-au făcut şi lor şi vă fac şi Dumneavoastră atâta rău.

Mareşal Antonescu

19.X.1941

P.S.

Un soldat rănit din P. Neamţ a fost îngropat de viu din ordinul şi sub ochii comisarilor sovietici jidani, deşi nenorocitul implora să nu-l îngroape, arătându-le că are patru copii.

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* versiunea română originală publicată în Ancei, *Documents,* vol. 3, pp. 259 – 262; copia traducerii în limba engleză, deţinută de Legaţia

Americană în *ibidem,* pp. 348 – 350.

Copie
Nr. 3363
21 Octombrie 1941
Inspectoratul Jandarmi Chişinău către
Guvernământul Basarabiei Chişinău.
Comandamentul Militar al Municipiului Chişinău

Am onoare a raporta că Prefectura Judeţului Orhei refuză a pune la dispoziţia Legiunii Jandarmi Orhei numărul suficient de căruţe, necesar transportului până la Rezina a neputincioşilor, bolnavilor, copiilor şi a bagajelor [...] din convoaiele de evrei ce se evacuează peste Nistru.

De asemenea, se permite evreilor la plecare din Ghettou de a-şi lua prea multe bagaje, ceea ce îngreuiază mult convoaiele în aceste condiţiuni, evacuarea se face defectuos.

Rugăm insistent [...] să se dea ordin Prefecturei Orhei să pună la dispoziţia legiunii numărul de căruţe necesar transportului celor neputincioşi şi bolnavilor şi copiilor, şi a lua măsuri ca evreii ce pleacă din Ghettou să nu-şi ia decât bagajul strict necesar.

Inspector jandarmi Chişinău
Colonel (ss) Meculescu
Pentru conformitate.
Inspector jandarmi Chişinău
Colonel Meculescu
[Semnătura:] Meculescu

SURSA: USHMM RG-54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22.

Copie:
Nr. 38, 1941 Octombrie 22
COMPANIA 23 POLIŢIE
către
COMANDAMENTUL MILITAR AL MUNICIPIULUI CHIŞINĂU

Am onoare a vă raporta următoarele:

În conf. cu noile dispoziţiuni ca, controlul evreilor să se facă de organele B.N.R. la Chişinău în locul ordonat de

Dvs. în curtea Depoz. de Remontă Vistierniceni, subsemnatul asistând la felul de procedură a perchiziţiei corporale şi ridicării tuturor valorilor în monedă şi a obiectelor preţioase ca: aur, briante etc., am constatat o completă defecţiozitate în aplicarea acestei proceduri, şi anume:

Asupra schimbului de monedă în monedă rusească (ruble) nu exista niciun reg. casă în care să se treacă sumele ce se distribuiau evreilor în rublele ruseşti.

Deci, nicio evidenţă în această operaţiune.

Asupra ridicării obiectelor preţioase, de asemenea am constatat că, prin simpla formalitate de a se trece pe o dovadă obiectele ridicate şi puse într-un plic şi după aceia într-o ladă de lemn, nu prezintă o suficientă siguranţă în păstrarea lor.

Trecerea sumară şi cu creionul scris pe un tabel de asemenea nu prezintă siguranţa necesară.

Este cazul ca să se întocmească un reg. În care să se treacă cu Nr. de ordin corespunzător plicul ce-l pune în cutie şi sigilat, arătându-se în registru Nr. crt., obiectul, greutatea, valoarea, sumele ce au fost distribuite evreilor, după aprecierea făcută de Comisie.

La terminarea lucrării să fie o casă de fier în care să fie introduse obiectele preţioase şi închiderea ei să fie făcută cu două chei, una la ofiţerul delegat din partea Armatei şi cealaltă la preşedintele Comisiei.

Tot în această ocazie de control se ridică de la evrei şi alte obiecte de argint, ca: linguri, furculiţe, cuţite, sfeşnice etc. ce de asemenea nu sunt inventariate sub nicio formă, şi trântită într-o ladă de lemn descoperită.

Cred că este absolut necesar inventarierea lor, evaluarea şi clasificarea.

Controlul femeilor, pe lângă moaşa existentă, se mai face de către doi şoferi ce cred că nu prezintă suficientă garanţie, întrucât a fost descoperit de Subit. Chemale Comandantul Plot., că şoferul Chiriac Tănase ceruse de la evrei să i se dea şi lui ceva şi la întrebarea pusă de dl. preşedinte, de ce a luat, a răspuns că au fost nişte cuie,

sau şuruburi fără valoare, deşi i s-a atras atenţiunea de către dl. preşedinte Jugureanu că nu are voie să ia nimic de la evrei.

Propun ca să se aplice un sistem de procedură mai eficace în inventarierea obiectelor, valoarea lor, schimbul de monede şi a se da nişte lămpi „Patromax", ca în timpul nopţii să aibă lumina necesară pentru efectuarea controlului.

De asemenea şoferii să nu mai ia parte în executarea percezitiei, ci să se pună funcţionari de încredere, pentru efectuarea acestor operaţiuni.

Numai astfel credinţa subsemnatului este ca acest preţios tezaur, găsit asupra evreilor, să intre în tezaurul Statului, deci în patrimoniul Statului.

COMANDANT COMPANIEI 23 Pol.

Căpitan/ss. /Paraschivescu M. Ioan

5 Decembrie 1941

Se certifică de noi, prezenta copie, ca fiind conformă cu originalul. Comandant Comp. 23 Poliţie

Căpitan (ss) Paraschivescu

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, de asemenea, publicate în Ancei, *Documents,* vol.10, pp. 121 – 122.

25 octombrie 1941

DOMNULE MAREŞAL

Scrisoarea Domniei-Voastre din 19 c. mi-a fost înmânată în seara zilei de 21 crt.

Deşi ea s-a încrucişat cu petiţia ce vă înaintasem în dimineaţa de 9 Octombrie şi deşi în aceasta din urmă se găsesc cu anticipaţie, pe cât de scurt, pe atât de clar, răspunsul la unele întrebări pe care mi le puneţi, mă văd silit să nu mă mărginesc a vă ruga să binevoiţi a primi mulţumirile mele dar să şi răspund întrebărilor ce-mi puneţi, cu aceiaşi loialitate cu care am răspuns din prima zi a instalării Domniei-Voastre.

Eram sigur că nimeni nu poate fi mai sensibil ca Domnia-Voastră la suferinţele celor umili şi fără apărare, de-aceea m-am şi adresat Domniei-Voastre.

Când am intervenit, nu ignoram, Domnule Mareşal, acuzările cari fac obiectul scrisorii Domniei-Voastre. Mi le-aţi comunicat la Butimanul de faţă cu Domnul vicepreşedinte al Consiliului şi cu Dr. N. Lupu.

V-am răspuns atunci, Domnule Mareşal, şi răspund şi astăzi că cei vinovaţi trebuie pedepsiţi fără cruţare, dar că nu se pot pedepsi zeci de oameni nevinovaţi pentru fapta celor vinovaţi.

Căci dreptatea nu poate fi altfel împărţită evreilor decât celorlalţi oameni şi nici nu se poate ca, atunci când unii evrei sunt ticăloşi, să se spună că toţi evreii simt ticăloşi, amestecându-se oamenii de treabă cu cei nevrednici.

Nu se poate două judecăţi. Evreii ruşi sunt ruşi, nu români, deci nu putem fi noi răspunzători pentru actele şi faptele lor, după cum acei evrei basarabeni şi bucovineni din familiile cărora mulţi au fost trimişi în Siberia nu pot fi făcuţi răspunzători pentru actele sau faptele acelor dintre ei cari au devenit comunişti.

Căci evreii conştienţi din întreaga lume au dezavuat comunismul şi pe evreii comunişti.

Aşa au făcut rabinii din România, întruniţi acum câţiva ani sub preşedinţia adormitului întru Domnul, Marele Rabin Dr. J. Niemirower, şi, aşa cum am spus-o şi eu în conferinţele ce am ţinut, ca şi într-o broşură ce am editat în 1922; aşa au spus-o şi evreii americani prin proclamaţia lui American Jewish Committees, că triumful bolşevismului: „Ar duce în mod inevitabil la distrugerea judaismului”.

Mai puţin încă este de conceput că toată evreimea din România să fie făcută răspunzătoare de fapta evreilor din Rusia.

Nu mi-am închipuit că în aceste condiţii intervenţia mea vă va supăra.

Aşa că vedeam cum deportarea lor [a evreilor din Chişinău] va împiedica reconstrucţia economică a acestei provincii şi a restului Ţării, care este tributara Basarabiei pentru o serie de produse.

Am crezut în sfârşit că ar fi fost mai util ca toţi meseriaşii evrei să fie puşi să lucreze pentru Armată şi nevoile civililor, aşa cum sunt utilizaţi evreii în Germania şi cum utilizează Germania ghetoul din Lublin.

Trierea, ca şi amânarea, apărea, deci, şi în interesele Ţării şi ale guvernului Domniei-Voastre. Aceasta era adânca mea convingere şi fără această convingere nu m-aş fi adresat Domniei-Voastre.

Cea mai bună dovadă este, de altfel, că de la venirea la cârma Statului a Domniei-Voastre, niciun evreu din întreaga Românie n-a fost dovedit a fi lucrat împotriva regimului; că de la începutul războiului s-a menţinut aceiaşi lealitate a populaţiei evreieşti şi faţă de armata germană şi faţă de armata noastră şi pe deasupra tuturor ruga mea scrisă – a doua zi după mobilizare – de a reîncadra pe evrei în Armată pentru ca, urmând pilda înaintaşilor lor din Războiul pentru Independenţă, din Războiul Balcanic şi din Războiul de întregire, să-şi dea viaţa cot la cot cu soldatul român, pentru triumful cauzei româneşti, pentru o Românie Mare şi Puternică.

Nădăjduiesc, Domnule Mareşal, că aceste rânduri vă vor fi lămurit definitiv şi ca urmare la ruga mea din scrisoarea din 19 crt., de a accelera promulgarea Statutului evreilor despre care am vorbit cu Dl Vicepreşedinte al Consiliului, veţi binevoi a-mi acorda o audienţă, căci fără o grabnică oprire a avalanşei de legi şi decizii şi o definitivă stabilire a ceea ce pot face şi ceea ce pot deţine evreii, aceştia nu vor mai putea lucra, fiind complet ruinaţi, şi aceasta va zgudui întreaga aşezare economică a Ţării.

Până atunci, vă rog să credeţi că Doctorul Filderman a rămas acelaşi om loial şi cumpătat, că n-a făcut şi nici nu va face nimic care să îngreuneze situaţia Ţării în aceste clipe atât de dureroase şi de grele, dimpotrivă, că stă la ordinele Domniei-Voastre cu toată puterea lui de muncă, cu toată dragostea lui de Ţară.

Primiţi, vă rog, Domnule Mareşal, asigurarea profundului meu respect.

(Dr. W. Filderman)

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* publicată în Ancei, *Documents,* vol. 3, pp. 351 – 355.

[ştampila:]

1 NOEM. 1941

Nr. 3485

Nr. 6178, 1941 Luna oct. Ziua 31

Comandamentul Militar al Municipiului Chişinău către

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Am onoarea a face cunoscut că acest Comandament cunoaşte şi raportează asupra situaţiei evreilor din Chişinău, situaţia evreilor din restul Basarabiei nu ne este cunoscută.

Evrei plecaţi până la 31 crt. inclusiv 10.225 cari au fost transportaţi în zilele şi numărul arătat în tabelul alăturat.

Vor mai pleca în ziua de Luni 3. XI.1941 un număr de aproximativ 70 – 75 evrei odată cu orfelinatul de copii.

De asemenea cei din spitale pe măsură ce se vor vindeca şi vor deveni transportabili.

În general mai sunt în Chişinău de expediat aproximativ 200 evrei (orfelinat, îngrijitori spital, o parte din familiile celor aflaţi în spital şi cioclii).

COMANDAMENTUL MILITAR AL CHIŞINĂULUI

Colonel [Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

[ştampila]

Conducerea şi Administraţia Basarabiei

Intrarea No.

1941 Luna Nov. Ziua 6

No. [...] 1941 Octombrie 31

Comandamentul Militar al Municipiului Chişinău

către

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Am onoare a vă face cunoscut că astăzi 31 Octombrie a plecat ultimul transport de evrei.

Mai este de evacuat:

- Orfelinatul de copii cu 38 copii din care 4 sugaci, iar restul între 1 an şi 6 ani, de asemenea îngrijitorii şi însoţitorii lor.
- Spitalul cu aproximativ 60 bolnavi, în majoritate cu boli contagioase.

Orfelinatul va fi evacuat luni 3 Noiembrie, în care scop am cerut Inspectoratului de Jandarmi mijloacele de transport necesare.

Vă rog a face cunoscut Guvernământului Transnistriei, pentru a primi şi găzdui pe aceşti orfani.

În ceea ce priveşte pe bolnavii din spital, ei vor fi evacuaţi pe grupe şi pe măsură ce se vor vindeca.

COMANDAMENTUL MILITAR AL CHIŞINĂULUI

Colonel [Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

Nr. 2108

LEGAŢIA STATELOR UNITE ALE AMERICII

Bucureşti, 4 noiembrie 1941

Subiect: Evoluţiile recente privind situaţia evreilor din România; evacuări forţate din Basarabia şi Bucovina; masacre, brutalităţi şi jafuri raportate; contribuţii forţate cu unele cantităţi exorbitante de îmbrăcăminte, pentru interesul public.

Stimate domn.

Cu referire la telegramele numărul 931 şi 934 din 1 noiembrie, ora 6 p.m., respectiv 4 noiembrie, ora 10 a.m., indicând faptul că aşa numita chestiune evreiască din România trece, din nou, printr-o etapă critică – depeşele anterioare, mai ales nr. 2015, din 19 august 1941, şi telegramele din partea Legaţiei au relatat despre diversele atrocităţi suferite de populaţia evreiască din România în ultimii ani, mai ales în timpul regimului violent antisemit

instaurat de Octavian Goga la începutul anului 1938, rebeliunea legionară din ianuarie trecut şi izbucnirea ostilităţilor cu Rusia Sovietică, în această vară – am onoarea de a prezenta anumite informaţii generale care pot fi în măsură să ajute la înţelegerea mai clară a situaţiei.

În această perioadă de conflict sângeros, când listele tot mai mari de morţi, răniţi şi dispăruţi au devenit ceva relativ obişnuit, când relatări care dau fiori, despre acte de cruzime, răsună în toată Europa, se poate crede că implementarea unui program de exterminare a evreilor, prin împuşcături ici şi masacre colo, ca să nu mai vorbim de deportări în masă şi spolierea generală, ei bine, toate acestea ar atrage mai puţin atenţia opiniei publice din întreaga lume decât în vremuri normale. Indiferent cum ar sta lucrurile, devine din ce în ce mai clar că românii, cu sprijinul evident al germanilor, se folosesc de perioada actuală pentru a se ocupa de problema evreiască în felul lor. Am aflat de la persoane credibile că mareşalul Antonescu a declarat, sau aşa a auzit ambasadorul Spaniei (care este interesat în mod deosebit de problema evreilor spanioli din România), că „este război şi a venit vremea pentru a soluţiona problema evreiască, odată şi pentru totdeauna”.

Departamentul (de Stat) a aflat deja faptul că ocupaţia militară a Basarabiei şi a nordului Bucovinei a fost urmată de mutarea evreilor în ghetouri, în oraşele mai mari, şi că mulţi dintre aceştia, în special din Basarabia, au fost evacuaţi treptat în teritoriul situat dincolo de râul Nistru. Aceste măsuri au fost implementate în condiţii teribile şi însoţite de nenumărate acte înfiorătoare, inclusiv jafuri, moarte prin inaniţie, asasinate şi alte brutalităţi. Se crede că doar un număr relativ mic de evrei se mai află acum în Basarabia – estimările variază de la zece mii la treizeci de mii, dintr-un total de puţin peste două sute de mii, care locuiau acolo înainte de ocuparea Basarabiei de către ruşi, în iunie 1940. În acelaşi timp, conform unor surse evreieşti de încredere, se află acum în Bucovina un

număr de cincisprezece – douăzeci de mii de evrei care aşteaptă să fie deportaţi la est, în Transnistria, şi în alte părţi ale Ucrainei. Un număr mare dintre aceştia, fără îndoială, zeci de mii, au fost deja evacuaţi.

În ultimele trei săptămâni, au apărut diverse dovezi – mai întâi sub forma unor zvonuri vagi şi rapoarte neconfirmate, apoi din surse de informare din ce în ce mai sigure şi, în cele din urmă, într-un schimb de scrisori dintre mareşalul Antonescu şi liderul comunităţii evreieşti locale – potrivit cărora ceea ce a mai rămas din populaţia evreiască din Bucovina şi Basarabia este evacuată spre est, în teritoriul devastat de război al Ucrainei, în condiţii atât de grave, încât par a le da evacuaţilor foarte puţine şanse de supravieţuire. Am primit zilnic rapoartele detaliate cu privire la soarta acestor nefericiţi – bărbaţi, femei şi copii, inclusiv bătrâni şi bolnavi – cărora li s-au dat câteva ore să se pregătească şi dreptul de a lua cu ei doar zece kilograme de bunuri, plus echivalentul a doi dolari în numerar – rapoartele spun aproape invariabil că banii şi aceste obiecte le sunt luate, aproape de fiecare dată, pe drum. Aceştia au fost duşi pe jos, în căruţe sau în vagoane de marfă, către regiunile măturate de război, unde clădirile au fost demolate, iar alimentele şi alte provizii au fost distruse sau îndepărtate. De asemenea, vremea de iarnă se va face simţită în curând. Acest program modern de privare de libertate pare a fi calculat în mod deliberat pentru a servi unui program de exterminare virtuală şi, chiar dacă zvonurile constante potrivit cărora nenumărate persoane evacuate simt lăsate fără bunuri, iar alte zeci şi sute sunt împuşcate pe drum, împinse de pe poduri sau moarte de epuizare, ei bine, dacă toate aceste zvonuri ar fi exagerate sau false, tot pare o certitudine că multe mii vor pieri. Desigur, după cum am sugerat în ultimul paragraf din telegrama la care m-am referit deja, multe dintre aceste rapoarte şi relatări sunt neconfirmate şi trebuie clasificate ca fiind zvonuri sau chiar propaganda unor persoane interesate – de exemplu, o persoană mi-a transmis ca fiind „autentică” relatarea potrivit căreia cinci

mii de evrei au fost înecaţi în Nistru –, dar trebuie să spun că până şi minimum de adevăr de care sunt sigur şi pe care s-ar baza aceste relatări, este suficient pentru a da destule motive de îngrijorare lumii civilizate.

Domnul Dr. Filderman, liderul Comunităţilor Evreieşti din România, a trimis mai multe scrisori către mareşalul Antonescu, protestând împotriva acestor atrocităţi suferite de evrei. Am ataşat copii ale primelor trei scrisori ale sale, precum şi a răspunsului Mareşalului Antonescu, alături de o a patra scrisoare din partea domnului Dr. Filderman. Este de menţionat că domnul Dr. Filderman vorbeşte despre 1.500 de evrei care au fost goniţi din Chişinău „goi”, fără alimente, cu doar câteva lucruri pe care să le transporte cu mâinile, majoritatea mergând într-o călătorie de cel puţin opt zile, în frig, ploaie şi zăpadă, spre destinaţii necunoscute, dezolante. În alt caz, drumul dintre Orhei şi Rezina a fost presărat cu corpurile celor căzuţi. În răspunsul său, care a fost publicat în toate ziarele, Mareşalul Antonescu îi reproşează domnului Dr. Filderman că încearcă să-i transforme pe acuzaţi în acuzatori, subliniind că evreii din Bucovina şi Basarabia şi-ar merita soarta, pentru că s-au întors împotriva armatei române, pe care ar fi atacat-o, atât în perioada ocupaţiei ruseşti, cât şi atunci când românii au început atacul asupra Rusiei. „Chiar şi înainte de apariţia trupelor sovietice – scrie Generalul Antonescu – evreii din Basarabia şi Bucovina, pe care-i apăraţi, i-au scuipat pe ofiţerii noştri, le-au rupt epoleţii şi, atunci când au avut ocazia, i-au ucis şi bătut pe soldaţii noştri”.

Domnul Dr. Filderman, într-o conversaţie cu secretarul legaţiei, face referire la aproximativ cincisprezece, douăzeci de mii de evrei care urmează a fi deportaţi, şi a afirmat că nu este nicio îndoială că toţi aceşti oameni riscă moartea în cazul în care ar fi trimişi în Transnistria. De asemenea, a afirmat că a primit asigurări din partea Mareşalului că evreii din Transilvania şi Vechiul Regat nu vor fi deportaţi, deşi a spus că se teme de situaţia în care i s-ar putea forţa mâna Mareşalului, în această

privinţă, şi că mulţi evrei se tem că măsuri similare de evacuare ar putea fi luate împotriva tuturor evreilor din ţară. (De altfel, domnul Dr. Filderman estimează că numărul evreilor din Transilvania, la ora actuală, este de treizeci de mii şi al celor din Vechiul Regat ar fi de două sute de mii.) Domnul Dr. Filderman a mai menţionat că a primit informaţii complete, de la prieteni români, cu privire la un decret prin care tuturor evreilor li se va cere să trimită un inventar al proprietăţilor mobile, de valoare, inclusiv bijuterii, tablouri, blănuri şi obiecte de artă, ca bază pentru a fi confiscate mai târziu. El a menţionat, de asemenea, un alt punct de interes, de care am auzit vag şi din alte surse, şi anume că Bucovina de Nord este curăţată de evrei, ca pregătire pentru coloniştii germani din regiune, iar coloniştii chiar au început să vină. Subiectul sionismului a fost, de asemenea, discutat de domnul Dr. Filderman la modul general, exprimându-şi părerea că singura posibilitate de a salva vieţile a mii de oameni care sunt acum în pericol imediat, în Bucovina, ar fi de a le găsi un adăpost sau un cămin în care să poată merge. Deşi nu a fost deloc atât de optimist, încât să aibă cea mai mică speranţă că se va găsi, ca prin minune, un teritoriu care să li se deschidă şi să ofere refugiu evreilor aflaţi în pericol iminent în România, domnia-sa a menţionat că nimic altceva nu ar putea salva vieţile a mii dintre semenii săi coreligionari, în România de azi.

În 20 octombrie anul trecut, s-a publicat un decret-lege în ziarele româneşti, care solicită tuturor evreilor, sub ameninţarea unor amenzi şi pedepse cu închisoarea, să „contribuie” faţă de autorităţile române, în termen de treizeci de zile, cu nişte cantităţi exorbitante de îmbrăcăminte şi alte articole, în funcţie de veniturile lor, pentru a fi distribuite celor nevoiaşi. Astfel, un evreu cu un venit efectiv de aproximativ douăzeci de dolari lunar trebuie să asigure câte douăsprezece cămăşi, lenjerie intimă, izmene, batiste, prosoape şi perechi de şosete, precum şi câte patru costume, paltoane, pălării, perechi de pantofi, pături de lână, perne, feţe de pernă, cearşafuri şi

câte un pled. Desigur, aceste cereri oneroase au panicat din nou populaţia evreiască, i-au şocat pe toţi observatorii obiectivi şi chiar au atras critici ferme, ruşinoase, din partea românilor formatori de opinie şi care gândesc liber. Am ataşat o traducere a respectivului decret-lege în această depeşă.

După cum ştiţi, în nenumărate rânduri, am atras atenţia celor mai înalte oficialităţi româneşti cu privire la reacţia inevitabilă a guvernului meu şi a poporului american în faţa unui tratament atât de inuman şi chiar a măcelului efectiv a unor oameni nevinovaţi şi fără apărare, citând pe larg atrocităţile comise împotriva evreilor din România. Observaţiile mele au provocat, din partea Mareşalului Antonescu şi a Premierului în exerciţiu, Mihai Antonescu, protestele volubile prin care îşi exprimau regretul pentru excesele din trecut, comise „din greşeală" sau de către „elemente iresponsabile", promiţând moderaţie în viitor (vedeţi telegrama mea nr. 874, din 3 octombrie, ora 21). Cu toate acestea, programul de exterminare sistematică merge mai departe, şi prevăd puţine speranţe pentru evreii români, atâta timp cât actualul regim, controlat de germani, se va afla la putere. Politica sa, desigur, este de a scoate din provinciile recucerite din nordul Bucovinei şi Basarabiei, probabil şi din Transilvania şi din Vechiul Regat, pe fiecare evreu, desigur, cu excepţia celor care le pot fi de folos, acest lucru după ce le vor fi luat practic toate bunurile lumeşti; politica aceasta va fi implementată, fără îndoială, dacă vor avea timpul necesar, cu excepţia cazului foarte puţin probabil – vă rog să vedeţi telegrama mea nr. 931, din 1 noiembrie, ora 18 – în care se va găsi un refugiu, undeva în străinătate, pentru ca aceşti nefericiţi să poată emigra, probabil fără niciun fel de posesiuni lumeşti.

Cu stimă.

Franklin Mott Günther

Două clipii primite la data 12.11.41

Anexe:

- Scrisoare din partea domnului doctor Filderman

- La fel
- Răspunsul Mareşalului Antonescu
- A treia scrisoare din partea domnului doctor Filderman
- A patra scrisoare din partea domnului doctor Filderman
- Traducerea decretului-lege

Document nr. 840.1

SURSA: National Archives and Records Administraţion-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Departament of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews în România;* publicat în Ancel, *Documents,* Vol. 3, pp. 334 – 39.

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Nr. 733/C

18 Noiembrie 1941

PREŞEDINŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI

Cabinet Civil-Militar

La Nr. 13842 C.B.B.T. din Noiembrie 1941, am onoarea a comunica:

În Basarabia, problema evreiască este rezolvată.

Se mai găsesc numai 118 evrei în ghetto-ul Chişinău, din care 53 bolnavi în spitale. În curând vor fi trecuţi peste Nistru şi aceştia.

GUVERNATORUL BASARABIEI

General C. Gh. VOICULESCU

SURSA: USHMM RG – 25.004M, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Bucureşti, 1 Decembrie 1941

ROMÂNIA – PREŞEDINŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI

DOMNULE MAREŞAL.

Aţi ordonat o anchetă pentru a stabili neregulile şi abuzurile făcute cu ocazia preluării aurului şi obiectelor preţioase de la evreii din ghetoul Chişinău cari urmau să fie trecuţi Nistrul.

Comisiunea de anchetă constituită din Domnii

Inspector General PĂUNESCU de la Banca Naţională a României, Colonel C. POPESCU, Comandantul Regimentului 24 Artilerie, delegatul Corpului 4 Armată şi C. PETRICEANU, Referent-şef, delegatul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, a stabilit următoarele:

Serviciul Special de Informaţii, Centrul Chişinău, a înscenat cu ştiinţa Guvernământului o scoatere din ghetoul Chişinău a unui grup de 13 evrei, care urmau să fie prinşi în flagrant delict de mită şi apoi cercetaţi pentru a se afla ce ofiţeri din garnizoana Chişinău înlesneau trecerea peste Prut a evreilor.

Serviciul Special de Informaţii, Centrul Chişinău, n-a putut afla nimic în această privinţă, în schimb, printr-o percheziţie ilegală făcută de funcţionarii MADAN CONSTANTIN, COJOCARU şi NEDU, şi-au însuşit 1.110 monede de aur şi suma de 15.000 lei, de la evreii CHISIL CREMER, MINA CREMER şi DVOIRĂ RABINOVICI.

Domnul Inspector General PĂUNESCU, de la Banca Naţională a României, a făcut primele cercetări, de care MADAN CONSTANTIN sigur avea cunoştinţă şi în urma lor a plecat la Bucureşti în ziua de 21 Noiembrie a.c. (22 zile mai târziu de la percheziţia evreilor) şi a depus la sediul Central al Serviciului Special de Informaţii 352 monede de aur pe care pretinde că le-a găsit întâmplător în restul Centrului Chişinău.

Comisiunea stabileşte că asupra funcţionarilor MADAN, COJOCARU şi NEDU se mai găseşte un număr total aproximativ 758 monede aur în greutate de 4, 198 Kgr.

La preţul oficial de 211.000 Kgr. de aur, Statul încearcă un prejudiciu de 885.778 lei, iar la preţul bursei negre (1.060.000 lei Kgr.) funcţionarii abuzivi, pot să primească în cazul unei vânzări, suma de 4.449.880 lei.

Banca Naţională a României Chişinău a sesizat Parchetul, iar Cabinetul I Lăpuşna instruieşte această chestiune.

Cu ocazia acestei anchete, s-au făcut următoarele constatări de ordin general.

1/ Ghetoul din Chişinău nu prezenta suficiente măsuri de pază, nu era bine împrejmuit şi izolat şi erau posibile evadări din ghettou.

2/ La ghettou nu se ţinea o evidenţă nominală a acelor aduşi spre expediere, din scripte nu se poate constata scoaterile din ghettou.

3/ Asupra fostului Comandant Militar al Chişinăului (Colonel EUGEN DUMITRESCU) şi a şefului său de Cabinet (Căpitan ALE-XANDRESCU), astăzi mutaţi la Marele Stat-Major, cât şi asupra multor ofiţeri foşti comandanţi ai ghetoului şi subalterni, planează în mod public o penibilă acuzare de trafic cu evreii cărora li se înlesnea ieşirea din ghettou, ba mai mult, trecerea peste Prut.

Faţă de aceste constatări, Comisia face următoarele propuneri:

1/ Anchetarea serioasă a tuturor cazurilor de abuzuri şi trafic cu evreii, de însuşire a avutului lor, de nepăsare şi neglijenţă faţă de bunurile ce, în loc să intre în patrimoniul Statului, s-au risipit şi însuşit. O Comisiune specială instituită în acest scop va trebui să stabilească răspunderi, pentru a se aplică sancţiuni celor incorecţi.

2/ A se constata cine a hotărât ca declararea valorilor evreilor şi predarea să se facă la Vistierniceni şi nu în ghetoul de la Chişinău. Din această cauză s-au pierdut mari valori pentru stat.

3/ Accelerarea cercetărilor la Cabinetul I Instrucţie Lăpuşna în privinţa cazului de abuz de putere şi necinste a funcţionarilor: MADAN, NEDU şi COJOCARU.

Primiţi, Vă rog, Domnule MAREŞAL, încredinţarea adâncului meu respect.

SECRETAR GENERAL, [Semnătură indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68.

NOTĂ

Întrucât nu s-a comunicat Directoratului Românizării data plecării evreilor din Ghettou, când ar fi trebuit să procedăm la luarea în primire a bunurilor părăsite de ei şi

care prin acest fapt au devenit proprietatea Statului, am cerut în scris Comandantului Militar al Chişinăului să permită acest lucru, la care cu Nr. 5354 din 17 Octombrie 1941 anexat în copie ni se comunică, că această operaţiune se va face după completa evacuare a evreilor.

Intrarea în Ghettou era cenzurată de organele Comandamentului Militar, iar manifestarea oricărui act de administraţie pornit de Directorat era oprită pe motivul că Ghetoul cu tot ce se află în el se găseşte sub autoritatea şi administrarea Comandamentului Militar al Chişinăului.

În faţa baionetelor de sub comanda Comandamentului Militar, autoritatea civilă a fost pusă în situaţiunea de a nu-şi putea exercita atribuţiunile.

Pentru a ilustra mentalitatea conducătoare a Comandamentului Militar redau faptele de mai jos:

Într-una din zilele lunii Octombrie 1941 în Cabinetul Domnului Cpt. Dimitriu, Aghiotant al Domnului Guvernator, unde mai era şi altă lume, am cerut explicaţii Domnului Colonel Dumitrescu, Comandantul Militar al Chişinăului, în privinţa posibilităţilor de a ne exercita mandatul de administrator dat de lege. La aceasta, Domnia sa ne-a afirmat categoric că nimenea în afară de Domnia sa nu se poate amesteca în Ghettou. Întrebând în baza cărui drept sau dispoziţiimi lucrează, Domnia sa mi-a comunicat că execută un ordin confidenţial al M.C.G.

Mai mult chiar, tonul întrebuinţat de Dl. Col. Dimitrescu era foarte autoritar.

DIRECTOR /ss. /D. Giurgiuvanu

Pentru conformitate, [Semnătura indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG-25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Nr. 831/ C.

2 Decembrie 1941

[ştampila:] SECRET

PREŞEDINŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI

Pe baza comunicării verbale a Domnului Secretar General Vlădescu Ovidiu, am onoarea a înfăţişa mai jos,

situaţia ghetto-ului Chişinău:

I. Înfiinţarea ghetto-ului. Conducerea şi paza.

După sosirea noastră la Chişinău (19 Iulie 1941), constatând că acest oraş, datorită forfotelii continui a evreilor pe străzi, are o înfăţişare specific evreiască, am cerut Comandamentului Militar Chişinău să purceadă la înfiinţarea unui ghetto, aşa cum Marele Cartier General hotărâse pentru alte centre din Basarabia.

În acest scop, am destinat Cartierul de Sud (Vistierniceni), unde au fost introduşi toţi evreii din Chişinău, asigurându-li-se înăuntrul lui: asistenţa medicală, aprovizionările etc.

Conducerea şi paza ghetto-ului au revenit, conform dispoziţiunilor M.C.G., Comandamentului Militar Chişinău.

II. Dispoziţiuni date de Guvernământ, în scopul împiedicării neregulilor semnalate în ghetto-ul Chişinău.

Semnalându-ni-se că ghetto-ul Chişinău prezintă unele lacune în funcţionare (lipsă de vigilenţă a pazei, ieşiri şi intrări neregulate în ghetto etc.), pe măsură ce lacunele au fost semnalate, am dat o serie de ordine, ce se alătură în copie (a se vedea Anexa Nr. 1).

Se menţionează că:

Fiind sesizat că în ghetto se practică pe o scară întinsă traficul cu blănuri, lucruri de valoare, mobile etc., am dispus:

- instituirea unei comisiuni de către Directoratul Românizării, Colonizării şi Inventarului, cu însărcinarea de a inventaria şi depozita bunurile mobile rămase de la evrei (a se vedea ordinul Nr. 486/C din 27 Octombrie 1941 din Anexa Nr. 1);
- intrarea şi şederea pe rând în ghetto a câte unui procuror-instructor militar de la Curtea Marţială Chişinău, cu misiunea ca la orice sesizare personală sau din partea organelor informative, să procedeze la constatări legale, arestări etc.

111. Cazuri caracteristice de încercări din partea evreilor de a anula efectele internării în ghetto-ul Chişinău cu arătarea măsurilor luate la fiecare caz în parte.

A se vedea tabelul Anexă Nr. 2.

Din examinarea sumară a acestui tabel, rezultă că:

- / Evreii au încercat toate mijloacele de a scăpa de rigorile internării şi de trecerea peste Nistru, mergând până la folosirea acţiunii lor dizolvante de totdeauna: cumpărare de conştiinţe pentru înlăturarea oricărei piedici şi atingerea scopului propus.
- / Cazurile în care erau elemente suficiente de acuzare şi convingerea de vinovăţie era făcută (de exemplu: cazul evadării lui Apotecker, cazul lt. Pop etc.) au fost deferite Curţii Marţiale.
- / Restul cazurilor, în care convingerea de vinovăţie din indiciile informative date nu era completă, au rămas în supraveghere şi adunare de probe, făcând apel şi la Oficiile Serviciului Special de Informaţii C.I. Chişinău.

În acest sens, pentru a se da de urma vinovaţilor printre care, după informaţiuni, se aflau şi ofiţeri de la Comandamentul Militar Chişinău, am aprobat cu participarea Parchetului Militar, întinderea unei curse unui grup de 13 evrei, în frunte cu C. Kremmer, în scopul:

- principal: de a aduna date, ajutând justiţia împotriva persoanelor care s-au lăsat cumpărate de evrei;
- secundar: de a stabili procedeul folosit de evrei pentru a evada din ghetto.

Acest eveniment s-a raportat Domniei-Voastre, în darea de seamă pe timpul 15 – 31 Octombrie 1941, înaintată cu Nr. 5619 din 2. XI.1941.

În cazurile de evadare: Solomon Şur şi Mihel Schwartzberg, apare numele Colonelului Demetrescu Eugen, fostul Comandant

Militar al Chişinăului (a se vedea Anexa Nr. 3), cum mai apăruse şi în alte câteva note informative.

Este de stabilit şi precizat:

- mobilul care a determinat pe Colonelul Demetrescu de a elibera autorizaţiunile cu pricina, mai ales când ştia punctul de vedere al Guvernământului, în special în cazul evreului Solomon Şur, căruia, ca urmare a repetate cereri, pentru diferite motive, i se hotărâse soarta: a urma pe

coreligionarii săi dincolo de Nistru;

- întrucât ordinul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Nr. 15035 din 22 Octombrie 1941, care hotărăşte exclusiv chestiunea netrimiterii peste Nistru a unor categorii de evrei, poate sta la baza unei autorizaţiuni cu efecte pentru mergere în Palestina (cazul Schwartzberg).

De asemenea, în câteva note informative, apărând şi numele căpitanului Alexandrescu, şeful de Stat-Major al Comandamentului Militar – în cazurile Apotecker şi mai ales Kreimmer – este de stabilit şi precizat şi amestecul acestui Ofiţer în operaţiunile de evadare a evreilor din ghetto. Este probabil că aceasta se va lămuri cu ocazia cercetărilor ce se fac de către Curtea Marţială, în cazurile arătate.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C. GH. VOICULESCU
P. conf.
M. Andrei

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29; de asemenea, USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

DARE DE SEAMĂ
asupra
CĂLĂTORIEI DE INFORMAŢIE FĂCUTĂ ÎN BASARABIA ŞI BUCOVINA

[...] 11/Ghetoul

Trecerea evreilor peste Nistru se poate rezuma în cuvintele: „jaf organizat”.

Nu există o situaţie a evreilor internaţi în ghetou.

Evreii au fost amestecaţi cu creştinii, spre a se putea intra şi ieşi uşor din ghetou.

Sunt bănuiţi pentru neorganizarea ghetoului şi favorizarea jafurilor: Colonelul Dumitrescu Eugen, comandantul ghetoului, Iov de la primărie, S.S-ul.

Se crede că lt. Colonel Rădulescu D. ar fi tutelat oamenii acestui serviciu.

Biroul II al Corpului 3 Armată n-ar fi străin.

În legătură cu 13 evrei care trebuiau să fie trecuţi

peste Nistru ar fi intervenit lt. Colonel Rădulescu D. la procuror, ca să fie lăsaţi să lucreze oamenii serviciului S.

B.N.R. n-a ştiut să organizeze strângerea aurului.

Trebuie scuturat fostul şef al poliţiei, Maior Vasilescu, care ştie foarte multe.

Secţia Radio din Ministerul Propagandei ar fi transportat evrei la Bucureşti. Trebuie interogat Dl. Ioachim.

Un semn de întrebare asupra avionetei care făcea curse la Bucureşti.

Să se ceară raportul procurorului general Traian Niculescu, asupra organizării şi funcţionării ghetoului. El ştie pe cei care s-au introdus în ghetou ca să fure aur.

Lt. Colonel Rădulescu D. cunoaşte bine chestiunea evreilor. Să fie chemat să dea relaţii.

Alte informaţii:

În ghetou erau două camere mari încărcate cu veselă, lămpi, ceasuri, radio, tacâmuri etc., care camere, după o noapte, erau complet răvăşite, parte de lucruri stricate şi aruncate prin curte;

Se încărca pentru Corpul 3 Armată covoare, perdele, tacâmuri şi veselă pentru 300 persoane (între 1 – 4 Noiembrie).

Două doamne au intrat în ghettou ca să facă cumpărături. La intrare a trebuit să dea bacşiş, apoi diferite bacşişuri ca să meargă prin ghettou şi la urmă bacşiş ca să poată ieşi din ghettou (100 lei).

Un soldat vindea în afară de ghettou un samovar cu 120 lei.

Medicul evreu al spitalului local a cedat o blană pentru 100 lei, ca să poată rămâne pe loc. Se crede că este încă la spital.

Convoaiele de evrei, căruţe şi bagaje, le primeau la Nistru nemţii, care după ce le luau bagajele îi executau.

Mai târziu, ai noştri au procedat astfel: câteva maşini ajungeau din urmă convoiul, suiau pe toţi în maşini, iar căruţele şi bagajele rămâneau pe loc. Astfel îi duceau la Nistru cu maşinile, unde Banca Naţională mai lua restul şi

apoi îi trecea dincolo.

Ultimii plecaţi au fost evreii bogaţi.

Se anexează:

l/O notă informativă asupra activităţii ghetoului din Chişinău; 2/ Copie după autorizaţie de călătorie dată familiei unui evreu;

3/ Copie după raportul Nr. 741 al Parchetului Lăpuşna.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68.

MEMORIU

asupra

PROBLEMEI EVREILOR DIN BASARABIA

- . GHETTO-UL CHIŞINĂU

Sosit la Chişinău în ziua de 19 Iulie a.c. pentru executarea unei dispoziţiuni a Dvs., transmisă telegrafic de Marele Cartier General prin Comandamentul Militar Iaşi, am găsit în Basarabia situaţia inerentă unei zone pe unde a trecut războiul.

Este de remarcat, însă, că însărcinarea ce mi se încredinţase, la acea dată nu putea să capete o investitură oficială şi categorică, precizându-se atribuţiunile raporturile de conlucrare, subordonare etc.

Aşa încât, din acest punct de vedere, condus numai de directivele mari primite de la Dvs., am pornit la lucru, pentru a mă încadra în însărcinarea primită.

Prima problemă care s-a pus în mod imperios, ţinând seamă de starea de spirit a populaţiunii, de ideile directoare de la Centru, precum şi de faptul că evreii trebuiau supuşi unui regim corespunzător atitudinii şi faptelor din epoca cedării Basarabiei, a timpului petrecut sub dominaţia sovietică şi comportării lor pe timpul operaţiunilor militare din Iunie şi Iulie 1941 – a fost problema evreiască.

În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie şi în special la Chişinău, am dat ord. nr. 61 din 24. VII.1941 (se alătură în copie), privitor la înfiinţarea de lagăre şi ghetto-uri. Prin acelaşi

ordin, am prescris ca operaţiunile de înfiinţarea ghetto-ului Chişinău să fie accelerate.

Aceste dispoziţiuni au fost luate, cunoscând ideea de bază a Dvs. asupra felului cum trebuia să fie trataţi evreii.

După sosirea mea în localitate, s-a prezentat Colonelul Tudose D., în calitate de Comandant Militar al Chişinăului, cu atribuţiunile specificate în ordinul Armatei 4-a, ce se alătură în copie.

Din el, rezultă că acest Comandament nu avea nici raport de subordonare împuternicitului Dvs. în Basarabia.

Se menţionează că acest ordin al Armatei 4-a nu a fost comunicat în scris nouă (conţinutul lui a fost adus verbal la cunoştinţa mea).

În cadrul ordinului nostru Nr. 61/1941 şi pe baza instrucţiunilor ce Comandamentul Militar avea de la Marele Cartier General, paza şi conducerea ghetto-ului Chişinău au revenit de drept autorităţilor militare, fiind în zona de operaţiuni, respectiv Comandamentului Militar Chişinău, iar alte lagăre, ofiţerilor numiţi în acest scop.

În raport de necesităţile operative şi de ordinele ce a primit de la Marele Cartier General, Comandamentul Militar Chişinău a făcut paza ghetto-ului cu o serie nesfârşită de unităţi, din care unele nu au concurat la această pază decât câteva zile.

Dintre unităţile ce au participat la pază, se citează:

- Compania l-a din Regt. 50 Inf.
- O unitate din Regt. 68 Inf.
- Bat. 20 M.D. Lt. – Col. Grigorescu N.
- Comp. 10-a Poliţie Subit. Puşcaşu;
- Comp. 23-a „Cpt. Paraschivescu.

Succedarea multor unităţi la paza ghetto-ului nu putea să ducă decât la rezultate nesatisfăcătoare, din punct de vedere al executării dispoziţiunilor de pază în ghetto.

Consecinţă a acestei stări de lucruri, a determinat Guvernământul să intervină în mod repetat prin ordine şi măsuri ce se cereau a se lua, ca rezultat al informaţiunilor de abuzuri semnalate şi cari nu se încadrau în ideile Dvs.

în privinţa problemei evreieşti.

Pentru ilustrare, se alătură anexele nr. 1, 2 şi 3.

Se accentuează şi de astă dată, cum am făcut-o şi în alte rânduri, că hoţii au fost foarte mulţi, depăşind mijloacele noastre de a ne informa şi a putea lua toate măsurile de sancţionare.

De asemenea, se accentuează că, în întreagă această activitate de urmărire a hoţilor, am cerut concursul Serviciului Special de Informaţii, C.I. Chişinău, singurul element pe care l-am socotit capabil să ne ajute în această operă de purificare.

Concursul acestui Serviciu a dus la descoperirea majorităţii cazurilor arătate în anexele 2 şi 3.

II. EVACUAREA EVREILOR

Această operaţiune ne-a fost hotărâtă de Dvs. într-un Consiliu la Tighina, la care au luat parte şi ceilalţi Guvernatori de Provincii, cu care ocazie am primit indicaţiuni precise de felul cum urmează să se execute operaţiunea trimiterii evreilor pe Bug.

Executarea acestei operaţiuni cădea asupra Marelui Cartier General, care prin Marele Pretor a luat măsuri de executare.

Într-adevăr la baza acestei operaţiuni stă instrucţiunea Marelui Pretor General Topor, de la Marele Cartier General, din 7 Septembrie (a se vedea anexa nr. 4).

Pornind de la această instrucţiune, Inspectoratul Jand. Basarabia în unire cu delegatul Marelui Cartier General, lt. – Colonel Palade, au întocmit instrucţiunile necesare (a se vedea anexa nr. 4), care urmăreau ca operaţiunea evacuării să fie făcută în cât mai bune condiţiuni.

Din examinarea documentelor ce constituie această anexă, rezultă că:

Evacuarea evreilor a fost ordonată, organizată şi condusă de Marele Cartier General, prin Inspectoratul Jand. Basarabia şi un delegat al Marelui Cartier General;

Dispoziţiunile Marelui Pretor, precum şi ale Inspectoratului Jand. Basarabia supuse nouă, au fost

aprobate, pentru că operaţiunea era bine organizată şi în mod civilizat. (Este suficient să se indice că numai pentru ghetto-ul Chişinău, s-au pus la dispoziţie circa 1.000 căruţe.) Deşi această operaţiune ca executare cădea în sarcina organelor Marelui Cartier General, am urmărit modul cum s-a desfăşurat şi am satisfăcut diferitele cereri ce mi s-au făcut pentru înlăturarea piedicilor ce surveneau, astfel că astăzi se poate afirma că programul de evacuare a fost executat întocmai – deci a fost bine organizat – şi că în mod practic în Basarabia nu se mai află decât circa 130 evrei în ghetto-ul Chişinău, din care aproape jumătate copii şi bolnavi.

III. OPERAŢIUNILE ORGANELOR B.N.R.

Călăuzit de grija de a nu se risipi valori importante de la evrei, am luat următoarele măsuri:

Am dat Ordonanţa Nr. 4 (se alătură), privitoare la aur sub orice stare sau formă, precum şi la bancnote ori monede străine;

Am cerut în mod repetat ca organele B.N.R. să vină pe teren, pentru a proceda la ridicarea valorilor de la evrei, cu împlinirea formelor legale. O parte din corespondenţa purtată în jurul acestei chestiuni se alătură în copie.

Am cerut Sucursalei B.N.R. Chişinău, verbal, de a înfiinţa în ghetto-ul Chişinău un oficiu de schimb. Aceasta, din cauza informaţiunilor pe care le primeam în legătură cu neregulile ce se săvârşiau în ghetto.

Din activitatea desfăşurată de organele B.N.R., se constată că:

Aceste organe s-au prezentat cu întârziere pe teren, deşi intervenţiile noastre au fost făcute la timp. Când au venit, o bună parte din evrei fuseseră evacuaţi (lagărul Vertujeni, iar evreii din Chişinău şi Mărculeşti – primele transporturi – au fost prinşi pe drum, la Orhei şi Rezina). Operaţiunea de evacuare fiind organizată de Marele Cartier General, Guvernământul nu o putea opri, întrucât nu primise de la B.N.R. nicio comunicare, deşi era interesată în cauză.

Acţiunea delegaţilor B.N.R. locali care cunoşteau Ordonanţa Nr. 4 şi care, ca oameni de finanţe, trebuiau să ştie că la evreii din ghetto-uri şi lagăre se găsesc valori pe care aceştia nu le declaraseră, potrivit ordonanţei citate, a fost inexistentă.

Din această cauză, operaţiunea transporturilor de evrei din ghetto-ul Chişinău a început fără asistenţa organelor B.N.R.

În modul de a lucra, organele B.N.R. nu au luat toate măsurile de a fi ferite de suspiciuni.

În această ordine de idei, se alătură copie după raportul Nr. 38 din 22 Octombrie 1941 al Companiei 23-a Poliţie.

Sesizat de acest raport, am chemat în aceeaşi zi la Guvernământ pe Directorul B.N.R. Chişinău şi delegatul B.N.R. pentru schimb, cetindu-le raportul de mai sus, accentuând asupra procedeului întrebuinţat, pe care ofiţerul îl considera ca defectuos.

Mi s-a replicat, de către ambii, că persoanele delegate sunt de foarte mare încredere, că nu se pot juca şi compromite situaţia pe care o au în B.N.R. şi că propunerile făcute de ofiţer nu pot fi satisfăcute faţă de posibilităţile care le au.

În ceea ce priveşte şoferii, mi-au afirmat că sunt persoane de încredere, pe care pot conta, deşi au făcut oarecare mici nereguli.

M-au asigurat că totul se petrece în ordine şi legal.

Totuşi, analizând şi cercetând astăzi procedeul întrebuinţat de delegaţii B.N.R., se desprind următoarele:

1/ Comisia a lucrat la Chişinău, pe baza unei delegaţii dată de Ministerul de Finanţe, şi nu pe bază de lege;

2/ Comisia de luarea aurului de la evrei n-a avut o constituire cu un magistrat care să procedeze legal;

3/ Nu s-a consemnat într-un proces-verbal, semnat de toţi membrii comisiei, cantitatea aurului, precum şi evaluarea bijuteriilor ridicate de la fiecare, astfel că nu se poate controla de nimeni dacă s-au comis sustrageri;

4/ Nu s-a sigilat pe loc aurul ridicat zilnic, astfel ca

seara să nu se poată sustrage.

IV. INVENTARIEREA ŞI DEPOZITAREA BUNURILOR MOBILE

Din momentul care evreii au început a pleca peste Nistru, punându-se problema inventarierii şi depozitării bunurilor mobile ce rămâneau de la aceştia, în grija de a nu se risipi nimic din tot ce trebuia să aparţină Statului, am dat o serie de dispoziţiuni. Conţinutul lor se arată în anexa nr. 5.

Din examinarea acestor documente, rezultă că:

Guvernământul a întâmpinat rezistenţă din partea Comandamentului Militar Chişinău. În această privinţă, este caracteristică Nota Conducătorului Directoratului Românizării, GIURGIUVEANU, care fixează atitudinea Comandantului Militar al Chişinăului, Colonel DUMITRESCU EUGEN, din care reiese în mod evident tendinţa de independenţă faţă de Guvernământ, ca o consecinţă a dispoziţiunilor primite de Marele Cartier General.

V. IMIXTIUNEA DE ATRIBUŢIUNI

Vă este cunoscut Dvs. ce grave consecinţe decurg din imixtiunea de atribuţiuni pentru rezolvarea multor probleme ce se pun în Basarabia.

Rezolvarea problemei evreieşti a suferit de acelaşi neajuns, pentru că:

Evacuarea a fost organizată şi condusă de Marele Cartier General, folosind Inspectoratul Jand. Basarabia.

Guvernământul a ajutat când i s-a cerut, ca operaţiunile să nu fie stingherite.

Deci, lipsa unei acţiuni unitare.

Totuşi, pe răspundere proprie, de câte ori am constatat că se petrec lucruri neregulate, am intervenit imediat prin ordine şi măsuri (a se vedea raportul Nr. 831/c. din 2 Decembrie 1941).

Este locul să înfăţişez aici şi situaţia Curţii Marţiale Chişinău, care a fost înfiinţată la cererea mea, aşa cum făcusem şi la Cernăuţi; ca funcţionare a fost dată, însă, Comandantului Militar Chişinău (a se vedea D.M. Nr. 1552

din 29. VIII.1941 dată de Ministerul Apărării Naţionale şi instrucţiunile relative, ce se alătură în copie).

Se citează cazurile de clasare a dosarelor fostului Prefect de Ismail, Stoenescu, şi fostului Chestor al Poliţiei Chişinău, Maior Vasilescu, pe care n-am putut să le urmăresc, neavând calitatea (se alătură ordonanţele de clasare).

Am socotit întotdeauna că, în concepţiunea Dvs. şi din toate ordinele verbale ce aţi dat, respiră că Guvernatorul este atotputernic şi autorizat pentru măsuri generale asupra tuturor autorităţilor ce există şi funcţionează în cuprinsul Provinciei.

Statutul Basarabiei – Art. 6 şi 7 – contravine însă acestei concepţiuni, de o manieră cu totul desarmată, pentru că:

a/ Poliţia şi Siguranţa aparţin Centrului;
b/ Jandarmeria – idem;
e/ Justiţia – idem;
d/ Armata – idem;
e/ învăţământul Superior;
f/ Porturile şi căile de comunicaţie pe apă;
g/ Drumurile naţionale;
h/ Vămile;
I/ Regiile publice;
j/ Casele Autonome;
k/ Administraţiile comerciale cu caracter general;
1/ Propaganda;

precum şi toate serviciile de competenţa celorlalte Ministere, pentru care nu s-au creat Directorate corespunzătoare.

Responsabilităţile Guvernatorului sunt de cadrul general însă.

În consecinţă, este normal că, dacă Guvernatorului i se cere întreaga responsabilitate, să i se dea şi întreaga autoritate şi mijloacele de a conduce.

Măsurile luate în ultimul timp de Dvs. prin oprirea categorică de a se mai amesteca autorităţile centrale în conducerea şi administrarea Provinciilor, precum şi

normele de coordonare prin Preşedinţia Consiliului de Miniştri, sunt foarte bine venite.

VI. ACŢIUNEA DE PURIFICARE

Ţinând seamă de directiva Dvs. de a pune baze noi de cinste, muncă, dreptate, abnegaţie şi omenie, noua orânduire în Basarabia, am căutat prin toate mijloacele să imprim elementelor chemate să activeze în această Provincie, punctul Dvs. de vedere. În acelaşi timp, să sancţionez fără milă pe toţi cei care nu au înţeles să se încadreze în aceste idei fundamentale.

În acest scop, pe lângă elementele (9 detectivi) pe care Dvs. personal mi le-aţi pus la dispoziţie, jandarmerie şi poliţie, am făcut apel şi la ajutorul Serviciului Special de Informaţii C.I. Chişinău.

Astfel, în ceea ce priveşte problema evreiască, acţiunea de purificare pe care am dus-o constă din:

1/ înlocuirea Colonelului TUDOSE D. din fruntea Comandamentului Chişinău;

2/ Respingerea cererii Colonelului Tudose, ofiţer activ, de a i se da în arendă via Weissberg, în suprafaţă de circa 10 hectare;

Acest ofiţer încă de pe când se găsea ca Comandant Militar luase în custodie această vie, fără nicio aprobare.

De altfel, acest fapt a stat la baza cererii mele de a fi înlocuit.

3/ Pentru cei găsiţi că au făcut fapte reprobabile în legătură cu valorile de la evrei, i-am trimis la Curtea Marţială (anexele 2 şi 3).

4/ Pentru cei împotriva cărora nu au fost probe suficiente, am dispus să fie urmăriţi şi, când convingerea va fi făcută, să fie trimişi şi aceştia în faţa Curţii Marţiale. Între aceştia, figurează şi Colonelul de Stat-Major EUGEN DUMITRESCU, Comandantul Militar al Chişinăului.

5/ Pentru a putea executa opera de purificare, în special în ghetto-ul Chişinău, am cerut Marelui Stat-Major să ne pună la dispoziţie 2 magistraţi militari. Ni s-a comunicat că ni se dau 4, cari sau şi prezentat, însă cu destinaţiunea Curtea Marţială, iar nu Guvernământul, cum

se ceruse. Totuşi, am utilizat aceşti ofiţeri, introducându-i în ghetto, cu misiunea de a aresta pe oricine ar fi contravenit legilor.

Acţiunea acestora nu a putut fi la înălţime, întrucât unii din ei erau căsătoriţi cu evreice.

6/ Urmărindu-se aceeaşi acţiune de purificare, în special pentru a stabili vinovăţiile ofiţerilor, Serviciul Special de Informaţii semnalează că un grup de 13 evrei încearcă să părăsească ghetto-ul, oferind o sumă importantă. Se propune a li se întinde o cursă, ceea ce s-a aprobat, cu asistenţa Parchetului Militar şi executat, în scopul:

— Principal: de a se identifica ofiţerii care ar fi amestecaţi în operaţiunile de evadare a evreilor din ghetto;

— Secundar: de a stabili procedeele folosite de evrei, pentru evadare.

Această operaţiune s-a raportat Dvs. prin Darea de Seamă pe timpul 15 – 31 Octombrie a.c., înaintată cu Nr. 5619 din 2 Noiembrie 1941.

Modul cum s-a executat această operaţiune se arată mai jos.

Parchetul Militar Chişinău a fost sesizat de Guvernământ de evadarea unor evrei din ghetto-ul Chişinău şi din informaţiunile S.S. reieşind că sunt amestecaţi şi ofiţeri în această înlesnire de evadare, s-a dat asistenţa unui Procuror Militar, pentru dovedirea faptelor.

La 28 Octombrie 1941, funcţionarul Madan de la S.S., însoţit de un Procuror Militar, s-au transportat în apropierea ghetto-ului, unde într-adevăr s-au prezentat 13 evrei, în frunte cu Kremer Kisil.

Au fost urcaţi într-o maşină militară şi, după puţină vreme după plecarea maşinii, evreii, prin Kisel Kremer, achită lui Madan suma de 120.000 lei în bancnote de hârtie şi 40 piese în monede de aur, în asistenţa Procurorului.

Debarcaţi la S.S., au fost identificaţi şi li s-a făcut o percheziţie de către Procurorul Militar care, după încheierea actelor, i-a lăsat la dispoziţia S.S., pentru

cercetarea lor în legătură cu ofiţerii care erau amestecaţi la evadarea evreilor din ghetto.

După plecarea Procurorului, pe la orele 23 noaptea, funcţionarii S.S. (Madan, Nedu, Cojocaru) fac o nouă percheziţie, fără a mai cere autorizaţia şi fără a înştiinţa Parchetul Militar.

Evreii fiind trimişi pentru a fi evacuaţi, la punctul de control Vistierniceni, au declarat, că au avut aur mult, dar le-a fost luat de S.S., când li s-a efectuat a 2-a percheziţie.

Cercetarea îşi urma cursul la Parchetul Militar.

Aurul şi bijuteriile de la percheziţie s-au predat cu forme legale Băncii Naţionale Chişinău.

La 21 Noiembrie 1941, S.S. raportează direct Serviciului Central de pe lângă Preşedinţie că au găsit 352 monede de aur într-o hrubă la sediul Serviciului.

La 22 Noiembrie curent, dosarul cu cercetarea penală este luat de la Parchetul Militar de Inspectorul Băncii Naţionale, Domnul Păunescu, şi nu l-a mai înapoiat, cu toate că la venirea şefului Parchetului Militar din permisie, la 26 Noiembrie crt., l-a cerut în repetate rânduri pentru a continua cercetările.

Parchetul civil în posesia dosarului luat de la Parchetul Militar de Inspectorul Păunescu, care l-a dat acestuia, arestează 3 funcţionari (Madan, Nedu şi Cojocaru) de la S.S., bănuiţi că ar fi furat aurul de la evrei şi cărora le-a deschis acţiune penală pentru furt calificat.

7/ în sfârşit, în afara cadrului problemei evreieşti, toate cazurile din domeniul administraţiei, jandarmeriei, poliţiei etc. ce s-au semnalat, au fost sancţionate pe loc şi fără cruţare.

- II. CONCLUZIUNI

Este posibil ca unele din măsurile luate să nu-şi fi atins în mod total ţinta.

Este cert însă, că n-au scăpat atenţiunii noastre.

De asemenea, este posibil ca unele măsuri să nu fi fost pe placul anumitor persoane interesate sau de rea-credinţă.

În această ordine de idei, se alătură câteva decupări

din ziarul „RAZA”, condus de cunoscutul legionar preot V. Tepordei, care este şi şeful redacţiei din Chişinău al ziarului „BASARABIA”, editat de Ministerul Propagandei.

Ca rezultat, în Basarabia este obiect de discuţie curentă chestiunea inutilităţii Guvernământului ca organ administrativ, şi aceasta din cauza neîntrebuinţării elementelor autohtone.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C. GH. VOICULESCU

SURSA: USHMM RG-25.003, Rola 126 (vechi 656), Dosar 29; a se vedea originalul USHMM RG-54.001, Rola 1, Fond 706, Opis 1, Dosar 22.

DISCUŢIUNEA
asupra
RAPORTULUI ANCHETEI DE LA CHIŞINĂU
şedinţa de la 4 Decembrie 1941

Şedinţa se deschide la ora 18.10, sub preşedinţia domnului Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului.

Iau parte domnii:

- C. Stoicescu, Ministrul Justiţiei;
- General C. Pantazi, subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naţionale, pentru armata de uscat;
- General C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei;
- Al. Otulescu, guvernatorul Băncii Naţionale;
- General-magistrat Stroe Ştefan, şeful Justiţiei Militare;
- Ovidiu Vlădescu, Secretarul General al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri;
- Păunescu... inspector-general la Banca Naţională;
- Colonel Popescu;
- C. Petriceanu, directorul personalului Preşedinţiei Consiliului de Miniştri;

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Domnilor, aţi văzut acum pentru ce v-am adus aici.

A fost cea mai mare decepţie – pot să spun – din cariera mea ca, sub regimul meu, să se petreacă ceea ce s-a petrecut, şi ca şi regimul meu să fie pătat de către nemernici, ca şi celelalte regimuri. Cu atât mai dureroasă

este chestiunea, cu cât sunt amestecaţi aci foarte mulţi militari.

Este foarte dureros, domnule general Voiculescu, ca sub ochii dumitale, deşi ţi-am atras atenţiunea de atâtea ori şi te-am prevenit ca să nu se întâmple ceea ce s-a întâmplat, să se petreacă fapte mai grave decât cele din 1918. Dumneata te găseai la doi paşi de ghetto.

Dacă eram acolo, nu s-ar fi întâmplat, căci îndată aş fi împiedicat această ticăloşie, care nu este o pată numai asupra dumitale, ci mă pătează şi pe mine şi întreaga Ţară Românească.

Astăzi se bate monedă în străinătate pe această chestiune. Propaganda duşmanilor noştri are la bază această atitudine a noastră faţă de evrei.

Când eu fac eforturi ca să ridic neamul românesc acolo unde trebuie, înţeleg să fiu ajutat.

Acum nu este altceva de făcut decât, fără nicio ezitare, vinovăţii să fie găsiţi şi să fie pedepsiţi cum trebuie. A întinde o muşama peste această chestie înseamnă a mă face solidar cu tâlharii, şi eu nu am avut acest obicei.

De aceea v-am chemat pe dv. aci, ca împreună cu ministrul Justiţiei, să găsiţi soluţiunea pentru numirea unei comisii de anchetă, care să lucreze urgent. Trebuie să vedeţi ce instrucţiuni veţi da, ca să iasă adevărul.

Mi s-a răspuns din Bucovina, de către generalul Calotescu, că a trebuit să închidă ochii, pentru că între vinovaţi era şi un ofiţer decorat cu „Mihai-Viteazul”. Nu mă interesează! Cu cât un om are o situaţie pe planul moral mai mare, cu atât vina lui este mai mare. Deci voi face aşa cum am spus ieri: Cavalerii Ordinului „Mihai Viteazul” cari fac acte dezonorante, pierd dreptul de a purta Ordinul.

Nu poate exista în Ţara Românească un cavaler al acestui Ordin, tâlhar. Dacă a devenit tâlhar, înseamnă că a furat şi decoraţia, şi atunci nu este capabil un om, care este atât de meschin la suflet, care speculează mizeria omenească, să mai poată purta cea mai înaltă decoraţie.

Eu, când am luat măsuri în contra evreilor, nu le-am luat în contra individului, ci în contra colectivităţii care a jefuit neamul românesc. Eu apăr naţiunea. Colectivitatea evreiască trebuie să plătească şi lucrul trebuia să fie ordonat.

Aşa am spus eu în luna iulie: să se pregătească totul în Transnistria şi ca aceşti oameni să fie trataţi ca oameni.

Este exact sau nu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Este exact.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Am spus ca ghetto-urile să fie păzite, ca să nu se întâmple ceea ce s-a întâmplat în 1918, când anumiţi domni au făcut aceleaşi tâlhării, când luau jidanii din Chişinău şi când ajungeau cu ei la Criuleni, îi împuşcau, îi jefuiau şi-i aruncau în apă. Şi aceştia aveau „Mihai Viteazul”.

Nu s-a luat nicio măsură.

Şi atunci, eu v-am prezentat aceste lucruri dureroase şi am spus că nu vreau ca regimul meu să fie pătat. Şi s-a petrecut contrariul.

I-am vorbit şi lui Calotescu, ţi-am vorbit şi dumitale, i-am spus-o şi lui Alexianu. Chestiunea trebuia să fie în mâna dv., ca să nu se petreacă ceea ce s-a petrecut.

Veţi trage consecinţele.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am întocmit un raport şi arăt în el toate măsurile...

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Nu mă interesează. Mai bine nu luai nicio măsură, şi nu se petreceau asemenea lucruri. Măsuri fără efecte nu mă interesează. Pe mine mă interesează ca totul să se petreacă în regulă, fără să fie nevoie de nicio măsură. Mă interesează să am hrană la Bucureşti; nu mă interesează dacă primarul nu vine la Primărie. Şi domnul Modreanu tot îmi spunea că munceşte de dimineaţa până la 2 noaptea, şi rezultatul era că lumea începuse să moară de foame la Bucureşti.

Aceasta este chestiunea.

Măsurile nu le pun la îndoială, dar ele n-au fost

eficace.

Aceasta vă cer dv., domnule ministru al Justiţiei, şi domnule şef al Justiţiei Militare şi Banca Naţională, să-mi găsiţi soluţia ca Ţara Românească să intre în posesiunea aurului care era în mâna jidanilor. Acest aur nu era agonisit din munca lor, ci din două jafuri efectuate în doi ani, în 1940, în contra populaţiei româneşti, când această populaţie românească, compusă din funcţionari şi români băştinaşi, care a fost jefuită, cum a fost cazul lui Senadino, un bătrân care plecase, şi pe drum şi-a amintit că şi-a uitat ceva şi s-a reîntors. N-a mai putut să scape şi a fost împuşcat. Al doilea jaf a fost cel comis de evrei, când am intrat noi în Chişinău. Chişinăul a ars ca să fie jefuit. Altfel, îl salvam, cum am salvat Cernăuţiul. La adăpostul panicei, s-au produs cele mai mari jafuri; jidan de la jidan, jidan de la creştin, aşa cum aurul găsit în posesia lor era tot un aur jefuit de la populaţia românească.

Când am hotărât să iau acest aur şi să-l trec în posesiunea Statului, am înţeles să iau un lucru care nu aparţinea jidanilor. Am hotărât să-l iau pentru Stat, şi singură Banca Naţională trebuia să intre în posesia lui.

Nici dumneata, domnule Păunescu, nu ţi-ai făcut datoria, căci trebuia să mă anunţi imediat. Eu simt obicinuit să rezolv problemele la telefon. Nu trebuia să te duci la domnul Vulcănescu, pentru ca eu să aflu aceste lucruri neregulate pe cale indirectă.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: în legătură cu valorile acestea, eu am făcut raport în August.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine a luat dispoziţia ca, în loc să se ia valorile din ghetto, să se ia la Nistru? Este cineva care a schimbat dispoziţia? Hotărârea mea era ca aurul să se ridice din ghetto. Ce apare din aceste acte? Că cineva a dispus altfel.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Când a venit comisiunea Băncii Naţionale, transporturile începuseră, şi au fost unele transporturi trecute peste Nistru, fără ca să fie verificate.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului:

Cine a luat această măsură? Nu eşti dumneata cel mai mare, şi nu eşti dumneata răspunzător în Basarabia? Dumneata ştiai că valorile trebuie ridicate din ghetto. Ghetto-ul acesta trebuia astfel păzit, pentru ca valorile să nu dispară. Jidanii au îngropat valori şi în interiorul ghetto-ului. Trebuie căutat şi în pivniţele caselor, trebuie scormonit totul şi ghetto-ul trebuie păzit chiar după plecarea lor.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Şi acum este păzit.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Acum, după ce s-a făcut jaful, este bătaie de joc să-l mai păzim.

De ce i-ai lăsat să plece din ghetto, înainte ca Banca Naţională să vină şi să-şi facă datoria? Au plecat din ghetto fără ştirea dumitale?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: A fost organizată plecarea de Marele Cartier General. Marele Cartier a organizat începutul transporturilor.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: General Voiculescu, să vorbim lucruri care sunt în realitate. Marele Cartier a organizat ghetto-urile? Cu el am lucrat eu în această privinţă? N-am vorbit niciodată nici cu Iacobici, nici cu Ioaniţiu, despre jidani, pentru că nu intra în atribuţia Marelui Cartier. Dacă el s-a introdus în această comisiune, nu trebuia lăsat, şi cel care trebuia să-l împiedice erai dumneata.

Am spus eu lucrul acesta? V-am vorbit despre organizare, despre ce s-a petrecut în trecut şi ce doresc să fac în viitor? Eu nu v-am luat chitanţă, că aţi luat cunoştinţă de tot ceea ce am spus.

D. C. Stoicescu, ministrul Justiţiei: Vă rog să mă autorizaţi, pentru că în comisiunea de aseară a fost numit un preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti...

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Am făcut ceva în grabă, căci am suferit cea mai ruşinoasă pată din istoria Ţării Româneşti.

Îţi închipui dumneata în ce revoltă eram, şi în ce

revoltă simt şi acum, că am şi febră.

D. C. Stoicescu, ministrul Justiţiei: Vă rog să mă autorizaţi să schimb magistratul, să numesc altul căruia să-i dau toate instrucţiunile.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Foarte bine, dar un magistrat, un om care să nu facă nicio concesie, un om care să meargă, nu la suprafaţă, ci în adâncime. Şi pentru că sunt amestecaţi şi militari, domnule şef al Justiţiei Militare, să iei măsurile de rigoare. Să nu treneze ani de zile, căci opinia publică vede că băgăm la puşcărie toţi găinarii, dar tâlharii mari, cari au furat cu sutele de milioane, aceştia stau pe stradă. Acest lucru îl înregistrează opinia publică la pasivul meu.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu n-a fost la domnul Vulcănescu.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Aşa a spus domnul Vulcănescu.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu a fost trimis acolo în urma informaţiilor primite de ceea ce se petrece acolo, la Chişinău. Domnul Păunescu mi-a comunicat că nu găseşte concurs la autorităţile locale.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: La cine te-ai adresat dumneata acolo, domnule Păunescu?

D. Păunescu, Inspectorul general la B.N.R.: La Parchetul Militar. M-am adresat după aceea domnului general Voiculescu. Domnia sa a dat ordin. Ulterior mi s-a cerut dosarul.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De cine?

D. Păunescu, Inspector general la B.N.R.: De Parchetul Militar.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De cine?

D. general Stroe Ştefan, şeful Justiţiei Militare: Maior Taşcău. Eu am dat ordin ca să se lase toate piesele acolo.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Acest tribunal militar trebuie să fie imediat suspendat.

D. Ovidiu Vlădescu, secretar general la Preşedinţia

Consiliului de Miniştri: Eu am cunoscut pe maiorul Taşcău ca pe unul din magistraţii cei mai buni.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Este cel mai bun magistrat.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De ce n-ai înconjurat ghetto-ul?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am aci documente precise.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Dumneata mi-ai spus mie ceva în această privinţă, că există o lipsă de coordonare între dumneata şi Marele Cartier.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Nu v-am raportat. Sunt vinovat.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cum am aflat lucruri de mai puţină importanţă, trebuie să aflu şi o asemenea chestie. Această chestiune atinge prestigiul Neamului Românesc.

Una este să iei cu forme, şi alta este să iei fără nicio formă. Venea apoi operaţia a doua, în care evreii primeau banii înapoi. Eu respect proprietatea şi bunul fiecăruia. îl respect sub forma compensaţiei pe care o voi face.

Ai văzut dumneata pe magistratul care, după ce aduce ovreiul şi-l prinde în flagrant delict de mituire, se retrage, pentru ca a doua zi să scrie ce a scris.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Aţi văzut dv. ce s-a prins în acea cursă. Eu am făcut-o ca să dovedesc că în acest ghetto s-au făcut manevre. Eu am întrebuinţat cele mai bune elemente ale Serviciului Secret. Am aici documentul care este evident. M-am prevalat de ordinul 15.035...

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Nu se poate, Voiculescule. Este o chestiune care priveşte Neamul Românesc.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu trag consecinţele, d-le Mareşal, dar nu sunt numai eu vinovat.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului:

Dumneata nu ai făcut nimic ca să-mi atragi atenţiunea că s-a lucrat peste capul dumitale. Ce ai făcut cu Colonelul Dumitrescu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: L-am dat la Curtea Marţială.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Trebuia să-mi spui: Acest colonel a făcut cutare lucru.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Aceasta a fost la 15 noiembrie, când Schwartzberg cumpărase şi bilet.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: în tot cazul, trebuie să se numească comisiunea de anchetă şi acei magistraţi cari sunt acolo, cari sunt dubioşi ca atitudine, aceia trebuie imediat suspendaţi.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am băgat în lagăr pe un maior Ciobanu, şi pe un altul Antohie, însurat tot cu o ovreică. Eu le-am făcut toate acestea, ca să mă acopăr pe mine, şi pe dv.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine i-a dat pe aceştia?

D. general magistrat Stroe Ştefan, şeful Justiţiei Militare: Repartizările le-a făcut Statul-Major.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cum era să facă Statul-Major repartizări peste capul dumitale?

D. general magistrat Stroe Ştefan, şeful Justiţiei Militare: La noi se face repartiţia numai pentru Teritorial.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Colonel Davidescu, să vezi cine este ofiţerul de la Statul-Major, care a făcut acest lucru şi să vezi ce prevede regulamentul pentru funcţionarii şi militarii căsătoriţi cu evreice.

D. C. Stoicescu, Ministrul Justiţiei: Avem şi la Casaţie magistraţi căsătoriţi cu evreice. Este un Consilier, Cireş, un magistrat eminent, care este însurat cu o evreică. Din această cauză nu face parte din nicio comisiune. În magistratura civilă, am 12 persoane căsătorite cu evreice.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului:

General Stroe, aceştia sunt magistraţi activi sau de rezervă?

D. general-magistrat Stroe Ştefan, şeful Justiţiei Militare: Şi activi şi de rezervă.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Cosma şi Ciobanu sunt ofiţeri activi şi au fost ceruţi de mine, tocmai ca să fac ceva.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine este căpitanul Alexandrescu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Şeful de Stat Major al Comandamentului Militar de la Chişinău. Nu l-am putut dovedi cu nimic.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Iată nota informativă care spune altfel: colonelul Dumitrescu Eugeniu nu a aprobat ca această comisiune să lucreze în ghetto.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Primul transport l-a prins în Orhei...

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului. Sunt de acord, dar ai văzut că se face altfel. Ştii care era dorinţa mea. De ce nu mi-ai spus de la Chişinău ce se petrece?

Dumneata ştii că orice chestiune de care simt sesizat, nu pierd timpul şi dau soluţia în 24 ore. Nu am pretenţia că soluţia este cea mai bună, dar ca să ţin lucrurile în loc şi să nu mă pronunţ, aceasta nu se poate.

De ce dumneata, când ai văzut cum se petrec lucruri contrarii principiilor mele, de ce nu m-ai sesizat?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Iată justificarea referitoare la colonelul Dumitrescu: în legătură cu transporturile făcute cu căruţa, îi scotea din ghetto şi-i băga în nişte barăci...

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: în ghetto, ei stăteau în promiscuitate. Cu români cari ieşeau şi intrau în ghetto, era la mintea omului că prin intermediul acestor oameni s-ar fi putut face orice fel de trafic şi orice fel de legătură cu oricine. Elementar era, ca în ghetto să fie numai evrei, nu şi români. Al doilea, ghetto-

ul era păzit aşa de bine, încât prin toate părţile erau găuri prin care puteau ieşi şi intra oricine voia. Aţi văzut că a fost o doamnă care a intrat în ghetto.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Am aflat şi eu; este doamna Telze, venită de la Tighina, prietena colonelului Dumitrescu.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Toate aceste doamne trebuie arestate, şi colonelul Dumitrescu, şi căpitanul Alexandrescu, trebuie imediat arestaţi pe această chestiune. Ce fac ei la Statul-Major?

D. Ovidiu Vlădescu, secretar-general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri: Sunt ofiţeri de Stat-Major

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Aceşti ofiţeri să fie arestaţi astă-seară, şi anchetaţi.

D. Păunescu, Inspector-general al B.N.R.: Aş ruga ca această comisiune să aibă dreptul să aducă şi să asculte evreii cari au fost obiectul tuturor comercializărilor.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Ovreiul este cunoscut că nu spune niciodată nimic. Acum au luat obiceiul acesta şi românii.

Comisiunea va merge la Moghilev ca să ancheteze. Raportul domnului Vlădescu spune că s-au făcut lucruri neregulate, fie din uşurinţă, fie din necinste, este indiferent pentru mine. Nu trebuia să se petreacă astfel de lucruri neregulate.

Slăbiciunea o plătesc, deopotrivă ca şi ticăloşia.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu îndată ce a văzut ce este, a semnalat cazul la Bucureşti, şi eu vi l-am comunicat.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Din discuţia de ieri a reieşit că domnul Vulcănescu a fost sesizat de trei săptămâni.

D. Al Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Vulcănescu se mişcă greu.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Banca Naţională a luat contact cu Ministerul Finanţelor pe această chestiune. Ce spun eu? Că decât se ducea domnul Păunescu la domnul Vulcănescu, mai bine venea la domnul

Antonescu.

Slăbiciuni din toate părţile, şi din partea dumitale, Voiculescu, pentru că dumneata ştiai că am precizat această chestiune. Am precizat-o încă din luna August. Este adevărat?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Exact.

D. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: V-am prevenit, şi pe dumneata, general Voiculescu, şi pe Alexianu, că intenţiunea mea este să duc pe evrei la Bug. În loc să mănânce pâinea din Ţara Românească, mai bine s-o mănânce pe cea de acolo. V-am spus să vă organizaţi pentru ca execuţiunea să fie perfectă. Execuţia a început în noiembrie. Noi, din August până în Noiembrie, am avut trei luni şi am organizat-o aşa cum am organizat-o.

Aceeaşi problemă este şi pentru Bucovina.

D. general C. Pantazi, subsecretar de stat al Armatei de uscat: Este un locotenent-colonel care a fost arestat.

E. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Poate să fie şi general, poate să fie şi fratele meu, şi tatăl meu, nu mă interesează.

Aceeaşi problemă, după cum am spus, comisiunea o va avea de rezolvat şi asupra celor ce s-au petrecut în Bucovina.

Şedinţa se ridică la ora 19.

Stenografiat de: Simon Mihail

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23; publicat în Arhivele Naţionale ale României, *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri – Guvernarea Ion Antonescu,* Voi. 5 (*Octomvrie 1941-Ianuarie 1942*), Bucureşti, 2001, pp. 318 – 323.

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI

Serviciul Jandarmeriei

15 DEC. 1941

REFERAT

Din 9 Decembrie 1941

Am onoare a raporta că evacuarea evreilor din Bucovina şi Basarabia s-a terminat.

Evreii evacuaţi au fost aşezaţi în zonele arătate în schiţa anexată.

Numărul total este de 108.002.

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI

General de Divizie C.Z. Vasiliu

[Semnătura:] C.Z. Vasiliu

SURSA: USHM RG – 25.004, rola 64, dosar 18844, voi 3. Harta nu se găseşte pe microfilm, dar a fost publicată în facsimil Ancei, *Transnistria, op. cit.,* vol. 2, pp. 450 – 451.

23. XII.1941 în faţa noastră Preşedinte General

Conf. cu originalul Alex. Sidorovici

DECLARAŢIE

Subsemnatul Locot. Roşea Augustin din Leg. Jand. Roman, întrebat declar:

Pe la sfârşitul lunii Sept, mă găseam cu o jumătate companie la Secureni şi jumătate la Edineţi. Era într-o Duminică, am primit ordin să mă prezint la Atachi la Dl. Lt. col. Palade, ca să primesc ordine. Am trecut la Moghilev, unde l-am găsit pe dl. Lt. col. Palade, care mi-a spus că este ordin de la M. Cart. GI. ca să se treacă peste Nistru toţi evreii de la Edineţ şi Secureni, că operaţia va începe peste câteva zile, dându-mi instrucţiuni asupra grupurilor, 1600 pe zi, şi să le dau hrana (pâine) pentru trei zile. Am avut grijă să le asigur hrana, câte 1/4 pâine pe zi. Mi-a ordonat cum să împart escortele, două pe drum, una la întoarcere, şi una să fie gata de plecare cu noul convoiu, iar restul pentru pază.

Am întrebat pentru netransportabili, neputincioşi şi cei bolnavi, vreo 20 de febră tifoidă, iar bătrâni vreo 70, şi Dl. Col. mi-a spus să intervin la Primărie ca să-mi dea căruţe sub pretext că trebuie să transport muniţie, pentru că altfel nu se aprobă căruţe de rechiziţie, iar ca termen convenţional pentru evrei, îl aveau acela de „lăzi”.

Căruţe am avut mai multe, pentru că le-am făcut state cu plată 250 lei pe zi, însă căruţaşii luau mai mult şi anume încă câte 100 lei de persoană, iar la dealuri le mai lua câte o sută.

Căruţaşii ieşeau şi nechemaţi din satele din drum ca să fie luaţi, pentru că era pentru ei o sursă de câştig.

Pentru neputincioşi şi bătrâni am reglementat chiar eu să plătească câte o sută de lei, pentru că, căruţaşii nu aveau credinţă că li se plăteşte tot. Dl. Col. Palade mi-a mai spus că voi mai primi încă un consemn special fie prin Jandarmerie, fie prin Căpt. Popescu, ofiţer informator de la Atachi.

Când am ajuns la Companie în Secureni, ajutorul meu Slt. Popescu Dumitru, mi-a spus că în lipsa mea a fost chemat la telefon şi că a doua zi după ce am plecat, Legiunea Hotin, Dl. Maior Drăgulescu a ordonat să mă prezint la Lipcani, unde vine şi Domnia sa pentru a-mi transmite ordine de DL GI. Topor.

Pentru că nu eram acolo, a plecat acolo sit. rez. Marino Eugen din Compania mea ca să primească el ordinele în locul meu de la Dl. maior Drăgulescu.

Mi-a raportat că Dl. maior Drăgulescu i-a spus că s-a dat ordin de M. Cart. GI. ca evreii din lagărele Edineţ şi Secureni să fie evacuaţi peste Nistru. I-a spus şi detalii cum să se execute operaţia: să-i formăm în grupe de 100 pe zi, să avem grijă de hrana lor, să cerem câte o căruţă pentru 100 persoane şi în ce priveşte consemnul special că acei care nu se pot ţine de convoi, fie din neputinţă, fie din boală, să fie executaţi. Asupra modului de execuţie mi-a ordonat să trimit cu 2 – 3 zile înainte de plecarea convoaielor un [...] pe traseu care să se prezinte la şefii de posturi din acele localităţi şi să ceară premilitari şi unelte (lopeţi şi târnăcoape), care să facă din timp gropi cam pentru circa 100 persoane la locuri potrivite şi anume, departe de sate, pentru a nu se auzi ţipete şi focuri de arme, şi să nu fie în vale, ca să nu spele apele, groapa. Gropile să fie la distanţă din 10 în 10 km., unde se vor aduna cei rămaşi de coloană. Pentru acei însă care nu se vor putea aduce până la gropi, să fie „Alexianu”, care era un cuvânt convenţional pentru executare pe loc.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9.

Document [43]

RAPORT DE ANCHETĂ
AL COMISIUNEI INSTITUITĂ CONFORM ORDINULUI
DOMNULUI MAREŞAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL
STATULUI, PENTRU CERCETAREA NEREGULELOR
DE LA GHETTO-UL DIN CHIŞINĂU

Comisiunea, formată din Domnii: General de Divizie Niculescu Constantin, Comandantul Militar al Capitalei, ca Preşedinte, şi General-Magistrat Stroe Ştefan, Inspectorul Justiţiei Militare, Laurenţiu Preoţescu, Preşedintele Curţii de Apel Chişinău, Traian Niculescu, Procurorul General al Curţii de Apel Chişinău, lt. Colonel Alexandru Mădârjac, Procuror-Instructor la Curtea Marţială a Capitalei şi Inspector General Păunescu, de la Banca Naţională ca membri, toţi numiţi din ordinul Domnului Mareşal Ion Antonescu, transmis cu Nr. 217 din 4 Decembrie 1941, de către Secretariatul-General al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, şi-a început lucrările, privitor la anchetarea neregulelor din ghetto-ul Chişinău, în ziua de 4 Decembrie 1941.

Ni s-a încredinţat, drept material documentar de bază, din partea Preşedinţiei Consiliului de Miniştri: o notă informativă, raportul Nr. 741/941 al Parchetului Lăpuşna, raportul din 1 Decembrie 1941 al Secretariatului-General al Preşedinţiei către Domnul Mareşal, copie de pe raportul de anchetă al Comisiunei instituită pentru cercetarea dispariţiei unei cantităţi de aur, provenită de la KISEL KREMER şi alţii, din ghettou, şi o notă rezumativă intitulată „Ghettou”, prin care sub denumirea de „Jaf organizat”, se trasează direcţiile neregulelor săvârşite, determinând astfel obiectivele cercetării şi anume: lipsa de organizare a ghettou-lui, înlesnirea comiterii de infracţiuni, prin amestecul creştinilor cu evreii din ghettou şi neţinerea unei situaţiuni a celor internaţi, evadări din ghettou, intrarea în ghettou a diferite persoane suspecte şi fără control, datorită cărora s-au înlesnit şi săvârşit

tranzacţiuni în dauna Statului, lipsa de organizare în strângerea aurului de către B.N.R., jafuri şi crime săvârşite cu ocazia evacuărilor şi trecerilor peste Nistru.

Sunt indicaţiuni care vor servi în cumpănirea hotărârilor ce se vor lua şi care se referă la:

A. Psihoza specială, înclinată către delaţiune şi exagerare...

B. Condiţii care au deschis calea unor fărădelegi

Până la ocuparea Odessei, întregul teritoriu al Basarabiei a fost dominat de o atmosferă de război. În aceste condiţiuni, instrumentul de ordine din cadrul aparatului administrativ îşi exercită mai greu atribuţiunile. Pe de altă parte, situaţia evreilor supuşi restricţiunilor impuse de imperative superioare excită în bună măsură înclinarea către abuz. Aceasta s-a accentuat pe măsură ce nevoile de trai ale evreilor îi constrângeau mai mult şi dorinţa de libertate îi făcea să recurgă la toate combinaţiile posibile, dând astfel frâu liber tentaţiei celor de cari depindea înlesnirea oricărui avantaj, ce li se putea face.

De asemenea sentimentul unanim, că ei erau deja scoşi de sub ocrotirea legilor, făcea ca orice părticică de autoritate să-şi amplifice puterea şi să încurajeze samavolnicia.

În special cu ocazia evacuărilor, atât înainte de pornire, cât şi pe traseele urmate, când convoaiele acestor evrei se reduceau la simple turme anonime, fără personalitate şi fără identitate, când viaţa lor nu mai reprezenta o noţiune demnă de protejat, atmosfera abuzivă a crescut în intensitate, contaminând ca o molimă aproape toate conştiinţele, cu rosturi sau fără rosturi, în asemenea operaţii.

Predomina ideea nerăspunderei, care înflăcăra şi trezea instinctele primare. La adăpostul ei, chiar unele proeminenţe ale cinstei şi probităţei au sărit de pe linia conduitei lor şi s-au învălmăşit în ambianţa încălcărilor de legi. Cazul căpitanului Alexandrescu, pe care îl vom expune în cuprinsul raportului de faţă.

La toate acestea de mai sus, a ajutat, fără îndoială, agitaţia şi fuga naturală către salvare, din partea evreilor, care au pus în slujba disperării lor toate moravurile atavice ce-i caracterizează.

Deşi, în bună măsură, materialul informativ asupra activităţilor delictuoase din Basarabia, în legătură cu evreii, a fost viciat din lipsă de seriozitate şi adeseori copleşit de sentimente de răzbunare, totuşi Comisiunea a putut culege, din complexitatea lui, unele indicaţiuni preţioase, care ne-au putut conduce pe făgaşul îndeplinirei misiunei date.

Sprijiniţi pe aceste informaţiuni şi parcurgând întreg sistemul de investigaţiuni îngăduit unei cercetări, am reuşit să prezentăm, în raportul de faţă, date, în majoritate precise, asupra înfiinţării ghetoului din Chişinău şi a lagărelor din Basarabia, a vieţii în ghettou şi lagăre, a evacuărilor, neregulelor şi infracţiunilor săvârşite, în legătură cu aceste situaţiuni, după cum urmează:

I. înfiinţarea ghettou-lui din Chişinău şi a lagărelor din Basarabia.

A. Situaţia generală din Chişinău, în primele zile după ocupare.

În ziua de 18 Iulie 1941, trupele româneşti depăşiseră, în înaintarea lor dezrobitoare, Capitala Basarabiei, care se mistuia prin foc şi-şi zguduia temeliile dinamitate de către Armata Roşie, care se retrăgea.

Colonelul D. Tudosie, Subşeful Statului-Major al Armatei 4, este numit Comandant Militar al Chişinăului şi împrejurimilor sale, unde intră în ziua de 19 Iulie, cu un personal redus, de însoţire şi siguranţă.

Oraşul prezintă, în întregimea lui, aspectul tragediei trăite. Ruine fumegânde la fiecare pas, cadavre de oameni şi animale, presărate în tot locul. Bande de derbedei şi corbi ai nenorocirilor, care jefuiau, dezertori şi elemente înarmate, din arma comunistă, care stăpâneau periferiile, precum şi paralizia totală a oricărei activităţi de trai.

Stabilirea ordinii şi a siguranţei era preocuparea de căpetenie, atât în scopul reluării unui ritm normal de viaţă

în oraş, cât şi pentru acela de a asigura liniştea necesară în spatele trupelor de operaţii. Cu toate eforturile depuse, elementele de tulburare îşi continuau activitatea, prin semnalizări luminoase, focuri de armă în timpul nopţii şi dezordini periferice.

B. Prezenţa elementului evreiesc.

Rămaşi în număr destul de însemnat, marcau prima şi cea mai serioasă piedică în opera de reconstrucţie şi stabilizare a liniştii şi siguranţei publice.

Această constatare se deduce din următoarele stări de fapt:

1 / Trecutul nu prea îndepărtat, a celor 22 ani de stăpânire românească în Basarabia, era destul de încercat, de permanenta ostilitate pe care ei o manifestaseră în contra tuturor intereselor româneşti. Ignorând cu totul bunăvoinţa stăpânirii noastre, care-i egalase cu Românii în făgaşurile tuturor drepturilor, ei nu-şi luau totuşi ochii şi gândurile de la răsăritul secerei şi ciocanului, formând, din pământul Basarabiei, pepiniera principală de recrutare a majorităţii infractorilor contra siguranţei Statului şi ordinii publice.

2/ în Iunie 1940, când trupele româneşti, au trăit dureroasele clipe ale retragerii fără luptă, amarul tuturor umilinţelor, tot evreii l-au provocat. Slăvind zgomotos fericirea roşie care se apropia, pălmuiau prin batjocură şi sfidare obrazul crispat al ostaşului român, care se supunea, fără voie, unei ruşini copleşitoare.

3/ Aceeaşi atitudine de persecuţie şi apăsare şi-au imprimat-o faţă de Românii vremelnic rămaşi sub stăpânirea comunistă. Mărturiile preotului Burjacovski Vladimir, profesor Ilica şi Avocat Constantin Stoenescu, date în faţa Comisiei, evidenţiază din plin ura desfăşurată de aceste elemente, contra a tot ce era românesc în Basarabia îngenuncheată.

4/ Evreii care au însoţit trupele ruseşti în retragere au căutat de asemeni să-şi manifeste sentimentul de duşmănie, faţă de Ţara Românească, care-i ocrotise, prin distrugerea propriilor lor imobile, pentru a nu rămâne

intacte în patrimoniul Statului, iar parte din acei rămaşi, în prezenţa trupelor române de ocupaţie au contribuit în largă măsură la sabotarea dispoziţiunilor de ordine şi siguranţă, luate iniţial de Comandamentul Militar.

C. Iniţiativa înfiinţării ghetoului din Chişinău şi sectorul destinat pentru aceasta.

Faţă de starea de fapt arătată şi drept urmare a unei consfătuiri între Guvernatorul Basarabiei şi Colonelul Tudosie, s-a hotărât înfiinţarea unui ghettou în Chişinău, începând de la 22 – 23 Iulie 1941, adică după 4 zile de la intrarea Colonelului Tudosie în Chişinău.

S-a destinat pentru ghettou partea de jos a oraşului, spre Vistierniceni, la început într-o cuprindere mai mare şi ulterior restrânsă, pentru a se uşura posibilităţile de pază şi siguranţă.

E. Ordine, instrucţiuni iniţiale.

De la început, trebuie să remarcăm că atât Marele Cartier General, cât şi Guvernământul Basarabiei şi Comandamentul Militar al Chişinăului nu au dat instrucţiuni prin care să se stabilească reglementarea regimului de aplicat lagărelor şi ghetoului.

S-au dat iniţial numai directivele în mare, iar dispoziţiunile de detaliu au fost aplicate în măsura întâmplării diferitelor greutăţi în conducere. Pentru aceste motive, vom arăta mai jos desfăşurarea numeroaselor defecţiuni, deduse din această lipsă de bază şi în parte regimul deosebit, aplicat la diferite lagăre, datorită lipsei unei concepţiuni unitare de ansamblu.

De asemenea, nu s-au dat instrucţiuni nici cu privire la ţinerea statisticei nominale a evreilor instalaţi în lagăre şi ghetoul din Chişinău.

F. Operaţiunea instalării în ghettou.

S-a făcut prin avertisment la locuinţele evreilor din oraş, după care s-au transportat însoţiţi de patrule militare, de poliţie, sau singuri în ghettou, unde fiecare a fost liber să se cazeze după puterile sale.

Nu s-a dat nicio dispoziţiune, însă, asupra cantităţii de bagaje îngăduită fiecăruia a lua, asupra condiţiunilor de

trai ce-i aştepta, ori asupra resurselor de întreţinere. Datorită acestui fapt, s-a remarcat o evidentă zăpăceală în grijile puse de internaţi pentru cazare, şi în special numeroase reveniri în oraş pentru a-şi completa lipsurile, cu obiecte ce le ridicau din fostele locuinţe. Aceste reveniri, pe baza autorizaţiunii emanate de la Comandamentul Militar al ghettou-lui, au dăinuit până în Septembrie, antrenând cu ele un întreg cortegiu de tranzacţiuni şi subtilizări de valori, din partea evreilor internaţi, care erau deja edificaţi cu situaţia şi soarta ce li se destinase (declaraţia Int. Cpt. Roescu şi Dr. Potcoavă Voina). Acesta din urmă, în calitatea sa de şef al Serviciului de Inventariere de pe lângă Primăria Municipiului Chişinău, face, la 6 Septembrie 1941, un raport către Primar, în care arată textual că: „Comandamentul ghettou-lui din localitate încuviinţează evreilor să vină în oraş, însoţiţi de soldaţi, ca să ridice din obiectele lor casnice, care le-au aparţinut. Unii din aceştia duc obiectele, deja inventariate, iar alţii scot lucrurile casnice din locuri ascunse şi le transportă", insistând, în concluzii, pentru a se interveni ca să înceteze această stare de fapt.

În rezumat, ghetoul din Chişinău, a fost înfiinţat la 4 zile după intrarea trupelor româneşti în localitate, fără însă a avea, la baza lui, ordine sau instrucţiuni precise, ceea ce a îngăduit comiterea diferitelor abuzuri şi infracţiuni.

I. Măsurile conservatorii pentru bunurile rămase în patrimoniului Statului.

În rezumat: Nu a existat de la început un plan precis asupra procedurei ce trebuia urmată, pentru a se asigura averea ce revenea Statului.

Mai ales la început a existat imixtiunea autorităţilor militare în această chestiune, care au împiedicat lucrările organelor îndreptăţite.

Nici acum, operaţiunea de statistică şi evaluare nu este clarificată încă.

II. Funcţionarea ghettou-lui din Chişinău şi a

lagărelor.

A. Paza ghettou-lui şi organizarea ei.

Ghetoul depindea de Comandamentul Militar al oraşului Chişinău, condus succesiv de: Col. D. Tudosie, de la 18 Iulie – 1 Septembrie 1941; General Panaiţiu, de la 1 – 7 Septembrie; Colonel Dumitrescu Eugen, de la 7 Septembrie – 15 Noiembrie 1941.

Paza ghettou-lui s-a făcut de diferite unităţi, care din cauza deplasărilor lor, în raport cu necesităţile operative, se schimbau mereu.

Dintre unităţile care au concurat la pază, citǎm:

- Compania l-a din Reg. 50 Infanterie
- O unitate din Reg. 68 Infanterie
- Compania 10 Poliţie – Locot. Puşcaşu
- Compania de furnizare – Cpt. Poenaru *
- Batal. 20 mitr. Div. Lt. col. Grigorescu şi Locot. Pop Emil de la 9 – 27 Octombrie 1941.
- Compania 23 Poliţie, transformată ulterior în Comp. Jand. mobilă Chişinău, de la 27 Octombrie 1941, sub comanda Cpt. Paraschivescu.

Paza şi siguranţa în ghettou nu s-a putut face în condiţiuni bune care să garanteze o asemenea operaţie. Ca prime măsuri, intrările şi ieşirile corespunzătoare străzilor care străbăteau cartierul, s-au baricadat prin garduri înalte de scânduri, însă această măsură nu s-a putut extinde şi pe străzile care mărgineau ghetoul.

Datorită acestui fapt, prin unele case şi curţi care dădeau în aceste străzi de limită, se putea intra şi ieşi în voie şi se puteau transporta clandestin orice obiecte.

Lipsa de efective, faţă de lungimea apreciabilă a cercului de pază, cca. 4 km., a fost una din cauzele principale a situaţiei expuse mai sus.

Efectivele de pază au variat între 30 – 250 oameni, acest din urmă număr fiind atins abia la 27 Octombrie 1941.

În afară de insuficienţele remarcate, menţionăm şi alte piedici, rezultate din însăşi aşezarea ghetoului şi anume:

1/ Existenţa în cartierul respectiv a circa 100 familii de creştini, care locuiau acolo. Pentru acestea nu se putea face vreo restricţiune cu privire la circularea, ieşirea şi intrarea în ghettou.

2/ Existenţa în acelaşi cartier a manutanţei, depozitului de grâu şi cereale, a Cercului de Recrutare Lăpuşna, a fabricilor de săpun, sifoane şi frânghii, pentru care iarăşi opreliştile în circulaţie nu se puteau îngrădi prea mult.

3/ Drumul către aeroport care era foarte circulat, străbătea ghetoul în lungul lui. Datorită acestor stări de fapt, înlesnirea tuturor traficurilor era aproape naturală, de asemenea şi posibilităţile de evadare.

B. Condiţiunile de viaţă în ghettou.

Acestea nu au fost determinate de o reglementare judicioasă şi precisă. Fiecare, bogat şi sărac, trăia pe cont propriu.

În acest scop, se autoriza intrarea în ghettou a căruţelor ţărăneşti care aduceau diferite produse alimentare. Colonelul Tudose le-a făcut o brutărie proprie, spital şi farmacie.

Componenţa socială a ghettou-lui era aproximativ următoarea:

- 4.148 bărbaţi, 4.476 femei şi 2.901 copii. Total 11.525 suflete.

Dintre aceştia, erau trecuţi peste 50 ani:

- 1.502 bărbaţi şi 1.704 femei. Total 3.206 suflete.

Ca stare materială, majoritatea erau săraci, dintre care cca. 3.000 lipsiţi complet de mijloace, fiind ajutaţi, chiar înainte de a fi introduşi în ghetto, de Comunitatea evreiască. Cu mijloace proprii de trai, fiind mai avuţi, erau cam 2000 evrei şi numai 200 dintre ei puteau fi socotiţi bogaţi.

Faţă de această situaţie, exceptând pe acei 3.000 ajutaţi de Comunitate, cei mai mulţi îşi procurau bani pentru existenţă din vânzarea diferitelor obiecte ce aveau.

Până la începerea evacuărilor, când s-a dat dispoziţie categorică de oprire a vânzărilor în ghettou, tranzacţiunile

nici nu au fost îngăduite, nici nu au fost oprite expres.

Lipsa oricărei indicaţiuni din partea Comandamentului Militar a înlesnit traficuri şi operaţiuni de înstrăinare a valorilor în dauna Statului.

C. Alte organe existente în ghettou.

1/ Pentru menţinerea ordinii s-a înfiinţat, chiar de la început, o circumscripţiune poliţienească sub conducerea Comisarului Virgil Ionescu, care avea la dispoziţia sa un grup de gardieni publici. Acestui instrument poliţienesc destinat colaborării cu Comandantul Militar, nu i s-a remarcat nicăieri intervenţiunea pentru împiedicarea, descoperirea şi relatarea abaterilor săvârşite.

Această stare se datorează în parte şi prea marei presiuni a autorităţii militare, precum şi recomandaţiilor date chiar de şefii poliţieneşti, de a sta cât mai mult în expectativă.

2/ Conglomeratul evreiesc din ghettou avea şi el un organism propriu de conducere sub forma unui comitet compus din 20 persoane, sub preşedinţia lui Guttman Landau. Comitetul lucra direct cu Comandamentul Militar al Chişinăului, unde-şi expunea doleanţele: de asemenea dirija executarea dispoziţiunilor ordonate, cu privire la scoaterea evreilor pentru munca obştească şi a celor care urmau să fie evacuaţi şi, în fine, exercita opera de ajutorare a săracilor şi de asistenţa bolnavilor şi neputincioşilor.

D. Mortalitatea.

Pe cale naturală, n-a dat un procent prea mare. La Chişinău au murit 441 evrei, din care vreo 20 s-au sinucis în preajma evacuării. Procentul mai mare a fost în lagărul de la Vertujeni.

E. Comportarea organelor de pază în ghettou.

Sub aspectul general, tratamentul evreilor din ghettou, rezultat din felul de comportare a soldaţilor, gradaţilor, organelor militare de conducere, a fost omenesc şi civilizat. Mărturii numeroase confirmă aceasta (Guttman Landau, Dumitru Sili, Solomon Şur, Ilie Bodoi, Nina Zoltur, Cpt. rez. Baliński ş.a.).

F. Intrările şi ieşirile din ghettou până la începerea evacuărilor, în timpul conducerei Colonelului Tudose, exceptând oarecare largheţe ce s-a dat unora din evrei, care reveneau la fostele lor locuinţe pentru a-şi mai ridica din lucrurile lăsate, regimul intrărilor şi ieşirilor în ghettou a fost ţărmurit de bună ordine.

Autorizaţiile se eliberau exclusiv de Comandamentul Militar.

La început, când poftele de jai se dezlănţuiseră şi răpirile de femei evreice deveniseră mai frecvente din partea soldaţilor, în special din armata germană, Colonelul Tudose a luat măsuri drastice de a le împiedica, prin oprirea intrării în ghettou a oricărui ostaş, indiferent de armata căreia aparţinea. De asemenea şi pentru vehicule, cum şi pentru orice persoană care nu avea nicio legătură cu ghetoul.

A înfiinţat patrule puternice de control pentru interzicerea intrărilor în ghettou, cu consemnul ca, în caz de opoziţie, să se facă uz de armă.

Autorităţile curente erau numai pentru creştinii locuitori ai ghetoului, ţăranii care aduceau provizii şi organele stabilimentelor aflate acolo.

Acelaşi regim s-a continuat şi sub conducerea, de câteva zile, a Generalului Panciţiu, după care, odată cu venirea la comandă a Colonelului Eugen Dumitrescu, s-a întronat toleranţa şi neregula.

Toleranţa, în sensul că trierile celor ce intrau sau ieşeau nu se mai executau cu stricteţea dinainte, iar favoritismul îşi făcuse drum larg.

Nereguli, în sensul că persoane fără nicio indicaţie, decât acea că se găseau în graţiile Comandamentului Militar al oraşului, al ghettou-lui, al şefului de Stat-Major, al Comenduirei, intrau şi ieşeau când voiau, practicând tot felul de tranzacţii şi abuzuri, pe care le vom semnala la capitolul infracţiunilor săvârşite.

Citǎm dintre aceştia pe Nadia Terzi, Maria Licicofski, Zina Flaiser, Gabriela Gherştein ş.a.

De asemenea, o martoră (Nina Zoltur) ne-a declarat

că a văzut maşini militare, care scoteau în oraş pe unele fete mai frumoase, din ghettou.

În rezumat:

I. Organizarea şi funcţionarea ghetto-ului din Chişinău şi a lagărelor s-a manifestat prin lipsă de instrucţiuni, care să precizeze modul de comportare al organelor de execuţie.

II. Paza ghettou-lui din Chişinău a fost făcută în condiţiuni mediocre din cauza lipsei de efective cu totul reduse, faţă de care nu se putea asigura o pază serioasă.

III. întreaga funcţionare a ghettou-lui din Chişinău era lăsată în mâna organelor militare, autorităţile civile evitând ori eschivându-se de la orice acţiune.

IV. în timpul în care ghetoul era sub comanda Colonelului Tudose, se remarcă grija acestuia pentru a organiza o viaţă cât mai omenească evreilor, cât şi pentru a împiedica orice abuz.

Odată cu venirea la comandă a Colonelului Dumitrescu, începe seria abuzurilor şi infracţiunilor menţionate în raport.

V. Evacuările

A. Ordine şi dispoziţiuni de bază.

Din memoriul Guvernatorului Basarabiei, cu privire la situaţiunea ghetoului din Chişinău, adresat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, reiese că hotărârea asupra operaţiunii de evacuare a evreilor din Bucovina şi Basarabia, peste Nistru, a fost luată într-un Consiliu la Tighina, la care au participat toţi Guvernatorii de provincii. S-au dat, cu acel prilej, indicaţiuni precise asupra felului cum urma să se execute operaţiunea. Marele Cartier General a fost însărcinat cu dirijarea operaţiunii, împreună cu Marele Pretor, General Topor şi Inspectorul de Jandarmi al Basarabiei, Colonel Meculescu, ca organe de execuţie.

Din partea Marelui Cartier General, a fost însărcinat lt. col. Pallade, cu întocmirea planului de evacuare.

B. Instrucţiunile date, itinerarii, puncte de trecere.

La 7 Septembrie 1941, Marele Pretor, Generalul

Topor, dă Inspectoratului Jandarmi Chişinău, sub formă de „Notă”, următoarele instrucţiuni:

1/ Operaţiunea de evacuare a evreilor începe la 12 Septembrie 1941, cu lagărul Vertujeni spre Căsăuţi şi Rezina.

2/ Grupe de maximum 1600, inclusiv copii, trec însă peste Nistru maximum 800 pe zi.

3/ Câte 40 – 50 căruţe de fiecare grup.

4/ Grupele pleacă din Vertujeni din două în două zile.

5/ La fiecare trecere, câte un ofiţer de jandarmi de la Legiune.

6/ Itinerariile se fixează de către lt. col. Pallade cu comandanţii Legiunii.

7/ Trecerea fără nicio formalitate.

8/ Două plutoane suplimentare ca ajutor.

9/ Jandarmii posturilor teritoriale, şi îngroparea morţilor cu ajutorul locuitorilor.

10/ Modul de comportare faţă de cei ce nu se supun? (Alexianu) 11/ Să nu fie vămuiţi. Vor fi împuşcaţi cei ce jefuiesc.

Urmare acestei note, Colonelul Meculescu, Inspectorul Jandarmeriei din Basarabia, dă instrucţiuni de detaliu Legiunilor de Jandarmi, comunicându-le totodată şi itinerariile fixate, împreună cu lt. col. Pallade.

Traseele stabilite şi urmate de coloane au fost următoarele:

1/ Pentru acei din Nordul Basarabiei şi Bucovina: de la lagărul Vertujeni, prin Soroca – punct de trecere Cosăuţi şi prin Mateuţi – punct de trecere Rezina; cei din Bucovina, prin punctul de trecere Atachi.

2/ Acei din sudul Basarabiei au fost dirijaţi, de la Cahul, Bolgrad, Ismail, Chilia Nouă, Vâlcov, prin Tarutino, punct de trecere Purcari.

Din situaţia prezentată Comisitmei de către Inspectoratul de Jandarmi Chişinău, rezultă că, prin punctele de trecere mai sus menţionate, au fost evacuaţi din Basarabia 55.867 evrei, iar din Bucovina 45.538 evrei. Total 101.405 evrei.

Actualmente, în ghetoul din Chişinău se mai găsesc: 17 evrei rămaşi cu autorizaţie specială: 34 bolnavi în spitalul ghettou-lui; 14 care formează personalul spitalului (doctori, infirmiere, ciocli); 15 însoţitori ai bolnavilor şi 6 copii rămaşi de la un orfelinat. Total 86 evrei.

C. Executarea evacuărilor din ghetoul Chişinău.

Evacuarea din acest ghettou a început la 12 Octombrie 1941, pe coloane de câte 1500 evrei.

Pentru ordinea plecării şi formarea convoaielor, s-a împărţit cartierul pe sectoare. Cei în cauză erau anunţaţi prin Comunitate, de organele Comandamentului Militar al ghetoului, cu o zi înainte, pentru a se pregăti de plecare. Nu s-a dat o dispoziţie precisă, asupra cantităţii şi naturii bagajelor ce aveau dreptul să ia cu ei.

Ca normă, se admite să ia fiecare cât putea să ducă în braţe.

Dacă până la această epocă viaţa în ghettou luase oarecum aspectul de ordine şi linişte, de aici înainte pornind, s-a dezlănţuit o atmosferă de frământare şi îngrijorare.

Frica de necunoscut, greutăţile călătoriei şi zvonurile care tulburau spiritele i-au determinat pe evrei, pe de o parte, a recurge la toate manevrele pentru a încerca să evadeze şi a scăpa de plecare sau a întârzia, iar pe de alta, au dat ocazie la săvârşirea multor abuzuri şi nelegiuiri.

Mulţi din evrei fugeau în preziua plecării, din sectorul destinat evacuării, în altul, căruia îi venea rândul mai târziu, ascunzându-se prin poduri, pivniţe etc., pentru a nu fi găsiţi.

Vânzările clandestine în ghettou începuse să se intensifice mai mult ca oricând; tranzacţiile cu metale preţioase, de asemenea.

Executarea marşului se făcea: pe jos cei valizi; în căruţe pentru bătrâni, bolnavi şi copii. Tot în căruţe se încărcau şi bagajele.

Coloanele mărşăluiau foarte greu, dezordonat şi cu producere de încurcături, pentru că:

1/ Datorită sezonului de toamnă, începuse ploile şi

frigul.

2/ în general, numărul vehiculelor era insuficient, unele se stricau pe drum, parte trase de boi, parte de cai.

Pentru ghetoul din Chişinău, se făceau două etape: Chişinău – Orhei; Orhei – Rezina.

Iniţial, dispoziţiunea Marelui Pretor, a fost ca să se dea 40 – 50 căruţe, la un convoi de 1500 evrei.

Totuşi, faţă de numărul mare al bătrânilor, bolnavilor şi copiilor, care nu puteau merge pe jos, Legiunile au fost nevoite să scoată mai multe căruţe.

Au întâmpinat însă multe greutăţi, din cauză că Guvernământul dăduse ordinul Nr. 4029/941, de a nu se mai face nicio rechiziţie, pentru a nu se împiedica muncile agricole, iar la 20 Octombrie 1941, un altul cu Nr. 519, prin care aproba a se scoate numai o căruţă la 70 oameni.

Prefecturile executau dispoziţiunile Guvernământului şi, în consecinţă, refuzau să satisfacă cererile Legiunilor de Jandarmi. Cu acest prilej, au fost cazuri de directă împiedicare a operaţiune! de evacuare.

Astfel, primarul comunei Văscăuţi din jud. Soroca, nu numai că a refuzat să dea concurs la strângerea căruţelor, dar a îndemnat locuitorii să fugă cu căruţele pe câmp.

La toate acestea, se mai adaugă şi pofta de speculă a ţăranilor căruţaşi, cărora li se fixase, de autoritatea care-i rechiziţiona, un quantum determinat pentru serviciul prestat. În scopul de a profita cât mai mult de pe urma pribegilor, îi ţinea pe foarte mulţi, şi în special pe cei bănuiţi a fi avuţi, într-o permanentă presiune. Sub ameninţarea că îi dă jos din căruţe, sau simulând răsturnarea vehiculelor, îi forţau să le dea diferite obiecte şi bani.

După scurgerea câtorva coloane, acest sistem popularizându-se, se vedeau căruţaşi care, în scopuri de câştig, aşteptau la răscruci de drumuri, pentru a-şi oferi serviciile, cu căruţele lor.

Eşaloanele erau conduse de jandarmi, în mod obişnuit, sub comanda unui subofiţer, care repartiza un ostaş pentru paza a cinci căruţe. Unii din ei fraternizau

prin neintervenţiune cu manevrele lipsite de omenie ale căruţaşior.

Dintre acei cari mergeau pe jos, mulţi rămâneau în urmă din cauza neobişnuinţei, a greutăţii drumului şi epuizării fizice.

Toate aceste cauze dădeau coloanelor aspectul unor linii întrerupte; itinerariile nu se puteau respecta şi uneori eşaloanele se întâlneau în acelaşi punct.

Etapele de odihnă se făceau în câmp sau pe lângă păduri, pentru a se evita staţionarea prin sate, şi prin aceasta eventualele atacuri, jafuri sau vexaţiuni, din partea ţăranilor. Şi aşa, cu aceste precauţiuni luate, s-au semnalat cazuri când, în timpul odihnei, ţăranii au ieşit de prin porumburi sau şanţuri, unde aşteptau coloanele şi să dădeau la acte de jaf.

Pe timpul parcursului, hrana evacuaţilor se procura prin mijloace proprii.

Cei morţi pe drum se îngropau la primele etape.

În celelalte lagăre, executarea evacuărilor s-a făcut în genere după acelaşi sistem.

D. Trecerea peste Nistru.

Coloanele sosite la Rezina erau luate în primire de o formaţiune de jandarmi, sub comanda Locot. rez. Popoiu, care avea însărcinarea să execute operaţia de trecere peste Nistru. Îi primea, îi trecea încolonaţi până la Rubleniţa în Transnistria, unde îi dădea în primire jandarmilor de acolo, însărcinaţi cu această misiune. Trecerea se făcea pe jos şi în căruţe.

În rezumat:

Evacuarea s-a executat în condiţiuni grele. şi se caracterizează prin dificultăţi întâmpinate în parcurs, datorită lipsei de vehicule şi jafuri comise de populaţia comunelor situate pe traseele convoaielor. Căruţaşii au exploatat împrejurarea, căutând să stoarcă, prin toate mijloacele, sume de bani şi lucruri de la evrei.

Dificultăţile de transport şi vremea rea au înlesnit aceste jafuri, practicate uneori cu complicitatea, sau cel jiuţin cu toleranţa escortelor.

VI. Operaţia cumpărării valorilor de la evreii evacuaţi, prin Comisiunile B.N.R.

Din piesele cercetării urmate de Comisiune, se arată că după trecerea prin punctul Rezina a aproximativ 10 convoaie, cu un efectiv de circa 8.000 evrei, toţi necontrolaţi, Locot Popoiu, însărcinat cu transportul lor peste Nistru, a făcut cunoscut ierarhic şefilor săi, că germanii îi controlau în Transnistria, ridicându-le toate valorile şi devizele aflate asupra lor. Era pe la începutul lunii Octombrie 1941.

Preşedinţia, fiind sesizată, dă o notă Ministerului de Finanţe, cu Nr. 8507 din 6 Octombrie 1941, care la rândul său trimite adresa Nr. 269274 din 14 Octombrie 1941, Guvernământului Basarabiei, prin care fixează normele de schimb.

În ziua de 8 Octombrie 1941, centrala B.N.R. a fost încunoştinţată de către Preşedinţie şi drept urmare trimite la Chişinău, în ziua de 9 Octombrie 1941, cu avionul, o comisiune, sub prezidenţia Domnului Bucur Jugăreanu.

Concomitent se dă şi de către Guvernământ, ordinul telegrafic Nr. 9 din 9 Octombrie 1941, către prefectura Bălţi şi Soroca, cu norme în vederea schimbului.

Delegaţii B.N.R. s-au împărţit în trei Comisiuni, lucrând astfel: una prezidată de dl. Bucur Jugăreanu la Vistierniceni, Orhei şi Rezina; a doua la Mărculeşti şi a treia la Cetatea-Albă.

Din fiecare comisiune făceau parte: Delegaţii B.N.R., un delegat al armatei şi experţii necesari pentru valorificarea aurului şi a pietrelor preţioase.

VII. Infracţiunile săvârşite în legătură cu ghetoul.

A. Jafuri în oraş, imediat după retragerea bolşevicilor.

Din cauza lipsei de forţe necesare pazei municipiului, a dezordine! şi panicei rămase de pe urma luptelor, opera de jaf s-a dezlănţuit în stil mare, în această perioadă de timp.

Au cooperat la comiterea acestor nelegiuiri haimanalele periferiilor, sătenii suburbanelor şi a

comunelor apropiate şi într-o formă organizată, trupele germane. Mai puţin trupele române aflate în trecere.

Jafurile se exercitau mai mult asupra locuinţelor părăsite, ridicându-se mobilier şi orice lucru de valoare.

Germanii şi-au însuşit conţinutul depozitelor şi materialelor din fabrici, înlăturând, cu drept de cuceritori, pazele militare române. Din locuinţele particulare, preţuiau în special scoarţele ţărăneşti, articolele de îmbrăcăminte şi pianele.

Această stare a durat 8 – 10 zile de la ocuparea Chişinăului.

B. Violuri, jafuri scoateri samavolnice din ghetou.

1/ în primele zile de la instalarea evreilor în ghettou, 5 – 6 femei s-au plâns Comunităţii că ar fi fost violate de către soldaţi, şi anume dintre acei aflaţi în trecere. Faptul ne-a fost declarat de către: Leib Rapaport, Dr. Leia Telis şi Sadagurschi Nuhim, care a precizat că a fost chiar martor ocular la violarea unei fete de către un frizer. Nu ni s-a putut da vreo preciziune, nici asupra victimelor, nici asupra autorilor.

2/ Tot din declaraţiile celor de mai sus, şi fără a ni se da alte preciziuni, comisiunea a fost informată că, în aceiaşi epocă de stabilire a evreilor în ghettou, s-au întâmplat cazuri de jaf în dauna evreilor, de către soldaţii aflaţi în trecere.

3/ Singur informatorul Buicovschi Iţic Nuhim ne declară că, în una din zilele lunii Septembrie 1941, un sergent-major al cărui nume nu-l ştie a intrat în locuinţa sa din ghettou şi i-a luat cu forţa o plapumă, o cuvertură şi o casetă de lemn.

4/ în legătură cu operaţiunea de instalare a evreilor din ghettou, Colonelul Tudose ne-a declarat că germanii, prin abuz de putere, scoteau la început grupuri sau numai câte un evreu, pe care îi întrebuinţau la identificarea locuinţelor unde s-ar fi putut descoperi materiale sau valori ascunse. Aceasta, cu toată opoziţia unităţii române de pază.

Faţă de această situaţiune, Colonelul Tudose a fost

nevoit să dea dispoziţiimi, ca să fie împuşcat orişicine va mai intra, prin abuz, sau cu forţa în ghettou.

5/ Un caz concret de însuşire de bunuri, l-am stabilit în sarcina Cpt. Paraschivescu Ioan, Comandantul Legiunii de Jandarmi mobilă Chişinău, care făcea paza ghetoului. Acesta, abuzând de calitatea sa şi prin mijlocirea soldatului de ordonanţă Trifan Ion, a luat din depozitul de lucruri a ghetoului, rămase de pe urma evacuării, obiecte casnice şi veselă, pe care le-a trimis soţiei sale la Bucureşti.

Ofiţerul se află arestat, în cercetarea Curţii Marţiale a Corpului 3 Armată.

C. încercări şi evadări din ghettou.

Până la evacuare, mai puţin, şi în timpul evacuării mai mult, s-au săvârşit încercări de evadare şi evadări din ghettou.

Cazurile constatate de Comisiune, simt următoarele:

[Notă editorială: Raportul descrie în rezumat un număr de cazuri specifice.]

D. Traficuri cu bijuterii şi metale preţioase.

[Notă editorială: Raportul se ocupă de problemă în mod detaliat, citând infracţiuni ale unor ofiţeri şi soldaţi germani, ofiţeri şi soldaţi români, şi ale unor evrei]

E. Traficuri cu autorizaţiile pentru ieşire în oraş, pentru amânarea plecărilor în evacuare şi traficuri de influenţă.

Asemenea infracţiuni s-au întâmplat exclusiv sub conducerea col. Eugen Dumitrescu şi prin mijlocirea concubinei sale, Nadejda Terzi.

[Notă editorială: Raportul descrie în detaliu procesul de vânzare a autorizaţiilor speciale şi preţurile practicate.]

F. Abuzuri de putere şi de încredere.

Port ilegal de uniformă: Autoritatea organelor însărcinate cu supravegherea şi prevenirea ordinii în activitatea ghetoului şi a evacuărilor a fost adeseori întrebuinţată în scopuri direct contrarii şi anume, pentru a înlesni, sau săvârşi, diferite abuzuri.

[Notă editorială: Raportul citează apoi numeroase exemple, cu accent pe implicarea directă a colonelului Dumitrescu Eugen şi a adjunctului său căpitanul

Alexandrescu, de asemenea ia în discuţie numeroase abuzuri comise de alte persoane.]

G. Jefuiri în parcursul evacuării.

Coloanele de evacuaţi se prezentau sub un aspect cu totul neregulat. Din cauza celor rămaşi în urmă şi a căruţelor care adeseori se stricau pe drum, se formau inevitabile întreruperi în continuarea lor şi în special se lungeau uneori pe distanţe de câţiva kilometri. Paza nu putea fi omogenă în asemenea condiţii, cu atât mai mult cu cât şi efectivele erau reduse. Repartiţia era făcută de un jandarm la cinci căruţe.

Datorită acestor goluri şi a neputinţei de a se exercita o supraveghere suficientă, din cauza motivelor arătate mai sus, s-au constatat, cu ocazia acestei operaţiuni, numeroase încercări şi săvârşiri de jafuri, în dauna evreilor. De asemenea şi în timpul popasurilor, care aveau loc noaptea, sub ocrotirea întunericului şi a pazei insuficiente, s-au remarcat cazuri de jaf.

[Notă editorială: Raportul oferă detalii pentru numeroase exemple.]

H. Complicitatea căruţaşilor pentru a ascunde obiecte de valoare aparţinând evreilor evacuaţi, în scopul de a se sustrage controlului Comisiunei B.N.R.

Căruţaşii, în afară de faptul că se dedau la acte de jaf, au servit totuşi şi de complici ai evreilor, pentru a păgubi Statul, prin ascunderea obiectelor de valoare pe care aceştia le posedau.

[Notă editorială: Comisia citează două cazuri.]

VIL Greutăţi întâmpinate şi constatări.

[Notă editorială: Comisia descrie şi explică dificultăţile pe care le-a întâmpinat în colectarea informaţiilor pentru raport. Explicaţiile formulează motivaţii diverse, de la absenţa documentaţiei scrise referitoare la infracţiunile şi abuzurile comise, până la reţinerea evreilor în a raporta abuzurile comise sau în a depune mărturie împotriva autorităţilor române, chiar a membrilor Comisiei. Sarcina a fost îngreunată de diversitatea crimelor comise, precum şi de diversitatea

categoriilor de făptaşi, „care au provenit din toate straturile sociale şi profesionale ale Basarabiei: ofiţeri şi soldaţi români, elemente ale Armatei germane, funcţionari publici, indivizi fără funcţii, indivizi din suburbii, căruţaşi etc”. Raportul se încheie cu un set extensiv de concluzii care, în cea mai mare parte, repetă concluziile deja subliniate de Comisie în secţiunile anterioare.]

PREŞEDINTE.

[Semnătura:] gl. C. Niculescu

MEMBRI:

[Semnături:]

General Magistrat Stroe

L. Preoţescu, Preşedinte Curtea de Apel Traian Niculescu, Procuror General lt. Colonel magistrat Mădârjac L. Păunescu, Inspector-general B.N.R.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 69.

RAPORT DE ANCHETĂ Nr. 2

AL COMISIUNEI INSTITUITĂ CONFORM ORDINULUI
DOMNULUI MAREŞAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL
STATULUI, PENTRU CERCETAREA NEREGULELOR DE LA
GHETOUL DIN CHIŞINĂU.

Cu ocazia cercetărilor executate de comisiune, s-au constatat unele stări de fapt deosebite, care neputând fi înglobate în cuprinsul raportului principal, am socotit necesar a le expune separat, în raportul de faţă

Aceste constatări sunt:

I. Situaţia juridică a evreilor evacuaţi şi a proprietăţilor imobiliare ale acestora.

A. Numărul evreilor internaţi şi evacuaţi.

Dintr-o statistică sumară, prezentată comisiunei de către lt. – Colonel Pallade, delegatul Marelui Cartier General pentru înfiinţarea lagărelor şi evacuarea evreilor, rezultă că ar fi fost internaţi: la Vertujeni 23.000 evrei, la Mărculeşti 11.000 evrei, la Edineţi şi Secureni 25.000

evrei şi la Chişinău în ghettou 11.525 evrei. La aceştia se mai adaugă, evreii de la Orhei, Cahul, Ismail, Chilia Nouă şi Bolgrad, unde numărul lor nu a depăşit 1.000 de internaţi în fiecare localitate.

Aproximativ, au fost în total 75 – 80.000 evrei.

Din situaţiunea prezentată comisiunei de către Inspectoratul Jandarmi Chişinău, însărcinat cu executarea evacuării, rezultă că prin diferitele puncte de trecere stabilite, pentru evacuare au fost trecuţi din Basarabia 55.867 evrei, iar din Bucovina 45.538 evrei.

Total: 101.405 evrei.

În ce priveşte evreii din Basarabia, rezultă că, între numărul celor internaţi de circa 75 – 80.000 evrei şi numărul celor evacuaţi de 55.867 evrei, este diferenţă de circa 25.000 evrei, cari au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împuşcaţi după metodele pe care le vom arăta mai jos.

B. Sistemele de identificare a evreilor internaţi şi evacuaţi.

Pentru identificarea lor în lagăr, sau în ghetoul din Chişinău, nu a fost nicio dispoziţiune specială valabilă sau scrisă.

Singur criteriul numeric era acela care determina atât capacitatea lagărelor, cât şi formarea convoaielor de evacuaţi.

Numai în ghetoul din Chişinău s-a încercat facerea unei statistici nominale, cu privire la evreii internaţi acolo, care însă nu a fost terminată.

O primă consecinţă a acestei situaţiuni a fost neputinţa identificării evreilor evadaţi din lagăre şi deci implicit a imposibilităţii de a se descoperi, atât autorii, cât şi acei care au înlesnit comiterea acestor infracţiuni.

În instrucţiunile date la 7 Septembrie 1941, cu ocazia evacuării de către Marele Pretor, Generalul Topor, se recomandă expres ca trecerea evreilor peste Nistru să se facă fără nicio formalitate.

Următor acestei norme, evreii au fost evacuaţi în loturi strict numerice, situaţiune în care parcurgeau

traseele şi erau trecuţi peste Nistru.

La punctele de trecere, s-au dat ordine chiar de delegatul Marelui Stat-Major, Maiorul Tarlef, ca să se ridice de la evrei orice act s-ar afla asupra lor (declaraţia lt. rez. Popoiu şi lt. Colonel Pallade). De asemenea şi Colonelul Emil Broşteanu, Inspectorul Jandarmilor din Transnistria, ne-a declarat că evreii erau primiţi acolo, fără nicio identificare.

11. împuşcarea evreilor.

A. în timpul internării.

1. Din Ghetoul Chişinău.

La 1 August 1941, se prezintă Preşedintelui Comunităţii din ghetoul Chişinău, un Locotenent german, care a cerut să-i predea pentru lucru, în câteva ore, un număr de 250 bărbaţi şi 200 de femei.

Evreii au fost adunaţi, iar la ora hotărâtă s-a prezentat ofiţerul german, însoţit de trei soldaţi care, după ce i-au triat, alegând în special intelectuali şi femei frumoase, în care scop, dintr-o declaraţiune din dosar, rezultă că a fost folosit chiar binoclu – a plecat cu acest grup de 450 evrei. În seara aceleiaşi zile, s-au întors dintre cei plecaţi, un număr de 39 evrei bătrâni, care au declarat că restul de 411 evrei au fost împuşcaţi lângă Vistemiceni şi că ei au fost special trimişi ca să anunţe acest eveniment.

A doua zi, a venit în ghettou chiar Locotenentul german, care a confirmat săvârşirea acestui fapt.

Verificarea s-a făcut de către însuşi Preşedintele Comunităţii, însoţit de 20 evrei, cari au fost trimişi la groapa comună unde fuseseră înmormântate cadavrele celor împuşcaţi, pentru a o acoperi chiar ei, deoarece înhumarea se făcuse cu totul superficial.

Acest fapt a fost confirmat şi de Colonelul Tudose, Comandantul Militar al Chişinăului.

Menţionăm că, cu acest prilej a fost omorât şi creştinul Ion Carmen din Ploieşti, care se afla în ghettou împreună cu soţia sa evreică, Fenia Carmen, el fiind venit în Basarabia încă din luna Decembrie 1941, la familia sa,

pe care o lăsase sub ruşi.

Alt caz este acela întâmplat la 7 – 8 August 1941, când un inspector de drumuri s-a prezentat în ghettou şi a cerut pentru lucru la şantierul Ghidighici un număr de 500 bărbaţi. I s-au dat aceşti evrei şi în plus 25 femei, ca să le pregătească hrana. După vreo săptămână, s-au întors dintre dânşii 200 evrei, cari deveniseră cu totul inapţi pentru muncă, iar restul de 325, nu s-au mai întors nici până astăzi, (declaraţia lui Gutmann Landau şi Sebel Iţico Aizic).

3. în parcursul evacuării.

Cu privire la chipul în care organele de execuţie a evacuării urmau să se poarte faţă de evreii care nu se supun, instrucţiunile din 7 Septembrie 1941 ale Generalului Topor, conţin următoarea dispozi-l iune: „Modul de comportare faţă de cei ce nu supun? (Alexeanu)".

Declaraţia Locotenentului Roşca Augustin din Legiunea de Jandarmi Român şi însărcinat cu evacuarea evreilor de la Secureni şi Edineţi, este edificatoare asupra înţelesului dispoziţiunii menţionată mai sus.

Din declaraţia verbală a locotenentului Roşca Augustin, reiese că operaţiunea de pregătire şi mai ales executarea ordinelor date au înregistrat momente aşa de dramatice, încât cei care au luat parte, vor purta multă vreme impresiunile reţinute în acele împrejurări.

PREŞEDINTE, [Semnătura:] gl. C. Niculescu

MEMBRI:

[Semnătura:]

General Magistrat Stroe

L. Preoţescu, Preşedinte Curtea de Apel

Traian Niculescu, Procuror General

L. Păunescu, Inspector-General Banca Naţională

Al Mădârjac, lt. Colonel magistrat

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 69.

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Cabinetul Militar

Nr. 2141/C
27 Martie 1942
PREŞEDINŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI
CABINETUL CIVIL-MILITAR

Am onoare a raporta că pe teritoriul Basarabiei se mai găsesc 425 evrei, în ghetouri sau lăsaţi liberi conform dispoziţiunilor superioare.

Prezenţa acestor evrei în Basarabia întreţine încă o stare de nedumerire în rândurile populaţiei, aşa că plecarea şi trecerea lor peste Nistru este o necesitate.

Afară de aceasta, ghetto-ul din Chişinău răpeşte un număr de 40 gardieni publici, pentru pază şi control, deci un efectiv mare care este sustras rosturilor lui fireşti.

Pentru aceste motive, am onoare a vă ruga să binevoiţi a hotărî o dată cât mai apropiată pentru reluarea evacuării lor dincolo de Nistru.

Până atunci, am luat dispoziţiunea ca evreii din ghettou să fie scoşi din oraş şi mutaţi în lagărul din Oneşti-Lăpuşna, unde vor fi puşi sub paza organelor jandarmeriei.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL, C. Gh. Voiculescu

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, dosar 20725, vol. 7.

Document [46]

SECRET
[ştampila:]
Nr. 4079
1942 Luna V Ziua 6
GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Cabinetul Militar

Am onoare a înainta alăturat planul de evacuarea evreilor din Ghetoul Chişinău.

Rugându-vă să binevoiţi a dispune să fie aprobat de Dvs. şi a ne fi înapoiat pentru executare.

INSPECTOR JANDARMI CHIŞINĂU
COLONEL [Semnătura:] MECULESCU
[Scris de mână în partea stângă a paginii:] 6.5.1942
Aprob

- Măsuri din timp şi control sever pentru întocmai efectuarea planului.
- O grijă deosebită va fi în alegerea personalului însărcinat cu escortarea.

[Semnătura:] Voiculescu

INSPECTORATUL JANDARMI CHIŞINĂU

PLAN

de evacuarea evreilor din Ghetoul Chişinău

Conform dispoziţiunilor superioare, evreii din ghetoul Chişinău, în număr de 257 suflete să evacuează la Est de Nistru într-o localitate ce se va stabili de Guvernământul Transnistriei.

Trecerea peste Nistru se va efectua prin punctul Tighina – Tiraspol, unde convoiul de evrei se ia în primire de organele jandarmeriei al Inspectoratului Jandarmi Transnistria.

Evacuarea va avea loc în ziua de 20 Mai 1942.

ORGANIZAREA EVACUĂREI

Evacuarea evreilor din Ghetoul Chişănău se va efectua cu trenul într-un singur transport, punându-se la dispoziţie de organele C.F.R., un număr de 7 vagoane.

Vagoanele se vor ataşa la trenul de persoane, cu plecarea din Chişinău la ora 14.

În ziua precedentă plecarei, se va efectua controlul şi schimbul valorilor, de organele B.N.R.

Nu se va permite evreilor de a lua, la plecare, decât bagajul de mână, strict necesar fiecăruia.

Cu paza transportului, pe C.F.R. pe traseul Chişinău – Tiraspol, se însărcinează Legiunea Jand. Lăpuşna, care va da jandarmii necesari.

Comandantul detaşamentului de pază se numeşte Plut. Adjutant David Grigore şi un comisar de la Inspectoratul Poliţiei.

EXECUŢIA EVACUĂREI

În dimineaţa fixată pentru evacuare, subofiţerul comandant al detaşamentului ia în primire evreii din ghetoul Chişinău, de la organele Chesturei Chişinău.

Primirea se va face prin dresare de proces-verbal,

trecându-se nominal evreii ce se evacuiază: la fel şi predarea acestora la Tiraspol Inspectoratului Jandarmi Transnistria.

Pentru transportul neputincioşilor şi a bagajelor acestora, de la ghetou şi până la gara Chişinău, Legiunea Jandarmi Lăpuşna va rechiziţiona din timp cu plata ce se va suporta de evrei – un număr de 10 căruţe.

Paza transportului atât până la gara Chişinău, cât şi pe timpul parcursului Chişinău – Tiraspol, se va executa de un detaşament compus din:

- 20 jandarmi, luaţi din plutonul de poliţie al Legiunii, şi
- 2 subofiţeri, toţi sub comanda Plut. Adjutant David Grigore şi un comisar de la Inspectoratul de Poliţie.

În tren, paza în principiu se va executa prin câte un jandarm la capetele vagoanelor, şi prin 2 patrule ce vor circula în interiorul vagoanelor, supraveghind evreii.

Se va destina din timp 2 patrule de jandarmi care vor face paza vagoanelor pe ambele laturi în timpul opririlor în gări, nepermiţând nimănui de a se da jos din tren sau de a vorbi cu lumea din gări.

Se vor lua măsuri severe de supraveghere pentru a preveni orice încercare de evadare a evreilor din tren, atât pe timpul mersului, cât şi timpul opririlor în gări.

PRESCRIPŢIUNI

- vreii simt datori a-şi procura hrana rece pentru 5 zile.

Atât în timpul mersului, cât şi la opriri în gări, toate geamurile vor fi închise, iar evreii n-au voie a sta lângă geamuri, în special în timpul opririi trenului în gări.

Sub niciun motiv, nu se va permite jandarmilor de a lua contact cu evreii din tren, pe timpul parcursului, sau de a primi de la aceştia lucruri, bani etc. sub diferite forme.

Jandarmii din detaşament vor fi perfect echipaţi, armaţi, având 20 cartuşe de om şi hrana rece pentru 2 zile.

Transportul jandarmilor la înapoiere se va face cu foaie de drum.

Comandantul detaşamentului răspunde de ordinea evacuării evreilor şi de disciplina jandarmilor de sub comanda sa, întrebuinţând pentru control pe cei 2 subofiţeri din detaşament.

Nimeni nu are voie să cumpere sau să primească ceva de la evrei.

Hrana pe timpul deplasării, rece de bună calitate (5 zile).

INSPECTOR JANDARMI CHIŞINĂU

COLONEL [Semnătura:] MECULESCU

SURSA: RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96.

PROCES-VERBAL

Astăzi 20 Mai 1942

Subsemnaţii Dr. Ioan Pascaly Medic Primar al judeţului Lăpuşna şi Dr. Celan Eudochim Medic al Centrului de Sănătate II, în baza delegaţiunii Guvernământului Basarabiei Nr. 1073 din 18 Mai 1942, ne-am transportat la spitalul din ghetoul Chişinău, unde procedând la examinarea bolnavilor internaţi în spital după tabloul prezentat de către medicul spitalului, am constatat că toţi bolnavii aflaţi în spital pot fi transportaţi, în afară de copila Zomea Bernaţchi de 51 /2 ani, bolnavă de scarlatină în descuamaţie, care urmează să rămână cu mama sa, Freida Bernaţchi.

Ca personal medical şi de serviciu pentru spital, nu este nevoie în caz dacă bolnava de scarlatină va fi izolată la spitalul de Contagioşi din Chişinău.

Drept care am dresat prezentul proces-verbal în trei exemplare, din care unul se va înainta Guvernământului Basarabiei, al doilea Domnului Chestor al Poliţiei Chişinău şi al treilea va rămâne la noi.

MEDIC PRIMAR JUD. LĂPUŞNA [Semnătura:] Dr. Ioan Pascalay

MEDIC CENTRU ÎI DE SĂNĂTATE [Semnătura:] Dr. Celan Eudochim

[Scris de mână în partea stângă a paginii:] Trecuţi în registrul evidenţei la No. 65 şi 66 Raportat Insp. cu No. 11627 din 22 lui.1942

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922 – 2.

INSPECTORATUL JANDARMI CHIŞINĂU LEGIUNEA JANDARMI LĂPUŞNA

DARE DE SEAMĂ

asupra modului cum s-a efectuat evacuarea evreilor de la Chişinău la gara Vradievca

Legiunea jandarmi a fost însărcinată cu evacuarea evreilor de la Chişinău la gara Vradievca.

În acest scop. Legiunea a primit două ordine strict secrete Nr. 4460 date primul la 17 Mai 1942, iar secundul la 19 Mai 1942 de Inspectoratul Jandarmi Chişinău.

În executarea acestei misiuni, Legiunea a dispus următoarele:

S-a constituit un Pluton de 20 jandarmi din Plutonul de Poliţie, puşi sub comanda Plot. Adjutant Zamă Gheorghe, şeful Secţiei Jandarmi Călăraşi, care a escortat cele 7 vagoane puse la dispoziţie pentru transportul altor evrei.

Evreii bolnavi, în număr de 48, internaţi la Spitalul de boli nervoase Costiugeni, au fost luaţi în primire de Locotenentul Viorel Dumitrescu, Ajutor Comandant de Legiune, asistat de Comisarul Ajutor Stroe din Chestura Municipiului Chişinău, şi transportaţi cu două maşini puse la dispoziţie, una de Inspectoratul Jandarmi Chişinău, iar a doua de Guvernământ, în două transporturi au fost îmbarcaţi în două vagoane în Gara Vistierniceni, separaţi bărbaţi şi femei, cărora li s-a dat un însoţitor bărbat şi o însoţitoare care i-a condus până la destinaţie.

Evreii din ghetoul Chişinău, în număr de 156, au fost strânşi în localul Comandamentului Militar al Ghetoului, unde Comisiunea instituită pentru controlul averilor şi schimbarea valutei şi-a întocmit lucrările.

Cu maşina pusă la dispoziţie de Guvernământ, au fost transportaţi, treptat ce li se schimba valuta la gara Vistemiceni şi îmbarcaţi în vagoane.

Formele definitive de predare şi îmbarcare în vagoane s-au terminat la orele 22.15, în ziua de 20 Mai

1942.

Legiunea cu raportul Nr. 296 din 21 Mai 1942, a înaintat un dosar de 12 file, cuprinzând actele definitive de predarea şi îmbarcarea evreilor în vagoane, iar cu raportul Nr. 314 din 25 Mai 1942 s-a înaintat Inspectoratului actele de predarea evreilor la gara Vradievca. Jand. Plot. Adjutant Zeamă, împreună cu darea de seamă întocmită de acesta, de modul cum a decurs transportul.

COMANDANTUL LEGIUNII JANDARMI LĂPUŞNA MAIOR [Semnătura:] GHEORGHE VARTIC

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96.

Document [49]

ROMÂNIA

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE CHIŞINĂU

SERVICIUL DE SIGURANŢĂ

No. 8391 1942 Iunie 3

[ştampila:]

4 Iunie 1942

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

CABINETUL MILITAR

La ordinul No. 74 C din 2 Aprilie 1942 către Inspectoratul Jandarmi Chişinău, la data de 20 mai 1942 către Inspectoratul Jandarmi Chişinău, avem onoare a raporta că, Chestura Poliţiei Chişinău, la data de 20 Mai 1942 a găsit în Spitalul Costiugeni 53 de evrei bolnavi mintal, dintre care 48 au fost evacuaţi peste Nistru, iar 5 evrei fiind grav bolnavi şi imposibil de transportat, au fost lăsaţi mai departe în spital.

INSPECTOR REGIONAL [Semnătura:] Papasotir Stere

ŞEFUL SERV. SIGURANŢĂ [Semnătura:] Gh. Costescu

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Referinţe bibliografice

Alexandru, J. *et al.* (editori) – *Martiriul evreilor din*

România, Bucureşti, Ed. Hasefer, 1991.

Ancei, Jean (ed.) – *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust (Documente privind soarta evreimii române în timpul Holocaustului),* New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1987, 12 vol. – *The Romanian Way of Solving the Jewish Question in Bessarabia and Bukovina (Calea românească de rezolvare a chestiunii evreieşti în Basarabia şi Bucovina),* în *Yad Vashem Studies,* Ierusalim, 1988, vol. 19 – *Transnistria*, 3 vol., Ierusalim şi Bucureşti, Yad Vashem şi Ed. Atlas, 1998 – *Prelude to Murder: The Iaşi Pogrom, June 29th, 1941* (în limba ebraică – *Preludiu la crimă. Pogromul de la Iaşi, 2 9 iunie 1941),* Yad Vashem, Ierusalim, 2003 – *Transnistria, 1941 – 1942: The Romanian Mass Murder Campaigns (Transnistria, 1941 – 1942. Campaniile româneşti de ucidere în masă),* Goldstein Goren Diaspora Research Institute, Universitatea din Tel Aviv, 2003.

Angrick, Andrej – *Besatzungspolitik und Massemnord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941 – 1943 (Politica de ocupaţie şi omorul în masă. Grupa de Intervenţie D în sudul Uniunii Sovietice, 1941 – 1943),* Hamburg, Hamburger Edition, 2003.

Antonescu, Mihai A. – *Pentru Basarabia şi Bucovina: îndrumări date Administraţiei dezrobitoare,* Bucureşti, 1941.

Aroni, Samuel – *Memories of the Holocaust: Kishinev (Amintiri despre Holocaust: Chişinău),* 1941 – 44, manuscris, UCLA, International Studies and Overseas Programs, ianuarie 1995.

Axworthy, Mark – *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941 – 1945 (A treia axă, al patrulea aliat. Forţele armate române în războiul european, 1941 – 1945),* Londra, Arms & Armour Press, 1995.

Berkhoff, Karel *Q.*

— *Harvest of Despair: Life and Death în Ukraine Under Nazi Rule (Recolta disperării. Viaţa şi moartea în Ucraina sub dominaţia germană),* Cambridge, Harvard

University Press, 2004.

Braham, Randolph L. (ed.) – *The Tragedy of Romanian Jewry (Tragedia evreimii române),* New York, Columbia University Press, 1994.

Campus, Eliza – *Din politica externă a României, 1913 – 1947,* Bucureşti, Ed. Politică, 1980.

Carp, Matatias – *Cartea Neagră: Fapte şi documente – Suferinţele evreilor din România, 1940 – 1944*, 3 vol., Bucureşti, Socec, 1946 – 1947.

Chirnoagă, Platon – *Istoria politică şi militară a Războiului contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941 – 23 august 1944,* Madrid, Ed. „Carpaţii", 1965.

Ciurea, Émile *C.*

— *Le Traité de Paix avec la Roumanie du 10 février 1947 (Tratatul de pace cu România din data de 10 februarie 1947),* Paris, Éditions Pedone, 1954.

Cristian, Solomon C.

— *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România,* Bucureşti, Ed. Timpul, 1945.

Cuza, A.C.

— *Despre poporaţie* (ediţia a doua), Bucureşti, Ed. Independenţa, 1929 (ed. 1, 1899)".

Deletant, Dennis – *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, 19401944 (Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu şi regimul său, 1940 – 1944),* Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006.

Enciclopedia României, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938, vol. 2.

Ehrenbourg, Ilya şi Vassili Grossman – *Le Livre Noir (Cartea neagră),* Solin-Actes Sud, Arles, 1995.

Evreii din România între anii 1940 şi 1944 – Bucureşti, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed. Hasefer, 1993.

Evreii din România între anii 1940 – 1944: Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri, Bucureşti, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed.

Hasefer, 1996.

Evreii din România între 1940 şi 1944: Perioada unei Mari Restrişti, 1940 – 1942, Partea I, Bucureşti, Bucureşti, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed. Hasefer, 1997.

Fisher, Julius S. – *Transnistria: The Forgotten Cemetery (Transnistria. Cimitirul uitat),* New York/Londra, Thomas Yoseloff, 1969.

Golczewski, Frank – *Shades of Grey: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia (Nuanţe de gri. Reflecţii asupra relaţiilor dintre evrei şi ucraineni şi dintre germani şi ucraineni în Galiţia),* în Ray Brandon şi Wendy Lower (editori), *The Shoah în Ukraine: History, Testimony, Memorialization (Shoah-ul în Ucraina. Istorie, mărturii, memorializare).*

Bloomington, Indiana University Press, în parteneriat cu USHMM, 2008.

Hilberg, Răul – *The Destruction of European Jews (Distrugerea evreilor europeni),* ediţia II, New York, Holmes & Meier, vol. 2, 1985.

Hillgruber, Andreas – *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu: Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938 – 1944 (Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române, 1938 – 1944),* Franz Steiner, Wiesbaden, 1965.

Ioanid, Radu – *The Holocaust în România (Holocaustul în România),* Chicago, Ivan R. Dee, în parteneriat cu USHMM, 2000.

Judge, Edward H.

— *Easter în Kishinev: Anatomy of a Pogrom (Paştele la Chişinău. Anatomia unui pogrom),* New York University Press, 1992.

Livezeanu, Irina – *Cultural Politics în Greater România (Politica culturală în România Mare),* Ithaca, Cornell University Press, 1995.

Manuilă, Sabin şi D.C. Georgescu – *Populaţia României,* Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1938.

Mendelsohn, Ezra – *The Jews of East Central Europe between World Wars, (Evreii din Europa de Sud-Est între cele două războaie mondiale),* Bloomington, Indiana University Press, 1983.

Mircu, Marius – *Pogromurile din Basarabia şi alte câteva întâmplări,* Bucureşti, Editura Glob, 1947.

Procesul Marii Trădări Naţionale, Bucureşti, Ed. „Eminescu", 1946.

Shapiro, Paul A. – *Prelude to Dictatorship în România: The National Christian Party în Power, December 1937 – February 1938 (Preludiu la dictatură în România. Partidul Naţional-Creştin la putere, decembrie 1937 – februarie 1938),* în *Canadian-American Slavic Studies,* VIII, 1 (Primăvara 1974), pp. 45 – 88.

Solonari, Vladimir – *Purifying the Nation; Population Exchange and Ethnic Cleansing în Nazi-Allied România (Purificarea naţiunii. Schimbul de populaţie şi epurarea etnică în România aliată cu naziştii),* Baltimore, John Hopkins University Press, 2010.

Spicer, Kevin P. *(ed.)* – *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust (Antisemitismul, ambivalenţa creştină şi Holocaustul),* Bloomington, Indiana University Press, în parteneriat cu USHMM, 2007.

Şafran, Alexandru – *Resisting the Storm: România, 1940 – 1947 (Rezistând în faţa furtunii. România, 1940 – 1947),* Yad Vashem, Ierusalim, 1987.

Traşcă, Ottmar (ed.) – *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941 – 1944,* Bucureşti, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" şi Iaşi, Institutul European, 2010.

Traşcă, Ottmar şi Dennis Deletant – *AI III-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940 – 1944: Documente din arhivele germane,* Bucureşti, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" şi Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2007.

Troncotă, Cristian – *Eugen Cristescu – Asul serviciilor secrete româneşti,* Bucureşti, Ed. Roza

Vânturilor, 1995.
Watts, Larry L.
— *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916 – 1941 (Casandra românească. Ion Antonescu şi lupta pentru reformă, 1916 – 1941)*, Boulder (Colorado), East European Monographs, 1993.
Wiesel, Elie (preşedinte) – *Comisia Internaţională asupra Holocaustului în România. Raport Final,* Iaşi, Ed. Polirom, 2005.

Cuprins

Prefaţă 5
Notă despre citarea şi traducerea documentelor 9
Ghetoul din Chişinău, 1941 – 1942:
Crearea, administrarea şi desfiinţarea sa 13
Prolog: Documentarea tragediei / 13
Chişinăul reocupat / 22
„Curăţirea terenului” / 28
Ghetoul din Chişinău: Crearea şi administrarea sa / 38
Populaţia Ghetoului / 57
Masacrele de la Vistierniceni şi Ghidighici / 63
Controlul intrărilor şi al ieşirilor din Ghetou / 67
Evadări / 83
Munca forţată / 92
Ordinele de deportare / 96
Pregătiri finale, apeluri finale / 104
Lichidarea Ghetoului din Chişinău / 115
Extorcarea finală: Corupţia de sus în jos / 125
Consecinţe / 131
„Jaful organizat”: Furtul proprietăţii evreieşti şi confiscările de stat / 137
Curăţenia: Ultime acte şi ultime cruzimi / 14
Sfârşitul: Transnistria / 155
Cronologia Ghetoului din Chişinău şi ocupaţia românească a Basarabiei, 1941 – 1942 161
Referinţe bibliografice 297

Editor: GRIGORE ARSENE
Redactor/tehnoredactor: MIHNEA Gafiţa

CURTEA VECHE PUBLISHING
Str. Aurel Vlaicu nr. 35
Bucureşti, Sector 2, C.P. 020091
tel.: 021 260 22 87, 021 222 57 26
redacţie: 0744 55 47 63
fax: 021 223 16 88
distribuţie: 021 222 25 36
redacţiecurtea veche.ro www.curteaveche.ro
Tipar: ARTPRINT
Email: officeartorint.ro

INSHR
EW.

Institutul Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”.

”

”

”

ALEXANDRU FLORIAN

PAUL A. SHAPIRO – Ghetoul din Chişinău 1941 – 1942

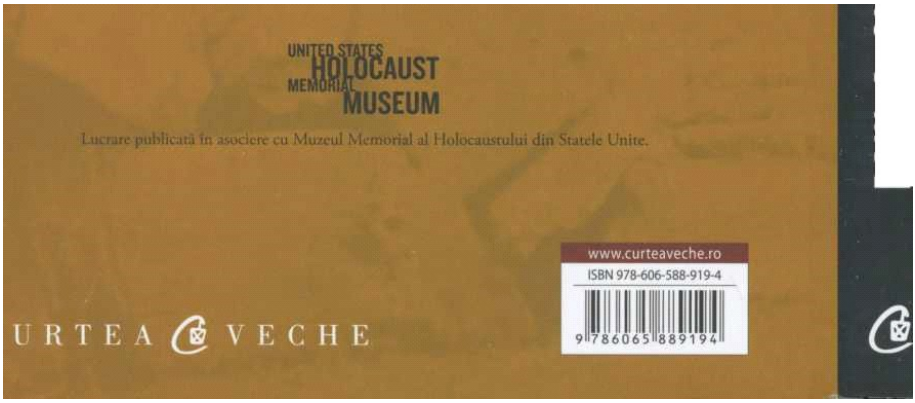

7 Vezi, de ex., Radu Ioanid, *The Holocaust în România,* 2000; Jean Ancei, *Transnistria,* 1998; *idem, Prelude to Murder: The Iaşi Pogrom, June 29th, 1941*, 2003; Dennis Deletant.

81 Un număr de liste cu decese, depuse şi semnate de Landau, preşedintele Comitetului Evreiesc din Ghetou, şi redirecţionate către Guvernatorul Basarabiei de către Eugen Dumitrescu, comandantul Garnizoanei Chişinău, se află la USHMM RG – *99 Documentele Ancei*, vol. 10, p. 85, Raport nr. 1852 din 29 august 1941, de la Tudose către Conducerea şi Administraţia Basarabiei (Voiculescu).

191 „Raportul de anchetă 1”, pp. 16 – 17. Măsurile dure luate de către Tudose pentru a controla accesul în ghetou sunt descrise în USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 91 [92 scris de mână], Nota nr. 647 din 4 august 1941, Tudose pentru Guvernatorul Basarabiei.